

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Υ Π Ο

Κ. Μ. ΚΟΥΜΑ

Σχολάρχου τοῦ τῆς ΣΜΥΡΝΗΣ φιλολο-
γικοῦ Γυμνασίου, καὶ Διδασκάλου τῶν
Μαθηματικῶν ἐπισημῶν καὶ τῆς
Φιλοσοφίας

εἰς χρῆσιν τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

Περιέχων Ἐμπειρικὴν Ψυχολογίαν καὶ Κρηπίδα
τῆς Φιλοσοφίας.

Πᾶσι ΣΟΦΙΑ παρὰ ΚΥΡΙΟΥ καὶ μετ'
αὐτοῦ ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα.

Σοφ. Σειρῆχ. Κερ. Α'. 1.

EN BIENNII THE AUSTRIAS,

ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἰωαν. Βαρθ. Τεσεβεκίου

Α. Ω. Ι. Η.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

π ρ ο ς

Φραγκίτσικον Κ. Μαῦρον.

ΕΚΒΑΙΝΟΥΣΙ. φίλτατε Φραγκίτσκε, διὰ τοῦ τυπού εἰς τὸ φῶς τὰ πρῶτα μέρη τοῦ τῆς φιλοσοφίας συντάγματος, καθὼς ἐκ πολλοῦ ἐπεθύμεις· καὶ ὅσα ὡς πρόλογον αὐτοῦ ἐσοχάσθην νὰ εἶπω περὶ τῆς ἐκδόσεώς του, κρίνω καὶ δίκαιον καὶ ἀρμόδιον νὰ τὰ γράψω πρὸς ἐσὲ διὰ τῆς προσφωνητικῆς μου ταύτης ἐπισολῆς διὰ τοὺς ἐφεξῆς λόγους. Πρῶτον, διότι ἡ ἀγαθὴ σου ψυχὴ, ἀναπλεγομένη ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς φιλοσοφίας, δέχεται ἀσμευέσατα πάντα φιλόσοφου λόγον, εἴαν καὶ δὲν ἠθέλει εἶσθαι ἐξειργασμένος μετὰ τῆς ἀκριθείας τῆν ζάθμην. Δεύτερον, ἐπειδὴ σὺ καὶ διὰ σου οἱ ἐν Ὀδησσῶ καλοκάγαθοι ἀδελφοί σου ἐσυνεργήσατε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐκδοσίν του, καὶ εἶναι δίκαιον νὰ προοιμιασθῶ ἀπὸ τοῦ τοῦ κυριωτάτου αἰτίου τῆς εἰς ὅσα μέλλω νὰ εἶπω ἐφεξῆς περὶ τῶν κινήσόντων με εἰς τὸ νὰ τὸ συντάξω αἰτίων. Τρίτον καὶ τελευταῖον, ὅτι, ὅσα σκοπὸν ἔχω νὰ προτάξω ἐνταῦθα, ἐπειδὴ εἰς ὅλους τοὺς ἐπιμελητὰς τῆς φιλοσοφίας εἶναι γνωστὰ, ἄλλος μὲν τις ἀπὸ τοὺς περιττοὺς τῆν σοφίαν εὐλόγως ἔμπορεῖ νὰ μὲ ἐπιπλήξῃ ἐπιτοξεύων κατ' ἐμοῦ τὸ τοῦ Κωμικοῦ.

Ἄταρ τί ταῦθ', ἃ πάντες ἴσμεν, μαθηάνω;
 Σὺ δὲ δύνασαι ἢ ἀκούσης καὶ ταῦτα μὲ τὴν αὐτὴν ἀνοχήν
 καὶ ἀγάπην, μὲ τὴν εἰσεὶαν ἀκούεις καθ' ἡμέραν τοὺς λό-
 γους μου. Ὑπόθες λοιπὸν, ὡ φίλότης, καὶ τὴν μακρὸν
 ταύτην διατριβὴν ὡς μίαν ἀπὸ τὰς φιλολογικὰς μας συνου-
 λίας, ὅσας ἐκόμαμεν πέντε ἤδη ἐνιαυτοὺς, ἀφ' οὗ ὁ φίλος
 μου καὶ φίλος τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Γένους, ἀγαθὸς Θεὸς
 σου, Ἀλέξανδρος Μαυροῦς σ' ἐπαράδωκεν εἰς τὴν ἐπισκοπείαν
 καὶ φροντισθεῖάν μου διὰ τὴν ἐισαγωγὴν εἰς τὸν ναὸν τῆς Παι-
 δείας καὶ τῆς Φιλοσοφίας· καὶ ὅσας θίλομεν κάμειν ἐξε-
 ξῆς εἰς τὰς μακαρίας χώρας τῆς μουστροφου Γερμανίας.
 Ἀναγκαῖον δὲ κρίνω νὰ εἶπω ὀλίγα τιὰ περὶ τῶν εἰς τὸ
 ἐγχείρημα τοῦτο κινησάντων με αἰτίων, καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ
 φιλοσοφικοῦ μου συντάγματος, καὶ τελευταίου περὶ τῆς ἀ-
 ληθινῆς φιλοσοφίας Ποῖα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς εἰς
 ὅσους ἐπενεργήσῃ ἢ θαυμαστία τῆς δυνάμεις. Ἀλλὰ διὰ τὴν
 κατασαθῶσιν εὐληπτότερα τὰ λεγόμενα κρίνω χρήσιμον νὰ
 ὑποσρῶσω, ὅσον ἐξεύρω ἀκριδῶς, καὶ ὅσον δύναμαι συν-
 τόμως Ποῖα τις ἦτο ἡ φιλοσοφικὴ τοῦ γένους κατάστασις ἕως
 τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, καὶ Τίνα πε-
 ριστατικὰ τὴν ἠλλοίωσαν. Πρὸς ἐσὲ δὲ ταῦτα λέγων δὲν κά-
 μνω ἄλλο εἰ μὴ ἐπιναλημδάνω ὅσα μου ἤκουσας εἰς τὸ φι-
 λολογικὸν μας Γυμνάσιον μετὰ τῶν φίλων σου συμμαθητῶν,
 αἵτινες ἄς διαβάσωσιν μετὰ σοῦ ἐκ τοῦ τύπου ὅσα μετὰ
 χαρῆς ἤκουσαν πολλάκις ἀπὸ στόματός μου εἰς τὰ φιλοσο-
 φικῶν μαθημάτων.

Ἐξετιόζουτες, φίλτατε, τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλληνι-
 κῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς παρελθούσης ἑκατου-
 ταετηρίδος ἕως περὶ τὰ μέσα αὐτῆς, ὡς λέαν καὶ πρόσφα-

την και βεβαίως φθάσασαν εἰς ἡμᾶς και ἀπό τῶν ἐκδεδομένων βιβλίων και ἀπό τῶν ἐξέμαρτος τῶν ἀοιδίμων διδασκάλων μας, οἷτινες τὰ μὲν ἴδαν ἀμέσως αὐτοί, τὰ δὲ ἔμαθαν ἐμμέσως ἀπὸ τῶν διδασκάλων τῶν· εὐρίσκουμε ὅτι και εἰς ἡμᾶς ἐπεκράτει ἡ αὐτὴ σχολαστικὴ ἢ περιπατητικὴ λεγομένη φιλοσοφία, ἣτις μόλις εἶχε πρὸ ἐλέγου παύσειν ἀπὸ τοῦ νὰ βασιλεύῃ εἰς ὅλα τῆς Ἐυρώπης τὰ σχολεία. Ἡ μόνη διαφορὰ μεταξὺ ἡμῶν και τούτων εἶναι, ὅτι οὗτοι μὲν, βοηθοίμενοι ἀπὸ ἐσωτερικᾶς περιστάσεως, ἐξέβαιναν τρέχοντες ἀπὸ τὸ σκοτὸς τῆς ἀμαθείας· ἡμεῖς δ', ἐμπροδίζομενοι, μόλις ἤρθανόμεθα, ὅτι ὑπάρχουσι μαθήματα ἄλλα εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου καταλληλότερα. Ἐπισημαστικαὶ λοιπὸν μεγάλαι και παχυλαὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὑποῖσι ἐδήγουν ὀλίγον ἀρχήτερα τὴν Ἐυρώπην εἰς τὴν παιδείαν, ἐπέιχαν και εἰς ἡμᾶς τοῦ τότε τῶν γνησίων φιλοσόφων· και μία μὲν ἀρχὴν μὲν δὲ τέλος ἔχουσα Λογικὴ ἀναμεμιγμένη μὲ θεολογικὰ και ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, διδασκόμενα πολλοὺς κατὰ σειρὰν ἑαυτοὺς, συναπετέλουν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὴν τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν ἐγκυκλοπαιδείαν. Τοιαῦτα εἶναι Γεωργίου Κερσεσίου Χίου τὰ συγγράμματα, Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτιων τὰ εἰς τὸν Ἀριστοτέλην ὑπομνήματα, τοῦ Κορυθαλέως τὰ φιλοσοφήματα, και τῶν, οἷτινες ἄλλοι κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐδίδασκαν εἰς τὰ δημόσια σχολεία Κωνσταντινουπόλεως, και Βουκορεσίων, και Πάτμου.

Ἐξείχεν ἀπὸ τὰς εἰρημέναις πόλεις κατὰ τὴν παιδείαν και τοὺς διδασκάλους ἢ πολλὰ τὴν Ἑλλάδα ὠφελήσασα, μᾶλλον δὲ, πληρώσασα πολὺ μέρος τοῦ χροῦς τῆς εἰς τὴν κοινὴν τροφὴν και μητέρα πατρίδα, ἢ περιώνυμος πόλις

τῶν Ἰωαννίνων. Εἰς ταύτην Μεθόδιος Ἀθηρακίτης ἔφερε περὶ τὸ ἀψιῆ ἔτος ἀπὸ τῆν Ἰταλίαν τὰς γεωμετρικὰς ἐπισημας, ἰκανὸς νὰ ἀναψῶσι τὸ φῶς τοῦ Λόγου, καὶ νὰ διερθεύωσιν ἐπὶ πλεον τῆν ἔμφυτον τοῦ ἀνθρώπου φιλομαθειαν, καὶ χωρὶς ἄλλα περιστατικά. Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ μαθητῆς καὶ διάδοχός του Βαλάνος Βασιλόπουλος, διδάσκαλοι τῆς κριτικῆς τῶν Ἰωαννίνων σχολῆς, ἐδίδαξαν μετὰ τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας κατὰ τὰ Κερκυθαίως συγγραμματα, καὶ τὴν Γεωμετρίαν τοῦ Ἐυκλείδου, καὶ Ἀριθμητικὴν, καὶ τῶν Σφαιρικῶν θεωριῶν, καὶ προητοιμάζαν διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν κατὰσασιν ἄλλην καλητέραν καὶ εὐτυχέστεραν εἰς τὸ Γένος. Πολλοὶ μαθηταί των, διὰ τῆν τότε ἐπικρατοῦσαν ἐμπορικὴν σχέσιν τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τὴν Βενετίαν, μετέβαιναν εἰς τὰς Ἰταλικὰς χώρας· καὶ ἔχοντες οἰκθην τὸ ἐνδύσιμον ἀνεπτερόνουντο ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς μαθησεύς, καὶ συνεισέφεραν τὰ δυνατὰ πρὸς διόρθωσιν τῆς καταστάσεώς μας μετὰ συστάσεις τυπογραφιῶν, μετὰ ἐκδόσεις βιβλίων καὶ Ἑλληνικῶν καὶ μεταφρασμένων ἀπ' ἄλλας γλώσσας, μετὰ πᾶσαν καὶ παντοῖαν συνδρομὴν, τῆν ὁποίαν ὑπεγόρευαν οἱ τότε χρόνοι.

Ἄλλα τὸ πάντων μέγιστον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ σημειώθῃ ἀκριβῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νέας Ἑλλάδος, καὶ νὰ μὴ λησιστηθῆ ἀπὸ κανένα εὐγνωμοῦντερον Γραικόν, εἶναι ἡ σοφία τῆς τῶν φιλοσοφικῶν φρονημάτων μεταβολῆς, τῆν ὁποίαν εἰτεβίβασεν εἰς τὸ Γένος μας ἡ ἀξιέπαινος πόλις τῶν Ἰωαννίνων. Ἐυτύχει μὲν εἰς πλοῦτον κατ' ἐλείπουσας τοὺς χρόνους εἰς Βενετίαν ἢ περικλεῆς οἰκίαν τῶν Μαρτυτσῶν· ἐπλούτει δὲ εἰς σοφίαν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἰς Παταύτων ὁ ἀοιδίμος Ἐυγένιος ὁ Βούλγαρις· ἡ φιλογένεια

καὶ φιλομάθεια ἐκείνων ἠνώθη μετὰ τὴν τοῦτου ὀργῶσαν εἰς μετὰδοσιν τῶν φώτων ψυχῆν· καὶ οὕτως εὐευσθησαν εἰς Ἰωάννινα κατὰ τὸ ἀψὺ ἔτος σχολὴν δευτέραν μετὰ τῆς ἐκεῖ ὑπαρχούσης πρώτης, ἣτις ἐσχολαρχεῖτο ἀπὸ τῶν Βαλάνου, Μαρουτσικῆν μὲν διὰ τοὺς καταβαλόντας τὴν δαπάνην, Ἐυγευσιακῆν δὲ διὰ τὸν καταβάλλοντα τῆς νεωτέρας διδασκαλίας τὰ σπέρματα. Τοῦ Ἐυγευίου τὺνομα ἔγεινε πάραυτα γνωστὸν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα· οἱ μὲν ἐπήμουσαν τὴν εἰς τὸ ἐλληνίζευσιν ἔξιντου· οἱ δὲ, τὸ ποιητικὸν πνεύματου· οἱ δὲ, τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ζῆλοντου· Ἦσαν δὲ μετὰξὺ τούτων καὶ οἵτινες ἐπροσπάθουν νὰ ἀμαυρῶσωσιν ὅλα ταῦτα τὰ θαυμάσια προτερήματά του, ἐξηγουντες κακοήθως ἐπὶ τὸ χεῖρον πάσαν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός. Πάθος τοῦτο τῶν χαμερπῶν ψυχῶν, ἀγαπητὲ Φραγκίσκε, αἵτινες μὴ δυνάμεναι νὰ φθάσωσιν τὸ ὕψος τῶν ἐπαινουμένων ἀνδρῶν ἀποφασίζουσι νὰ κάμουν τὴν μετὰξὺ ἐαυτῶν καὶ ἐκείνων διαφορὰν ἀνεπαίσθητον καταβιβάζοντες τοὺς μετὰ τὴν βλάβημον γλώσσαν των πολὺ χαμηλότερα παρὰ ὅπου τοὺς ἀνυψοῦσι ἢ τῶν ἔργων των ἀξία· ἢ δὲν εἶναι τοῦτο αἴτιον νὰ βλασφημῶνται ὑπὸ τινῶν καὶ εἰς τὰς ἡμέρας μας ἄνδρες ἀπὸ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ Γένους εὐλογούμενοι δικαίως καὶ ἐγκωμιαζόμενοι;

Τοιαῦται περιζήσεις καὶ ἄλλαι, αἵτινες δὲν εἶναι τόπος νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐνταῦθα, ἔκαμαν τὸν μακαρίτην Ἐυγευίου νὰ διδάξῃ εἰς τρία διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὰ Ἰωάννινα· εἰς Κοζάνην πολίχνην τῆς Μακεδονίας, καὶ εἰς τὴν τοῦ Ἀθωνος πολύκροτου σχολὴν, καὶ εἰς τὸ πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως σχολεῖον· καὶ πάσαι μὲν ὁμοῦ αἰ εἰς τὴν Ἑλλάδα σχολαρχία· του δὲν διήρκεσαν

πλέον παρά δέκα ἑνιαυτούς· ἀλλ' ἡ δύναμις τῶν ἔδωκε φρο-
 ράν ἐπαινετὴν εἰς τοὺς νόσας τῶν Ἑλλήνων, καὶ δρόμον
 ἄλλον εἰς τὰ τῆς μαθήσεως βήματα, καὶ μέσα νεώτερα εἰς
 τὴν τῆς ἀληθείας ἔρευναν παρά τὰ ἕως τότε γνωριζόμενα.
 Ἀνεχώρησε μὲν ἀπὸ τὸ Γένος ὁ δικαίως κλεινὸς ἔπουρμα-
 σθεὶς Ἐυγένιος· ἀρῆκεν ὁμως εἰς τὸ Γένος Λογικὴν νέαν
 καὶ Μεταφυσικὴν νέαν, καὶ Φυσικὴν νέαν, καὶ πολλοὺς ἀ-
 πὸ τοὺς εἰς ὅλας τὰς σχολαρχίας του ἀκολουθήσαντας μα-
 θητάς του νὰ διδάσκωσιν εἰς τὸ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος.

Ὅτι, Φίλιππε Φραγκίσκε, υπῆρξε πρῶτον εἰς τὴν
 Ἀγγλίαν ὁ Βάκων, ὅτι ἐνῆργησεν ἔπειτα εἰς τὴν Γαλλίαν
 ὁ Καρτεσιὸς, καὶ ἐφεξῆς εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ Λεϊψνιέτιος·
 ὅλα ταῦτα, εἰς εἰρήσιν ὅτι ἐκατέρωθεν εἰς ἡμᾶς ὁ Ἐυγέ-
 νιος, δὲν ἀποτυγχάνει βέβαια τὴν ἀλήθειαν. Τὴν σχολα-
 ρικὴν ἢ περιπατητικὴν φιλοσοφίαν ἐξώρισε καθεὶς ἀπ' ἐκεί-
 νους ἀπὸ τὸ ἔθνος του καὶ ἔδειξαν νέαν ὁδὸν εἰς τῆς ἀλη-
 θείας τὴν ζήτησιν· τὴν σχολαστικὴν ταύτην ἐρεσχελίαν ἐξ-
 ὠρίσε καὶ ὁ ἡμέτερος Ἐυγένιος ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῆς Ἑλ-
 λάδος, καὶ εἰσηγγεν εἰς αὐτὰ τὰς μεταμεθοδείσεις τοῦ
 Βάκωνος, τοῦ Καρτεσιῶ, τοῦ Λεϊψνιέτιου, τοῦ Βολφίου,
 καὶ τῶν ὅσοι μετὰ τούτους εἶχαν κοπιᾶσειν ἕως τοὺς χρό-
 νους ἐκείνους εἰς κάθαρσιν τῶν ἐπισημῶν καὶ τῆς φιλοσο-
 φίας. Οἱ ἕως τότε ἀπεριπάτητοι περιπατητικῶμας ἔπαι-
 σαν νὰ κρατῶσι δεσμευμένοι τὸν νόον τῆς νεολαίας εἰς
 θεωρίας ἐνὸς ἀνδρὸς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τούτου παρα-
 μορφωμένου ἀπὸ τοὺς ὑπομνηματιστάς· καὶ ἤρχισαν διδά-
 σκαλοι ἄλλοι νὰ ἐρμηνεύωσιν, ἀντὶ τῶν λεγομένων Κορυ-
 δαλικῶν, τὰς δόξας τῶν Νεωτέρων καὶ τὰ Ἀρέσκοντα τοῖς
 φιλοσόφοις. Ἡ Λογικὴ τοῦ Ἐυγενίου, ὅφ' οὐ μάλιστα ἔδη-

μοσιεύθη εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ τύπου κατὰ τὸ ἀφ᾽ ἑξῆς, ἑκατασάθη κοινὸν μάθημα τῶν σχολείων μας καὶ ἐδιδάσκετο πανταχοῦ με ὠφέλειαν μεγάλην, ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὸν Τύρναβον πόλιν τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ τῶν μακαρίτην διδασκαλῶν μου Ἰωάννην Ἰερέα καὶ Οἰκονόμον. Ἡ ἐμφαινομένη εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο δεινότης ὡς ἐκ τῆς πολυμαθείας τοῦ συγγραφέως, ὅστις, διὰ τὰ ἐρεθίσθη εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὰ πνεύματα τῶν νέων Ἑλλήνων, εἰσέφερε πολλότατα ἐκ πολλοτάτων ἐπιστημῶν παραδείγματα, διήγειρε τὴν ἀμύλην τῶν σπουδαστῶν καὶ τὴν εἰς τὰς ἐπιστήμας ἀγάπην· καὶ πολλοὶ ἀγνώριχοι τὸ πρότερον ἐπιστήματι εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅχι Μὰ τὰς Μούσας! ὡς ἄλλον σκοπὸν ἔχουσαι, ἀλλ' ὡς ἐξηγουῦσαι πολλὰ τῆς Λογικῆς τοῦ Ἐυγενίου χωρία. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς νῦν ζῶντας καὶ ὠφελούοντας τὴν πατρίδα Γραικοὺς χρεωστοῦσι τὴν πρακτικὴν των εἰς τὴν Λογικὴν ταύτην (α).

(α) Ὁ μετα' ἡμετέρων ὠφελὼν τὴν Ἑλλάδα εἰς τὰς ἡμέρας μας ἀξιόσβετος Κοραῆς ὁμολογεῖ ὅτι ἀπέκτησα τὴν σοφίαν του ἀπὸ τὴν Λογικὴν ταύτην. Ἴδου τί λέγει εἰς τὸ ὁμοίον ἐξέδωκα Γαλλισι ὑπέμνημα περὶ τῆς προέσεως κατὰστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος, „Il (l'Eugene) a été un des premiers qui ont contribué le plus efficacement à la révolution morale qui opère dans ce moment parmi les Grecs. Je lui paie d'autant plus volontiers ma part du tribut que la nation lui doit, que je me rappellerai toujours avec plaisir l'émulation qu'excita dans mon ame, jeune encore, la publication de sa Logique, à la quelle je sois redevable du peu de lumières que je possède (Memoire sur l'État actuel de la Civilisation dans la Grèce, par Coray, 1803, pag. 16.), ἡ γὰρ οὕτως (ὁ Ἐυγένιος)

Π Ρ Ο Σ Φ Ρ Α Γ Κ Ι Σ Κ Ο Ν

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατὰ σφίς μας ἕως περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρέως, ἀσυγκρίτως βέβαια καλλυτέρα παρὰ τὴν κατὰ τὰς ἀρχαίς αὐτῆς, ἐπειδὴ ἀρχίσαιμεν νὰ μαθαίνωμεν τὰς εἰς τὴν φιλοσοφίαν προέδους τῶν Νεωτέρων, καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἐυγενίου μᾶς ἐδίδαξεν ἰκανῶς, ὅτι διὰ νὰ προκοφῶμεν περισσώτερον εἰς τὰς μαθήσεις ἄλλο μέσον δὲν εἶναι ἀρμυδιώτερον εἰμὴ ἢ εἰς τὰς Ἐυρωπαϊκὰς Ἀκαδημίας μελέτη τῶν ἐπισημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας. Τὰ ἔργα τοῦ μακαρίτου Ἐυγενίου ἔκραζαν πρὸς ὅλους μας τὸ Ἐυαγγελικόν. „Πορεύεσθε πρὸς τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράσατε“ (α). Γενικῶς ἡ περίσσεια τοῦ ἐνὸς χρη-

σίου πῦρξεν ἀπὸ τοὺς πρώτους, οἵτινες συνεισέφεραν δρακίοντα εἰς τὴν ἤδη ἐνεργουμένην τῆσιν μεταβολὴν τῆς Ἑλλάδος. Τοῦ πληθύνου τοῦ μέγιστον τῆς ὑπὸ τὸ γένος μας χρεωστούμενης εἰς αὐτὸν εὐχαριστίας τόσον ἀσμενέστερα, ὅσον θέλω ἐνθυμησθῆαι πάντοτε μετὰ χάρης τὴν ἀμύλλαν, τὴν ὁποίαν διήγειρον εἰς τὴν ψυχὴν μου νέου μαθήματος ἡ δημοσίευσίς τῆς Λογικῆς του, εἰς τὴν ὁποίαν χρεώσθη τὴν ἀλγὴν μου παιδείαν“ (Ἐπίμνημα περὶ τῆς παρουσίας καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ Κοραῆ, 1803, Σελ. 16.)

(2) Τὴν φωνὴν ταύτην ἤκουσε μαθητὴς τοῦ τῶν Ἰωαννῶν Βυζαντικῶν σχολείου Νικόλαος Ζαζούλης ὁ ἐκ Μεσσοβίου. Συγκροτηθεὶς οὗτος μὲ τὰ Ἀριστοτελικὰ μαθήματα καὶ τὰς κατ' Ἐυκλείδην γεωμετρικὰς θεωρίας μετέβη κατὰ τὸ ἀψῦδ' ἔτος εἰς τὰς Ἰταλικὰς χώρας ἤκουσεν ἐκεῖ τὰ νεώτερα τῆς πειραματικῆς φυσικῆς μαθήματα, καὶ τὴν νεώτερον φιλοσοφίαν ὑπέσχετο πλήρη παιδεία εἰς τὴν πατρίδα. Ἐδίδασκεν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ ἀψῦδ' ἔτους καὶ ἐφεξῆς, ἐπαυθεὶς πανταχοῦ διὰ τὴν σφρίαν του ἰσχυροτάτων εἰς Ἰταίον σχολαρχὸν παρέδωκεν ἐξ ἰδίου του μεταρρασίαν τῶν τοῦ Βυζαντικῶν φιλοσοφίαν καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ κατὰ τὸ ἀψῦδ' ἔτος. Αἱ τότε ἐπιπελάζουσαι τυραννίδες ὡς ἐκ τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, καὶ οἱ πρῶτοι δυνάστες ἐμπόδισαν νὰ γείνη ἐπισθητοτέραν εἰς τὸ γένος ἡ παιδεία τοῦ μακαρίτου Ζαζούλη.

σιμένει πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς εὐδείας τοῦ ἄλλου δι' ἀμοιβαίας ἀραιρέσεως καὶ προσθέσεως· ἀλλ' εἰς τὴν παιδείαν εἶναι τι χωριστὸν, ὅτι ὁ εὐδής πλουτεῖται χωρὶς ζημίαν ἢ ἐλάττωσιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ μεταδιδόντος. Ἡ μετάδοσις τῆς παιδείας ὁμοιάζει τὴν λαμπρὴν τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος, ἣτις φωτίζει τὰ υποκείμενα πράγματα χωρὶς τὰ ἐλάττωσιν τῆς φυσικῆς τῆς λαμπρότητος. Τοιαύτην μετακομιδὴν τῆς παιδείας εἰς τὴν πατρίδα ἐμελέτων νὰ κώμωσι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς νέους Γραικοὺς, ὅσοι εἶχον ποτισθῆν ἀπὸ τὰ ζωήσφρυτα τῆς τοῦ Ἐυγενίου φιλοσοφίας νάματα.

Περιρρέσεις πολλαὶ καὶ ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ αἰψὺ ἔτους νὰ συνδέωσι στενότερα τοὺς ὁμογενεῖς μας δι' ἐμπορικῶν σχέσεων μὲ τὸ φωτισμένον τῆς Ἐυρωπαϊκῆς μέρος· καὶ ἀφ' ἐνὸς μέρους ἢ μὲ σοφοὺς ἀνδρας ἐπιμιξία των, ἀπ' ἄλλου δὲ κάποια εὐτυχῆς πρόσδος εἰς τὰς ἐμπορικὰς των ἐπιχειρήσεις διήγειραν εἰς τὰς ψυχὰς των τὴν ἀπὸ τὰ περιστατικὰ κοιμημένην, οὐδόποτε δὲ ἀφανιζομένην φιλομάθειαν των Ἑλλήνων. Ὁ ἐμπόλατος Ἑρμὴς ἔγεινε ὁ εὐτὸς καὶ λόγιος εἰς τὴν Ἑλλάδα· καὶ τοὺς πραγματευτὰς των ὑλικῶν φορτίων ἠκολούθησαν οἱ πραγματευταί, ὅσους ἔμελλε νὰ μεταφέρωσιν εἰς τὴν πατρίδα τὰ ἀθάνατα ἀγώγιμα, τὴν προγονικὴν μας Σοφίαν. Πρόσθεσι φίλε, εἰς ταῦτα καὶ τοὺς ἐξ Ἰωαννίνων ἄλλους εἰς τὰς ἡμέρας μας Μαρτύτας, τοὺς θαυμασίους λέγω Ζωσιμίδας καὶ Καπλάνας, αἵτινες, μάλιστα οἱ πρῶτοι, ἐσκόρπισαν ἰκανὸν μέρος τῆς περιουσίας των καὶ τὴν μερικὴν των πατρίδα τὰ Ἰωάννινα νὰ ωφελήσωσι, καὶ ὅλον τὸ Γένος νὰ φωτίσωσιν μετὰ τὸν πλῆθυσμόν των νεοεκδότων βιβλίων, τὰ ὅποια ἐμείρασαν πολλοὺς ἐνιαυτοὺς κατὰ συνέχειαν δόξασιν εἰς

τούς μὴ ἔχοντας ἀργύριον νὰ τὰ ἀγοράσωσιν. Ἐκ τούτων ἀπάντων ἀνεφάνησαν εἰς τὸ Γένος ἀπὸ τοῦ ἀψιθῆ ἔτους καὶ ἐφεξῆς ἀνακαινισθέντα μὲν δύνω σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων δια δαπάνης Ζωσιμαδικῆς καὶ Καπλανικῆς, διορθωθῆν δὲ τὸ τῆς Λίου, ἐκ Θεμελίων δὲ ἀνεγερθῆν τὸ τῶν Κυδωνιῶν, μορρωθῆν δὲ εἰς τὸ τελειότερον τὸ τῶν Βουκορεσίων (α), καὶ τελευταίου ἀποκατασταθῆν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ Κουροταεῖσμειον· καὶ γενομένη ὅλη αὕτη ἡ εὐτυχές ἐρα μας μεταβολή, ἀπὸ τῆν ὁποίαν ἐλπίζομεν σὺ Θεῷ τὰ καλλήτερα.

Κατὰ δὲ τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα ἡ πλειοτέρα τῶν σοφῶν μας διδασκάλων ἀσχολία ἐπερωρίσθη εἰς τὰς μαθηματικὰς ἐπισημὰς καὶ εἰς τὴν περαματικὴν Φυσικὴν. Πρωῖος, Σελεπῆς, Βαρδαλάχος, Βενιαμῖν, Δούγκας, συνέγραψαν καὶ παρέδωκαν εἰς τοὺς μαθητάστων τριαύτης ἰδέας μαθήματα. Πρόσθετες αὐθῆλης, ἀγαπητέ, εἰς τὸ τούτων φιλοτεχνήματα καὶ τῆν ὑφ' ἡμῶν συλλεχθεῖσαν ὑκτάτομον Σειρὰν τῶν Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῶν ἐπισημῶν, καὶ τῆν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μετόφρασιν τῆς τοῦ Ἀθήτου Χημείας, τὰ ὁποῖα ἐξεδώκαμεν διὰ τοῦ τύπου πρὸ ἐνιαυτῶν ἤδη δεκά κατὰ τὰς πρώτας ἐν τῇ λαμπρᾷ ταύτῃ πόλει διατριβᾷ μας, ἂν ὄχι ἄλλο, συντελοῦντα καὶ εἰς τὸ φιλολογικόν μας τῆς Σμύρνης Γυμνασίου εἰς τὸ νὰ δίδωσι τὰς χειρῶν τούτων τῶν ἐπισημῶν γνώσεις πρὸς τοὺς ἐκεῖ φοιτῶντας μαθητάς, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὁποίων ὑπῆρξας καὶ σὺ πρὸς

(α) Τῆς Σχολῆς τῶν Βουκορεσίων ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν γέννημα τὴν εἰς τὸ Ἑλληνικόν ὑπὸ Γρηγορίου Βραγκοδάνου μεταφρασθεῖσαν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀττικίου, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βιέννῃ, 1808· τῆν ὁποίαν ἐλασμένην νὰ καταριθμῶ εἰς τὸν Β' τόμον Σελ. 14.

ἀνεξάλειπτον τῆς καρδίας μου εὐχαρίστησιν. Ἐλθε βίβαια παρισαμένη ἀοράτως ἢ δόσποινα Φιλοσοφία πρὸς ὄλους μας. Μηθεὶς ἀγεωμέτρητος προσίτω· καὶ μᾶς ἐπρόσασε τὴν διὰ τῶν Μαθηματικῶν ἐπιστημῶν προπαρασκευὴν καὶ προκάθαρσιν τῶν ψυχῶν μας πρὶν ἐμῶν εἰς αὐτὸς ἢ μεγαλοπρεπιάτη αὐτῆ Ἀνασσα.

Ὅταν κατὰ τὸ αὐθ' ἔτος ἐπροσκαλέσθην ἀπὸ τοῦς φιλομαθεῖς Σκυρναίους διὰ νὰ διατάξω τὸ φιλολογικὸν Γυμνάσιον· ἐσσχάσθην τότε εὐθὺς, ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἀπήγχει οὐσιωδῶς ἢ νὰ μουσοτροφήται ἀρξαμένη νεολαία καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας. Ἡ σπάνις τῶν προεκδοθέντων φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων δὲν ἦτο τὸ μόνον αἴτιον, τὸ ὁποῖον μ' ἐμπόδισε νὰ τὰ εἰσάξω εἰς τὸ Γυμνάσιον. Ἐκρίνα ὅτι καὶ διὰ τὴν ὕλην καὶ διὰ τὸ εἶδος δὲν ἔπρεπε νὰ διδάσκωνται πλέον εἰς τὰ σχολεῖα μας· ὁ χρόνος, κατὰ τὸν ὁποῖον ζῶμεν, εὐτύχησε νὰ τὰ διορθώσῃ καὶ τὰ ἐύω· καὶ εἶναι ἀσχερὸν, εἰάν γινώσκοντες τὰς τῶν Νεωτέρων βελτιώσεις προσκολλώμεθα θέλοντες εἰς τὰ Παλαιὰ δι' ἀσυγχώρητον εἴτε πεισμονῆν εἴπης, εἴτε φιλαρχαϊσμοῦ παράλογον.

Ἡ φιλοσοφία, Φραγκῖσκε, γεννᾶται καθὼς θέλομεν ἰδεῖν ἐφιζῆς ὅπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εἰς τὴν Θύραν τοῦ Δελφικοῦ ναοῦ θαυμασίας ἐπιγραφῆς, ΓΝΩΘΙ ΣΑΤΤΟΝ, ἡγοῦν νὰ γνωρίσωμεν τὰς ψυχικὰς ἡμῶν δυνάμεις καὶ νοητικὰς καὶ πρααιρετικὰς, διὰ τῶν ὁποίων δυνάμεθα ἔπειτα νὰ διακρίνωμεν τίνα ἐκ τῶν περικυκλούντων μας πραγμάτων εἶναι μαθητὰ καὶ τίνα ἀμόθητα, καὶ Πῶς δυνάμεθα νὰ συζῶμεν πολλοὶ ὁμοῦ συμφώνως μετὰ τὴν φύσιν τῆς θελήσεώς μας· ἄλλ' οἱ ἄνθρωποι ἐκπέπτοντες πάντοτε εἰς τὰς

ὑπερβολάς, πρὶν γνωρίσασιν ἑαυτοὺς ἀκριβῶς, οἱ μὲν ἐνόμισαν ὅτι ἐξεύρουσι τὰ πάντα, οἱ δὲ, ὅτι ἄγνωστοὶ τὰ πάντα· καὶ αὕτη εἶναι ἡ καθ' ἑλπίην ἀμαρτία τῆς φιλοσοφίας, ἣτις ἐδιωρθώθη ὅπως οὖν εἰς τὰς ἡμέρας μας. Διὰ τὴν γαίην δὲ σαφέστερον τὸ λεγόμενον, πρέπει νὰ ἐξηγήσῃ μὲ ὅσην δύναμαι συντομίαν τὰς δύο τῆς φιλοσοφίας ὑπερβολάς.

Ἡ Φιλοσοφία, φίλτατε Φραγκίσκε, ἐγεννήθη εἰς τὴν φιλτάτην ἡμῶν πατρίδα. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην οὔτε ἀπὸ τῶν μύθων τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνός μας πρέπει νὰ βεβαιώσωμεν, οὔτε ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ φιλοπάτριδος Ἰσοκράτους „Φιλοσοφίαν ἡ πόλις ἡμῶν ἐγέννησε“· αἱ ἀπομαρτυρίαι εἶναι ὑποπτοὶ, καὶ δὲν διδρῶσι τὴν ἀπαιτούμενην ἀκριβείαν τῆς ὑξιοπιστίας· μᾶς τὴν ἐπιμαρτυροῦσιν οἱ γνήσιοι ἔρασαι τῆς φιλοσοφίας ἑτερογενεῖς, εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων προσέχοντες ἐπιστατικώτερα τῶν νῦν (α). Πρῶτος φιλόσοφος τοῦ κόσμου κατὰ τὴν κυρίαν

(α) Ὁ Κάντιος εἰς τὴν Λογικὴν του (Σελ. 29. ἐκδ. τοῦ 1800 ἐν Καίμπριτζ) λέγει ἑξῆς „unter allen Völkern haben die „Griechen zuerst angefangen zu philosophieren, ἤγουν „πρῶτοι ἀπ' ὅλα τὰ ἔθνη ἀρχισαν νὰ φιλοσοφῶσιν οἱ Ἕλληνας.“ Καὶ ἄλλος Γερμανὸς φιλόσοφος πολυμαθὴς καὶ κριτικὸς βεβαιώνει τὴν αὐτὴν γνώμην μὲ τούτους ἐφεξῆς λόγους. „Ohne andern Nationen eben „philosophischen Geist absprechen zu wollen, darf man „behaupten, dass er bei den Griechen sich von innen „heraus, nicht durch äussern Einfluss entwickelt, und „zu einem eigenthümlichen Character erhoben habe, „ἤγουν χωρὶς νὰ ἀφαιρέσθωμεν ἀπ' ἄλλα ἔθνη τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα, „ἀμποροῦμεν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀνεπτύχθη ἐσω- „τερικῶς ἀπ' αὐτοὺς χωρὶς καμμίαν ἐξωτερικὴν συνδρομὴν, καὶ ὑψώ-

σημασίαν τῆς λέξεως ὑπῆρξεν ὁ Δαιμόσιος Σωκράτης. Μ' ὅλον ὅτι ὁ ἀοίδιμος ἐκεῖνος πρεσβύτης αὐτε κλίσιν εἶχεν εἰς τὴν θεωρίαν οὔτε δεξιότητα ἰσως· μ' ὅλον τοῦτο διδάσκων πρὸς ὅλους τοὺς μαθηταίς του τὴν ἀμίμητον του ἠθικὴν τοὺς ἐπαγγέλλε νὰ γινώσκωσιν ἑαυτοὺς, καὶ ἡ παραγγεῖλα του εἶχε τὴν δύναμιν της ὄχι μόνον εἰς τὸ πρακτικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ θεωρητικόν τῆς φιλοσοφίας μέρος (α).

Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης ἠσθάνθησαν ζωηρότατα τὴν δύναμιν τοῦ Θαυματοῦ τούτου παραγγέλματος· καὶ προσπαθοῦτες νὰ τὸ ἐκτελέσωσι καὶ κατὰ θεωρίαν καὶ κατὰ πράξιν ἄλλος μὲ ἄλλου τρόπον ἐφαίνοντο ὅτι ἐπλησιάζαν κατ' ὄλγαν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας. ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ ζωὴ εἶναι μικρὰ, καὶ μικροτάτη ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοιοῦτου μεγάλου κατορθώματος. Ἐπρεπε νὰ ἔχωσι καὶ οἱ διάδοχοί των πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν αὐτὸν πάντοτε

„θη εἰς ἴδιον αὐτοῦ χαρακτῆρα“ (Γερμανίου Ἰστορίᾳ τῆς Φιλοσοφίας Τόμ. Α' κατ' ἀρχὰς τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν). Ὅλοι σχεδὸν οἱ σοφοὶ τῆς Γερμανίας τὰ αὐτὰ φρονοῦσι περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας.

(α) Πρὸς τὸν μαθητὴν του Ἐυθυδημον νομίζοντα ὅτι ἐγνώριζε τὸν ἑαυτὸν του ἄκαμιν ὁ ἀμίμητος γέρον τὴν Θαυμαστὴν ταύτην ἐρώτησιν. „Πότερα δέ σοι δοκεῖ γινώσκωσιν ἑαυτὸν, ὡς τις τοῦνομα μόνον τὸ ἑαυτοῦ οἶδεν, ἢ ὅς τις, ὡς περὶ οἱ τοὺς ἵππους ὠνούμενοι αὐτὸν πρότερον οἶονταί γινώσκωσιν, ἐν ἃν βούλωνται γινῶναι, πρὶν ἃν ἐπισκέψωσιν, Πότερον εὐπειθῆς ἐσίν ἢ δυσπειθῆς, καὶ πότερον ἰσχυρὸς ἐσίν ἢ ἀσθενῆς, καὶ πότερον ταχὺς ἢ βραδύς· καὶ τὰλλα τὰ πρὸς τὴν τοῦ ἵππου χρῆσιν ἐπιτηδεῖά τε καὶ ἀναπιτηδεῖα“ Ὅπως ἔχει, „οὕτως ἑαυτὸν ἐπισκεψάμενος, εἰποῖς ἐσι πρὸς τὴν ἀυθροπίνην „χρῆσιν ἐγνώκωσ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν;“ (Ξενοφ. Ἀπομνημονευμάτων Β:5λ, Δ', Κεφ. Β', 25.)

σκοπὸν καὶ νὰ ἀγωνίζωνται πάντοτε μὲ ὅλας τῶν τὰς δυνάμεις εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου Δελφικοῦ παραγγέλματος· ἀλλὰ κατὰ θίψυχίαν ἐκθῆκαν οἱ μετ' αὐτοῦς ἀπὸ τὸν μόνον τούτου δρόμον, ὅς τις ἠδύνατο νὰ τοὺς φέρῃ ἀπλαυῶς εἰς τὸ τέρμα· ἢ, νὰ ὁμιλήσω ὀρθότερα, ἐνόμισαν πολλοὶ ὅτι τὸ ἔφθασαν, καὶ δὲν εἶχαν χρείαν νὰ προχωρήσωσι πλείον εἰς τὰ ἔμπροσθεν. Ἐμαθάν πλείον καὶ ἐαυτοὺς καὶ τὰ περὶ ἐαυτοῦς, καὶ δὲν ἦτο πρᾶγμα οὔτε ἐπίγειον οὔτε οὐράνιον, τὸ ὅποιον δὲν ἐξηκολούθουν ἐντελῶς, ἢ δὲν τὸ ἐξήγουν προχειρότατα, ὅταν ἐζητεῖτο ὁ ὀρισμὸς του. Τί εἶναι ψυχὴ, Τί σῶμα, Τί ἄνθρωπος, ἐκ Τίνων καὶ πόσων καὶ ποίων στοιχείων συνεστάη ὁ κόσμος, Τί εἶναι Θεός· καὶ μὴ ἓνα λόγου ἤξευραν νὰ φιλοσοφήσωσι περὶ πάντων, ὡς εἶναι εὐκόλου νὰ καταλάβῃς τὸ λεγόμενον ἀναγνώσκων τὰ δόγματα τῶν παλαιῶν φιλοσόφων εἰς τὸν Λαέρτιον· οὗτοι ἐνομαζόνται δογματικοί, περιπίσυντες εἰς τὴν ὑπερβολὴν τοῦ νὰ φιλοσοφήσωσι μὲ βεβαιότητα περὶ πάντων χωρὶς νὰ γνωρίζωσιν ἐαυτοῦς, ὅσον πρέπει, καὶ οὕτως ἀποπλανηθέντες ἀπὸ τὸν μόνον σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας.

Ἄλλο δὲ κόμμα φιλοσόφων, ἐκ διαμέτρου πρὸς τοὺς εἰρημένους ἀντικείμεναι, υμνοῦσαντες, ὡς φαίνεται, κατὰ τῆς ἐπάσεως ἐκείνων, ἀντὶ νὰ βασανθῶσιν εἰς τὴν ἐρευναν ἐαυτῶν, παρεξέτραπῃσαν εἰς τὴν ἐναντίαν μαῖραν· ἐνόμισαν οὗτοι εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅποιαδήποτε γνῶσις· καὶ ἐνῶ οἱ πρῶτοι ἐγίνωσκον καὶ τὰ ἀκαταληπτότατα, ὑπεκρίνοντο οὗτοι ὅτι ἠγνόουν καὶ τὰ προδηλότατα· ἀλλὰ εἶναι τὰ ὄντα, ἔλεγον, καὶ ἄλλως τὰ ἀναπλάττει ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐδὲ τοῦτο πάλιν ἤξευραν

ἀσφαλῶς, ἤγουν τὴν διαφορὰν τῶν ὄντων πρὸς τὰ ὅποια πλατουργεῖ ἡ λεγομένη γνωστικὴ μας δύναμις· εἰς ἓνα λόγον, ἐκλείσαν τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, ἀποφασίσαντες νὰ μὴ βλέπωσι γνωστικῶς οὐδὲ τὸ ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν των κείμενα. Οἱ δὲ εἰς ταύτην τὴν ἐναντίον των πῶτων ἀτοπίαν κατακοιμισθέντες ὀνομαζοῦνται Σκεπτικαὶ καὶ οὕτως ἐλογομάχουσι τὰ εἰσαυτιώτατα ταῦτα συστήματα ἀγωνιζόμενα, τὸ μὲν νὰ σερεῶσῃ τυρανικὴν τύρανναιαν καὶ παντελοῦσιον φιλοσοφίαν· τὸ δὲ, νὰ ἀνατρέψῃ πᾶσαν ἀνθρωπίνην γνώσιν, καὶ ν' ἀποδείξῃ ὅτι εἰς μάτην ὁ Λόγος ἐχάρισθη ἀπὸ τῆν θείαν ἀγαθότητα εἰς τὸν ἀνθρώπον.

Ἄλλα δὲν ἦτο ἀραγε μίσου συνάψεως καὶ διαλλαγῆς τῶν ἀντιφερομένων τούτων ἀτοπιῶν; δὲν εὐρέθη φιλοσοφία ἄλλη νὰ ἐξελεγχῇ καὶ τῶν πρώτων τὴν δεσποτικὴν ἀλαζονίαν, καὶ τῶν δευτέρων τὴν ὀχλαγωγικὴν ἀπειθείαν; Ἀναντιρρήτως ἤθελε φανῆν μὲ τὸν καιρὸν ἡ σύνθεσις τῶν ὄντων, καὶ ἤθελεν ἀποδῆν ἐντελής ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας τοῦ νοῦ πρὸς τὴν ἐρευναν τῆς ἀληθείας· εἴαν κακὴ Μαῖρα δὲν κατεχρήμιζε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆν δόξαν εἰς τὴν ἀδοξίαν, ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίαν εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν, ἀπὸ τῆν ἐλευθερίαν εἰς τὴν δουλείαν. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἡ μένους τῆς τοῦ νοῦς ἐνεργείας προσβαίνει κατ' ὀρθὸν λόγον τῆς ὑπὸ τῶν πρώτων ἀποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου· ὅσον ἀδοξεῖ καὶ ταπεινῶνεται καὶ ὑποδουλοῦνται ὁ ἀνθρώπος, τόσον σμικρύνεται καὶ ἐξασθενεῖ ἡ περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐνεργεια τοῦ νοῦς του· καὶ οὕτω πρὶν φθάσειν εἰς τὴν ὀλικίαν τῶν τοῦ Λόγου δυνάμεων τὸ μέγα τῶν Ἑλλήνων γένος, ἀνεποδίσθη εἰς τὰ ὀπίσω ἀπὸ τοῦ σφοδροῦ ὀνεμοστροβίλου τῶν περιστάσεων· καὶ κατὰ τοῦτα ἔχει ὀκκαῖον ὁ Γερμανὸς

Ἐρδεδρος νὰ ὀνομάξῃ νηπιότητα τῆς ἀνθρωπότητος τὴν εἰς τὰς τῶν Λόγου προσόδους τοῦ Ἑλληνοκτοῦ εἴδους, τὸ ὁποῖον ἄλλως τιμᾷ μέχοις ἐνθουσιασμοῦ (α). Ἀντὶ λοιποῦ ἀληθινῶν φιλοσόφων καὶ διορθωτῶν τῆς ἀτοπίας τῶν δὺν ἀντιφερομένων ράσεων ἐγένενα ἢ κατ' ὄλεγον ταπεινουμένη Ἑλλάς ταπεινὰ καὶ χαμερπῆ ἀνδραρία, τῶν ὁποῶν ἢ λεγομένη φιλοσοφία δὲν ἦτο ἄλλο, εἰ μὴ διαλεκτικαίτινες μικρολογίαι καὶ ἐρεσχηλῖαι, καὶ χάρος τε συγκεχυμενον καὶ ἀδιάκριτον, πλήρες ἀταταληψιῶν καὶ ὀυακολουσιῶν· ὅπὸ τὸ ὁποῖον δὲν ἐξεύρω εἰάν δὲν ἦτο προμυτέρα ἢ παντελῆς ἀμάθεια καὶ ἄγνοια. Ἐνόμιζαν οὗτοι, ὅτι ἐφιλοσόφουν ἐνῶ ἀνοήτιοναν, καὶ, τὸ ὁποῖον μυθιέται περὶ τοῦ Ἰξίουος, ὅτι εἶχαν τὴν Ἥραν, ἐνῶ ὀνηγαλιέζοντο τὴν νεφέλην.

Παράξενον βίβαια θέλεις ἀκούσειν, εἰλάτε, ἢ θέλει ἀκούσειν ὅς τις δὲν ἔχει τελείαν εἰδησιὴν τῶν φιλοσοφικῶν προσόδων, εἰάν εἶπω Ἵες ἐπεριπάτησε τὴν ὁδὸν τὴν φέρουσαν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας μετὰ τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην καίτινας ὀλιγίτους ἄλλους μετὰξὺ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων· ἄμεσος ἀκόλουθος τῶν θουμασιῶν ἐκείνων ἀνδρῶν εἶναι ὁ μετὰ δὺν χιλιάδας καὶ διακοσίους περὶ πρὸ ἐνιαυτοῦς δοξόσας τὸ Γερμανικὸν εἶδος κἄντιος. Καὶ δὲν ὑπῆρξεν ἄραγε φιλοσοφικὸς ἄλλος νιὸς μετὰξὺ τῶσων γραμματισσιμένων, ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὸ μετὰξὺ πάμμεγα χρονικὸν διάστημα; Δὲν ὀνέλαμψαν ἀνδρες θουμάσιοι εἰς τὴν Ἐυρώπην ἐνυάμενοι νὰ λάβωσι ταύτην τὴν τιμὴν μετὰ τὴν τῶν φώτων ἀνίσλαμψιν;

(α) Johann Gottfried von Herder's sämtliche Werke fünfter Theil, Wien 1813, Seite 339.

Ἄλλα τὰ μὲν καθ' ἡμᾶς, εἴπαμεν ἤδη, ἐμικρύνοντο καὶ ἐταπεινούνοντο, καὶ εἴτε μᾶς ἕμενς φιλοσοφίας ἔχου ἐπιωυμίαν ἢ το πλέον λεκτικὰ τινα καὶ σχολαστικά τε, μεγαλογήματα παρὰ ἐξέτασις ἡμῶν αὐτῶν καὶ γυνῆσι· τὰ δὲ τῆς Ἑυρώπης ἦσαν ἀκόμη χειρότερα καὶ ἀθλιώτερα κατὰ τοῦτο τὸ μέρος· εἰς οὗ ταπεινωθέντες ἡμεῖς τὴν ἐσχάτην ταπεινωσιν ἀνυψώσαμεν τὴν Ἑυρώπην εἰς τῆς σοφίας τὴν ἐπιλοφύνα· ἢ, νὰ εἴπω κάλλιον, τῆς ἐδώκαμεν ἀφορμὴν νὰ ἀνυψώσῃ αὐτὴ ἑαυτήν. Ἄνδρες Ἕλληνας μετέφερον τὴν εἰδησίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν Ἰταλίαν· μετέφρασαν εἰς τὴν Λατινικὴν τοὺς Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, καὶ τοὺς ἐνδοξοτέρους τῶν Ἑλλήνων συγγραφείς· καὶ διηρέθισαν οὕτως ἀνθρώπους ἀτυραννήτους, ἡσυχούς, βοηθουμένους ἀπὸ τὰς ἐξουσίας εἰς τὴν μάθησιν, διὰ νὰ ἐρευνήσωσι τὰ γνήσια νοήματα τῶν μεγαλοφυῶν ἐκείνων ἀνδρῶν· καὶ ἰδοὺ πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς ἀνέζησαν εἰς τὴν Ἑυρώπην ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης· ὁ μὲν ἠνοῖξε τὴν Ἀκαδημαίαν πρὸς ὅλα τὰ χριστιανώματα ἔθνη τῆς Ἑυρώπης διὰ τὴν πολλὰ συμφωνοῦσαν θεωρίαν τοῦ μετὰ τὰ ἱερὰ ἡμῶν γράμματα· ὁ δὲ τὸ Λύκειον, διὰ τὴν Λογικὴν καὶ Ῥητορικὴν τοῦ, ὅπλα ἀμυντήρια κατὰ τῶν διαφορομένων Αἰρετικῶν.

Ἢ φιλοσοφία λοιπὸν εὗρηκε πάλιν κατ' ἀρχὰς τῆς ἐπανελείσεώς της εἰς τὴν Ἑυρώπην τὴν αὐτὴν τύχην καὶ ὁπότε εἶχε φανῆν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐὰν εἶπῃς τὰ εἰς τὸν φιλοσοφικὸν κόσμον συμβαῖντα, ἀφ' οὗ ἐπανήλθαν τὰ γράμματα εἰς τὴν Ἑυρώπην, ἐπανάληψιν τῶν ὅσα συνέβησαν τὸ πρῶτον, δὲν ἀμαρτάνεις πολὺ ἀπὸ τὴν ἀληθειαν, φέρε τέκνον! Πάλιν δογματικὴ φιλοσοφία ἐπεκράτησεν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἑυρώπης· καὶ πάλιν δεσποτεῖται τυ

ραυνηκαὶ Που μὲν τοῦ Πλάτωνος, πού δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἢ, νὰ εἶπω καλλίον, τῶν ἀκρίτων Πλατωνιστῶν καὶ Ἀριστοτελιστῶν· καὶ πάλιν Πυρρῶνισμὸς ἕλλος γεννηθεὶς ἀπὸ Δαυῖδ Ὁμοῦ τοῦ Ἄγγλου ἐφόρμησεν εἰς τὸ μέσον διὰ νὰ ἀντιπαλαίῃ τῶν δογματικῶν τούτων τὴν ἀγαθύνωτον ἀκρίτειαν· καὶ πάλιν ἐνὼ τὰ τῆς φιλοσοφίας ἀντιμαχόμενα κόμματα οἱ νεώτεροι Δογματικοὶ καὶ οἱ νεώτεροι Σκεπτικοὶ, καὶ ὅλη ἀπ' ἀρχῆς ἡ φιλοσοφικὴ σκημὴ, ἣτις εἶχε παρατάξῃ εἰς τὰ ὄμματα τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῶν Σωκρατικῶν χρόνων ἕως οὗ ἐξέλιπε παντελῶς τὸ θαυμάσιον χρῆμα τῆς φιλοσοφίας· ἀλλ' ἡ ἀπαντος μελέτη τῶν Πλατωνικῶν καὶ Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων ἐπρεπαρασκευάζε τὸν ἐρχομὸν ἑνὸς φιλοσόφου, ὅς τις ἐμελλε νὰ εἰσῆ διὰ τοὺς φρονήμας τὰς υπερβολικὰς ταύτας παρεκδρομὰς τῶν λεγομένων φιλοσόφων. Λώκιος ὁ Ἄγγλος καὶ Λεϊβνίτιος ὁ Γερμανὸς μετὰς εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἐρευνᾶστων προεμήνυαν τὴν προσεγγίζουσαν μεταβολὴν τῆς φιλοσοφίας.

Μανουήλος Καντίος, τὸ ἀθάνατον κλέος τῆς Γερμανίας, ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος Σωκράτης, ὅς τις ἐμελλε νὰ θεραπεύσῃ τὴν υἱὰ μὲν γεννηθεῖσαν ἀπὸ τοῦ πρώτου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀβλίως δὲ ἐχρυσταν ἐν τῇ Ευρώπῃ φιλοσοφίαν ἐξ αἰτίας τῶν ἀντιπερισπασμῶν τοῦ Δογματισμοῦ καὶ τῆς Σκέψεως. Τοῦ Ὁμοῦ ὁ νέος πυρρῶνισμὸς τὸν ἐκίμε νὰ προσεῖξῃ ἀκριδῶς Που ἐνυπεκοιπέτο τῶν Δογματιστῶν τὸ σφάλμα· καὶ εὗρεκεν ἀναγκαῖον, ὅτι πρὸ παντὸς ἄλλου ἔπρεπε νὰ ἐξετάσῃ, Ἐὰν ὄνουνται νὰ ὑπάρχωσιν ἐπιστημονικαὶ γνώσεις, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἀνεγκαιῶς ἀκριδῆς καὶ αὐστηρὰ συνακρίσεις τῶν γνώσεων τοῦ ἀνθρώπου συναμεινῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τὸ τέλος·

καὶ αὐτῷ μὲν ἀρχιτεκτόνησε τὴν εὐδοξὸν Κριτικὴν φιλοσοφίαν, ἣτις φιλοῦσι καὶ συνδέει σφικτότατα τὸν Δογματισμὸν μὲ τὴν Σκέψιν.

Ἰκάν, Ἄγαπητέ, θεωρήσωμεν κατ' ἔθνη ἄλλην τὴν ἀνθρωπότητα, θελοῦμεν τὴν εὐρεῖν ὅτι διατρέχει τὰ αὐτὰ στάδια τῶν γνώσεων, τὰ ὅποια περιπατεῖ πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς βρεφικῆς τοῦ ἡλικίας ἕως τὴν ἀνδρικήν. "Ὅταν τὰ ἔθνη ἐκβαίνουσιν ἀπὸ τῆν οὐμίλῃν τῆς ἀμαθείας ἢ κατὰ παράδειγμα ἄλλων ἤδη προεκδούτων ἔθνων, ἢ ὅτι ἄλλος θεξίως περιπέσεις, προχωροῦσι βαθμηδὸν εἰς τὴν τελειοποίησίν των ἀπὸ κατωτέρων γνώσεις εἰς γνώσεις ὑψηλοτέρας ἀπακρίλακτα, καθὼς τὸ παιδίον προβαίνει εἰς τὴν τελειοποίησίν του ἀπὸ τῶν ὑπελάτων διὰ τῶν εὐτελεσεύων εἰς τὰ τελειότατα (α) ἢ μόνη διαφορά εἶναι, ὅτι ἡ μὲν ἐνὶς ἀνθρώπου ἡλικία βραχυτάτη εὖσα δὲν ἐπιδέχεται ὄλην τὴν ἐνδεχομένην τελειοποίησιν, ἀλλὰ φθάνει μόνον εἰς τῆς προόδου τὸ σημεῖον, ὅπου εὐρέσκειται περιπατοῦν τὸ ἔθνος του, ἔκτος ἐάν τις εἶναι ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους θαυμασίους ἀνδρας, οἱ τινες συνεισφέρουσίν τε καὶ ἐξ ἑαυτῶν εἰς τὴν τοῦ ὅλου πλήρωσιν· εἰ μὲν ὁ ἄνθρωπος ζῆ εἰς τὴν νηπιότητα τοῦ ὅλου, εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ φθάσῃ αὐτὸς εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν ἀτομικῶν του γνώσεων· εἰ ὁ εὐρεθῆ εὐτυχῶς εἰς τὴν ἀκμὴν, πρέπει νὰ ἀκμάσῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ εἶδος τοῦ γνώστη, εἰς τὰς ὁποίας ἀσχολεῖται, ἐν δὲν εἶναι λίθινος ἄνθρωπος. Τὸ δὲ ὅλου μὴ περιοριζόμενον εἰς μικρῶν

(α) Ἐννοῶ τὴν τελειότητα κατ' εἶδος· ἐπειδὴ καθ' ἕλην εἶναι φυσικῶς ἀδύνατον νὰ συμπεριλάβῃ εἰς ἑαυτὸν εἰς ἄνθρωπος τῆς γνώσεως ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας.

χορῶν διασῆματα τρέγει ἀδιακόπως εἰς τὴν ἀκμὴν, εἰάν δὲν ἐμπροσθῆ ἀπὸ ἐξωτερικᾶς περιστάσεως· καὶ συμπεριλαμβάνου τὰς ἀτομικὰς γνώσεις εἰς ἓν ὄθρυσμα προάγεται διὰ προσθέσεως τῶν δοκίμων καὶ ἀποβολῆς τῶν ἀδοκίμων εἰς τὸν ὄρον, ὅπου ἡ φύσις ἔθεσε τὸ τέλειον τῶν γνώσεων, ὅσας ἐπιδέχεται ἡ ἀνθρωπότης. Εἶναι δὲ, ὡς μὲ φαίνεται, τέσσαρες τινες περίοδοι γνώσεων καὶ εἰς ἓνα ἕκαστον ἀνθρώπου καὶ εἰς ὅλην ἓν γένει τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ περίοδος τῶν ἐξωτερικῶν γνώσεων· ἡ τῶν ἐσωτερικῶν μὲ κατεσκευασμένην τινα καὶ συνηρησμένην ἀπόφανσιν· ἡ τῶν αὐτῶν μετὰ διαγμοῦ καὶ ἀμφιβολίας· καὶ τελευταίου ἡ μετὰ τῆς ἀληθείης σκεψέως καὶ ἐπικρίσεως.

Εἶναι πρόγμα ἀνατιθέμενον, φίλτατε Φραγκίσκι, βεβαιωτέμενον ἀπαύτως διὰ τῆς καθημερινῆς πείρας, ὅτι καὶ καθεὶς ἄνθρωπος ἀναπτύσσει τὰς γνωστικὰς του δυνάμεις μὲ πάντη ἄλλορον τρόπον παρὰ μὲ τὴν ἐξέτασιν ἑαυτοῦ ἡγοῦν μὲ τὴν φιλοσοφίαν· καὶ γενικῶς ὁ φιλοσοφῶν Λόγος κοῦπτεται εἰς τὸν βῆθόν τῆς ἀφανείας, καὶ προπορεύονται ἄλλων δυνάμεων γνώσεις ποῖν αὐτὸς ἀρχίσῃ νὰ ἔπιπται εἰς τὰ ὑψηλότερα, καθὼς διδασκόμεθα ἀπὸ τὴν ἐσορίαν τῆς Φιλοσοφίας. Καθεὶς ἄνθρωπος προσέχει τὸν νοῦν κατ' ἀρχὰς πλεον εἰς τὰ ἐκτὸς παρὰ εἰς τὰ ἐντὸς ἑαυτοῦ· καὶ οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι τοῦ κόσμου ἐθεώρησαν καὶ ἀνέκριναν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ ὅτι εἰρήσκεται ὑπεράνω καὶ ὑπὸκάτω τούτων πρὶν ἀρχίσωσι νὰ θεωρῶσι καὶ νὰ ἀνακρίνωσιν ἑαυτούς. Ὁ ὄρθρος αὐτὸς τῆς ἀναπτύξεως τῶν γνωστικῶν μας δυνάμεων, καὶ καθ' ἓνα ἕκαστον καὶ καθ' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι ὁ φυσικώτατος καὶ συμφωνώτατος μὲ τοὺς νόμους τῆς τοῦ γνωστικοῦ μας ἐνεργείας. Ὁ ἄνθρωπος

κατ' ἀρχάς ἐνεργεῖ μὲ τοὺς φυσικοὺς τῆς οὐσιώσεώς του νόμους χωρὶς κἄν νὰ ἔχη εἰδῆσιν τούτων τῶν νόμων. Δι-σθάνεται, φαντάζεται, διανοεῖται, ὁρέγεται, θέλει, πράττει χωρὶς κἄν νὰ σοχάζεται, ὅτι πᾶν ὅτι πράττει ἢ πάσχει συμβαίνει κατὰ νόμους, ὅτι τινες εἶναι θεμελιωμένοι εἰς αὐτὴν τὴν φυσικὴν του διασκευὴν. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν ἀσυνείδητον, νὰ εἶπω οὕτως, ἐνεργειᾶν του τὸν κινῶσι τὰ ἐκτός κατὰ πολλοὺς καὶ παντοδαποὺς τρόπους· εἰς ταῦτα πρέπει κατ' ἀρχάς ν' ἀφιερώσῃ τὴν προσοχὴν του· εἰς ταῦτα νὰ δοκιμάσῃ καὶ νὰ ἐξασκήσῃ τὰς δυνάμεις του· νὰ μάθῃ, ὅσον δυνατήν, τὰς ἰδιότητάς των, τὴν συνέχειάν των, τὴν πρὸς αὐτὸν κωκωνίαν καὶ σχέσιν των· πρὶν φθάσειν εἰς τῆς τελειότητος τὸν βαθμὸν, ὅς τις ἀπαιτεῖται ὄχι μόνον εἰς τὸ νὰ διακρίνῃ τὸν ἑαυτὸν του ἀπ' ἐκεῖνα, ἀλλὰ καὶ ν' ἀρχίσῃ νὰ κρίνῃ περὶ ἑαυτοῦ, ὅποτε ἄρχεται νὰ βλέπῃ αὐτὸς τὸν ἑαυτὸν του λαμπρότερα καὶ εὐληπτότερα. Ὅτι εἶπεν ὁ Καντίου περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀπλῶς, ὅτι φῶς περιχέεται εἰς τοὺς σοχασμοὺς του ὅταν ἐκδαίνω ἀπὸ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν ἀρχίζῃ νὰ ὁμιλῇ διὰ τοῦ Ἐγὼ (α), ἀρμόζει νὰ τὸ εἶπωμεν περὶ τοῦ θεωροῦ τῆς φύσεως ἀνθρώπου, ὅτι χύνεται εἰς τὴν ψυχὴν του τὸ ἀμδύσιον τῆς φιλοσοφίας φῶς, ὅταν ἀρχίσῃ νὰ πολυπραγμαυῇ τὸν ἑαυτὸν του· αἱ ἄλλαι του θεωρίαι εἶναι βρεφικαὶ καὶ σκοτειναὶ ὡς πρὸς τὴν ἀκαὴν τούτων τῶν ἔντως ἀυδοικῶν καὶ φωτεινῶν· διὰ τοῦτο τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἄλλων ἀρχαίων ποιητῶν εἶναι ἀμίμητα, καὶ ἀδύνατον εἶναι νὰ ποιηθῶσιν εἰς τὴν ποροῦσαν τοῦ χρόνου ἐποχὴν, ἐπειδὴ λῶμπει εἰς αὐ-

(α) Καντίου Ἀθητικολογία φύλ. 4.

κδ' ΠΡΟΣ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΝ

τὰ τὸ ἀπλοῦν, τὸ ὀρελές, τὸ ἀκακόν, καὶ ὅλαι αἱ χαρακτῆρες τῆς νηπιαζούσης ηλικίας. Ταύτην δὲ τὴν περίοδον τῆς τοῦ γνησικοῦ ἀναπτύξεως ἐμποροῦμεν νὰ περιορίσωμεν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἰσορίαν ἀπὸ Ὀρφείως καὶ Ὀμήρου διὰ Θαλήτος καὶ Πυθαγόρου ἕως τοῦ θαυμασίου Σωκράτους, ὅστις πρῶτος ἐπροσκάλεσεν ἀπὸ τοὺς Οὐρανούς εἰς τὴν Γῆν τὴν Φιλοσοφίαν.

Ταύτην τὴν περίοδον τῶν ἐξωτερικῶν γνώσεων διαδέχεται ἡ δευτέρα. Εἰς ταύτην αἱ αἰσθήσεις ἀρχοῦνται νὰ καταλαμβάνουσι τὴν χρείαν τοῦ Λόγου· αἱ ποιητικαὶ εἰκασθεὶς τῆς φαντασίας φαίνονται παιδικὰ ἔργα, καὶ οὐσίμεια εἰς τὴν προχωρούσαν ηλικίαν τῆς ἀνθρωπότητος· ὁ Λόγος ἀναφαιρόμενος κατ' ὀλίγον δὲν ἀναπαύεται μὲ ταῦτα τὸ ἐκτός· ζητεῖ νὰ ὄσπη εἰς τὰς γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐνότη-
τα καὶ τελειότητα· καὶ διὰ νὰ τὸ κατορθώσῃ, βλέπει ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξυψωθῇ ἐλευθέρως εἰς τόπον, ὅθεν ἐμπορεῖ νὰ κατοπτρεύῃ καὶ νὰ συναρᾷ εὐκοινῶς ὅλας τὰς γνώσεις, ὅσων εἶναι ἐπιδεικτικὸς ὁ ἀνθρώπος. Ἐκθαίνει λοιπὸν κατ' ὀλίγον ἀπὸ τοῦ βυθού, ὅπου κατεκρύπτετο ἕως τῶρα, σπεύδων νὰ ἀναστῇ εἰς τὸ παθούμενον ὕψος. Ἀλλ' αἱ πρῶται τοῦ ἀπόπειραι γινόμεναι εἰς ὀλίγα τινα φιλοσοφούντα ὑπικείμενα τοῦ φαίνονται ὅτι κατετόξευσαν τοῦ σκοποῦ τὸ κέντρον· καὶ νομίζεαι ὅτι ἐφθασεν εἰς τὸ τέλος, πρὸς τὸ ὁποῖον μόλις ἤρξατο νὰ κάμῃ μόνον τὰ πρῶτα βήματα. Ταύτην τὴν περίοδον ἐμποροῦμεν νὰ τὴν τάξωμεν δικαίως εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταξὺ Σωκράτους καὶ τῶν Πυθαγόρικου ἢ Σπερτικῶν λεγομένων φιλοσόφων, ὅποτε αἱ διάφοροι σχολαί, αἱ ἐκπηγάσασαι ἀπὸ τοῦ Ἰλασίου τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας ἐκλίναν ἀκρατέστερον εἰς τὸν δογματισμὸν ἕως

τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Συμπίπτει δὲ καὶ συμφωνεῖ ἡ τῆς ἀνθρω-
πότητος αὕτη περίοδος μετὰ τὴν ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου γυναι-
κικὴν ἐποχὴν, ὁπότε, ἰδὼν πρῶτον καὶ αἰσθανθεὶς πολλὰ κα-
τὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν, ἤκουσε τὰ πρῶτα φιλοσοφί-
ματα ἀπὸ τῶν διδασκάλων του ἢ ἀπὸ τῶν ἐγγράφων βί-
βλων, καὶ τὰ ἐξελαβὲν ἀκριβολέως ἀπάτης ἐκτός, Φαίδου
τινος χορημοδουσίας, κατὰ τῶν ὁποίων εἶναι ἀσύγγνωστος
πᾶσα ἀντιλογία.

Ἄλλ' ἡ περίοδος αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ
πολύ. Νομίζω ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ πρῶτως δογματίσαντές τε
οὕτως, εἰμὴν ἢ τὸ ζῶν πολυχρονιώτερον παρ' ὅτι εἶναι ὁ ἄν-
θρωπος, μετὰ καιρῶν ἤϊελον διεξάσειν περὶ τῶν ἀπροάν-
σεῶντων. Ἐργεταὶ λοιπὸν ἡ τρίτη τῶν γνώσεων περιόδος,
ἥτις ἐμπορεῖ προσφρονέστερα νὰ ὀνομασθῇ ἀνστραπή τῶν προ-
γνώσθέντων, καὶ κατεδαφισμὸς τῶν προοικεδομηθέντων, καὶ
ἀκίρωσις τῶν προθεσπισθέντων παρὰ συνέχεια γνώσεως καὶ
οἰκοδομῆς καὶ θεσπισμοθεσίας· ἀναφαίνεται, λέγω, ἡ Σκέ-
ψις, ἂν πρέπη νὰ ὀνομασθῇ οὕτως, ἢ ὁ Πυρρῶνισμὸς, ἐχ-
θρὸς θανάσιμος καὶ ἰσχυρὸς ἀντιπαλαιστῆς τοῦ δογματι-
σμοῦ, ἀνταγωνιζόμενος πρὸς αὐτὸν ἀκαταπαύστως καὶ ἐνεργῶν
καὶ πάσχων ἀμοιβαίως πρὸς ἀναίρεσιν καὶ παντελεῖ ἀ-
φανισμὸν ἐκείνου. Ταύτην τὴν περίοδον μᾶς δεῖχουσι ἡ ἰσο-
ρία προφανῶς Που πρέπει νὰ τὴν τάξωμεν· ὁδηλούμε ἀπὸ
Ἀρχιεπισκόπου τοῦ τῆς νείας Ἀκαδημίας ἀρχηγῶν (200 περί-
που ἔτη Π. Χ.) ἕως Σέξου τοῦ Ἐμπειρικοῦ ἐπονομασθέν-
τος τοῦ τῶν ἀπορίας καὶ ἀκριβολείας ὅλας συναθροίσαντος
περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατοσταετηρίδος.
Ἄυτη τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἡλικία ὁμοιάζει ἀκριβῶς μετὰ τὴν
γυναικικὴν ἐποχὴν ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου, ὅς τις, ἀναλογί-

ζόμενος καθ' ἑαυτὸν ὅσα ἐδιδάχθη ἢ ἐμελέτησεν, ἀρχεται νὰ κυριεύεται ἀπ' ἀμφιβολίας, καὶ νὰ ἀπορῆ· ἀραγε οὕτως εἶναι ἐπ' ἀληθείας τὰ πράγματα, ἢ διαφέρουν κατὰ πάντα ἀπ' ὅ,τι μᾶς τὰ ἐπαράστησαν;

Οὐδ' ἡ περίοδος αὕτη ἐμπορεῖ καθ' ἑαυτὴν νὰ διαρκῆσῃ ἐπὶ πολὺ. Τί κατορθώνω, λέγει ὁ φιλοσοφῶν Λέγος, μὲ τοῦτον τὸν μεταξὺ βεβαιότητος ὑποτιθεμένης καὶ ἀβεβαιότητος ἀντιτιθεμένης αἰώνιου πόλεμου; Δεῦ ἤτο σκοπός μου νὰ ἀναστῶ εἰς ὑψηλότερον θεωρίας τύπου, ὅθεν εἶναι ἐλπίς νὰ ἴδω λαμπροτέρου τὴν ἀληθίαν διασκεδάζων τὸ φάσμα, τὸ ὅτιόν τῆν περικλύπτει, καθὼς σκεπάζει τὸν ἥλιου παχυλή τις ἀνεχθὴ εἰς τὰς κατωτέρας γώρας; Ἀλλὰ πῶς εἶναι τρόπος νὰ ἀναστῶ εἰς τὴν περιηπὴν ταύτην διὰ νὰ ἐξετάσω παντοῦσ' ἀπ' ἀπὸ τὰ πράγματα, καὶ μάλιστα ὅσα με χρησιμεύουσι νὰ τὰ ἐξεύρω, λέγω δίκαια καὶ καθήκοντα, Πηθικὴν καὶ Θεολογίαν; ἄλλος τρόπος δὲν εἶναι, εἰμὲν ἀδύνατον εἰς ὅσα δ' ἔλατίζουσι οὗτοι, ἢ ἀμφιβόλλουσιν ἐκεῖνοι; νὰ ἐρευνησῶ αὐτὸς ἐγὼ ἐμαυτὸν· αὕτη ἢ εἰς ἐμαυτὸν ἐπιρροὴν ἐξηπλωσε κατ' ὑπόχρως φῶς εἰς τὰς θεωρίας μου, καὶ ἤθελεν ἐκπληρῶσειν ἐντελῶς τὴν ἐπιθυμίαν μου, εἰάν ἐπέμενα μετὰ προσοχῆς εἰς αὐτήν, ὅσον ἔπρεπε. Πρέπει λοιπὸν νὰ στραφῶ πάλιν εἰς ἐμαυτὸν, καὶ μὲ ἐπιμέλειαν μεγάλην καὶ προσοχὴν ἀτάραχον νὰ ἐξετάσω καὶ νὰ γνωρίσω τὰς δυνάμεις μου, τὰς ἐνεργείας μου, τὸν τελευταῖον τούτων σκοπὸν· εἰς ἕνα λόγον, πρέπει νὰ φιλοσοφήσω Κριτικῶς, εἰάν θελῶ νὰ ὀνομάζω φιλοσοφίαν ἀληθινήν τὸ ἔργον μου. Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία περίοδος, ἣτις ἀκολουθεῖ φυσικῶς τὴν τρίτην· εἰς ταύτην πᾶς ἀνθρώπος μὲ ὑγιαινούσας φρένας καταστὰ τελευταίου, εἰάν ζῆ εἰς ἐποχὴν

χρόνου, ὅποτε βασιλεύει πλέον ἢ γνήσιος Φιλοσοφία. Ἄλλ' εἰς ταύτην ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἠδυνήθη νὰ φθῆσῃ, φίλε μου, κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους. Ἡ εὐημερία καὶ ἡτυχία, αἱ ὑπαραίτητοι τροφοὶ καὶ προαγωγοὶ τῆς Θεσπεσίου φιλοσοφίας, ἔλειπον κατ' ὀλίγον ὅπο τὸ Ἑλληνικὸν γένος· καὶ ἀναλόγως μὲ τὴν αὐξήσασθαι τῆς δυστυχίας καὶ ἀτυχίας του κῆξαν αἱ ἀντιπροσβολαὶ τοῦ Πυρρῶνισμοῦ καὶ τοῦ Δογματισμοῦ. Τοῦτο εἶναι τὸ μόνον αἷτιον, λέγω ἡ ἔκτιωσις τοῦ Γένους, διὸ τὸ ὅποιον ἐπεκράτησαν τόσον χρόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ δὴ αὐταὶ ἐναντιογεννομίαι, χωρὶς να φανῆ ἡ ἐσχότῃ δόξᾳ· καὶ οὕτω λοιπὸν ἡ τὴν φιλοσοφίαν γεννήσασα Ἑλλὰς, καθὼς ἐξερήθη ὄλκτις τὰ καλὰ, δὲν ἠξιώθη οὐδὲ τὸν ἀγαπητόν της γόνου νὰ ἴδῃ ἀνδρωθέντα καὶ κραταιωθέντα εἰς τοὺς κίλπους της.

Ἐμελλε λοιπὸν, ὡς εἶπα ἀρχήτισρα, ἂν οὐ ἀνεγεννηθῆ ἡ φιλοσοφία εἰς τὴν Ἑυρώπην, καὶ ἀνεράνησαν αἱ πρῶται περίοδοί της, ἡ τετάρτη καὶ τελευταία ἡ ἀρχήσῃ δι' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα εἰς καινουργέσθαι τῆς Βορρωςσίας ἀπὸ τοῦ Γερμανίου φιλοσοφοῦ. Ἄφ' οὗ ἐγνώσθη ἡ φιλοσοφία αὕτη, ἄλλη ἡ ἀναπαύσῃ τὸν Θεωροῦντα Λόγον δὲν εἶναι ἱκανή. Ἡ Κριτικὴ φιλοσοφία εἰσῆχθη τῆν σήμερον εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν ἀπὸ πολλοὺς σοφοὺς ἀνδρας, οἵτινες προχωροῦσι πάντοτε μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὸν σκοπὸν, τὸν ὅποιον μᾶς ἔδειξεν ἐκεῖνη· καὶ αὐτοὶ οἱ μὴ θελήσαντες κατ' ἀρχὰς ἡ ἀκούσασθαι τοῦ Καντίου τὸν ὄνομα· διότι ὑπῆρξαν καὶ εἰς τοῦτο πολλοὶ ἐναντίοι, καθὼς ἀπαφαίνονται πάντοτε εἰς πᾶν ὅ,τι φέρει τὸν τοῦ νεωτερισμοῦ χαρακτῆρα ἠλλοιωθῆσεν ἀνεπαισθήτως ἡ συσελάυτες τὸν Δογματισμὸν του, ἡ μεταβαλόντες εἰς κρίσιν τὸν Πυρρῶνισμὸν του.

Ἄλλ' ἡ ἀναλυτικὴ ἐκθεσις τῆς Κριτικῆς φιλοσοφίας οὔτε δύναται νὰ περιγραφῆ ἑἰς τὸν σύντομον τοῦτον πρόλογον, καὶ καθίει ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους, ὅσοι δὲν εὐτύχησαν νὰ γνωρίζωσι τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν, ἐμποροῦν νὰ λοθώσι καί ποισιν ἰδέαν ἀπὸ τοῦ παρὸν σύνταγμα. Τούτο μόνον λέγω περὶ αὐτῆς, ὅτι διὰ τὴν ὑλὴν τῆς φιλοσοφίας ἄλλη μέθοδος οὔτ' εἶναι οὔτε δύναται νὰ γείνη προτιμωτέρα ἀπὸ τὴν Κριτικὴν, ἣτις ἐπικρατεῖ τὴν σήμερον εἰς ὅλα τῆς Γερμανίας τὰ πανδδακτήρια· ἀκολουθοῦν δὲ εἶναι νὰ εἶπω ὀλίγα καὶ περὶ τοῦ εἶδους τῆς.

Εἶδος τῆς Φιλοσοφίας, ὀγαπητὲ Φραγκίσκε, λέγω τὴν τοιαύτην διασκευὴν καὶ διάθεσιν τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, ὥστε ἐξ αὐτῆς νὰ φαίνεται ἡ ὁρμή τοῦ τῆς ἐπιστήμης ἀνόματος. Ἡ συμμετρία τῶν μερῶν καὶ πρὸς ἀλλήλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον, ἡ προτήκουσα ἐκαστοῦ μέρους τοποθεσία, ὅθεν δύναται καὶ καθ' ἑαυτὸ νὰ εἶναι ὠφέλιμον, καὶ νὰ συντελῆ πρὸς τὰ ἄλλα, καὶ νὰ μὴ φαίνεται παρελκόν ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ὅλου· εἰς ἀλεγειολογίαν, ὁ διοργανισμὸς τοῦ ὅλου συγγραμματος ὡς ὀργανικοῦ τινος αὐτοκινήτου καὶ ἐμφύχου σώματος· ταῦτα λέγω, εἶναι τὸ ἀληθινὸν εἶδος καὶ ἡ μορφή, μετὰ τὰ ὅποια τρέπει νὰ ἐμφανίζεταί ποσα ἐπιστήμη. Ὅλοι μὲν ἐπαινοῦσιν τὴν διάθεσιν ταύτην καὶ παλαιοὶ καὶ νεώτεροι· ὀλίγοι δὲ τὴν ἐπιτυγχάνουσι· καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν· Πολλοὶ μὲν οἱ ναρθηκοφόροι, ὀλίγοι δὲ εἶναι οἱ Βάκχοι. ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιτυγχάνει τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸ φιλομαθές, τὸ φιλόπονον, τὸ ἐπίκουρον, τὸ φιλάκουστον τῶν Γερμανικῶν ἔθνος. Παράσταλε ὁποιοῦδήποτε Γερμανικὸν συγγραμμα μὲ ὀμοειδὲς ἄλλων ἔθνων σύγγραμμα, καὶ θέλεις πληροφορηθῆναι τὴν

ἀλήθειαν. παράβαλε τὰς Φυσικὰς τῶν, τὰς Λογικὰς τῶν, τὰς Ἱστορίας τῶν, τὰς Γραμματικὰς τῶν, κτλ. μὲ τὰς Φυσικὰς, Λογικὰς, Ἱστορίας, Γραμματικὰς τῶν ἄλλων· καὶ ὅχι μόνον θέλει διαμαρτυρῆσαι τὴν ἀκριβεστάτην ἐκάστου συγγραμματος τῶν μερῶν ἀλληλουχίαν, ἀλλὰ θέλει εὐρεῖν ἐξηγητὰς ἡμῶν, ὡς λέγουσιν αὐτοὶ, τὴν ὕλην, περὶ τῆς ὁποίας πραγματεύονται. Ταύτην τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκριβείαν ἐφήρμοσαν εἰς πόσης ἰδέας σύγγραμμα, καὶ ἐκατάστησαν καὶ τὰς Ἱστορίας καὶ τὰς τεχνολογίας ἑπισημῆμας ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν τῶν. Ταύτην, φίλτατε, ἂν μάθωμεν ἀπὸ τοῦ σοφοῦ τῶν Γερμανῶν ἔθνους, ἔσο βέβαιος, ὅτι κερδαίνομεν τὸ ἥμισυ καὶ τοῦ κόπου καὶ τοῦ χρόνου, τὰ ὅποια χρειάζομεθα νὰ δαπανήσωμεν εἰς ἐπαναλήψιν τῆς προγονικῆς μας παιδείας.

Ταῦτα εργαζόμενος, ὡς φιλότιμος, ὅταν ἤρχισα τῶν ἐπιστημῶν τὴν παραδόσιν εἰς τὸ φιλολογικὸν Γυμνάσιον, ἔκρινα οὐγκαίριον νὰ ἀδελφύσω τὴν φοιτῶσαν νεολαίαν εἰς τὰ τῆς φιλοσοφίας ἀνάκτορα ὅχι διὰ τῶν προεκδεδομένων φιλοσοφημάτων, τὰ ὅποια εἶχαν ἄλλως ἐκλείψει ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ διὰ τινος νεωτέρου συντάγματος φιλοσοφίας, καθ' ὕλην μὲν Κριτικῆς, κατ' εἶδος δὲ, μεθοδικῆς ὅσον εἰδέχεται· κατὰ δὲ τὴν ἔκτασιν οὔτε πολλὰ μακρῶς, ὥστε νὰ τρίβεται εἰς αὐτὴν πολὺ μέρος τοῦ ἀνεκτιμήτου χρόνου τῶν πολυσχόλων μαθητῶν μας, οὔτε πολλὰ βραχείας, ὥστε νὰ μένωσι γενικὰ καὶ ἀσαφῆ πολλὰ καὶ κίρια μέρη τῶν φιλοσοφικῶς ἀνερευνημένων. Ἡ ἀπλή μεταφράσις ἐνός τινος τῶν Γερμανικῶν φιλοσοφημάτων ἦτο πρᾶγμα ευκολώτερον μὲν ὡς πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους σύνθεσιν νέου, ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν λαμβανόμενου, καὶ ἀναλόγως μὲ τὴν

Λ' ΠΡΟΣ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΝ

χρείαν αίκουνομένου· δυσκολώτερον δὲ ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν ἐσοκόπουν ὠφέλειαν τῶν μαθητῶν, διὰ τὸ ὕψος τῶν Γερμανισί γεγραμμένων τοῦ εἴδους τοῦτου συγγραμμάτων, τὰ ὅποια διδάσκονται τῶν Γερμανῶν οἱ παῖδες εἰς τὰ πανδιδακτήρια, ὅφ' οὗ πορευασκῆσωσιν ἰκανῶς τῶν νοῦν τῶν εἰς τὰ πρῶτα καὶ δευτέρα λεγόμενα σχολεῖα μὲ πολλὰς καὶ καλὰς γνώσεις προπαρασκευαστικὰς εἰς τὴν ὑψηλοτέραν φιλοσοφίαν. Ἡμεῖς οἱ, τὰ αὐτὰ ἔχουτες ἀκόμη καὶ πρῶτα καὶ δευτέρα καὶ τρίτα σχολεῖα, ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ χειραγωγῶμεν τοὺς μαθητὰς εἰς τὰς ἐπιστήμας διὰ συγγραμμάτων ἀρχομένων ἀπὸ τὰ ἐύληπτότερα, καὶ μὲ τὴν ἐνδεχομένην σαφήνειαν οὐδὲ τὰ ὑψηλότερα ἀφινόντων ἀνεξέταστα.

Τὰ αἴτια ταῦτα μὲ ἔκατάπεισαν, φίλε μου, μεταξὺ τῶν πολλῶν μου ἀσχολῶν νὰ ἐπιχειρήσω κατὰ τὸ αὐτὰ ἔτος τὴν ἐκθεσὶν τοῦ παρόντος συγγραμματος. Εἶχα παρὰ τὰ Καντικὰ πολλῶν ἄλλων περιωχῶν φιλοσοφίᾳ τῆς Γερμανίας συγγραμματα, τὰ ὅποια μελετῶν ἐδιεύτυνα πρὸς τὸ ὀρθότερον, ἕσας φιλοσοφικὰς γνώσεις μὲ ἔχρησα πρὸ ἐν-αυτῶν ἢ ἐνεργητικῆ Γερμανία. Μὲ ἔδειλε πρὸ τριῶν ἐνιαυτῶν καὶ τὸ τρίτον ἐν σῶμα τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κρυγίου ὁ ἀσπίδος φίλος μου καὶ φίλος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Γένους Ἀλέξανδρος Βασιλείου, ἕς τις πρὸ ὀλίγου μᾶς ἀπήκεν ἄληθον πένθος μὲ τὴν πικρὰν εἰς ὄλους μας ὀπο-είωσίν του (α). Τοῦ κλεινοῦ τούτου φιλοσόφου τὸ θαν-

---

(α) Ἀπέθανεν ὁ καλοκἀγαθὸς ἀνὴρ τὴν 17^{ην} τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς τοῦ παρόντος αἰοιῆ ἔτους εἰς Τεργέστην. Ἦν ἕκαστὸν τῶν Γερμανῶν καὶ δελφότης τῶν ἐπιτιμῶν μὲ ἐπιταφίους ἐπιγραφὰς μάλιστα τῆς ἀξιοτιμῆται ἀρετῆς του. Ὅλοι ἐκλαυσαν πικρῶς τὴν ζημίαν, τὴν ὅποιαν

μάσιον φιλοπόνημα, εὖν ἦτο συμπληρωμένου καὶ μὲ τὰ μέρη τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας, τὰ ὅποια ἐλπίζονται νὰ ἀναλαμπῶσιν ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὸν φιλοσοφικὸν κόσμον, καὶ οἷν ἦτο πολὺ παρὰ τὸν σκοπὸν μου διεξοδικώτερον, καὶ εὖν οὖν εἶχα ἐκθέσειν ἤδη ὡς ἠδυνήθην, ἔλα τὰ μέρη τοῦ πονήματός μου, ἤθελα τὸ μεταφράσειν περὶως, καὶ τὸ προσφέρειν ἀξιολογῶν φιλοδώρημα ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἡμετέρους μαθητὰς, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸ φιλοσοφικὸν μέρος τοῦ Γένους μας. Τόση εἶναι ἡ εὐκρίνεια, τόση ἡ λεπτομερὴς διάσπαφαις τῶν ἀξιολογώτερων μερῶν τῆς νεωτέρας Φιλοσοφίας, τόση ἡ χωριστὴ κρίσις τοῦ μὲ πολλὴν ἀγχύνουσαν καὶ πολυμῶθειαν ἐξολισμένου τούτου φιλοσόφου! Ἀλλὰ πρῶτον κρίνει περιττὴν ὁ ἀνὴρ τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν· ὀρθῶς μὲν διὰ τοὺς πολλαχῶς προγυμνασμένους μαθητὰς τῆς Γερμανίας, ἔχει δὲ καὶ διὰ τοὺς ἤδη σὺν Θεῷ ἀρχομένους τὴν φιλοσοφίαν Γραικοῦς· δευτέρου, προδίδει μόνον ἕως τὴν Αἰσθητικὴν κατὰ τὸ παρὸν μὲ σκοπὸν νὰ ἀναπληρώσῃ κατ' ἡσυχίαν καὶ τὰ ἐπίλοιπα μέρη· τρίτου, εἶναι μὲ τόσην ἔκτασιν γεγραμμένα, ὥστε μόνον ἡ Λογικὴ τοῦ ἐμπορεῖν νὰ ἐξισωθῇ μὲ τὸ ἡμισυ ὅλης ταύτης τῆς πραγματείας· διὰ ταῦτα ἀνεῖσαλα κατὰ τὸ παρὸν τοῦ ὅλου τοῦ-

---

ἔπαθε τὸ Γένος χρηθὲν τὸν ἀγαθὸν, τὸν ἐνάματον, τὸν φιλοσοφικόν, τὸν μουσοληπτικὸν Ἀλέξανδρον, τὸ παράδειγμα τῆς ἀρετῆς εἰς τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας· Χαῖρε! μὲ εὐχαρῆς πάντοτε, πολύτιμος Ἀλέξανδρος· Χαῖρε! μὲ δάκρυα λέγω καὶ ἐγὼ τελευταῖον εἰς τὴν μακαρίου σου ψυχὴν μὲ τὴν δημοσίῳ μου ταύτην προσφώνησιν·

Χαῖρε μοι, Ἀλέξανδρε, καὶ εἰν Αἶδω δέμουσιν!

ἐπειδὴ ἡ Ἑλλὰς ἠσθάνθη καὶ τιμὰ τὰς ἀρετὰς σου, καὶ προσπαθῆς καθῆς νὰ τὰς μιμηθῇ, ἀκωνίξου ἡ μνήμη, ἀείμνησε Ἀλέξανδρε!

του συστήματος τὴν μετάφρασιν ἰσως δυνηθῶ νὰ τὴν κάμω αἰλοτε μὲ ἀνεσιν καὶ ἡσυχίαν. Καὶ ὅπως ὁμολογῶ δηλαδὴς ἐνταῦθα τὰς χάριτας εἰς τὸν ἐνδοξόν τοῦτον φιλόσοφον, ἐπειδὴ τὰ ὄρισον σύγγραμμά του ἔγειεν αἴτιον νὰ δι-
ορθώσω πολλά μέρη τοῦ ἰδικοῦ μου τούτου δοκιμίου· καὶ εἰς τὴν Κρητικὰ τῆς φιλοσοφίας ἔγειεν ὁδηγός μου ἢ ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἐναυτοῦς τινας πρὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήμα-
τός του ἐκδοθεῖσα Στοιχειώδης Φιλοσοφία.

Σκοπός μου ἦτο κατ' ἀρχάς, φίλε Φραγκίσκε, νὰ κρα-
τήσω ἀδημοσίευτα εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα τὰ μικρά μου ταῦτα
σχεδιάσματα, οὐδὲ νὰ τὰ καθυποβάλω ποτὲ εἰς τὸ κριτήριον
τῶν σωφωτέρων, ἀλλὰ νὰ τὰ ἔχω κενὰ εἰς μύσους τοῦ
Γυμνασίου τοὺς μαθητὰς, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐπαραδόθη-
σαν τετάρτην φρονῶν ἕως τὴν σήμερον· ἀλλ' αἱ καθημεριναὶ
ἀντιγραφαὶ κατέτριβαν τὰ χειρόγραφα ἀκαταπαύτως, καὶ αἱ
ἰδιαίτερά μου δευτέρα καὶ τρίται περὶ αὐτὰ φροντίδες ἐπο-
κίλλαν καθ' ἡμέραν μὲ προσθήκας καὶ ἀλλοιωσεις τὰ περι-
θώρια τῶν τετραδίων, ὡς' ἔκαμνε χρεῖα νὰ τὰ ἀντιγράψω
πολλοκίς, εὖν ἤθελα νὰ τὰ ἔχω ἐλεύθερα ἀπὸ τὰ ἀπαραί-
τητα σφάλματα τῆς διὰ ξένων χειρῶν ἀντιγραφῆς· πρᾶγμα βα-
ρύτατον εἰς ἐμὲ καὶ διὰ τὴν φυσικὴν μου ἀσθένειαν καὶ διὰ τὰς
πολλὰς μου ἀσχολίας, ὅσας μ' ἐπερόσκιζε καθημερινῶς ἢ περὶ
τὸ Γυμνάσιον φροντίς μου. Ταῦτα μ' ἐκίνησον πολλάκις νὰ με-
ταβάλλω σκοπὸν, καὶ νὰ κηρυκοποιήσω τὸ πούγμα διὰ τοῦ τύπου
εἰς ἅλον τὸ Γένος, ὥστε καὶ τοὺς μαθητὰς νὰ ἐλευθερώσω ἀπὸ
τοὺς κόπους τῆς ἀντιγραφῆς, καὶ ἑμαυτοῦ ἀπὸ τὴν συχνὴν τα-
λαιπωρίαν τοῦ νὰ θεραπεύω τὰ φθειρόμενα καὶ νὰ ἀναγράφω
τὰ διορθούμενα· μ' ἅλον ὅτι αἱ ἀντιγραφαὶ αἱτοὶ καὶ διορ-
θώσεις εἰς ἄλλον ἀφροντίην καὶ ἀμερίμνου ἤθελαν εἶσθαι ἀ-

γαπηταί, ὡς διδύσαι ἀφορμὴν καθάρσεως καὶ διαρρυθμίσεως τοῦ πνεύματος.

Σίωπῃ ὅτι πολλοὶ ἀγαθοὶ ἄνδρες, δεκαζόμενοι ἰσως ἀπὸ τὴν φιλίαν, ἔκριναν κρινωφελῆς τὰ ἔργον μου, καὶ ἐπεθύμουν νὰ τὸ ἴδωσι τυπωμένον. Πολλοὶ δὲ καὶ ἐκ τῶν προϋχόντων τοῦ Γένους σπήταυ τρόπου τινα ὡς χρέυς μου τὴν δημοσίευσίν του. Ὄταν, προκαλεσθεὶς ἀπὸ τὴν ἱεράν Σύνοδον καὶ τὴν περιφανεστέην χορείαν τοῦ Γένους, διέτριβα διδασκαλίαν εἰς τὴν Κουρτοσέσμεον τῆς Κωνσταντινουπόλεως Σχολῆν χρόνον τινα (οἶστέ πάλιν χρόνον οὗτ' ἴδιαι περιστάσεις, οὗτ' αἱ περὶ τὸ Συμμεταῖον Γυμνάσιον φρουτιδίαι μ' ἐσυγχρόρου νὰ μείνω· καὶ περὶ τούτου ἦσαν πληροφρημένοι καὶ οἱ προϋχόντες), τότε σίμα τῶν ἄλλων ἐζητήσας τὸ πνεῦμα καὶ ὁ ἀείμνητος φιλόσοφος Ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Μουρουζῆς, καὶ ὄχι μόνον τὴν ἀνεγνώσειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντέγραψε διὰ τῶν περιβλεπτῶν υἱῶν του· καὶ πολλακίς μ' εἶπεν ὁ σοφὸς, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ μείνωσιν ἐπὶ πολὺ ἀνεκδότα διὰ τοῦ τύπου τὰ χειρόγραφα μου· οἱ ἔπαινοι τισούτων φιλογενῶν καὶ φιλοκαλῶν ἀνδρῶν ἄλλο δὲν σημαίνουσιν, εἰμὴ τὴν ὁποιάν πάσχει τὸ Γένος ἔλλειψιν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων· ταύτην αἰσθανόμεθα γενικῶς τὴν σημερον ὅλη ἡ Ἑλλάς καὶ προσπατοῦμεν ἄλλος μὲ ἄλλο τὸ κατὰ δύναμιν νὰ τὴν συναπληρώσωμεν· ἀλλὰ νὰ πιστεύσω καὶ ἐγὼ ἀληθῶς ἀξίον τὸ ἔργον μου, ὁ πολυεισπληγχνος Κύριος νὰ με φυλάξῃ, αγαπητέ, ἀπὸ τοιαύτην φρενοβλάβειαν! εἴαν δὲν δύναμαι νὰ κατορθώσω τι, ἔμαθα καὶ νὰ διακρίνω καὶ νὰ θαυμάζω τοὺς κατορθούοντας. Ἄς ἀναζώφῃ λοιπὸν ὁ κύβος, καὶ ἄς πέσῃ ὅπως ἔτυχεν· ἀλλ' εἰς κακὸν εἶμαι βεβαίος, ὅτι δὲν θέλει πέσειν. Ἡμεῖς ἀραγε μίνοι ε-

χομεν τὰ ἀτελῆς ἢ δύναται νὰ γείνητι διὰ μιᾶς τέλειου χωρὶς νὰ περιπατήσῃ πολλοὺς μεταξὺ βαθμοὺς ἀπὸ τὸ ἀτελέστερον εἰς τὸ τελειότερον; Καὶ εἰ σοφοὶ οὗτοι τῆς Γερμανίας, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐδὲ τὰλλα σοφὰ τῆς Ἑυρώπης ἔλη, οὐ δύναται ν' ἀπαρνηθῶσι τὰ εἰς τὸ φιλοσοφεῖν ἀρετεια, μ' ὅλα τὰ πολλὰ καὶ καλὰ τῶν συγγράμματα, προσμένουσι μ' ὅλον τοῦτο τὰ τελειότερα ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέροις τῶν (α).

Ὅταν ἀπεράσισα τὴν ἐκδόσίν τῶν, ἐσοχόσιν νὰ ἀναγκάσω νὰ κάμω τὸ δεύτερον εἰς Βιένναν ταξείδιον, εἶναι καὶ ἐπίκουρον εἰς τὸ ἀσθενές μου σαρκίον* τὸ μὲν εἶναι νὰ διορθώσω πολλὰ μέρη τοῦ σχεδίουματός καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκησιν βιβλίον προχείρως εὐρισκομένων εἰς τὴν λαμπρὰν ταύτην Μήτροπολιν, καὶ ἀπὸ τὴν ἀμεσάν συμβουλήν τῶν σοφωτέρων μου* τὸ δὲ, διὰ νὰ ἐκδώσω καὶ ἄλλα τινὰ ἐκ τῶν φιλοπονημάτων μου, ὅσα μετέφρασα ἢ συγγραμμάτων καὶ πρὸς χρῆσιν τοῦ Γυμνασίου, καὶ πρὸς ἰδίαι ἐμαυτοῦ ὠφέλειαν. Ἄφῃκα λοιπὸν πρὸς καιρὸν τὸ ἀγαπητόμας ἐκεῖνον φρουτιστήριον ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν αὐταδέλφων Οἰκονόμων, οἵτινες ὑπῆρξαν πάντοτε συνεργοὶ τοῦ κόπων μου μὲ τὴν πασιδὴλον σοφίαν τῶν καὶ μὲ τὴν ἀκόρετον φιλοπονοῦντων. Ἰδὼν λοιπὸν, ἀγαπητέ, ἐγὼ μὲν ἐξέδικα ἕως τῶρα τὰ δύο πρῶτα τεμῆδια* σὺ δὲ βλέπεις καὶ καταλαμβάνεις μὲ τὴν πείραν καθημερινοῦς, ὅσα σ' ἔλεγε ποτὲ ἡ ψῆμη περὶ τῆς σοφίας τοῦ ἔθνους τοῦ-

(α) Τενεμάννος εἰς τὴν ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας §. 393, καὶ Φρεϊός (Fries) εἰς τὸ σύστημα τῆς Λογικῆς του Σελ. 30, καὶ ἄλλα πολλοί.

του, τοῦ ὁποῦν εὐχομαι ἐκ καρδίας νὰ μιμηθῆς μετὰ τῆς ἄλλης χρησιμοθείας τὴν εἰς τὰ ἔργα του μεθοδικὴν ἀκριβείαν, ἐνῶ τελειοποιεῖσαι ἀπ' αὐτὸ εἰς τὰς γνώσεις, εἰς ὅσας ἠδυνήθην νὰ σὲ χειραγωγῆσω, καὶ ἀποκτῆς ἄλλας πολλὰς καὶ καλὰς, ὅσας ἕως τῶρα εἶν ἠδυνήθη ἡ πατρίς μας νὰ εἰσῶξῃ εἰς τὰ σχολεία της.

Τίποτε δὲν λέγω ἐνταῦθα περὶ τῆς διαθέσεως τῶν μερῶν τοῦ συντάγματος, ἐπεὶ δὴ εἶναι καθ' ἑαυτὴν φανερά, καὶ ἄλλως ἰκαρῶς ἐξηγημένη καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἐπιπλασιότερα, καὶ ἀκόμη τελειότερα εἰς τὴν Κρηπίδα. Λέγω μόνον ἐν γένει, ὅτι πολὺς χρόνος καὶ μεγάλη σκέψις πολλῶν καὶ σοφῶν ἑμμεγνων μας χρειάζεται διὰ νὰ κατασταθῇ εὐκολὸς ἢ εἰς τὴν πατρίδα μας μετακένωσις τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας· ἡ ἐκφρασιτικώτατη γλῶσσα τῶν Γερμανῶν ἠρμήνευσε πᾶσαν νεωτέραν ἰδέαν· ἐπροσδιώρισεν πάσης λέξεως τὴν σημασίαν· ἐδιέκρινε μὲ χωριστὰ ὀνόματα τὰς αἰτίας ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα των· εἰς ἓνα λόγον, ἐτελειοποίησε τὴν γλῶσσαν τῆς φιλοσοφίας, καὶ τὴν ἐκατάξησεν θαυμαστὸν ὄργανον τῆς ἀναπτύξεως καὶ μεταδόσεως καὶ τῶν ὑψηλοτάτων ἰδεῶν καὶ τῆς μικροτάτης αὐτῶν διαφορᾶς. Ἡμεῖς ὁμῶς οὔτε διὰ τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης ἐμποροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν ἐντελῶς τὰ τῆς φιλοσοφίας ἀντικείμενα, καὶ ἡ παλαιὰ δὲν ἐπροσδιώρισεν ἀκριβῶς τὰς σημασίας· ἀλλ' ἡ αὐτὴ λέξις τῶρα μὲν σημαίνει τὴν αἰτίαν, τῶρα δὲ τὸ ἀποτέλεσμα· ἄλλου μὲν καθολικεύεται, ἄλλου δὲ μερικευομένη ἐκφράζει ἄλλο καὶ ἄλλο γνώσεως ἀντικείμενον, καθὼς δύνανται νὰ τὸ πληροφορηθῶσιν, ὅσοι ἕκαστον ἔοικε μεταφράσεως Γερμανικῶν φιλοσοφημάτων εἰς τὴν γλῶσσαν μας. Αἰτίου δὲ τῆς ἀτελείας της ταύτης νομίζω

τὸ αὐτὸ, τὸ ὁποῖον προεῖπα ὅτι ἐμπόδιζε τὴν τελειοποίη-
 σιν τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου εἰς τοὺς προπάτοράς μας. Ἡ
 τῶν Ἑλλήνων γλῶσσα, ἥτις εἰς τὴν σύμβασιν τοῦ λόγου
 ὑπερέδωκε ὅλας τὰς γλώσσας τῆς ἀνθρωπότητος· εἰς τὴν ὁ-
 ποῖαν τὰ πάντα εἶναι διατεταγμένα μετὰ τάξιν καὶ σκοπόν·
 εἰς τὴν ὁποῖαν τίποτε δὲν εὐρίσκεται παρεξριμμένον ὡς ἄ-
 τερον καὶ ἄχρηστον· ἥτις ἀπὸ τῶν λέξεων ἕως τῶν περιέ-
 δων εἶναι τὸ ἀρχέτυπον τῆς εὐρυθμίας καὶ ἀρμονίας καὶ τῶν
 εἰς αὐτὴν βασιλευσασῶν χρυμάτων· ἀπὸ τῆς ὑποίας εὐχτοι-
 ρεῖται καὶ ἔχῃ τὰ δευτεροῦτα εἰς τὴν ποιήτην καὶ ῥητορείαν
 πᾶσα ἄλλη γλῶσσα τοῦ κόσμου· αὕτη λέγω τῶν Θεῶν ἢ
 γλῶσσα ἐμπυδίσθη ἀπὸ τοῦ χειμαρροῦ τῶν καρικῶν δεινῶν
 καὶ μαρτυρῆται καὶ εὐπροσδιορισθῆται καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν
 μετὰ τὴν αὐτὴν ἐντέλειαν, μετὰ τὴν ὁποῖαν ἐτελειοποιήθη εἰς
 τὰς ἄλλας φιλοσοφικὰς τέχνας. Τί λοιπὸν καὶ κάμωσιν ὄ-
 σοι, καθὼς ἐγὼ, προθυμηθῶσι καὶ συνεισφέρωσί τι εἰς τὴν
 πατρίδα ἐκ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας; κατὰ τὸ παρὸν καὶ
 βοηθήθωμεν προχειρῶς πλάττοντες ὄρους ἐρμηνεύοντες,
 ὅσον εἶναι δυνατόν ἀκριβῶς τὰς νεωτέρας ἰδέας. Τὸ εὐ-
 πλαστοῦ καὶ ἐκφραστικῶν εἶναι ἐμφυτὰ προτερήματα τῆς Ἑλ-
 ληνικῆς γλώσσης, τὰ ὅποια δύναται καὶ παραυθῆσθαι
 ὁπωσοῦν τὴν παροῦσάν μας ἔνδειον· ἐπεξῆς δὲ προσμίμει
 ἢ Ἑλλάς ἀπὸ τοῦς χρηστούς τῆς νέας (α), ὅσοι σπουδαζου-

(α) Ὅχι ὀλιγώτερον καὶ ἀπ' αὐτῆ τῆς Γερμανίας τὸ φιλολογώτατον
 ἔθνος. Πρὶν τελεσίσει τὴν προλογικὴν μου ταύτην ἐπιστολὴν ἶδα μὲ
 πολλὴν μου εὐχαρίστησιν τὸ Γερμανικοῦ-Ἑλληνικὸν λεξικὸν τοῦ Ροίτου
 (Deutsch Griechisches Wörterbuch von Valent. Christ.
 2te edr. Rost. Göttingen, 1818), εἰς τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ ὁ σκω-

σε τὴν σήμερον εἰς τὴν Ἑυρώπην, ὅχι μόνον τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ καὶ τὴν Φιλολογίαν, ἤγουν τὴν μετὰ κρίσεως μελέτην τῶν παλαιῶν συγγραφέων, καὶ τὸν παραλληλισμὸν τῶν λέξεων τῶν πρὸς τὰς ἀντισέχους καὶ ἰσοδυνάμους, ἐξηγητικὰς αὐτῶν, ξένας λέξεις τῶν εὐδοξοτάτων Ἑυρωπαϊκῶν μεταφραστῶν. Ἀπὸ τοῦς νέους τούτους ἐλπίζει λεξικὸν Ἑλληνικὸν τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἐξηγοῦν διὰ τῶν καταλλήλων λέξεων τὰς δυνάμεις, τὰς ὁποίας ἢ ἔχουσιν ἀνέκαθεν, ἢ θέλουσι λάβειν κατὰ πρῶτον ἀπ' αὐτοῦς εἰς τὸ εὖ σημαίνουσι πᾶσαν νεοφανῆ ἰδέαν. Μακάριοι οἱ νέοι ἐκεῖνοι, οἳ τινες ἤθελαν δωροφορήσειν τοιοῦτον κάλιν εἰς τὴν πατρίδα! Μακάριοι, ἔσσι προσπαθήσουσι νὰ ἀποκτήσουσι τὴν φιλολογικὴν μετὰ κρίσεως πολυμῶδον ὑπόθεσιν περιπλοῦς, εἰς τὴν ὑποῖον ἐχάρισε κατὰ τὰς ἡμέρας μας ἡ τῆς σοφίας ἔφορος Ἀθηναῖα λογικὴν δύναμιν, καὶ θέλω λαίην ἀγαθὴν

τῷ ἐκδηλῶς μετὰ πᾶσιν

Ἄργείουσι γένοιτο, ἰδὲ κλέος ἐσθλὸν ἄροιτο.

Θελῶ ζῆσειν ἄραγε νὰ εἶδω τὴν εἰδαίμονα ταύτην ἐποχὴν τῆς Ἑλλάδος;

ὡς λεξικογράφος Γερμανικῆς λέξεως καὶ φράσεως με λέξεως καὶ φράσεις τῆς παλαιᾶς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἔργον ὠφελιμώτατον εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μας διὰ τὴν φιλοσοφικὴν γλῶσσαν εἶναι καὶ τὰ ἀπὸ τῶν Γερμανῶν Σλαιρμαχέρου (Schleiermacher) μεταφραζόμενα εἰς Βερολίνον συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος. Ὁ τῆς Γερμανικῆς μεταφράσεως με τὸ πρῶτον τύπον παραλληλισμοῦ θέλει μᾶς χορηγήσειν ἕξ ἄπαντος πόλλας Ἑλληνικὰς λέξεις καὶ φράσεις ἀντισέχους πολλῶν τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας. Ἄμποτε νὰ αὐτὴ γρίγρον εἰς τὸ φῶς Ἑλλάδου τὸ ἔργον τοῦ Φιλοπλάτωνος Σλαιρμαχέρου διὰ νὰ ὠφεληθῇ, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπ' αὐτῆς!

Τὸ πρῶτον τῶν ἤδη ἐκδοθέντων τομιδίων περιέχει ὡς προπαρασκευῆν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἐμπειρικὴν Ψυχολογίαν, καὶ τὴν Κρηπίδα τῆς φιλοσοφίας. Τὸ δεῦτερον, τὴν Λογικὴν ὡς πρῶτον μέρος τῆς Θεωρητικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐπέμετρον αὐτῆς τὴν καθολικὴν Γραμματικὴν. Εἰς τὴν Λογικὴν ἐμεταχειρίσθη πανταχοῦ παραδείγματα τὰ αὐτὰ, τὰ ὅποια ἐμεταχειρίσθη ὁ Ἐυγένιος. Τὰ παραδείγματα δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ τύποι γενικοὶ ἐνδεδυμένοι τὴν μερικότητα διὰ νὰ γίνωνται εὐληπτότεροι εἰς τοὺς πρωτοπέρους. Τοιοῦτοι τύποι εὗρέθησαν πολλοὶ εὐτυχῶς ἀπὸ τῶν μακαρίτην Ἐυγένιου, πολλοὶ δὲ καὶ ἐμεταφράσθησαν ἀπὸ τῶν Λατίνων τὴν γλῶσσαν. Εἰς τὰς τῶν Ἑυρωπαϊῶν Λογικὰς εὗρίσκονται σχεδὸν τὰ αὐτὰ παραδείγματα ἀντιγραμμένα αὐτολεξεί· καί, Γάϊος, Θυητῶς, Σοφῶς κτλ. εἶναι τῶν γενικῶν τύπων αἱ συνηθέστεραι ἐκφράσεις. Ἐὰν λοιπὸν οἱ σοφοὶ οἱτοὶ μεταχειρίζονται προχείρως τὰ εὐρημένα, οὐδὲ ζητοῦν τὴν ἀπὸ ἐπιπόνησιν νέων παραδειγματίων ματαιὰν δόξαν, διὰ τί ἐγὼ νὰ πλάσω ἄλλους τύπους, ἴσως ἀτυχεστέους τούτων, ἐνῶ ἐπρόκειντο ἔτοιμα καὶ προσορευεῖς; Ταῦτα εὐνευλίθησαν καὶ ἀπὸ τοὺς διδασκάλους μας καὶ ἀπὸ τοὺς συγγρόνους μας εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ χωρὶς ἀνάγκην νὰ τοὺς ἀπομακρύνωμεν ἀπὸ τὰ συνήθη εἶναι πανταπασα ἄλλογον· εἰς δὲ τοὺς ἀμογενεῖς μας μείρονας, ὅσοι κατὰ τὸ παρὸν σχολάζονται εἰς τὰ ἐνδοξαίων Μουσῶν ἔργα, δίδω αἰτίην νὰ μὴ ἀμελήσωσι τὴν μελέτην τῆς βίβλου ἐπιπένης, οὐδὲ νὰ τὴν νομίσωσι παντόπισιν ὠνόμελη καὶ ἄχρηστον. Ἀπαντῶνται μὲν εἰς αὐτὴν ἀναμειγμένα πολλὰ Μεταφυσικά, πολλὰ Γραμματικά, πολλὰ τεχνικά καὶ ἐμπειρικά γνώσεις, αἱ ὅποια

κρίνονται ἀνοίκτειοι τὴν σήμερον εἰς τὴν Λογικὴν· ἀλλ' ἡ βιβλίος ἐγγράφη μετὰ Λώκκιου καὶ Λεϊβνίτιου τοὺς προπαρασκευαστάς τῆς Κριτικῆς φιλοσοφίας μετὰ πολλὴν φιλοτιμίαν τοῦ συγγραφέως, μετὰ σύγκρισιν πολλοῦ τῶν ἀρχαιοτέρων πρὸς τὰ τότε νεώτερα· καὶ χρησιμεύει εἰς ἡμᾶς καὶ διὰ τὰ δύο, καὶ διὰ νὰ παρατηρῶμεν τὴν σύγκρισιν ταύτην, καὶ διὰ νὰ βλέπωμεν τὴν ἀνάμιξιν τῶν ἑτερογενῶν εἰς τὴν Λογικὴν πρὶν ἀναφανῆν ἡ Κριτικὴ φιλοσοφία· κ' ἐκείθεν μὲν νὰ ξερεῖν ἡμεῖς εἰς τὰς καρδίας μας τὴν πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν ἀγάπην καὶ τὰ σέβας, ἀποδιδόμενα εἰς αὐτοὺς ἀπ' ὅλην κοινῶς τὴν φωτισμένην Ἐυρωπαϊκὴν· ἐντεῦθεν δὲ νὰ συνειδηθῶμεθα εἰς τὴν φιλοσοφίαν συσχολήν καὶ κοσμιότητα καὶ γνῶσιν τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἐπιδέχονται μὲν πάντοτε μᾶλλον καὶ μᾶλλον τελειοποίησιν, μένουσι δὲ πάντοτε — ἀνθρώπιναί· δυνάμεις, ἡγαυὸν ὑποκείμενα εἰς μυρίας ἀπάτας.

Ἡ καθολικὴ Γραμματικὴ ἐπροσετέθη ὡς ἐπίμετρον τῆς Λογικῆς, ἐπειδὴ οἱ καινοὶ τῆς εἶναι συμφωνότατοι μετὰ τοὺς καινοὺς ταύτης, ἢ, νὰ εἶπω κάλλιον, ταυτιζοῦνται ἀπολύτως· καὶ οὔτε Γραμματικὴ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ποτε χωρὶς Λογικὴν, οὔτε Λογικὴ χωρὶς Γραμματικὴν, ἐν ὅσῳ συγκείμεθα ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὰ ἐκείνης διανοήματα ἔχομεν χρεῖαν νὰ σημαίνωμεν διὰ σηματοκινῶν κινήματων. Τὸ μελέτημα τοῦτο εἶναι αὐτοσχεδίασόν, ἐπειδὴ κατὰ συμβουλήν φίλου, τοῦ ὁποίου τιμῶ τὴν σοφίαν, ἐγγράφη ἐνταῦθα εἰς πολλὰ ὀλίγου χρόνου διάστημα· καὶ ὡς τοιοῦτον πρέπει νὰ τὸ κρίνῃ πᾶς ὁμογενῆς καὶ εὐμενῆς ἀναγνώστης. Ὅποιοιδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ φιλοπόνημά μου, ἐξεύρω μετὰ βεβαιότητα, ὅτι πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τοὺς και-

μ' ΠΡΟΣ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΝ

νόνας τῆς γλώσσης καὶ γενικῶς, ἤγουν κατὰ λογικοὺς καὶ νόνας, καὶ μερικῶς, ἤγουν καθὼς ἀπαντᾷται ἡ γλῶσσα μας εἰς τε τοὺς χρόνους τῶν προγόνων μας, καὶ εἰς τοὺς τοὺς ἰδικοὺς μας. Τὸ κυριώτατον, τὸ ἀνγκαιότατον, τὸ εὐσιωδέστατον μέρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, χωρὶς τοῦ ὁποῖου δὲν ἤθελαμεν ἔχειν καμμίον ὑπὸ τ' ἄλογα ζῶα διαφορᾶν. οὐδ' ἤθελαν φανῆν ὅλα ταῦτα τὰ ἐξαιεῖα ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὅποια τοῦ ἐπιδεδαιύνουσι δικαίως τὴν ὑπὲρ ὅλην τὴν αἰσθητὴν κρίσιν ἱεροχίην, εἶαι ἡ Γλῶσσα· διὰ τοῦτο ἀπορατίσου·ες ἡ νεὰ Ἑλλάς νὰ ἐξετάσωμεν κατ' ὀλίγον τὴν μερικωτέραν ἡμῶν γλῶσσαν, τὴν συγγένειαν αὐτῆς πρὸς τὴν παλαιάν, καὶ τὴν κάθαρσιν καὶ διορθώσιν τῆς ὁμιλουμένης· εἶαι ἀνγκαιόν νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ τὴν καθολικωτέραν, ἀπὸ τῆν ὁποῖαν ἐπιπηγάζει πᾶσα μερικὴ παντὸς τῆς γῆς ἔθνος γλῶσσα. Ἐκεῖνοι μόνου ἀς ἀμελῶσι τὴν ταιαυτήν ἐξέτασιν — ὅσοι δὲν νομίζουσι τίποτε τὸ θεῖον τῆς γλώσσης χάρισμα· ἢ ὅσοι παραπονούνται εἰς τὸν εὐσπλαγγῆνον δημιουργὸν μας — διότι τοὺς ἐπλασε λογικοὺς.

Εἰς τὰ ἐλθεδομένα ταῦτα μέρη τῆς Φιλοσοφίας ἀκολουθεῖν ἐφεξῆς ἡ Μεταφυσικὴ ὡς δευτέρου μέρος, καὶ ἡ Ἀισθητικὴ ὡς τρίτου καὶ τελευταίου μέρους τῆς Θεωρητικῆς Φιλοσοφίας· καὶ μετὰ ταῦτα, τὰ τρία τῆς Πρακτικῆς Φιλοσοφίας μέρη, ἤγουν Ἐτικολογία, καὶ Ἠθικὴ, καὶ Ἠθικὴ Θεολογία· εἰς τὰ ὅποια ἐπρόσθεσα ὡς ἐπέμετρον τὴν Παιδαγωγικὴν Τέχνην, ὡς δεικνύουσιν Πῶς ἐμποροῦν, χωρὶς νὰ ἀδικεῖται πορὰ πάλιν, νὰ παιδεύωνται οἱ παῖδες μας, ἀποτελούμενοι δίκαιοι δῆμοι καὶ αὐτῶν καὶ τῶν

τοῦ κόσμου πραγμάτων, καὶ δίκαιοι ἐργάται ὅσων μελλοῦν
να πράξωσιν εἰς τὸ βραχὶ τοῦ βίου διάστημα.

Μ' ὅλου ὅτι ἐγκωμιάζομεν ὅλοι, φίλε μου Φραγκί-
σκε, τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τὴν συνισῶμεν ἀπαισίως εἰς τὸ
εἰληταῖον γένος· ἀλλ' ἀκόμη δὲν ἀπηλαύσαμεν ἀπ' αὐτὴν
οὐδὲ πολλοσημῶριον ωφελείας ἀπ' ὅσων χαίρουσιν ἐξ αὐ-
τῆς τὰ πολιτισμένα ἔθνη τῆς Ἑυρώπης· ἀραγε δὲν ἐκατα-
λάσσαμεν ἀκόμη τὴν δύναμίν της; ἢ δὲν τὴν ἐραυρούσαμεν,
ἵσον πρέπει, καθείς εἰς τὸ ἰδίον του πρόσωπον, διὰ νὰ
τὴν γνωρίσωμεν ἐπιστήτοτα; "Ὅπως ἂν εἶχῃ τὸ πρᾶγ-
μα, δὲν εἶναι βαρὺ νὰ εἶπω ὀλίγα περὶ τούτου· οἱ λόγοι
μου δὲν προφέρονται σὺβεντικῶς πρὸς τὸ Γένος, τὸ ὅποιον
πλουτεῖ πολλὰ καὶ σοφὰ ὑποκείμενα, γνωρίζοντα κάλλιον
παρὰ ἐγὼ τὴν ἐκ τῆς φιλοσοφίας ἰσχύν· εἶναι λόγοι πα-
τρικῆν ἔχοντος σοφῆν διδασκαλοῦ πρὸς υἱὸν ἀγάπην
δεικνύοντα μαθητην, καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς ὅλους τοὺς φίλους
μου ὁμιλητάς, καθὼς τὸ εἶπα καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς μα-
κροῦς μου ταύτης ἐπιστολῆς. Διὰ τοῦτο κανεῖς δὲν θέλει μᾶς
μεμνήην δικαίως, εἰάν ἐκτεινώμεθα ὀλίγον τι περισσύτερον
εἰς τὰ περὶ φιλοσοφίας· οὐδὲ δύναται νὰ μᾶς ἐπιτοξέυσῃ
τὸ Ἴε, γὰρ ταύτην ψέγει, τὸ ὅποιον καὶ σὺ ὑπώπτεισας
ποτὲ εὐλόγως, ὅτι ἤξουντο νὰ σὲ τὸ εἶπη τις ἐκ τῶν δυσ-
αρέσκων καὶ μεμφιμοίρων (α).

Φιλοσοφία ἀληθινή, φίλτατε Φραγκίσκε, εἶπαμεν ὅτι
εἶναι μόνη ἡ Κριτικὴ Φιλοσοφία· καὶ ἀληθινὸς φιλόσοφος
ἐπομένως εἶναι ὁ κριτικῶς φιλοσοφῶν. Ὅ,τι λοιπὸν εἶναι
τὸ κύριον προτέρημα τοῦ κριτοῦ, τὸ αὐτὸ πρέπει ἐξ ἅπαν-

(α) Βλέπε Λόγιον Ἐμμὴν τοῦ 1817 ἔτους, σελ. 113.

τος να είναι και του φιλοσόφου· ἀλλ' ἀληθινὸς κριτῆς εἶναι ὁ δίκαιος· δίκαιος λοιπὸν εἶναι, ἢ καὶ πρέπει νὰ εἶναι, και ὁ γνήσιος θεράπων τῆς δεσποίνης φιλοσοφίας. Δικαιοσύνη (γενικώτερον ἐκλαμβανομένου τοῦ οὐνόματος) εἶναι ἡ κατά τε θεωρίαν και πράξιν φιλοσοφία. Δικαιοσύνην λοιπὸν πρέπει νὰ ἐνδυθῶσιν ὄχι μόνον οἱ Ἴερείς κατά τῶ προφήτου και βασιλέως τῶ λόγου, ἀλλὰ και ὅλοι, ὅσοι σπουδαίουν τὴν φιλοσοφίαν, και ἀγαπῶσι νὰ καυχῶνται μετὴν ἐπωνυμίαν τῆς, και νὰ τὴν διδάσκωσι πρὸς ὅλους, ὅσους ἀγαποῦν νὰ καταστήσωσι φίλους τοῦ θεοπεσίου τούτου καλοῦ. Ὅστις εἶναι ἀδίκος κατά τε θεωρίαν και πράξιν, και ἐν ταυτῷ οἰκειοποιεῖται τὸ σεμνὸν τῆς φιλοσοφίας ὄνομα, ὁμοιάζει τὸν κριτὴν, ὅς τις κἀήται ἐπὶ τῆς καθέδρας διὰ νὰ πωλῆ τὴν ἀδικίαν εἰς τοὺς κρινόμενους· ἢ τὸν ποιμένα, ὅς τις ἀφίνει τὰ πρόβατα εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ λύκου· ἢ τὸν ὀδηγὸν, ὅς τις ἀποπλανᾷ εἰς τὴν ἀπώλειαν τοὺς ὀδηγούμενους· ἢ πάντα ἄλλον, ὅς τις ἀπεφάσισε νὰ ἀντιφάσκη και νὰ ἀντιπρότη ἀναίσχυντως εἰς τὸ ἐπάγγελμά του. Ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ οὔτε νὰ ξερωμεν, οὔτε νὰ εἰδῶμεν τί πλέον ἀφ' ὅ,τι εἶναι ἴδιον εἰς τὰ κρινόμενα πρόσωπα· αὐτὸ τοῦτο θέλει και ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τοῦ ἀκαπήλευτου ὁπαδότης· ἀλλὰ διὰ νὰ καταλάβωμεν εὐκρινῶς, Ἄγαπητὲ, και ἵε δὴν τὸ λεγόμενον, καλὸν εἶναι νὰ ἐπιθεωρήσωμεν μετὰ βραχυλογίαν τὰ μέρη τῆς φιλοσοφίας και τῆς θεωρητικῆς και τῆς πρακτικῆς.

Ὅλης τῆς φιλοσοφίας ἡ ἔκτασις περιέχεται, φίλε μου, εἰς τὰ ὀλιγόριθμα ταῦτα ῥήματα, τὰ ὅποια ἐκφράζουσι τὰς γενικωτάτας ἀπαιτήσεις ἢ προτάσεις τῆς. Αἰσθάνομαί, Νοῶ, Γενώσχω, Αἰσθάνομαι· ἀπὸ τὰ γι-

υποκόμενα εὐαρέσῃσιν ἢ δυσαρέσῃσιν· Ὁρμῶ πρὸς πράξιν, Θέλω ὅτι θέλουν ὅλοι, Θέλω ὅτι φρονῶ, Θέλω ὅτι θέλει ὁ Θεός. Εἰς ταύτας τὰς γενικὰς προτάσεις περιέχεται δυναμικῶς πᾶν ὅτι ἐξετάζει ἡ φιλοσοφία καὶ κατὰ θεωρίαν καὶ κατὰ πράξιν·

Ὁ Φιλόσοφος λοιπὸν ὡς δίκαιος κριτῆς χρεὸς ἔχει ἀπὸ τῆν βίβλου τῆς ἀνθρωπίνης κρίσεως ἢ ἀποφασίσῃ τὰ εἰς τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν συντροφίαν τῆς φαντασίαν προσιδιόζοντα, Τίνες καὶ ποῖα: εἶναι ἐν γένει αἱ ἐνέργειαι τῆς αἰσθητικῆς, καὶ Τίνες ἐν μέρει πάσης μιᾶς. Τίνες εἶναι, φέρει εἰπεῖν, οἱ νόμοι, κατὰ τοὺς ὑπέρους βλέπει ὁ ἄνθρωπος, κατὰ Τίνας ἀκούει, ὁσφραίνεται, γεύεται, ὄπτεται· καὶ κατὰ Τίνας ἐνεργεῖ ἡ φαντασία. Κατὰ τοὺς νόμους τούτους πρέπει νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνη εἰς πᾶσαν μίαν ὅτι εἶναι ἰδίου πάσης μιᾶς. Χρεωσθεὶ νὰ φυλαχθῇ με προσοχὴν μεγάλην μὴ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὰς τί πλείοτερον ἀπ' ὅτι τὰς οὐκ εἶναι, μηδὲ νὰ ἐκλόσῃ πράγματα τῆς φαντασίας τὰ πλατυσυργήματα. Ἐὰν δὲν φροντίσῃ νὰ μάθῃ τοὺς νόμους τούτους, ἀδικεῖ τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν φαντασίαν ἢ προσάπτων εἰς αὐτὰς ὅσα δὲν ἔχουν, ἢ ἀφραπάζων ἀπ' αὐτὰς τὰ ἰδιάτων. Ποῖα δὲ νομίζεις τῆς ἀδικίας τούτης τ' ἀποτελέσματα; Ἀπάτην ἀκατάπαυστον εἰς τὸν ἐλευθερὸν ἄνθρωπον ἀπ' ὅλα τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα· ἀπάτην ἀπ' ὅλα τὰ φαντάσματα· φόβος καὶ τρόμος πανταχοῦ ἀπὸ κακὰ ἀνπαρκτα, ἀπὸ τραγελαφικοὺς ἐχθροὺς· φοβούμενοι, ὡς λέγει ὁ Πορφύριος, φόβου „οὐ οὐκ ἔστι φόβος“· κ' ἐλπίζοντες τούτων· ὅθεν νὰ ἐλπίξῃ δύναται μόνος ὁ ἀδικήσας οὕτω τὰς αἰσθητικὰς τῆς δυνάμεις, καὶ παραμελήσας τὰ

πραγματικά και αληθινά. Δικαιοσύνην λοιπόν πρέπει να μεταχειρισθῆ ὁ φιλοσοφῶν εἰς τὸ αἰσθάνεσθαι.

Τὸ Νοῶ ῥῆμα ἐμφαίνει τὰς ἐνεργείας τῆς ψυχικῆς ἡμῶν δυνάμεως, ἣτις ἐνομιάζεται Λόγος, ὅθεν λεγόμεθα καὶ Λογικοί. Νοῶ θέλει νὰ εἶπῃ ἀντιλαμβάνομαι γενικῆς ἰδέας, κρίνω περὶ αὐτῶν, καὶ συλλογίζομαι. Ἐδῶ ὁ φιλοσοφῶν πρέπει νὰ κρίνῃ με εἰσηκὺν δικαιοσύνην. Τίνας εἶναι οἱ νόμοι, εἰς τοὺς οποίους ἐπέκειται ὁ Λόγος, τίνα εἶναι τῆς ἐνεργείας του τὰ ὅρια, πόθεν ἄρχεται καὶ πού τελειοῦναι. Ἡ τούτων τῶν νόμων ἐξακριβώσεις, ἡ εἰδήσις αἰτιῆ τῆς πρότερον καὶ ὕστερον καὶ τῆς ἀπ' ἐκείνου εἰς ταῦτα συνεπειᾶς δίδει εἰς τὸν ἀνθρώπου ὅλα τὰ εἴκομα τῆς ὑπὲρ τῆν ἀλλοτρῶν φύσιν ὑπεροχῆς του. Περὶ τούτου ἀνθρώπου ἐξεύροτος διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου τὰ πρότερον καὶ τὰ ὕστερον ἔλεγεν ὁ Ποιητής.

Ὁ γὰρ ἦρα πρόσω καὶ ὀπίσω.

Ἐὰν δὲ κατὰ δυστυχίαν δέν ἀποδοθῶσιν εἰς τοῦ ἡγεμόνα μας νοῦν τὰ δίκαια ταῦτα τῆς ὑπερόχου δυνάμεός του κτήματα, τί συμβαίνει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἀδικίας ταύτης; Γενικὴ ἐπανάστασις τῶν ἀγριωτάτων μας ἐχθρῶν· ἐπιδρομὴ παραλογισμῶν, σοφισμάτων, μυρίων δυστυχῶν, ἐρημώσεις τῆς εὐρυχωροτάτης ἡμῶν τοῦ νοεῖν ἐπικρατείας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ καλοὺς θησαυροὺς τῆς, πλήρωσις αὐτῆς ἀπὸ πῶσση ἐλεεινολογίᾳ, καὶ κατάστασις σθλιωτέρα παρὰ τῆν τῶν ἀλλότρου ζώων· ἄνθρωπος ὁμαθῆς τῶν ἀρχικῶν τοῦ διανοεῖσθαι νόμου, περιορίζεται εἰς μόνην τῆν αἰσθησιν, καὶ ταύτην ἀδίκημένην, ὡς εἶπαμεν,

Οὐδέ τι οἶδε νοῆσαι ἅμα πρόσω καὶ ὀπίσω,

ἐξελέγχεται ὅτι καταστρεφεί καὶ αὐτὸν τὸν εὐσπλαγγῶν Θεοῦ

τὸν δοῖν τῶν Λόγων, μὴ γινώσκων τοὺς νόμους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐκτελοῦνται αἱ ἐνέργειαι τοῦ διαπερᾶ τοῦ διαστήματος τῆς ζωῆς του ὡς ζώοντος, περιορισμένου εἰς ἐλάχιστα τόπου καὶ χρόνου διαστήματα· καὶ ἀπολαύων τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἀδικίας του, γίνεται λαφυρὸν τῆς τύχης, ἱσμίου τῆς κακίας, πρᾶγμα εὐτελέστατον καὶ οὐδαμινώτατον. Δίκαιος λοιπὸν πρέπει νὰ γείνη ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν νοῦν του ὅτι τῆς φιλοσοφίας, ἀποδίδων εἰς αὐτὸν τὸ ἰδιόκτητά του ἀγαθὰ μὲ τὴν ἔρευναν καὶ γνῶσιν τῶν τοῦ διανοεῖσθαι καὶ νοῦν καὶ νόμον.

Γενούσκει ὅτι νὰ εἴπῃ νοῦν πράγματα ἀληθῶς ὑπάρχοντα εἰς τὸν κόσμον. Ποῖα κακὰ δὲν μὸς ἐπιφέρει ἢ ἀμείδεια τῶν νόμων τῆς γνωστικῆς μας δυνάμεως! Ποῖα ἀληθινὰ πράγματα δὲν ἐξουθενῶνται! Ποῖα ἀνίσχυρα δὲν οὐσιάζονται! καὶ ἢ μὲν ἐξουτέλειαι νόμων αὐτῶν, ὅταν μὲ γνωστικὰς δυνάμεις πλασθέντες κατακτώμεν εἰς τοιαύτην ἀθλιότητα, ὡς ὅμοιοι μὲ τυφλοὺς σκευδαπτομεν καθ' ἑκάστην στιγμήν, ἢ ἄλλοι μὲ τοὺς περιπατοῦντας εἰς παχυλώτατην ἀμέλῃν δὲν διακρίνομεν τὰ ἐμπροσθεν τῶν ποδῶν μας κείμενα, ὅλλὰ πίπτομεν εἰς ἐκεῖ μὲ ζημίαν πολλάκις καὶ τῆς ζωῆς μας· ἢ ἐξουτέλειαι λέγω αὕτη δὲν εἶναι τὸ μεγαλύτερον κακὸν ἀφ' ὅσα δύναται νὰ μὸς προξενήσῃ ἢ ἀγνοία τῶν τοῦ γινώσκων νόμων. Ἐκτείνονται πολλάκις τὰ κακὰ τῆς ἀποτελέσματα πρὸς βλάβην τῆς ἀνθρωπότητος εἰς ὁλόκληρα συστήματα, καὶ εἰς ὁλόκληρα ἔθνη· ἢ πῶθεν προήλθαν τὰ πέντε περίπου ἑκατονταετηρίδας διαρκέσαντα ἀντιπαλάσματα τῶν πραγματικῶν καὶ ὀνοματικῶν λεγομένων φιλοσόφων, τὰ ὁποῖα μόλις ἔπαυσαν πρὸ ἑκατοῦ πενήτηκοντα ἐνιαυτῶν; Πῶθεν τόσα ἄλλα πάγκοινα κα-

καί, περί τῶν ὁμοίων ἐξέρει· νὰ μὲς διηγεῖται ἀναρίθμητα ἢ Ἰστορία; Δικαιοσύνη λοιπὸν ἀπαιτεῖται εἰς τὰς γνωστικὰς μας δυνάμεις διὰ νὰ διακρίνωσι τὰ ὑπερῆρα ἀπὸ τὰ ὑποῦρα, τὰ δυνατὰ ἀπὸ τὰ ἀδύνατα, τὰ φάσματα ἀπὸ τὰ πράγματα· καὶ τοὺς μὲν Ἐρωγλοῦτας καὶ Κύκλωπας καὶ Κύνοκεφάλους νὰ ἀποσκυδαλίξῃ εἰς τὴν χώραν τῆς φαντασίας· τὰ δὲ ἀληθῆς γνωστὰ καὶ μαθητὰ καὶ πραγματικά νὰ διδύκωσι εἰς τὰ ἀνύκτορα τῆς φιλοσοφίας.

Ὅλοι αἰσθανόμεθα χάριν μὲν ἀπὸ τινος γνωστὰ πράγματα, λύπην δὲ καὶ δυσαρξίτησιν ἀπ' ἄλλα· τὰ πρῶτα εἶναι καλὰ ἢ ὑψηλὰ· τὰ δευτέρω, ἀσχημα ἢ ταπεινά. Ἡ δύναμὶς μας αὕτη ὀνομάζεται κατ' ἰδιαιτέραν τινὰ σημασίαν **Αἰσθησις**· καὶ τοὺς νόμους, εἰς τοὺς ὁμοίους ὑπετάσσεται αὕτη, μὲς διδάσκει ἢ φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, τὴν ὁμοίαν ὀνομάζομεν **Αἰσθητικὴν**. Ὅς τις φιλοσοφῶν ἀμελήσῃ τὴν ἐξακρίθωσιν τῶν νόμων τούτων, ἀπὸ πολλοὺς ὀνομάζεται **ἀπειρόκαλος**· καλῆτερα δὲ μὲ φαίνεται, ὅτι τοῦ ἀρμύζει τὸνομα **ἀναίσθητος**. Ἡ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ κρίσις διαχωρίζει τὸν ἡμερῶν καὶ πολιτισμένον ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν ἄγριον καὶ βάρβαρον. Ὁ ἀναίσθητος ἄνθρωπος, ἀδικήσας ἑαυτὸν μὲ τὴν ἄγνοιαν τῶν τῆς αἰσθήσεως νόμων, ταραττεται καὶ τρέμει καὶ μίνεν δὲν ἀποθνήσκει ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ τῆς φύσεως φαινόμενα, ἀντὶ νὰ ἐξυψῶνται εἰς θαυμασμὸν καὶ αἶνον τοῦ τὴν φύσιν δημιουργήσαντος. Ῥυπαρία καὶ ἀσχημία καὶ χαμέρπεια συνοδῶναι ὅλα τὰ ἔργα του, ἐνῶ τὰ τοῦ αἰσθητικῶς εὐφραίνουσι τὸν παρατηρητὴν κατηλαῖσμένα μὲ χάριν καὶ μεγαλοπρέπειαν. Πρὸςθεσ εἰς ταῦτα, ὅτι τῶν ἀδυνάτων εἶναι ἡ ἀγαπήσῃ τὴν κοινωνικὴν ἀρετὴν εὐτίμος ἢ καρδία δὲν παθαίνεται κατὰ τοὺς νόμους τῆς **Αἰ**

σθητικῆς ἀπὸ τὸ ὕψος καὶ κάλλος, τὰς αἰσθητὰς εἰκόνας τῆς ἐγγυῆστητος. Πρέπει νὰ συνειθισθῇ καὶ αὐτὸς καὶ νὰ συνειθίσῃ καὶ τοὺς ἀκόλουθους τοῦ εἰς τὴν αἰσθησιν τοῦ ὑψηλοῦ καὶ καλοῦ, ὅς τις σγαπᾷ νὰ φιλοσοφῇ, ἤγουν ν' ἀποδίδῃ εἰς ὅλα τὰς προσαυηκούσας αὐτῶν ἰδιότητας.

Ἀκολουθεῖσι τῶρα, Φίλτατε, αἱ προτάσεις, τῶν ὀποίων ἀσημασίαι ἐφαρμοζόμεναι εἰς μερικώτερα ἀντικείμενα δίδουσι τὴν ὕλην εἰς τὴν Πρακτικὴν Φιλοσοφίαν. Ἐδῶ φαίνεται ἡ δικαιοσύνη μετὰ τὴν μερικωτέραν τῆς σημασίαν, τὴν ὁποίαν τῆς ἀποδίδουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔλαι τοῦ κόσμου αἱ γλῶσσαι. Οἱ νόμοι τῶν ἐνεργειῶν τῆς θελήσεως, οἰκονομοῦντες τὰ ἄγρια πάθη τῆς Ὀρμῆς, σκοπὸν ἔχουσι τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκ τούτων συγκροτεῖται ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ἀναγκασιότατη εἰς τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος· ἡ Ἠθικὴ, ἣτις μᾶς κἀμνε εὐδαιμόνας εἰς τὴν ζωὴν ταύτην· καὶ ἡ Θεοσεβεία, ἣτις μᾶς ὑπόσχεται τὰ ἀνεκλόγητα ἀγαθὰ τῆς μελλούσης μακαριότητος. Ἀς ἐρευνήσωμεν μετὰ συντομίαν καὶ ταῦτα.

Ὀρμῶν πρὸς πρᾶξιν θέλει νὰ εἴπῃ Ὀρμῶν ν' ἀπολαύσω ὅσα μ' ἀρέσκουν, καὶ ν' ἀποφύγω ὅσα με δυσαρεστοῦν. Ἐδῶ εὐρίσκεται ἡ κοινὴ μετὰ τ' ἄλογα κτήνη κλίσις καὶ ἀποστροφή τοῦ ἀνθρώπου εἰς πᾶν ἀναπαυτικὸν τῶν φυσικῶν μας ἐνδειῶν, καὶ ἐμποδιστικὸν τῆς τούτων πληρώσεως. Ἐὰν ἀφήσωμεν νὰ μᾶς κυριεύσῃ ἡ φυσικὴ αὕτη ὀρμὴ, ἐξαγριύονται τότε αἱ κλίσεις καὶ ἀποστροφαί μας, καὶ γίνονται τραμεωῶτατα πάθη. Κοιτατρώγομεν εἰς τὸν ἄλλον ἀπαθρῶπως, καὶ κατακόπτωμεν τὸν κοινωνικὸν δεσμὸν, ὅς τις μόνος δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὰς φυσικὰς μας ἀνάγκας. Ἄδικον εἶναι νὰ ὀρμῶμεν εἰς πᾶν ὅ,τι μᾶς ἠδύνηι, ἢ ν' ἀπο-

μη' ΠΡΟΣ ΦΡΑΤΚΙΣΚΟΝ

φείγωμεν τὸ φαινόμενον λυπηρὸν. Ἀφένοντες λοιπὸν τὴν ἄδικον ταύτην ἀσπλαγγίαν εἰς τὰς τέχρεις, καὶ εἰς τοὺς λύκους καὶ εἰς ὅλα τὰ αἰμοδόρα θηρία ζητοῦμεν διὰ τῆς φιλοσοφίας τὴν τῆς ἑρμᾶς διοικήσαν θελήσειν, ἀπὸ τῆν ὁποῖον κρέματα ἢ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου.

Θέλω ὅτι θελοῦν ὅλοι. Ἄς ἐρωτήσῃ καθείς τὸν ἑαυτέντου διὰ τὰ μάθη τί θελεῖ. Θέλω, λέγει καθείς, ἐσθλείαν εἰς τὴν ζωὴν μου, ἡσυχίαν ἀπόλαυσιν τῶν ὑπαρχόντων μου, διατήρησιν τῶν τιμιωτάτων καὶ φιλάτων μου· ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπ' αὐτὰ ἔεν δύναμεια νὰ χωρῶμεν χωρὶς φροντισῶς καὶ προσότος καὶ φυλάκας· ἀήμερα θηρία φοβερίζουσι τὴν ζωὴν μας· ἄγριοι γείτονες μᾶς ἐνυγλοῦσι· πολλοὶ ἐχθροὶ καὶ κακοὶ μᾶς ἐπιβουλεύουσι καὶ τὴν περιουσίαν καὶ τὴν τιμὴν. Διὸ νὰ ἀπαντήσωμεν λοιπὸν ταῦτα τὰ κακὰ, θελοῦμεν ὅλοι νόμους νὰ μᾶς φιλοτίμοισιν ἀπ' αὐτὰ, καὶ ἀνθρώπους τιμᾶς ἐξίτους καὶ πρωτίτους νὰ μὴ ἔχωσιν ἄλλην φροντίδα, εἰ μὴ τὴν φυλακὴν καὶ ἐκτέλεσιν τῶν νόμων. Ἐπειδὴ λοιπὸν θελω καὶ ἐγὼ, τὸ ὁποῖον θελοῦσιν ὅλοι, χρεωστῶ νὰ πείθωμαι εἰς τὴν ὑπάρχουσαν διοίκησιν· νὰ ὑποτάσσωμαι εἰς τοὺς νόμους μὲ πολλὴν μου εὐχαρίστησιν· νὰ πληρύνω εὐλακρινῶς τὸ εἰς ἐμὲ ἐπιβάλλον μέρος τῶν φόρων, τοὺς ἀποίους λαπανᾶ ἢ διοικήσεις διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν μου. Προσέτι ὅλοι θελοῦμεν ὡς συστατικὸν τῆς κοινῆς εὐτυχίας, τιμὴν πρὸς τοὺς γυνεῖς, εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς εἰεργίτας, σέβας πρὸς τοὺς τιμιωτέρους, ἀγόπην πρὸς ὅλους· δίκαιον λοιπὸν εἶναι νὰ εὐγνωμονῶν πρὸς πάντα, ὅς τις μ' ἔκαμε καλοῦ μέγα ἢ μικροῦ, νὰ τιμῶ ἐξ ὅλης ψυχῆς τοὺς γυνεῖς μου, νὰ σέβωμαι ὅλους τοὺς ἀξιοσεβάστους ἀνδρας, νὰ ἀ-

γαπῶ ὡς ἀδελφοὺς ὅλους τοὺς συμπολίτας μου. Οἱ νόμοι οὗτοι εἶναι: Θεμέναι καὶ ἀπὸ τῆν ἰδικήν μου θείλησιν, καὶ ἀπὸ τῆν σύμφωνου ἀπόρασιν ὅλων τῶν συναδελφῶν μου. Δίκαιον λοιπὸν εἶναι νὰ τοὺς φυλάττω μέχρι κεφαλῆς, ἂν ἀγαπῶ τῆν ἀνθρωπένην μὲ τοὺς ὁμοίους μου ἀνθρώπους συμβέβησιν. "Οὕτω πρέπει νὰ λέγη, οὔτω νὰ πράττη ὁ ἀληθῶς φιλοσοφῶν. Ποῖα δὲ κακὰ προξενεῖ ἡ τῶν νόμων τούτων ἀθέτησις; ἀπειθείαν εἰς τοὺς ἄρχοντας, ἀνυποταξίαν εἰς τοὺς νόμους, καταφρόνησιν τῶν τιμιωτάτων, ἀγνωμοσύνην καὶ ὕχαριξίαν πρὸς τοὺς εὐργέτας, μῖσος καὶ φθόνου καὶ καταδρομὴν, καὶ μυρία νέφη ἀγρίων καὶ θολερῶν παθῶν πρὸς ὅλους τοὺς συναδελφοὺς, καὶ ἐν γένει ἀνατροπὴν αὐτῶν ἐκεῖνῶν τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ἐθέσαμεν ἡμεῖς· ἐκ τοῦ ὁποίου, ἂν κατὰ δυστυχίαν γείνη κοινόν, κινδυνεύομεν νὰ καταυτήσωμεν εἰς τὴν ὠμὴν καὶ θηριώδη κατάστασιν τῶν ὄγριον. Δίκαιον λοιπὸν εἶναι καὶ ἐν ταυτῷ σωσικόν τῆς ἀνθρωπότητος νὰ θέλωμεν ὅτι θείλουν ὅλοι, ἡγῶν νὰ θέλωμεν τὰ συντείνοντα καὶ ἀφορῶντα τὸ κοινόν τῆς πολιτείας καλόν.

Θέλω ὅτι θείλουν ὅλοι συμφῶνως πρὸς ἑμαυτόν. "Οσα πράττω πρὸς τοὺς ἄλλους δίκαιον εἶναι νὰ ἐκπηγάζωσιν ἀπὸ τῆν ἐσωτερικὴν μου συγκατάθεσιν. Ἐὰν θέλω ὅτι θείλουν ὅλοι, φοβούμενος μὴ ὑποπέσω εἰς τὰς πεινὰς τῶν νόμων, καὶ ὄχι ἀγαπῶν τὰς πράξεις αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς, περιπέτω εἰς ἀντίτασιν αὐτὸς μὲ τὸν ἑαυτόν μου, ἀπὸ τὸ ὅποιον τί ἄλλο δύναται νὰ γείνη ἀθλιώτερον; Δίκαιον εἶναι λοιπὸν αἱ ἐξωτερικαί μου πράξεις νὰ συμβιβάζωνται ἐντελῶς μὲ τῆν ἐσωτερικὴν τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐντολήν. Δίκαιον εἶναι νὰ τιμῶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ

νὰ πείλωμαι εἰς αὐτούς, ὅχι διότι φοβοῦμαι μὴ ὑποπέσω
 εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀπειθείας καταδίκην, ἀλλὰ διότι κρύνω ἐ-
 σωτερικῶς δίκαιον καὶ εὐλογεῖν νὰ τοὺς τιμῶ, καὶ αἰσθάνο-
 μαι ἐσωτερικῆν τινα χαρὰν νὰ τοὺς τιμῶ καὶ νὰ τοὺς ὑπα-
 κούω, ὡς φύλακας τῆς ἡσυχίας μου, προσάτας τῆς ἐνημε-
 ρίας μου, βραδευτάς τῶν ἀρετῶν μου, δοτῆρας ἀγαθῶν εἰς
 τοὺς ὑπηκόους. Ἰσαύτως τὴν πρὸς τοὺς γονεῖς τιμῶν, καὶ
 τὴν πρὸς τοὺς εὐεργετήσαντάς με καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον
 εὐγνωμοσύνην, καὶ γενικῶς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην,
 δίκαιον εἶναι ν' ἀπυδίδω ἀπὸ ἐσωτερικῆν μου θέλῃσιν, ἀ-
 πὸ ἐλευθέραν συγκατάθεσιν τῆς ψυχῆς μου, καὶ ὄχι μὲ
 καταναγκασμένην ἀβελησίαν. Τί μ' ὠφελεῖ ἡ τῶν πράξεων
 πρὸς τὰς κρίσεις μου ἀσυμφωνία; Τί καλὸν προτιμῶ ἀπὸ
 τῆν τρομερὰν ταύτην παλιέρῳδιαν καὶ ἐναντιότητά τῶν ἐν-
 τὸς μου πρὸς τὰ ἐκτός; Ὅταν ἄλλως μὲν φροσῶ, ἄλλως
 δὲ ἀναγκάζομαι νὰ πράττω· ἀδικῶ τὸν ἑαυτὸν μου, ἐξε-
 λέγχομαι ὑποκριτῆς, ἀπατεῶν, δόλιος, κακοῦργος, και-
 ροφυλακτῶν ν' ἀποκοιμίσω τὴν σωτήριον ἀγρυπνίαν τῶν θό-
 μων, διὰ νὰ πράξω ὅσα οὐτ' ἐγὼ θέλω, οὔτε κἀνεὶς ἀπὸ
 τὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ
 εἶμαι σύμφωνος πρὸς ἑμαυτὸν· ἀπαιτεῖ νὰ μὴ θίγῃ τι πλεον
 ἢ διαφύρῃν ὁ ἐσωτερικὸς μου ἄνθρωπος παρ' ὅτι προτίτει
 ὁ ἐξωτερικὸς μου. Διὰ τοῦτο πρέπει ν' ἀγαπῶ ἐξ ἕλης μου
 ψυχῆς τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς νόμους, τοὺς συντηροῦντας
 τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν καὶ συντηροῦντας ἐπομένως καὶ
 ἐμὲ καὶ τὰ πράγματά μου. Ὁ ἀληθινὸς λοιπὸν φιλόσοφος
 τότε μόνον πράττει δίκαια, ὅταν ἀγαπᾷ εἰληρικῆςατα τοὺς
 νόμους τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ παρακινεῖ καὶ τοὺς ἄλ-
 λους, ὡς πατὴρ φιλόσοργος τὰ τέκνα του, νὰ τοὺς ἀγα-

πῶσι· κατ' ἄλλου τρόπου ὅς μὴ ὑνυμάζεται φιλόσοφος· ἀλλ' ἢ ὑποκριτής, ἢ, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἀκριβῶς τὴν ἐσωτερικὴν του διάθεσιν — κλέπτῃς καὶ ληστῆς.

Ἔρχεται ἡ τελευταία τῆς φιλοσοφίας ἀπόφανσις, ἣτις ἐκφράζει τὸν ἔξοχον καὶ ὕψιστον καὶ τελευταῖον σκοπὸν πρὸς τὸν ὁποῖον, ἂν δὲν ἀποβλήπῃ ὁ ἄνθρωπος, κάμνει τὴν μεγίστην ἀδικίαν εἰς τὸν ἑαυτοῦ του, παραιτούμενος οἰκειοθελῶς τὰ δίκαια τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ συγκαταριθμούμενος εἰς τὰς τῶν κτηνῶν ἀγέλας. Ὁ Λόγος ὁ ὀρθὸς βρᾶ εἰς καθένα, ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ μας αὐτὴ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὀρμή, ὁ ἄσθετος οὗτος πόθος εἰς τὸ νὰ γίνῃμεν ἀφ' ὅ,τι εἰμεθα εὐτυχέστεροι, ἀναγγέλλει Ἐὐαγγέλιον. Παναγίου, Παναγαθου, Παμμακαρίσου, τὸ ὁποῖον ἔχει ὅ,τι ποθοῦμεν νὰ ἀπολαύσωμεν, καὶ μᾶς τὸ χορηγεί, εἰάν ἐξομοιωθῶμεν, ὅσον ἐνδέχεται, μ' αὐτὸ εἰς τὴν ἀγιότητα καὶ ἀγαθότητα. Τοῦτο τὸ Ἐὐαγγέλιον μᾶς ἐπρόσβαζεν ἡ τῶν προγόνων μας φιλοσοφία νὰ σεβώμεθα „Θεὸν σέβου.“ Τοῦτο μᾶς παραγγέλλουσι αἱ ἱεραὶ ἡμῶν βίβλοι νὰ προσκυνῶμεν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ διανοίας μας „Προσκυνήσεις Κυρίου τὸν Θεὸν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου κτλ.“ Τοῦτου ἡ λατρεία μᾶς ὑποχρεῖται νὰ τιμῶμεν καὶ νὰ εὐλαδῶμεθα τοὺς τόπους, ὅπου συναγόμεθα ὅλοι ὡς ἀδελφοὶ νὰ προσκυνήσωμεν τὸν πανάγαθον ἡμῶν πατέρα, νὰ πειθῶμεθα εἰς τὰς ἱεράς συμβουλὰς τῶν ἐρμηρευτῶν τοῦ Θεοῦ θελήματος· νὰ βλέπωμεν μὴ σέβας τοὺς ἱερούς ἐκένους ἄνδρας, οἳ τινες, ἀπαρνηθέντες πολὺ μέρος τῶν τεραπευῶν τοῦ κόσμου, ἀφιερώθησαν εἰς διακονίαν καὶ λειτουργίαν τοῦ παναγαθοῦ τούτου Ἐὐαγγελίου· νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἀνθρώπους ὅχι μόνον ὡς μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ὅχι

μένουν διότι ἀγαπῶμεν τοὺς νόμους, ἀλλὰ καὶ ὡς τέκνα τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ὑψέσου ἡμῶν Θεοῦ, καὶ τῆς αὐτῆς μητρὸς, ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, καὶ νὰ θέλωμεν τὸ καλὸν των περισσότερον παρὰ εἰὰν ἦσαν φυσικὸι ἀδελφοί μας. Ἄδικίαν μεγίστην κατὰ τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ φύσεως κάμνει, ὡς εἶς, μὴ πειθόμενος εἰς τὴν προσηγὴν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, δὲν σέβεται τὸ πανάγιον τοῦτο Ὄν. Τὸ δὲ σέβας δὲν εἶναι λόγοι μάταιοι, ἀλλὰ βεβαιούεται μετὰ τὰ ἔργα. Θεοσεβῆς καὶ μισάνθρωπος • Θεοσεβῆς καὶ ἐχθρὸς τοῦ πλησίον • Θεοσεβῆς καὶ ἀχάριστος πρὸς τοὺς εὐεργέτας • Θεοσεβῆς καὶ ὑπειθὴς εἰς τοὺς νόμους, καὶ μ' ἓνα λόγον, ὅποιονδήποτε ἀφ' ὅσα ἐμποδίζουσι καὶ πολιτικοὶ καὶ ἱεροὶ νόμοι • εἶναι ἄνθρωπος ἄλογος, ἔπρος λογικὸς, πῦρ ψυχρὸν, χιῶν θερμὴ, καὶ πᾶν ὅ,τι ἐμπορεῖ νὰ ἐπινοήσῃ ἀντιπατικώτερον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς.

Ἄλλ' ὅλα τὰ ἀδικήματα, ἀγαπητέ Φραγκίσκε, ὅσα ἐμποροῦν νὰ πράξωσιν οἱ ψευδῶνυμοι φιλοσοφοὶ ἢ τῆς φιλοσοφίας οἱ ἄσποιοδοὶ ἐχθροὶ, εἶναι μηδὲν ὡς πρὸς ὅ,τι ἀδικοῦσι τὰ ἄκακα καὶ ἄθῳα παιδία διὰ τῆς κακῆς καὶ ἀμεθόδου παιδαγωγίας. Ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ δίδωμεν εἰς ἕκαστον τὸ οἰκεῖον • ἡμεῖς δὲ, παρήκοοι καὶ παραβάται τῶν νόμων τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἀδικοῦμεν κατὰ δύο τρόπους τοὺς παῖδας μας, καὶ διότι δίδωμεν εἰς αὐτοὺς ἀνάκειναι ἀνατροφὴν ἐπιφορτισμένους τοὺς φορτία θεινὰ καὶ δυσβάστακτα, καὶ διότι τοὺς ἀποσεροῦμεν πολλὰς καὶ οἰκείας εἰς τὴν ἀπαλὴν ἡλικίαν των γνώσεις, καὶ συντελεστικωτάτας εἰς τὴν ἐφεξῆς δικαιοπραγίαν των. Ἐὰν εἶχαν τέλειεν τὸ συλλογιστικόν των οἱ ταλαίπωροι παῖδες, ἤθελαν παραπονεθῆναι ἐξ ἅπαντος μετὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τοὺς ἀδίκους των παιδα-

γωγούς, λέγοντες. „Τί μᾶς διδάσχετε πράγματα, τὰ ὁποῖα
 „οἱ δὲ σεῖς ἐὼν καταλαμβάετε; Διὰ τί μᾶς ἀποσερεῖτε τό-
 „σας τερπνάς καὶ ὠφελίμους ἰσορίας καὶ παλαιᾶς καὶ νεω-
 „τέρας, τόσας γλυκυτάτας τῆς φύσεως περιγραφάς, τόσας
 „γεωγραφικὰς διδασκαλίαις ἀναλόγους μὲ τὰς δυνάμεις μας,
 „τόσα ἄλλα πολλὰ καὶ καλὰ μαθήματα, ὅσα μὲ φιλοθηρω-
 „πίαν διδάσκουσιν οἱ Ἑυρωπαῖοι τὰ τέκνα των; Διὰ τί δὲν
 „μᾶς λέγετε ἴτε χρεωσοῦμεν εἰς τὸν δημιουργὸν μας Θεόν,
 „ἴτε εἰς τοὺς γονεῖς μας, ἴτε εἰς τοὺς προὔχοντας τοῦ Γέ-
 „νους, ἴτε εἰς πάντα ἀδελφόν μας; Τί κακὸν ἐκάμαμεν οἱ
 „τάλαντες, καὶ μᾶς ἐκαταδικάσατε νὰ ἀντλήωμεν εἰς τετρα-
 „μένουν πύθον, ἢ νὰ βιάλλωμεν εἰς τὸν νοῦν μας ὅσα νὰ
 „κρατήσῃ δὲν εἶναι δυνατός; Ἐλεήσατέ μας διὰ τὸ ὄνομα
 „τοῦ Θεοῦ! ἐλευθερώσατέ μας ἀπὸ τὴν σκληρὴν δουλείαν
 „τῆς ἐσφαλμένης ταύτης καὶ ἀδίκου παιδαγωγίας! Ἰδηγῆ-
 „σατέ μας εἰς τὴν γυνῶσιν τοῦ κόσμου μὲ τὴν αὐτὴν μεθο-
 „δον, μὲ τὴν ὁποῖαν παιδαγωγοῦνται τῆς σήμερον τῶν
 „φωτισμένων ἔθνῶν οἱ παῖδες! Ἄλλ' εἰάν δὲν μᾶς ἀκούετε
 „σεῖς, διότι ἐσκληρύνθη καθ' ὑπερβολὴν ἡ καρδιά σας· προσ-
 „τρέχομεν νεκρῶς εἰς τοὺς μεγάλους τοῦ Γένους μας, καὶ
 „ζητοῦμεν ἀπ' αὐτοὺς τὴν λύσιν τῶν κακῶν μας. Ἐπάκου-
 „σόν μας Παναγιώτατε Πατριάρχα! Ἐυσπλαγχνικωτάτη
 „μητὲρ ἡμῶν ἀγία Ἐκκλησία! Ἱερά καὶ σεβασμία Σύνοδος!
 „Περικλεέσατε Μέγα Διερχμηνευτά! Περίβλεπτοι ἄρχοντες
 „καὶ πρόκριτοι τοῦ γένους! Ἐλέγσατε τὴν ἀναξιοπαθοῦσαν
 „παιδικὴν μας ἡλικίαν. Προσάξατε νὰ μεταμεθοδευσῶσι τὰ
 „παιδαγωγεῖα, διὰ νὰ μάθωμεν καὶ ὅσα ἄλλα χρεωσεῖ νὰ
 „μάθῃ ὁ Λογικὸς ἄνθρωπος, καὶ τὰ καθήκοντα τῆς ὑπο-
 „ταγῆς μας πρὸς τὸν Θεόν, καὶ πρὸς τὰς ὑπερεχούσας ἐξ-

ουσίας. "Αν επικρατῇ ἡ θηριώδης αὕτη πωδωπώλεια, προτιμῶμεν ὡς ἀποθάνωμεν νήπιοι ὄντες παρά τὰ ζήσωμεν δυσχεεῖς καὶ ὀχρεῖοι." Τοιαῦτα ἤθελαν κοῦξεν· τοιαῦτα ἤθελαν ἀναφέρειν εἰς τοὺς ἄρχοντας τοῦ Γένους οἱ παῖδες μας, εἰάν ἦτο ἄστιον τὸ συλλογιστικόν των· καὶ τοιαῦτα φωνάζει ὑπὲρ αὐτῶν ἡ δεισοποινα φιλοσοφία, ὁ κανὼν τῆς δικαιοσύνης, ἡ ἡ δικαιοσύνη αὐτή.

Ἐντροπὴ εἶναι νὰ καυχώμεθα, ὅτι ἀγαπῶμεν τὴν φιλοσοφίαν, εἰάν δὲν διορθώσωμεν τὴν ἀδικίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν πάσχουσι τὰ ταλαίπωρα παιδία μας, ἡ μόνη ἐλπίς καὶ τῆς οἰκίας καθενὸς, καὶ ὅλης γενικῶς τῆς πατρίδος· καὶ διὰ νὰ τὴν διορθώσωμεν, ἄλλο μέσον δὲν εἶναι, εἰμὴ νὰ διδασχῶμεν ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν. Τίς εἶναι ἡ ὁρίσις τῆς παιδαγωγίας μέθοδος. "Ὅταν εἰσιώπα ἡ φιλοσοφία, συγχωρημένον ἦτο νὰ μεταχειριζώμεθα εἰς ὄλας μας τὰς ἀνύγκας τὰ πρόχειρα βροθητικὰ μέσα· τῶρα δὲ, εἶναι ἀσυγχώρητον καὶ εἰς ἡμᾶς νὰ τὰ μεταχειριζώμεθα, καὶ οἱ ἔχοντες τὰ ποταπὰ ταῦτα μέσα πρέπει νὰ παραχώρησῶσιν εἰς τοὺς ἔχοντας τὰ σωτήρια μέσα, τὰ ἀσυγκρίτως καλλήτερα παρά τὰ ἰδικά των, εἰάν θέλουν νὰ μὴ εἶναι ἀδικοί. Θέλεις, φίλε, νὰ θεραπεύῃς ἀρρώστους; μάθε τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην· Θέλεις νὰ παιδαγωγῆσῃς; μάθε τὴν ἀιμάζουσαν σήμερον εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἑυρώπης παιδαγωγικὴν τέχνην· Θέλεις νὰ διορθώσῃς τὴν γλώσσαν; μάθε πρῶτον Πῶς διορθοῦνται γλώσσαι· πρὶν λάβῃς τὴν ἔξιν, ἄκουε τοὺς ὁμολογουμένως τοιῶν εἰδήμονας, διὰ νὰ μὴ ἀδικῇς τὸ φίλτατον Γένος σου.

Δικαιοσύνη λοιπὸν, φίλτατε Φραγκῆσκε, εἶναι ἡ φιλοσοφία καθ' ὅλα τῆς τὰ μέρη, καὶ ἐξ ἐναντίας ἀδικία εἶναι

ἡ ἀφιλοσοφία. Ἄλλα δυνάμεθα ἀραγε, ἐμπορσίς νὰ εἴης, νὰ γείνωμεν τόσον εἰς ὅλα δίκαιοι, ὅσον ἀπαιτεῖ ἡ αὐξησθέντης τῶν μερῶν τῆς φιλοσοφίας; Οἱ νόμοι τῆς δικαιοσύνης ταύτης, Ἀγαπητέ, εἶναι καθολικοὶ καὶ ἀναγκαῖοι, οὐδ' ἐπιδέχονται καμμίαν ἐξαίρεσιν· καὶ ὅσον τὸ ἐκ μέρους τῶν εἶναι κατορθωτῆ ἢ ἰσονομος ἀποδόσις τοῦ οἰκείου εἰς ἕκαστον· ἀλλ' ἡ ἀσθενὴς καὶ πεπερασμένη φύσις μας δὲν ἐπιδέχεται ἀκριδῶς ὅλην τὴν ἐφαρμογὴν τῶν. Ὅν ἀπεριόριστον, ἀπερίγραπτον καὶ τόπων καὶ χρόνων, ὃν ἀπανταχοῦ παρὸν, εἰς τὸ ὅποιον παρίστανται τὰ πάντα ὑπ' ὄψιν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὅποιον ἐλλείπει μακρὰν ἢ κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὑστερον διαφορὰ· τοῦτο τὸ Ὅν γνωρίζει ἀκριδέστατα πάντα τὰ ὄντα, καὶ ἀποδίδει ὀρθῶς καὶ ἀπταισῶς τὰ οἰκεία εἰς ἕκαστον· ἡμῶν δὲ τῶν μικρῶν κατὰ πάντα ἡ δικαιοσύνη εἶναι μίμημα τῆς δικαιοσύνης ἐκείνου, καὶ εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ἔχη ἀκριδῶς ἅπασαν τὴν εὐτελείαν τῆς· ἀλλὰ μὴ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ τὴν τελειοποιώμεν πάντοτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, καὶ νὰ πλησιάζωμεν, ὅσον δυνάμεθα, εἰς τὴν ἀρθαστὴν ἐκείνην αὐτοδικαιοσύνην; ἀπαγε τῆς βλασφημίας! Τοιοῦτον πόρισμα, Ἀγαπητέ, μόνον οἱ ἀδικοὶ, μόνον οἱ ἐχθροφιλότροποι ἔκαμαν πολλάκις, καὶ δύνανται νὰ κώμωσι καὶ πάλιν. Τῆς δικαιοσύνης ἰσοδύναμον εἶναι τὸ νομα φιλοσοφία καὶ σοφία, οἷς διὰ πολλῶν τὸ ἐπαρυσήσαμεν. Ἀκούσαντες λοιπὸν οὗτοι οἱ ἀφανισαὶ τῶν Θεοδώρητων τοῦ ἀνθρώπου δικαιομάτων τὸν Ἀπόστολον λέγοντα ἵνα ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστὶ· (α) ἐσημείωσαν ἀδίκως καὶ τυραννικῶς καὶ σπουδρωπῶς τὸν κατὰ

(α) Πανλ. Α. Πρὸς Κορινθ. Κεφ. Θ'.

τῆς φιλοσοφίας πόλεμον. Πόσον τρομερὸν εἶναι τὸ συμπέ-
 ρασμα τοῦτο, Πόσον ἀποτρόπαιοι καὶ βδελυκτοὶ καὶ κα-
 κουργοὶ καὶ λυμῶνες τῆς ἀνθρωπότητος ἐξελέγχονται οἱ
 ἄθλιοι οὗτοι· ἄς σιγήσωμεν ἀπὸ τοῦ ἀσυλλόγιστον συλλο-
 γισμῶντων τὸ ἱερὸν τοῦτο ῥητὸν, καὶ εἰς τὸν τόπον του ἄς
 ἀντικαταστήσωμεν ἄλλο ἰσοδύναμῶν του ἀπὸ τὰς Θεοπνεύστους
 γραφάς, καὶ εἰάν δέν φρεζῶσι τοὺς ὀλεθριωτάτους παρα-
 λογισμοῦς των, ἄς ὁμολογήσωσιν ὅτι εἶναι . . . . Κα-
 θεὶς γνωρίζει τὸ οἰκείου των ὄνομα, χωρὶς νὰ τὸ εἶπω. Ὁ
 προσήτης Ἡσαΐας λέγει διὰ τοῦ Παναγίου πνεύματος, ὅτι
 ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν παραδαλλομένη πρὸς τὴν δικαιοσύνην
 τοῦ Θεοῦ εἶναι ὄγκος, ἡγοῦν εὐτελέστατον καὶ ἀπρόρριψτος
 ἀξίου παλαίολοξισμα. Τί λοιπὸν ἐμπροσθὺν νὰ συκ-
 περᾶνωσιν ἐκ τούτου οἱ ἁμαρτωλοὶ οὗτοι ἐχθροφιλόσοφοι μὲ
 τοῦς αὐτοῦς καινοῦς τῆς ἀλόγου Λογικῆς των; τρέμων, Ἄ-
 γαπητέ, νὰ τὸ ἐκφωνήσω· ἀλλ' ὅμως αὐτοὶ τὰ λέγουσιν·
 αὐτοὶ πρέπει νὰ ἔχωσιν καὶ τὴν αἰτίαν τῶν ἀλλοκότων καὶ
 ἀπανθρώπων βλαστημιῶν· Ἰθρῶποι! φωναζοῦσιν“ ἡ δικαιο-
 σύνη μας πρὸς τὴν Θεῶν δικαιοσύνην εἶναι μηδέν, κα-
 ἰθὺς καὶ ἡ σοφία μας εἶναι μωρία πρὸς τὴν οὕτως Σοφίαν·
 καὶ ἡ ἀλήθειά μας εἶναι ψεῦδος ὡς πρὸς τὴν αὐτοαλήθειαν.
 καθὼς λοιπὸν μὴ δυνάμενοι νὰ ἀποκτήσῃτε τὴν σοφίαν τοῦ
 Θεοῦ σὰς ἐσυμβουλευσαμεν νὰ ἀφήσῃτε πᾶν εἶδος ἐπιγέ-
 ον σοφίας, ἀπαρόλλακτα ἀπαιτεῖ ὁ καινὸν μας νὰ σὰς νου-
 θετήσωμεν καὶ περὶ τούτου. Ἀφήσατε τοὺς εἰς τὴν ἐργα-
 σίαν τῆς δικαιοσύνης ματαίους κόπους σας. Τί σὰς χρῆσι-

(α) Ἰθὺς ὄγκος ἀποκλιθημένης πάσα ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν.“ Ἡσαΐας
 Κεφ. ξδ', 6.

ἡμεῖς νὰ κοπιᾶζετε καὶ νὰ ἰδρύνετε διὰ πρῶγμα, τὸ ὁ-
 „παῖον δὲν δύνασθε ὄ ἀποκτήσῃτε τέλειον; Ἄφησατε, Ἄ-
 „δελφοί, πᾶν εἶδος δικαιοσύνης, καὶ ἐνπαγκάλισθητε τὴν κα-
 „λὴν ἀδικίαν· ἀτιμάσατε τοὺς γονεῖς, κλέψατε τοὺς γεί-
 „τουσας, καταφρονήσατε τοὺς νόμους· εἰάν ἐμπορήτε, ὁ-
 „πλίσθητε κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀφανίσατε τὴν πατρι-
 „δα, ἐρημώσατε χώρας, κατακεντρίσατε ὀλόκληρα ἔθνη εἰς
 „τὸ αἶμα των . . .“ Παύσατε, ταλαίπωροι, ἀπὸ τὴν ὀ-
 λήθριον ταύτην ἀδικίαν καὶ ἀσυλλογισίαν. Τὰ συμπε-
 ράσματά σας εἶναι τὰ αὐτὰ, τὰ ὅποια ἐκπηγάζουσι καὶ ἀ-
 πὸ τὸν πρῶτον παραλογισμόν σας, καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν
 εἶναι ἀπολύτως τὰ αὐτὰ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, εἰάν
 καὶ δὲν ἐξεύρετε ἴσως ὅτι τούτων παραίτιοι εἰσθε σεῖς· ἀλ-
 λα τίς μὲ λόγον ζολισμένους ἀνθρώπος δύναται καὶ νὰ τὰ
 διευθυμῆται χωρὶς φρέκην, πολὺ πλέον νὰ τὰ γράφῃ;
 Ἰακούς νὰ σᾶς εἶπω δὲν μὲ συγχωρῶ ἢ πρὸς τοὺς ὁμογε-
 μεῖς μου ἀγάπη· σᾶς λέγω πλανημένους μὲ τὸ ζῶμα τῆς
 αὐτῆς Δικαιοσύνης. „Πλανᾶσθε, ταλαίπωροι, μὴ εἰδότες
 τὰς γραφαῖς“ καὶ εὐχομαι ἀπὸ ψυχῆς νὰ γραφῆτε γρήγο-
 ρα ἀπὸ τὴν πλάνην σας εἰς τὸν δρόμον τῆς δικαιοσύνης.

Ἄφύουτες, Φραγκίσκε, μὲ τὴν σωτήριον ταύτην εὐ-
 χὴν μας τὸ μέρος τούτων τῶν ἀπατημένων, ἂς θεωρήσω-
 μεν εἰς τὸ τέλος μὲ συντομίαν ἴτι πρέπει νὰ κάμνωμεν ἡ-
 μεῖς οἱ νομιζόμενοι ὅτι βλέπομεν τὸ φῶς, ὅτι περιπατοῦ-
 μεν τὴν εὐθείαν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, ὅτι ἀγαπῶμεν εἰ-
 λεκρινῶς τὴν τῶν θρόνων τοῦ Θεοῦ πᾶρθερον Σοφίαν· οἱ
 κτυχώμενοι, λέγω, εἰς τὸ σεμνὸν ὄνομα τῶν διδασκάλων
 καὶ ὁδηγῶν τῆς νεολαίας τοῦ Γένους. Ὅτου, φίλε, ἐπαγ-
 γελλώμεθα τὴν μετὰ τῆς φιλοσοφίας ὀδιάρρηκτως ἠνωμί-

νην διδασκαλίαν, ἐπαγγελλόμεθα καὶ εἰς τὴν Θεωρίαν καὶ
 εἰς τὰς πράξεις μας τὴν δικαιοσύνην, εἰς τὴν ὁποίαν περιέ-
 χεται συλλήθδην πᾶσα ἀρετὴ· ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη τῆς Θεω-
 ρίας εἶναι κεκρυμμένη, ὄφραυης, ἄγνωστος, ἐμφωλευούσα
 εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ Λόγου, καὶ μόνον εἰς πολλὰ ὀλίγους γνη-
 σίους μύσας τῆς ἐμφανιζομένη· καὶ εἰάν ἐκφρασθῆ διὰ προ-
 φορικῶ λόγου, ἀλλὰ καὶ εἰάν κηρυχθῆ διὰ μυρίων σαλ-
 πίγγων, πάλιν τὰ αὐτὰ τῶν ὀλίγων τὴν ἀκούουσιν· ὁ δὲ
 πολλὸς ὄφραυπος κάμνει περὶ αὐτῆς κρίσιν, ὁποίαν κάμνου-
 σιν ἢ οἱ κῶροι περὶ ἤχου, ἢ οἱ τυφλοὶ περὶ χρωμάτων.
 Δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ἀπὸ κρυφου ιδιότητα ἡ δικαιοσύνη τῆς
 πράξεως· αὐτὴ εἶναι φανερὰ καὶ κρίνεται καὶ ἀπὸ τὸ πολὺ
 τοῦ λόγου μέρος μετὰ τὴν ὑπερβολὴν, ὡς καὶ διὰ μικρὰ
 κατορθώματα ἐλθειάξει τὸν ἄνθρωπον, καὶ διὰ μικρὰ ἐλ-
 λείματα τὸν κηνωίξει εὐκόλως εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς ἀπω-
 λείας. Ἀνάγκη πᾶσα λοιπὸν εἶναι, εἰάν δὲν θείλωμεν ὑ ἀ-
 κούωμεν Ὁδηγοὶ τυφλοῖ, ὑ ἀγευιζόμεθα καθ' ὅλας
 ἡμῶν τὰς δυνάμεις εἰς τὴν πρακτικὴν δικαιοσύνην· νὰ δεί-
 χωμεν μετὰ τὸ παράδειγμά μας, ὅτι δὲν εἶναι ὀνόματα πα-
 ταγούντα εἰς μάτην τῶν ἀέρα, φιλοσοφία, παιδεία,
 φωτισμὸς, προκοπή, καὶ ὅσα ἄλλα εὐρίσκονται τὴν
 σήμερον εἰς τὰ σώματα τῶν πλειοτέρων μας ὁμογευῶν. Δι-
 δάσκαλος ἀπειθῆς εἰς τὴν ὑπερέχουσαν ἐξουσίαν, παρή-
 κτος εἰς τὰς προσαγὰς τῶν ἐνδόξων προυχόντων μας, ἀχά-
 ριστος εἰς τοὺς εὐεργέτας· ἀλαζών, καὶ βᾶσκανος καὶ μνη-
 σίκακος· διδάσκαλος ἀνυπότακτος εἰς τὴν μητέρα καὶ τρο-
 φὸν ἡμῶν Ἐκκλησίαν· ἀμελητῆς τῶν πρὸς τὴν σεδύσμιον
 ἱερουργίαν καθηκόντων· παραβάτης τῶν θείων ἐντολῶν,
 αἵτινες μόναι δύνανται νὰ κάμωσι τὸν ἄνθρωπον μακάριον

καὶ τρισόλβιον· διδάσκαλος, λέγω, τοιοῦτος ἢ ἄς ὑπάγῃ
 νὰ διδάξῃ εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἢ κ' ἐκεῖ εἶναι ὑποφερτὸν τὸ
 πολίτευμά του· ἢ ἄς παύσῃ νὰ ἀτιμάξῃ τὸ ὑψηλότετον ἐ-
 πάγγελμά του μετὰ τὰς ἀδίκους καὶ θηριώδεις πράξεις του.
 Μὴ, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ! μὴ δὲ οὐγάπῃ τοῦ Ἑ-
 λικῶνος! μὴ σέρξῃ κἀνεὶς ἀπὸ τοὺς διδασκάλους νὰ εἶναι
 ἄγχιος, φθονερός, ἀλαζών, ἀπατεων, ὑποκριτής. Πῶς
 θέλουσιν πραῦνθῆν, καὶ γνωρίσειν τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρω-
 πίνης φύσεως μαθηταὶ διδασκόμενοι ἀπὸ γιμάτας πάθῃ ψυ-
 χᾶς; Ποῖον παράδειγμα ἀρετῆς καὶ χρηστότητος ἐμπορεῖ
 νὰ λάβῃ ὁ πολὺς ἄνθρωπος, ὅστις δύναται νὰ εἶπῃ πρὸς
 τὸν διδάσκαλον τοῦτον ἢ τὸ τοῦ Ἀποστόλου, „ὁ διδάσκων
 ἕτερον σεαυτοῦ οὐ διδύσκεις;“ (α) ἢ τὴν κοινὴν παροιμίαν
 Διδάσκαλος ἐδίδασκε καὶ νόμον δὲν ἐκράτει;

Ἄφ' οὗ ταῦτα πάντα ἐκτελέσῃ ὁ ἀγαθὸς διδάσκαλος,
 τοῦ λείπει νὰ σεφανώσῃ τὰ δίκαια ἔργα του μετὰ τὴν πρω-
 τίστην τῶν ἀρετῶν. Τίνα λέγω ταῦτα; Νὰ χαίρῃ χαρὰν
 ἀέκφραστον, διότι ἠξιώθη νὰ εὐεργετῇ τὸ φιλοτάτου γένος
 του. Διὰ τὴν χαρὰν ταύτην νὰ καταπατῇ πᾶν ἐμποδίου,
 τὸ ὁποῖον ἀφεύκτως τοῦ ἐμβάλλει ἢ συκοφαντία καὶ ἢ κα-
 κοήθεια εἰς τὸν ἐνδοξὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς, καὶ νὰ ἐνδυ-
 ναμόνεται τόσον περισσότερον, ὅσον γλυκυτέρα εἶναι ἡ συν-
 εἰδήσεις, ὅτι ἠγωνίσθη ἀγῶνα ἐπέπονεν διὰ τὴν ἀντιφερο-
 μένην βασκανίαν καὶ κακίαν. Τίποτε δὲν κατορθοῦσιν ἄλλο
 αἰ ἐναντίαι περιστάσεις, εἰ μὴ αὐτὰς μὲν νὰ καταρῶνται ἢ
 ἐπερχομένη γενεὰ, τὸν δὲ ἐνδοξὸν νικητὴν τῶν νὰ σεφανόνῃ
 μετὰ τὰ ἀμάραυτα τῆς εὐλογίας ἄνθη. Διὰ τὴν χαρὰν ταύτην

(α) Πάλλ., πρὸς Ῥωμ. Κεφ. Ζ΄.

ξ Π Ρ Ο Σ Φ Ρ Α Γ Κ Ι Σ Κ Ο Ν

οὐδ' ἀμοιβὰς ἄλλας νὰ προσμεύῃ ὁ ἀγαθὸς διδάσκαλος, ἢ ἐπαίνους, ἢ ἄλλας τιμὰς, τὰ ὅποια εἶναι χρεῖα τῶν ἐυεργετουμένων, ὅχι ἀπαιτήσεις τοῦ ἐυεργετοῦντος. Τὴν ἀρχὴν καὶ πηγὴν καὶ αἰτίαν τῶν πράξεών του πρέπει νὰ εὐρίσκη ὁ ἀληθῶς φιλογενὴς ἐντὸς τῆς καρδίας του, καὶ ὅχι εἰς τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις, αἱ ὅποια: οὔτε νὰ ἐμποδίσωσι, οὔτε νὰ κινήσωσι δυνάμει τοῦ ἀνθρώπου ζήλου του ὡς τὸ ἀγαθόν, εἰς τὸ ὅποσον ἀγωνίζεται, εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν, οὕτω καὶ ἡ πρῆξις του εἶναι ἀπερίστατος καὶ ἀπόλυτος, ζηριζομένη εἰς μόνον τὴν γλυκυτάτην συνείδησιν τῆς φωτίσεως τῶν φιλοτάτων ὁμογενῶν του. Δόξα καὶ τιμὴ αἰῶνατος εἰς τοὺς οὕτω φρονούντας διδασκάλους μας ὡς καὶ εἰς τὸ Γένος μας, ἐάν τοὺς ἀποκτήσῃ. Ἐφωτίσθημεν, ἐπαιδεύθημεν, εὐδαιμονίσασμεν, ἐβάνημεν ἔθνος μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, ἄξιοι τῆς προγονικῆς ἡμῶν ἀρετῆς καὶ παιδείας!

Ταῦτα δὲ λέγων, φίλτατε Φραγκίσκε, δὲν εἶμαι τόσο ἀτόχαστος, ὥστε νὰ υποθέσω εἰς ἑμαυτὸν τὴν παντελεῆ δικαιοσύνην καὶ κατὰ Θεωρίαν καὶ κατὰ πρᾶξιν· οἱ λόγοι μου ἀποβλέπουσι ἐπίσης καὶ τοὺς ἄλλους καὶ ἑμαυτοῦ. Νὰ γείνωμεν τέλειοι, ἀτέλεις ὅντες φύσει, εἶναι πράγμα ἀδύνατον· νὰ μὴ προσπαθῶμεν ν' ἀποκτήσωμεν τὴν εἰς τὴν φύσιν μας σύμφωνον καὶ δυνατὴν τελειότητα, εἶναι πράγμα ἀτυγχώρητον εἰς τοὺς ἐπαγγελλομένους τὴν τῶν ἄλλων τελειοποίησιν. Δικαιοσύνην λοιπὸν τὴν ἐνδεχομένην (τὸ λέγω εἰς πρῶτον ἑμαυτοῦ) πρέπει νὰ ἐξασκήσωμεν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, εἰς τὸν Λόγον μας, εἰς τὰς πράξεις μας. Δίκαιοι κριταὶ νὰ φανώμεν εἰς τὰς θεωρητικὰς ἐρεῦνας μας, δίκαιοι εἰς τὰς πρακτικὰς μας σχέσεις μετὰ τὴν πολιτείαν, μετὰ ἡμᾶς αὐτοὺς, μετὰ τὸ δέλημα τοῦ πανσπάθου Θεοῦ· αὐτὸ

να αγαπῶμεν τὸ ἀγαθὸν τοῦ φωτισμοῦ, μήτε διὰ τὰς συκοφαντίας τινῶν ἀποκάμνυντες καὶ νεκρούμενοι, μήτε προσμένοντες ὡς βάνανσοι ἐργάζεται τὸ κηερομέθιον τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ἄλλων ἀμοιβῶν διὰ νὰ συνεισφέρωμεν τὰς εἰς τὸ φίλτατον Γένος ὑπηρεσίας μας· εἰ δὲ μὴ, ἄς παύσωμεν κάλλιον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπαινώμεν τὴν φιλοσοφίαν, ἢ νὰ σκανδαλιζώμεθα διὰ τὰς καταδοσεις τῶν ἐχθρῶν τῆς, τῶν ὁποιῶν πρῶτοι εἴμεθα ἡμεῖς.

Ἄλλ', ὦ φίλη Ἑλλάς! Μήτηρ καὶ τροφὸς τῆς φιλοσοφίας! Ἐποφέρεις νὰ χαίρωσι τοὺς καρπούς σου ἄλλοι, τὰ δὲ τέκνα σου νὰ πάσχωσι τὰ ἐκ τῆς ἀδικίας καὶ ἀφιλοσοφίας δεινὰ; Ἰένες εἶναι αἱ ἐλπίδες σου ποθεινοτάτη Πατρίς; Τίς Δαιμόνων θέλει σοῦ γενῆν ἄρωγός; Τίς θέλει σ' ἐλευθερώσειν ἀπὸ τὴν ἀτιμίαν τῆς ὑπαίδευσίς, καὶ ἀδικίας; Τίς θέλει ἐκνύψειν τὸ σεβάσμιόν σου πρόσωπον ἀπὸ τῆς πολυχρονίου βαρβαρότητος τὸν φρικῶδη ρύπον; — Τίς ἄλλος, εἰ μὴ οἱ νέοι βλαστοί σου, οἱ μακάριοι σπουδάζαι τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας; Σὺ καὶ οἱ ὅμοιοί σου, φίλτατε Φραγκῖσκε, ὅσοι μὲ χρῆσαι ἤθη προικισμένοι συνάγουσιν, ὡς φιλεργοὶ μελισσαι, τὰ καλὰ τῆς δικαιοσύνης εἰς τὰς μακαρίας χώρας τῆς Ἑυρώπης, καὶ ἐξαιρέτως τῆς σεβαστῆς Γερμανίας, εἶσθε αἱ χρῆσαι ἐλπίδες μας. Σεῖς θέλετε δείξειν εἰς ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς τὴν θαυμάσιον τῆς φιλοσοφίας ἰσχὺν, ὅτι δύναται νὰ κόμη τὸν ἄνθρωπον Θεὸν κατὰ χάριν, ἀτόραχον καὶ εὐδαίμονα καὶ ἐπὶ τῆς προσκαίρου ταύτης ζωῆς, μακάριον καὶ χαίροντα τὰ καλὰ τῆς αἰωνιότητος εἰς τὴν ἀγήρω καὶ ἀτελευτήτου. Σ' εὐχομαι, φίλτατε, προόδους ἀγαθὰς εἰς τὸ τῆς δικαιοσύ-

ξξ' ΠΡΟΣ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΝ Κ. ΜΑΥΡΟΝ.

νης εἰδίου, τὸ ὅποιον τρέχεις με ἀξίειπαινον προθυμίαν
καὶ ἐπιμελείαν!

"Ἐγραψα ἐν Βιέννῃ, ΔΩΙΗ', κατὰ μῆνα Ἀπρίλιου.

ὁ φίλος σου

Κ Ο Τ Μ Α Σ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

	Σελ.
Προδεδειγμένης	1
Σύντομος και περιληπτική ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας.	10
Χρονολογικὸς πίναξ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.	26

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ.

ΚΕΦ. Α'. Τί εἶναι ἐμπειρικὴ Ψυχολογία, περὶ τίνα εἰσέρχεται, τίνα ἀπαιτοῦνται εἰς αὐτήν, και τίς ἢ ἀπ' αὐτῆς ωφέλεια.	33
ΚΕΦ. Β'. Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ ψυχῆς και τῆς μετὰ τοῦ σώματος συναφείας και ἐνώσεώς της.	41
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ Αἰσθήσεως.	50
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ Συναισθήσεως και Ἐποπτείας.	61
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ Φαντασίας.	63
ΚΕΦ. ΣΤ'. Περὶ ὕπνου και Ἐνυπνίων καί τινων ἐκτά- κτων τοῦ ἀνθρώπου Διαθέσεων.	72
ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ Μνήμης.	80
ΚΕΦ. Η'. Περὶ Παρατηρήσεως, και Προσοχῆς, και Συνηθείας, και Ἐξέως.	86
ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τῶν κρείττωνων γνωστικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ἢ περὶ τοῦ καθολικώτερου ὀνο- μαζομένου Λόγου.	89
ΚΕΦ. Ι'. Περὶ σημείων τῶν ἰδῶν, ἢ περὶ Ἀδῆσεων.	93

	Σελ.
ΚΕΦ. ΙΑ'. Περὶ Ὁξυνοσίας, Ἀγγινοσίας, Προγνώσεως, ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἢ Δαιμονίου, καθολικοῦ πνεύ- ματος.	96
ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ Παθημάτων.	101
ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ ὀρεκτικῆς δυνάμεως ἢ Ὁρμῆς, καὶ περὶ παθῶν.	109
ΚΕΦ. ΙΔ'. Περὶ διαφορᾶς τῶν ψυχικῶν ἰδιότητων τῶν ἀνθρώπων, καὶ περὶ Κράσεων.	118

ΚΡΗΠΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.

Τί εἶναι ἡ Κρηπίς τῆς φιλοσοφίας.	123
ΚΕΦ. Α'. Περὶ Προβληματικῶν Γνώσεων.	131
ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν τῶν φιλοσοφι- κῶν γνώσεων.	136
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τῶν ἀπολύτων ὀρίων τοῦ φιλοσοφεῖν.	143
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ τοῦ ἀρχικοῦ εἶδους τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγώ.	157
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ τελευταίου σκο- ποῦ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγώ.	171
ΚΕΦ. ΣΤ'. Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς Ὑπολήψεως καὶ τῶν βαθμῶν τῆς Πληροφορίας.	176
ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ διαφόρων φιλοσοφικῶν δοξῶν καὶ τῶν τοῦ φιλοσοφεῖν μεθόδων.	191
ΚΕΦ. Η'. Σχεδιάσμα τοῦ τῆς φιλοσοφίας Συντάγμα- τος, ἢ Τί εἶναι φιλοσοφία καὶ Τίνα τὰ μέ- ρη τῆς.	198

Π α ρ ο ρ ά μ α τ α .

Σελ.	21	είς.	24	ἀναγαγόν, γρ. ἀναγαγών
—	25	—	2	Λειδύτου, γρ. Λειδυτίου
—	51	—	7	Αἰσθήσεως, γρ. Αἰσθησεως
—	102	—	19	πρήγματα, γρ. πράγματα
—	120	—	8	προτερήμακα, γρ. προτερήματα
—	139	—	20	τί ἐπιθυμ. γρ. τὸ ἐπιθυμ.
—	164	—	24	Π' γρ. ΠΑ', — εἰς. 26 ΤΙΣ' γρ. ΤΙΖ'
—	198	—	23	εἰς, γρ. εἰς

ΠΡΟΔΙΟΙΚΗΣΙΣ.

Α΄.

Όλα τὰ ἔθνη, πρὶν φθάσωσιν εἰς βαθμὸν τινα πολιτισμοῦ καὶ εὐτυχίας, ἐνασχολοῦνται εἰς ἐξέτασιν τῶν εἰς τὴν αἰσθησὶν προσπιπτόντων χρειωδῶν πραγμάτων· διότι φυσικᾶ ὁ ἄνθρωπος, πρὶν ἀναπαύσῃ τὰς σωματικὰς του χρείας, τίποτ' ἄλλο δὲν βλέπει, εἰμὴ τὰ δυνάμενα νὰ τοῦ προξενήσωσι τὸ εὖ, καὶ ν' ἀποδιώξωσιν ἀπ' αὐτοῦ τὸ κακῶς εἶνα· διὰ τοῦτο ἡ σπουδὴ του ἀποτείνεται κατ' ἀρχὰς εἰς εὕρεσιν τροφῆς, εἰς κατασκευὴν ἔνδυμάτων καὶ οἴκου, καὶ εἰς τὸ νὰ φυλαχθῇ σῶος ἀπ' ἀγρία θηρία, καὶ ἀπὸ θηριογνώμονας γείτονας.

Β΄. Ἀφ' οὗ δὲ εὕρωσιν οἱ ἄνθρωποι τοὺς τρόπους τοῦ νὰ ἀπολαύωσι τὰ χρειωδῆ, διεγείρεται τότε ἡ πρὸς τὰ τέρπνα κλίσις των, καὶ αἰσθάνονται ἡδονὴν εἰς τὰ καλὰ· ἀναφαίνονται λοιπὸν ποιηταί, καὶ τεχνῖται ἐπινοοῦντες κατ' ὀλίγον τὰ μέσα τοῦ νὰ τέρπωνται αὐτοὶ καὶ νὰ τέρπωσι καὶ τοὺς ἄλλους, καὶ μεταχειρίζομενοι παντοδαπῶς τὰ γεννήματα τῆς φύσεως εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των.

Γ΄. Προχωροῦντες δὲ τοῦ χρόνου, ἀναφαίνονται ἔξαχότιυες ἄνδρες, οἵτινες παρατηροῦντες τὰς τῶν ἀνθρώπων κλίσεις, κατονοοῦσι Πῶς ἔμπορῶν νὰ ζήσωσιν εὐτυχέστερα, καὶ προσπαθοῦν νὰ βάλωσιν ἀγαθὴν τινα διαταγὴν

εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Ἄυτοὶ δὲ οὗτοι, ἢ καὶ ἄλλοι μὲ νοῦν θεωρητικώτερον ἐκ φύσεως προικισμένοι, προσβαλλόμενοι ἀπὸ τὰ ἐξαισία τῆς φύσεως φαινόμενα· βλέποντες διγλαδῆ τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα καὶ δύοντα, ὑέφη καταβολόοντα τὴν καθαρότητα τοῦ οὐρανοῦ, βροχὰς ποτιζούσας τῆς γῆς τὸ πρόσωπον· ἀκούοντες εἰς τοιοῦτον τινα κειρὸν καὶ τὰς τρομερὰς βροντὰς· παρατηροῦντες τῶν δένδρων τὰς ἀνθήσεις καὶ καρποφορίας, καὶ τὴν ἄλλην πολυἀριθμὸν τῶν φαινομένων πληθύν, ἀγωνίζονται νὰ εὐρωσι καθενὸς τούτων τὰς ἀρχὰς καὶ αἰτίας.

Δ'. Φυσικὴ δὲ φιλομάθεια, καὶ διάφορα ἄλλα περιστατικά, μάλιστα δὲ ἐπιμιξία μ' ἄλλα φωτισμένα ἔθνη, ἀναδεικνύουσιν ἄνδρας τινὰς μὲ ἐξαιρετὰ προτερήματα διδασκάλους καὶ ἀρχηγοὺς βεβαιωτέρων γνώσεων εἰς τὰ ἔθνος τῶν. Τοιοῦτοι ἐκ τῶν προγόνων μας ὑπῆρξαν μὲν καὶ ἄλλοι ἀρχήτεροι, ἐφημίστησαν δὲ ὑπὲρ πάντας οἱ ἑπτὰ τῆς Ἑλλάδος σοφοί, οἵτινες καθὼς τοὺς ἀριθμοὶ Διογένης ὁ Λαέρτιος (α) εἶναι Θαλῆς Μιλήσιος, Σολων Σαλαμίνιος, Χεῖλων Λακεδαιμόνιος, Πιττακὸς Μιτυληναῖος, Βίας Πριηνεὺς, Κλεόβουλος Λίνδιος, Περικλῆς ἐκ Κορίνθου. Οὗτοι ἐπαρατήρουν μὲν προσεκτικώτερον τὰ εἰς τὴν φύσιν συμβαίνοντα· ἔλεγον δὲ τὰς συμβουλάς τῶν μὲ συντόμους λόγους, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο γνῶμαι, καὶ ἐγίνοντο διδάσκαλοι καὶ φυσικῶν καὶ πολιτικῶν γνώσεων εἰς τοὺς συγχρόνους τῶν, καὶ νομοθέται τῶν τότε ἀρχομένων νὰ συνισῶνται πολιτειῶν. Πρῶτος δὲ ὁ Πυθαγόρας (β) ὠνόμασε τὸν ἑαυτοῦ του φιλόσοφον, σοφασθεὶς ὀρθώτατα, ὅτι κἀνεὶς ἀν-

(α) Εξ βίον Θαλοῦ.

(β) Διογ. Λαέρ. ἐν Προίμῳ.

θρωπος δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῆ Σοφός, ἐπειδὴ εἰς μόνον τὸν Θεὸν ἀποδίδεται προσφυῶς τοῦτο τὸ ὄνομα· ἔκτατε δὲ ἕως τὴν σήμερον φιλόσοφοι μὲν ὀνομαζονται οἱ ἀνδρῶν ὅσα θέλει δηλώσειν ἐφεξῆς ὁ λόγος· φιλοσοφία δὲ, ἡ ἕξις τῶν.

Ε'. "Ὅσον δὲ ἐνὸς ἑκάστου ἀπὸ τὰ ἔθνη ἐκαλλισογείτο τὸ πνεῦμα διὰ τῆς ἀποκτησεως τῶν γνώσεων, τοσοῦτον πλειότερα καὶ σφοδρότερα διηγείρετο ἡ ἐπιθυμία του εἰς τὸ νὰ κατανοήσῃ τὰς αἰτίας καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν πραγμάτων. Ἄλλα κατ' ἀρχὰς μερικὰ τινὰ καὶ ὀλίγα εἴρισκαν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς εὐρυχωροτάτας τῆς ἀληθείας πεδία, πρὶν μάθωσι νὰ ἐξετάζωσι τὰ πράγματα ἐπιστημονικῶς. Μετὰ πολλὰς λοιπὸν παρατηρήσεις καὶ ἐξετάσεις τῶν πραγμάτων, γενομένης ὑπ' ἀνδρῶν εὐφυεστάτων καὶ ἐπιμελεστάτων, συνεσθῆσαν καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι καὶ ἡ ἱερὰ φιλοσοφία.

Σ'. "Ὅσα πράγματα ἐξεύρομεν ἀπλῶς, χωρὶς νὰ καταλαμβάνωμεν τὰς αἰτίας τῶν, τούτων ἡ γνώσις ὀνομάζεται ἱσορική καὶ θεμώδης καὶ κοινὴ· ἢ, ὡς ἔλεγεν ὁ Πλάτων, τοιαῦται γνώσεις εἶναι: δοξαί τῶν πραγμάτων (α), αἱ ὁποῖαι ἐμποροῦν νὰ ἀληθεύωσι, ἐνδέχεται ὅμως καὶ νὰ ψευδῶνται· οὕτως ἐξεύρομεν πολλὰς ἱσορίας τῶν εἰς τὸν κόσμον συμβαινόντων, πράξεις ἀνδρῶν ἢ ἐθνῶν ὁλοκληρῶν, περιγραφὰς φύσεως ἢ τέχνης ἔργων, ἔαν δὲν ἔχωμεν νὰ ἀποδώσωμεν καὶ τὸν λόγον καθενὸς τούτων· οὕτω γινώσκει, πιστεύου εἰς μόνην τὴν αἰσθησιν, ὅς τις δοξαζει τὸν μὲν ἥλιον δέικον λαμπρὸν φωτίζοντα τὴν γῆν, παδίαίου περιπλου κατὰ τὸ μέγεθος· τὴν δὲ γῆν ἡραμοῦσαν, χωρὶς νὰ

(α) Εἰς Σοφίαν καὶ Θεαίτητ.

ἐξεύρη τούς λόγους οὔτε τῶν εἰς τὸν ἥλιον ἀποδοθέντων, οὔτε τῆς ἡρεμίας τῆς γῆς· ἀλλ' ὅσα γινώσκουμεν δυνάμενοι νὰ ἀποδώσωμεν ἐνταυτῷ καὶ τούς λόγους, διὰ τούς ὁποίους εἶναι τοιαῦτα καὶ ὄχι ἄλλοια· τούτων ἡ γνώσις ὀνομάζεται ἐπισήμη, καὶ οἱ οὕτω γινώσκοντες τὰ πράγματα λέγονται ὅτι τὰ ἐπίστανται, καὶ ὅτι εἶναι αὐτῶν ἐπισήμονες. Τοιαῦται ἐπισημονικαὶ γνώσεις εἶναι, ὅτι ὁ ἥλιος ὄχι μόνον δὲν εἶναι ποδισαῖος, ἀλλ' ὅτι εἶναι καὶ πολὺ παρὰ τὴν γῆν μεγαλύτερος, ὅτι ἡ γῆ εἶναι σφαιροειδῆς κτλ. ἔδω ὁ ἐπισήμων ἀποδίδει προχερῶς καὶ τούς λόγους, διὰ τούς ὁποίους τὸ πρᾶγμα εἶναι οὕτω, καὶ διὰ τούς ὁποίους ἀδύνατον εἶναι νὰ ἔχη ἄλλως (α).

Ζ'. Ἐλάβεν ὁμοῦς ἡ ἐπισήμη κατ' ἐξοχὴν σημασίαν ἄλλην· διότι Ἐπισήμην κυρίως ὀνομάζομεν ὄχι γνώσιν τινα μίαν αἰτιωθῶς καὶ ἐλλόγως κατελημμένην εἰς τὰς γνωστικὰς ἡμῶν δυνάμεις, ἀλλ' ὁλόκληρον σύστημα γνώσεων κατ' ἀλληλουχίαν ἐκτεθειμένων, αἵτινες συναπαρτίζουσιν ἐν ὅλῳ, καὶ εἰς ἓνα σκοπὸν ἀποβλέπουσιν· οὕτω, φέρειπειν, ἡ Ἀριθμητικὴ λέγεται ἐπιστήμη, ἐπειδὴ εἶναι ἄθροισμα ἀλληλενδέτων γνώσεων, αἵτινες ἀποτελοῦν τὸ ὅλον τῆς Ἀριθμητικῆς σύστημα, καὶ ἀποβλέπουσιν εἰς ἓνα σκοπὸν, τὴν εὑρεσιν ἀριθμοῦ ἀγνώστου, ἀφ' οὗ μᾶς δοθῶσιν ἐγνωσμένοι. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἄλλας μὲν ἐπισήμας ἐνεργεῖ πλεον ὁ νοῦς παρὰ αἱ αἰσθήσεις· εἰς δὲ τινὰς, αὐταὶ ὑπὲρ ἐκεῖνον· διὰ τοῦτο ἐκεῖναι μὲν λέγονται Λογικαί, αὐταὶ δὲ ἐμπειρικαί, ὡς θέλομεν ἰδεῖν ἄλλοῦ εὐκρινέστερα.

(α) Ἐπίστανται τὸ τι'ν αἰτίαν ἐς γινώσκειν, δι' ἣν τὸ πρᾶγμα ἐστὶν αὐτὴν εἶναι ἐκεῖνον αἰτίαν, καὶ μὴ ἐνδράχασθαι ἄλλως ἔχειν. Ἀριστοτ. Ἀναλυτ. ὑστερ. Βιβλ. Β'. Κεφ. β'.

Η. Φιλοσοφία είναι ἐπιστήμη τῶν ψυχικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, ὧν ἔργον εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἀληθείας, καὶ ὧν ἡ πράξις τοῦ ἀγαθοῦ. Τοῦτον τὸν ὅρισμὸν ἀποδίδομεν κατ' ἀρχὰς ἐνταῦθα διὰ τοὺς πρωτοπεύρους· ἐναποταμίσουμεν δὲ εἰς ἄλλον τόπον τὸν τελειότερον, ἕως οὗ νὰ συνηθίσωσιν εἰς ἀκριβεστέραν καὶ εὐκρινεστέραν κατάληψιν τῶν φιλοσοφικῶν νοημάτων. Ἀπὸ δὲ τοὺς παλαιούς οἱ μὲν Στωϊκοὶ ὥρισαν τὴν Φιλοσοφίαν γνῶσιν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων (α), νοοῦντες θεῖα μὲν ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· ἀνθρώπινα δὲ, τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅσα ἐπευόησεν αὐτὸς νὰ κατασκευάσῃ· ἄλλοι δὲ εἶπαν, ὅτι „Φιλοσοφία γνῶσις ἐς τῶν ὄντων, ἢ ὄντα ἐς (β),“ ἤγουν καθ' ὅλους τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους εἶναι ὄντα.

Θ'. Ὁ ἀνθρώπος λοιπὸν εἶναι τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας· διότι αὕτη ἐξετάζει τὰς γνωστικὰς καὶ πρακτικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ἤγουν αἰσθησιν, νοῦν, ὄρεξιν, θέλησιν· ἀνέρευνά τὰς πρὸς τὴν ἄλλην φύσιν σχέσεις του, τὸν εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν προσδιορισμὸν του, καὶ τὰς εἰς τὴν μέλλουσαν ἐλπίδας του. Τελευταίου ζητεῖ, καὶ εὐρίσκει τὰς ἀποδείξεις, ὅτι ὑπάρχει Ὄν ὑψίστου, καὶ προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ ὀρθὰς ἐννοίας τῶν εἰς αὐτὸ προσόντων, καὶ τῶν εἰς τὸν κόσμον δημιουργικῶν καὶ συνεκτικῶν καὶ προνοητικῶν του σχέσεων.

Γ'. Ἀπὸ δὲ τὰ εἰρημμένα γίνεται φανερώτατον καὶ μόνον εἰς τοὺς τυφλοὺς καὶ ἄφρανας μῆνι ἀμφίβολον Πόσον εἶναι

(α) Πλούταρχο. Ἀριστοκ. Φιλοσοφ. Προοίμ.

(β) Ἀποδίδει τὸν ὅρισμὸν τοῦτον, εἰς τὸν Πυθαγόραν ὁ Βλαμμύδης, Λογικ. Κεφ. Γ'.

ὡφελίμως ἢ περὶ τὴν φιλοσοφίαν σπουδῇ καὶ μελέτῃ εἰς πάντα,
 εἰς τις ἀγαθὰ νὰ ἐρῶσιν τὸν νοῦν καὶ νὰ ἰσχυρῶσιν τὴν καρδίαν τα.

Διότι αὕτη κάμνει τὸν ἀνθρώπου νὰ τιμᾷ τοὺς ἀνθρώ-
 πους καὶ νὰ σέβεται τὰ δικαιώματά των, ν' ἀγαπᾷ τὴν ἀ-
 ληθειαν, νὰ ἔχη καθαρὸν ἠθικὴν εἰς τὰ φρονήματα καὶ
 εἰς τὰ ἔργα του. Διότι ὁ ἀληθινὸς φιλόσοφος θίπει τὴν
 μεγίστην ἀξίαν του εἰς τὸ νὰ φέρεται καθ' ὅλα μὲ τοῦ ἀρ-
 θοῦ λόγου τὴν εὐδησίαν. Ἀγωνίζεται εἰς νὰ ἐξολοθρευθῆ,
 ὡς ἄλλος Ἡρακλῆς, τὰ ἀγριότατα καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοι-
 νωνίας ἀφανιστικὰ θηρία, τὴν δεισιδαιμονίαν, τὴν φανησια-
 σμὸν, τὴν θεοδολατείαν, καὶ τὴν γαιμαρπὴν φιλαυτίαν, ἡ-
 τις εἶναι λοιμὸς τῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν, καὶ ν' ὀνακαλύψῃ
 πᾶσαν ἀπάτην προερχομένην ἀπὸ πάθη καὶ ἀπὸ προλήψεις.

Τῶν ἐπιστημῶν ἡ μελέτη συνειθίζει τὸν νοῦν νὰ φυ-
 λάττῃ τάξιν καὶ εὐκοινοίειαν, καὶ νὰ προσέχῃ ἐπιμόνως εἰς
 τὰ πράγματα. Εἶναι λοιπὸν κατὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία ἀξιο-
 λογωτάτη ἀσκησις τοῦ νοῦς, τὸν ὁποῖον διαδεικνύει ἐπι-
 τηδεώτερον εἰς πᾶσαν ἀσχολίαν, ἥτις χρειάζεται ἐμμελῆ
 ἐρευσιν, καὶ ὠριμωτάτην κριτικὴν δύναμιν.

Ἀπὸ τὴν Φιλοσοφίαν ζηροῦνται καὶ κραταίνονται
 αἱ ἐπιστήμαι ὅλαι, αἵτινες, ἐφαρμοζόμεναι εἰς τὰς τέχνας,
 τὰς κάμνουναι νὰ γεννῶσιν ἔργα θαυμασιώτατα. Ναυπηγι-
 κή, τεκτονική, μηχανική, γεωργική περιελαμψάν τὸν
 κοινωνικὸν βίον, διασείσαι τὸ φῶς ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας. Διὰ
 τοῦτο καὶ ἀπὸ πλάγιος καὶ νεωτέρους ἐξυμνεῖται ἡ φιλο-
 σοφία ὡς μητὴρ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἢ, κατ' ἄλλους,
 ὡς τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἐπιστημῶν (α).

(α) Βλεμμ. Ἐπιτομ. Λογ. Κεφ. δ'.

Αἰ ὠφελιμώταται καὶ συζατικώταται· καὶ συντηρητικώταται τῆς κατὰ τὸ σῶμα καὶ ψυχὴν ευεξίας τοῦ ἀνθρώπου τέχνηαι καὶ ἐπισῆμαι γεννῶνται, ὡς ἤδη εἶπαμεν, ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν. Θεολόγοι, Ἴατροί, Διδάσκαλοι, Παιδαγωγοί, Κριταί, Νομοθέται, κατανοοῦσι τὰς βάσεις τῶν ἐπαγγελματίων αὐτῶν ὀρθότερα, εἰάν εἶναι προτελεισμένοι καὶ προπαρασκευασμένοι μὲ τὰς γενικωτέρας καὶ κυριωτέρας ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας.

Ἀπὸ δὲ τὰ συντόμως εἰρημένα ταῦτα γίνεται φανερόν, Ποιοί τινες πρέπει νὰ εἶναι οἱ ἄθλιοι συκαράνται καὶ διώκται τῆς φιλοσοφίας. Πολέμιοι τῆς εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου, συνεργοὶ τῆς ἀνομίας καὶ ἀσεβείας, λυμεῶνες τοῦ πολιτισμένου καὶ εὐλισμένου βίου, καταδυθίσαί τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς εἰς τὴν ἀταξίαν καὶ ἀκρισίαν, προσάται τῆς Θεοβλαθείας καὶ τῆς μυσαρᾶς φιλαυτίας, τύραυνοι τοῦ ὀρθοῦ λόγου, λησαι καὶ ἀνδραποδισαί καὶ φονεῖς τῶν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντων ἀνθρώπων· θέλω δὲ προσθήσειν, ὅτι εἶναι καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀντίθεοι οἱ ἀποτρόπαιοι οὗτοι ἀντιφιλόσοφοι (α).

ΙΑ'. Καὶ τοιαύτη μὲν εἶναι ἡ Φιλοσοφία· διαιρεῖται δὲ ὑπὸ διαφορῶν διαφορῶς. Διότι τινὲς μὲν ἔθισαν τρία τὰ μέρη τῆς, Λογικὸν καὶ Φυσικὸν καὶ Ἠθικὸν (β). Ἄλλοι δὲ τέσσαρα, ὀνομαζούντες τα τέσσαρας ὄρους, διαβατικὸν καὶ ὑπερθεθηκότα καὶ ὑποθεθηκότα καὶ ἔσχατον· καὶ εἰς μὲν

(α) Ζητήσουσί μ.ε. κακοὶ καὶ οὐχ εὐρίσουσιν· ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν . . . Τετραγῶν ἔδονται τῆς ἑαυτῶν ὁδοῦ τοὺς καρπούς, καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας πληροθῆσονται. Παροιμ. Σολομ. Κεφ. Α.

(β) Οἱ Στωϊκοί, ὡς λέγει Πλούταρχο· Ἀρέσκ.

τὸν πρῶτον ἔβαλαν τὴν Λογικὴν καὶ τὴν Ὀυτολογίαν, εἰς δὲ τὸν δεύτερον, τὰς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν αὐτῶν ὄντων διαλαμβάνουσας πραγματείας· εἰς δὲ τὸν τρίτον, τὴν Ἠθικὴν καὶ Πολιτικὴν καὶ τὰς συντρόφους τῶν ἐπισήμας, εἰς δὲ τὸν ἔσχατον, τὰς Μαθηματικὰς καὶ Φυσικὰς· τῆς δὲ διαρίσεως ταύτης παραλαμβάνουσι σύμβολον τὸ τῶν παλαιῶν Αἰγυπτίων τετράκυκλου γράμμα (α). Καὶ πάλιν ἄλλος ἕκαμεν διαιρέσεις τῆς Φιλοσοφίας ἄλλας.

ΙΒ'. Ἄλλ' ἡμεῖς μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους (β) παραδεχόμεθα δύο τῆς Φιλοσοφίας μέρη, Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικόν. Τὰ δύο ταῦτα ἅμιστα τῆς διαιρίσεως μέρη χορηγεῖ αὐτῇ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις, ὡς θέλομεν ἰδεῖν ἄλλαχοῦ· καὶ τοῦ μὲν πρῶτου σκοπὸς εἶναι ἡ τοῦ νοῦς διόρθωσις πρὸς γνῶσιν τῆς ἀληθείας· τοῦ δὲ δευτέρου, ἡ τῆς Θελήσεως διοίκησις εἰς πρᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ.

ΙΓ'. Ἄλλὰ διὰ τὴν μάθωμεν τὴν ἀλήθειαν, ἀνάγκη εἶναι καὶ ἐρευνῆσωμεν καὶ ἀνακρίνωμεν τὰς γνωστικὰς ἡμῶν δυνάμεις. Τοῦτο δὲ κατὰ τὴν φύσιν, πρέπει πρὸ πάντων καὶ προσέξωμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ ἀνακρίνωμεν τὰ κυριώτερα ἀποτελέσματα τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν ἐνεργείας· ὡς προπύλαιον λοιπὸν ἢ προπαρασκευῆν ἀπάσης φιλοσοφικῆς γνῶσεως κρίνομεν ἀναγκαίαν τὴν φιλοσοφικὴν ἀνθρωπολογίαν, ἢ ἐμπειρικὴν Ψυχολογίαν. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα θεωρία καὶ πρᾶξις πᾶσα ἐπισηρίζεται ἀναγκαίως εἰς πρῶτας τινας ἀρχάς, καὶ ἐπ' αὐτῶν μένει ἀκράδαντος· διὰ τοῦτο μετὰ τὴν προπαρασκευῆν ταύτην, θέλομεν ἐκθέσειν μὲ βραχυλογίαν τὴν

(α) Ἐυγεν. Λογικ. Προδιατρ. Δ'. §. ε'.

(β) Ἀριστοτ. Μετὰ τὰ Φυσικ. Β', κεφ. α', καὶ Ε', κεφ. α'.

εἶτε βῆσιν εἰπῆς ἢ Κρηπίδα τῆς Φιλοσοφίας, ὡς Ἀρχολογίαν ἀπίσης ἀνθρωπίνης γνώσεως.

ΙΔ'. Εἰς τῆς φιλοσοφίας λοιπὸν τὴν περιοχὴν ἐμπειριλαμβάνονται

Α') Ἐμπειρικὴ Ψυχολογία, ἢ προπαρασκευὴ εἰς τὴν ἔρευσον τῶν γνωστικῶν μας δυνάμεων.

Β') Κρηπίς τῆς Φιλοσοφίας, ἢ Φιλοσοφία πρώτη, ὡς ἀρχολογικὴ, καὶ ἀποδοτικὴ τῶν πρώτων λόγων, εἰς τοὺς ὁποίους αἰτάγεται πᾶσα γνώσις καὶ θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ.

Γ') Φιλοσοφία δευτέρα, ἢ παράγωγος, ὡς λαμβάνουσα τὰς ἀρχὰς ἐκ τῆς πρώτης. Ταύτης δὲ μέρη ὅμοια δυοῖα.

α'. Θεωρητικὴ Φιλοσοφία.

β'. Πρακτικὴ Φιλοσοφία.

Καὶ τῆς μὲν Θεωρητικῆς Φιλοσοφίας μέρη εἶναι.

1. Λογικὴ.

2. Μεταφυσικὴ.

3. Αἰσθητικὴ.

Τῆς δὲ Πρακτικῆς.

1. Δικαιολογία.

2. Ἠθικὴ.

3. Ἠθικὴ Θεολογία.

ΙΕ'. Εἰς τὴν Κρηπίδα τῆς φιλοσοφίας θελομεν ἰδεῖν εὐκρινέστερα τοῦ λόγου ταύτης τῆς διαιρέσεως. Ὅλα δὲ ταῦτα τὰ μέρη παρέστησα συντόμως εἰς τὸ αὐταγμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐγράφη κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς διδασκαλίαν τῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ τῆς Σμύρνης Γυμνασίου μαθητῶν μου· τῶρα δὲ ἐκδίδεται καθολικώτερον εἰς τοὺς ὁμογενεῖς, ὡς θακόμεθα δέξθαι εἰς ἄλλους νύξιν νὰ συντάξωσι τελειότερα. Ἀλλὰ πρὶν κάμωμεν ἀρχὴν τῆς ἐκθέσεως τῶν φιλοσοφικῶν τούτων ἐπι-

σημῶν, ἀναγκαῖον μᾶς φαίνεται νά βάλωμεν ὑπ' ἑψὼ τῶν φίλων τῆς φιλοσοφίας μειρακίῶν τὴν ἰσορίαν αὐτῆς μὲ ὅσων ἐνδέχεται συταμίαν.

Σύντομος καὶ περιληπτικὴ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας.

15.

Η φιλοσοφία κυρίως ἀρχεται ἀπὸ τὸ ἐνδοξόν τῶν Ἑλλήνων γένους· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πολιτισμὸς τοῦτου ἔλασεν ἐν μέρει τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τῆν Ἀσίαν· διὰ τοῦτο, θεωροῦντες καταχρησικώτερον ὡς φιλοσοφίαν ἐπισημονικὸς τινὰς καὶ θρησκευτικὰς τῶν Ἀσιανῶν ἔθνῶν γνώσεις, προτίττομεν ὀλίγα τιὰ καὶ περὶ τούτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων Βαρβάρων. Βαρβαροὶ δὲ ὠνομάζοντο ὅλοι, ὅσοι εἰν ἐκατάγοντο ἀπὸ Ἑλληνικὸν γένος. Ἐκ τούτων λοιπὸν πρώτους θείλαν ὅτι ἐνησχολήθησαν εἰς τὰς ἐπισήμας τοῦς Βαβυλωνίους, λαβύοντας τὰς ἀρχὰς ὀπότινα Ζωροάστρη· οἱ γραμματισμένοι τούτων ὠνομάζοντο Χαλδαῖοι. Ἡ τοποθεσία των εἶνε αἰτία τῆς εἰς τὰ Ἀστρονομικὰ ἀσχολίας των, μὲ τὴν ὁποίαν ἐσύναπταν καὶ τὴν Ἀστρολογίαν.

ΙΖ. Εἰς τοῦς Πέρσας ἄλλην φιλοσοφίαν δὲν εὐρίσκομεν εἰ μὴ τὴν θεωρίαν τῆς θρησκείας των. Ἐλάτρευαν αὐτοὶ τοῦς Ἀσέρας, καὶ μάλιχα τὸν Ἡλιον· οἱ Ἰερεῖς των ὠνομάζοντο Μόγοι. Κατὰ δὲ τὴν διδασκαλίαν Ζωροάστρου τινὸς μεταγενεσέρου παρὰ τὸν Βαβυλωνίον, ἰδοξαζαν δύο ἄντικειμένους ἀρχὰς τῶν πραγμάτων, Ὀρομάσδην τὸν κτίσ

σην πάντων τῶν ἀγαθῶν • καὶ Ἀριμόνην τὸν πατέρα τοῦ σκότους καὶ πάντων τῶν κακῶν • μεταξύ δὲ τούτων ὑπέθετον οὐδέτερον τοῦ Μίδραν.

ΙΗ'. Καὶ οἱ Ἄραβες δὲ εἶχαν τοὺς Μάγους των, καὶ δόξας περὶ Θεοῦ τὰς αὐτὰς σχεδὸν μὲ τοὺς Πέρσας, ὡς γίνεται φανερὸν ἀπὸ τῆν ἀνάγνωσιν τῆς βίβλου τοῦ Ἰωβ.

ΙΘ'. Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἐτίμων τοὺς Μάγους. Νομίζονται δὲ κοινῶς πρῶτοι ἐπινοηταὶ τῆς γεωμετρίας, ἀναγκασθέντες εἰς τοῦτα ἀπὸ τῆν χρείαν τοῦ νὰ εὐρίσκωσι τὰ σύνορα τῶν χωραφίων τῶν συγγεόμενα ἀπὸ τοῦ Νείλου τὰς πλημμύρας. Κατὰ δὲ τῆν Θεολογίαν καὶ Ἠθικὴν ἐδόξαζαν ὡς ὁ Πυθαγόρας, ὅστις τὰς ἐπῆρεν ἀπ' αὐτοῦς, καλῶς θέλει ὁ Ἰάμβλιχος.

Κ'. Οἱ δὲ Ἑβραῖοι ἐδανείσθησαν τὰς ἐπισήμας ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ ὀλίγον τὰς ἐπεμελήθησαν ἕως τῆς μεταρρησίας Βασιλῶνος. Ἐκτοτε ὁμως ἀναμιχθέντες μὲ τοὺς Ἕλληνας, ἔλαβαν πολλὰς ἀπ' αὐτοῦς αἰρέσεις, καὶ ἐγέννησαν τοὺς Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους καὶ Ἑσσηνοὺς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ μὲν πρῶτοι ἦσαν Στωϊκοί, οἱ δὲ δεῦτεροι Ἐπικουρεῖοι, οἱ δὲ τελευταῖοι Πυθαγορικοί. Μετὰ δὲ τούτους ἐφάνησαν οἱ Καθβαλισαί, ἀνάμιγμά τι Πλατωνισμοῦ καὶ Πυθαγορισμοῦ.

ΚΑ'. Φημίζονται δὲ τῶν μὲν Φοινίκων ὁ Σαγχοιᾶθων καὶ Ὀχος ἢ Μόχος ἢ Μόσχος ὁ εἰσηγητὴς τῶν ἀτόμων • τῶν δὲ Ἰνδῶν οἱ Βραχμάνες ἢ Γυμνοσαρισαί • τῶν δὲ Σινῶν ὁ Κομφύκιος • τῶν δὲ Γάλλων καὶ Γερμανῶν οἱ Δρυΐδαι • τῶν δὲ Βρετανῶν οἱ Βάρδαι • τῶν δὲ Θρακῶν ὁ Ὀρφεὺς, ὅς τις πρῶτος ἐξημέρωσε τῆν βαρβαρότητα καὶ θηριωδίαν των • τούτων δὲ ὅλων αἱ φιλοσοφικαὶ δόξαι μᾶς εἶναι

σχεδόν πάντα άγνωστοι. Καί ταύτα μὲν περὶ τῆς τῶν Βαρβάρων φιλοσοφίας· μεταβαίνομεν δὲ ἤδη εἰς τοὺς Ἕλληνας.

ΚΒ'. Μόνη ἡ Ἑλλάς ἐμπορεῖ νὰ καυχῆθῃ ὅτι εἶναι γνησία τῆς φιλοσοφίας μήτηρ. Τὸ θαυμασιώτατον τοῦτο ἔθνος ὑπερέβαλε κατὰ τοῦτο ὅλα τῆς Γῆς τὰ ἔθνη· κανὲν ἔθνος δὲν ἔλαβεν ἀπ' ἄλλους ὀλιγώτερα, οὐδὲ μετέδωκεν εἰς ἄλλους περισσότερα παρὰ τὸ Ἑλληνικόν· ἀλλὰ καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη ἐπενεργεῖ εἰς τὴν παιδείαν τῶν πολιτισμένων ἔθνων. Τῆς τούτου φιλοσοφίας ἀρχηγὸς κρίνεται δικαίως Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (γενν. 640, ἀποθ. 543. Π. Χ.)· διότι οἱ πρὸ αὐτοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς διδασκαλίας ἐνησχολήθησαν (Δ'). οὗτος δὲ περιελθὼν τὴν Ἀσίαν καὶ Φοινίκην, ὑπέσβεψεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ συνέζησεν ἰδίαν αἵρεσιν ἐνομασθεῖσαν Ἴωνικὴν, καὶ ἐδίδασκε Γεωμετρίαν καὶ Φυσικὴν. Τῆς δὲ αἵρέσεώς του ὁπαδοὶ εἶναι Ἀναξίμενης Μιλήσιος, Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος, Ἀρχελάος ὁ Φυσικός.

ΚΓ'. Τοῦ δὲ Ἀρχελάου μαθητῆς ἐχρημάτισεν ὁ παρὰ πάντας τοὺς Ἕλληνας φιλοσόφους ἐναρετώτατος καὶ σοφώτατος Σωκράτης, πατὴρ τῆς ἀληθινῆς Διαλεκτικῆς καὶ τῆς Ἠθικῆς φιλοσοφίας· ἐγεννήθη δὲ τὸ 468 πρὸ Χριστοῦ, καὶ περὶ τὸ ἐξῆκομηνοςὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του κατεδικάσθη νὰ πίνῃ τὸ κώνειον, κατηγορηθεὶς ὡς καταφρονητῆς τῶν Θεῶν, καὶ φθορεὺς τῶν ἠθῶν τῆς νεολαίας. Τὰ δόγματα του δὲν ἤθελαν μᾶς εἶσθαι γνωστὰ, εἰάν δὲν ἐφρόντιζαν Ξενοφῶν καὶ Πλάτων νὰ τὰ συγγράψωσι· μαθηταὶ δὲ τῆς Σωκρατικῆς σχολῆς ὑπῆρξαν πολλοί, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς συνέζησαν καὶ ἰδίας αἵρέσεις, καθὼς Ἐυκλείδης ὁ Μεγαρεὺς τὴν Μεγαρικὴν, ἣτις διὰ τὰς πολλὰς ἐριδας ὠνομά-

σθη και Ἐρισική Φαίδων Ἠλεῖος τὴν Ἠλείακην, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐγεννήθη διὰ Μενεδήμου τοῦ Ἐρετριέως ἢ Ἐρετριακῆ· Πλάτων, τὴν Ἀκαδημαϊκὴν· Ἀντισθένης, τὴν Κυνικὴν.

ΚΔ. Ἡ ἐνδοξοτάτη ἐποχὴ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀρχεται μετὰ τὸν Πλάτωνα γεννηθέντα εἰς Ἀθήνας τὸ 427 Π. Χ. καὶ συσχέσαντα τὴν Ἀκαδημαϊκὴν αἵρεσιν ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας, ὅπου ἐδίδασκεν, οὕτως ὀνομασθεῖσαν. Οὗτος ἐγνώρισε πρῶτος Τί ἐστὶ καὶ Τί πρέπει νὰ εἶναι ἡ φιλοσοφία καὶ κατὰ τὴν ὕλην καὶ κατὰ τὸ εἶδος· ὅτι καθ' ὕλην εἶναι γνῶσις τῶν καθόλου καὶ ἀναγκαίων, καὶ τῆς οὐσίας καὶ ἀλληλουχίας ὄλων τῶν πραγμάτων, καὶ ὅτι εἶδος τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἐπιστήμη· ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐμφύτους τινὰς ἰδέας, αἵ τινες εἶναι βάσεις πόσης διανοίας· ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς τοῦ κόσμου. Ἀρετὴ εἶναι μίμησις Θεοῦ· καὶ ἄλλα πολλὰ ἠθικὰ καὶ πολιτικὰ δόγματα ἔλαβαν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνα. Μαθηταὶ δὲ τῆς Ἀκαδημίας ἐγένοντο Ξενοκράτης, Πολέμων, Κροντιωρ, Κρότης· τοῦ δὲ Κράτητος ὁ μαθητὴς Ἀρκεσίλαος μετέβαλε τὴν αἵρεσιν εἰς τινὰ καὶ κατέστησε τὴν μέσην Ἀκαδημίαν. Καρνεάδης δὲ μετὰβολὰς ἄλλας ἐμόρφωσε τὴν νεάν Ἀκαδημίαν. Τετάρτην δὲ συνέστησεν εἰς Ῥώμην ὁ Φίλων· αἱ τρεῖς αὗται Ἀκαδημαῖαι ἐκλίναν εἰς τὸ ἀπορηματικὸν καὶ σκεπτικὸν περὶ τὴν κατάφασιν ἢ ἀπόφασιν, ἀκολουθοῦντες κατὰ τοῦτο πλείον Περρῶνα τῶν Ἠλεῖου, τοῦ ὁποῖου ἡ αἵρεσις ὠνομάζετο Περρῶνικὴ καὶ Ἀπορητικὴ καὶ Σκεπτικὴ καὶ Ἐφεκτικὴ, παρὰ τὸν Πλάτωνα. Ἐδωκε δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ ἀρχιδιδάσκαλος τῶν Πλάτων κάποιαν ἀφορμὴν εἰς τοῦτο, ἐν ᾧ διαλογικῶς ἐπέσβαλλε πολλὰ, εἰς τὰ ὁποῖα εὕρισκον·

το λόγοι και εἰς ἀπόφασιν και εἰς κατάφασιν, χωρὶς να θελήσῃ να κάμῃ τὴν κρίσιν. Σέξτος ὁ ἐμπειρικὸς (τοῦ ὁποίου εἶναι ἀγνωστος ἢ πατρὶς) περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἀπὸ Χ. ἑκατονταστηρίδος μᾶς ἄφησεν εἰς τὰ συγγράμματά του ὅλας ἐντάμα συναγμέναις τὰς ἀκφιδοσίας και ἀπυρίας.

ΚΕ. Ἀριστοτέλης δὲ ὁ ἐκ Σταγειρέων γεννηθεὶς τὸ 384 Π. Χ. μαθητεύσας πρῶτον εἰς Πλάτωνα, ἀντέταξεν ἔπειτα εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὸ Λύκειον, διδάσκων πᾶσαν ἐπιστήμην και τέχνην με τὸν ὑψηλότετον και βαθύτατον νοῦν του, και ἐπειδὴ ἐπεριπάτει ἐν ᾧ ἐδίδασκεν, ἀπὸ τούτου ὠνομάσθη περιπατητικὴ ἢ αἰρεσί του. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐμπορεῖ να ἰσομασθῇ πατὴρ τῆς Λογικῆς, μὲ ὅλον ὅτι ἐγράψε και πολλὰ ἄλλα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐσώθησαν και εἰς ἡμᾶς ὄχι ὀλίγα. Ἀπορρέψας οὗτος τοῦ Πλάτωνος τὰς ἐμφύτους ἰδέας, ὑπέθεσεν ὅλας μας τὰς ἐννοίας προσγινομένης ἐκ τῶν αἰσθήσεων, και ἐχώρει ὄχι ὡς ἐκεῖνος, ἐκ τῶν καθόλου εἰς τὰ μερικά, ἀλλὰ τὸ ἐναντίου ἀπὸ τὰ μερικά εἰς τὰ καθόλου. Ὁργανον τῆς φιλοσοφίας ὑπέλαβε τὴν Λογικὴν, και μέρη τῆς φιλοσοφίας, θεωρητικὰ μὲν κατ' ἀφαιρέσειν, Φυσικὴν, Μαθηματικὴν, πρώτην φιλοσοφίαν ἢ Μεταφυσικὴν, κατὰ δὲ σύγκρισιν, Φυσικὴν, Κοσμολογίαν, Ψυχολογίον, Θεολογίον πρακτικὰ δὲ, Ἠθικὴν, Πολιτικὴν, Οἰκονομίαν. Ὅλα ταῦτα τὰ μέρη ἐπραγματεύθη θανμασίως ὁ ἐνδοξος οὗτος φιλόσοφος, ἀλλὰ δὲν τὰ διέκρινεν ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων, οὐδὲ μᾶς ἔδειξε τὰ ἀληθινάτων ἔρια. Ἐκαμε δὲ μεταβολὴν μεγάλην ἢ φιλοσοφία του εἰς τὰς ἐπιστήμας, και πολλοὺς αἰώνας ἐξουσίασεν ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς Ἑυρώπης.

ΚΣ. Τοῦ Σωκράτους μαθητῆς ὁ Ἀντισθένης ἐξ Ἀθηνῶν ἔκαμιν αἴρεσιν τὴν Κινικὴν, ὀνομασθεῖσαν οὕτω, διότι τὴν ἐδίδασκεν εἰς τὸ Κυνόσαργες, καὶ διότι οἱ ἑπαδοί του καταφρονοῦντες ἅλα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ὡς σκύλοι ἐγαυίζαν ἀναισχύντως καὶ μὲ ῥυπαρίαν καθ' ὅλαν τῶν ταγμάτων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκαταφρόνουσι οὗτοι πᾶσαν ἐπισημνίαν, λέγοντες ὅτι τὰ πράγματα τῆς φύσεως περιγράφονται μόνον, ἀλλὰ δὲν ὀρίζονται πραγματικῶς, καὶ ἔξοχον ἀγαθὸν ἔθεται τὴν ἀρετὴν, ἣτις εἶναι ἐλευθερος καταφρόνησις τῶν λεγομένων ἀγαθῶν τοῦ κόσμου. Περιφημοὶ κινικοὶ ἐχρημάτισαν Διογένης ὁ Σινωπεύς, Κράτης ὁ Θηβαῖος, Μένιππος, Μητροκλῆς, Μενίδημος.

ΚΖ. Ζήνων ὁ Κιτιεὺς γρένοντινα ὀπαδὸς ὦν Κράτητος, ἠνοιξεν ἔπειτα σχολὴν εἰς τὴν Στοῶν τὴν παρθαληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Πολυγνώτου, ἐκ τῆς ὁποίας ὀνομασθεῖσαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Στωϊκοί· οὗτοι ἔσαν μετρεῦτάτοι εἰς τὰς ἀπολαύσεις, διαλεκτικώτατοι, καὶ ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας οἱ ἀριστοὶ φιλόσοφοι τῆς ἠθικῆς.

ΚΗ. Ἀρίστιππος ὁ Κηρουναῖος ἀνήγειρε τὴν Κηρουναϊκὴν ὀνομασθεῖσαν αἴρεσιν, θέτων τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἥσυχον καὶ ἀβίασον, κατὰ τὰ ὁποῖα, μήτε παρούσας τὰς ἡδονὰς νὰ καταφρονῇ, μήτε ἀπούσας νὰ βιάζεται νὰ τὰς ἀποκτῆσῃ.

ΚΘ. Ἡ Κηρουναϊκὴ αἴρεσις ἐγέννησε τὴν Ἐπικουρείον, τῆς ὁποίας ὁ θεμελιωτῆς Ἐπίκουρος Ἀθηναῖος (γεννηθεὶς τὸ 337, καὶ ἀποθανὼν τὸ 270 Π. Χ.) λέγει ὅτι δὲν τὴν ἐμάθεν ἀπὸ κανὲν ἑνα διδάσκαλον· ὁ Ἐπίκουρος ἦτο πολλὰ ἐλιγάρκης καὶ σεμνὸς εἰς τὴν δίαιταν, διαλεκτικὸς καλὸς, καὶ ἀριστος ἀπ' ὅλους σχεδὸν τοὺς τὴν φύσιν φιλο-

σοφικῶς ἀνιχνεύσαντας Ἕλληνας· ἀλλ' οἱ Ἐπικούρειοι ἐξάθησαν ἀνδραποδίστατοι καὶ φιληθονότατοι. Ἡ σχολή του ὠνομάζετο Κῆπος, ἐπεὶ δὴ τὴν εἶχε κτίσειν εἰς κῆπόν τινα σιμὰ τῶν Ἀθηνῶν. καὶ αὐταὶ μὲν εἶναι αἱ ἀξιολογώτεραι αἰρέσεις, ὅσαι ἐβλάστησαν ἀπὸ τῆν Ἰωνικῆν (ΚΒ').

Λ'. Συγχρονος δὲ καὶ μαθητὴς ἰσως τοῦ Θωλήτος ἐξάθη Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, γεννηθεὶς τὸ 564 Π. Χ., ὅς τις περιελθὼν Φοινίκην, Ἀσίαν, Ἀγυπτου, ἐπέρσεν εἰς Ἡρώτωνα κατὰ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα τὴν τῶρα Καλαβρίαν ἐναξαζομένην, καὶ ἐκεῖ συνεκρότησε τὴν Ἰταλικὴν Σχολήν. Ὁ Πυθαγόρας ἐπεμελήθη πολὺ τὴν γεωμετρίαν καὶ ἀριθμητικὴν καὶ μουσικὴν, καὶ εὗρηκε τὸ περικλεῖς θεώρημα τῆς τοῦ ὀρθογώνου τριγώνου ὑποτείνουσας, διὰ τὸ ὁποῖον ἔβυσεν ἑκατόμβην. Ἐδιδάσκει δὲ τοὺς μαθητὰς του εἰς ἀκουσματικούς, οἱ ὁποῖοι μόνον ἤκουαν, καὶ εἰς ἀκροαματικούς, οἱ ὁποῖοι καὶ ἠρώτων· καὶ εἰς ἐξωτερικούς, οἵτινες ἦσαν φανεροὶ εἰς ὄλους, καὶ ἐσωτερικούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εἰς μόνον τὴν ἐταιρείαν του γνωστοί· καὶ οἱ μὲν μαθηταί του ὠνομάζοντο Πυθαγόρειοι· οἱ δὲ μαθηταὶ τῶν μαθητῶν του, Πυθαγορικοί· ὅσοι δὲ τὸν ἐμιμοῦντο ἐξώθεν, Πυθαγορισταί. Σκοπὸς δὲ τῆς Πυθαγορικῆς αἰρέσεως ἦτο νὰ διορθώσῃ τὰς προλήψεις τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ περιορίσῃ τὰς καταχρήσεις τῶν τυράννων. Ἀλλ' εὐθὺς ἀπὸ ἀπέθανεν ὁ Πυθαγόρας, τὴν δὲ ἔβυσαν οἱ ταύτην νὰ φοβῶνται ἀρχίσαντες τυράννοι, ἄλλους μὲν ἐκ τῶν Πυθαγορικῶν ἐξορίσαντες, ἄλλους δὲ σκοτώσαντες, ἄλλους μὲν χρήματα δειλοποιήσαντες· διὰ τοῦτο τίποτε δὲν μένει νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ὀλίγων Πυθαγοριστῶν, ὅσοι μ' ὄνομα μόνον διεδέχθησαν τὸν Πυθαγόραν.

ΛΑ'. Εἰς τὴν Ἑλίαν πόλιν τῆς μεγάλης Ἑλλάδος συνεκροτήθη ἡ Ἑλεατικὴ αἵρεσις ὑπὸ Ξενοφάνους τοῦ Κολοφωνίου, τὸν ὁποῖον διεδέχθη Παρμενίδης καὶ Μελίττος καὶ Ζήνων ὁ Ἑλεάτης, ὃς τις ἔγραψεν ὑπόμνηματα εἰς τὴν διαλεκτικὴν· καὶ μετὰ τούτους τὴν διαδέχθη Λευκιππος ὁ Ἑλεάτης, ἀνακαιεῖς τῆς περὶ τῶν ἀτομῶν Μόσχου τοῦ Φοῖνικος γνώμης (ΚΑ'), καὶ Δημόκριτος ὁ Ἀσθηρῆτης, καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, καὶ Πρωταγόρας, καὶ Ἀναξάρχος ὁ ὑπὸ Νικοκρέντος τοῦ τυράννου καταπιχθεὶς, καὶ τὸ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο ἐκφωνήσας. „Πίσστε, πείσσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακιν. Ἀναξάρχου γὰρ οὐ πείξεις.“

ΛΒ'. Μαθητὴς τοῦ Ἀναξάρχου ἦτο Πύρρων ὁ Ἡλείος (γεννηθεὶς περὶ τὴν Π. Ὀλυμπιάδα), ὁ γεννήσας τὴν Πυρρῶνικὴν αἵρεσιν περὶ τῆς ὁποίας εἶπαμεν (ΚΔ'), εὖν πρέπει νὰ ὀνομάσωμεν αἵρεσιν τῆς παντελοῦς ἀκαταληψίας ὑπόθεσιν.

ΛΓ'. Ἐφεξῆς δὲ μεταβάσα ἡ φιλοσοφία εἰς τὴν Ρώμην καμμίαν ἐκεῖ αὐξήσιν δὲν ἔλαβε· διότι οἱ μαθηταὶ ἐμειναν πάντοτε μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων· ὁ Κικέρων κατὰ μὲν τὴν Θεωρητικὴν φιλοσοφίαν ἦτο Πλατωνικὸς, κατὰ δὲ τὴν πρακτικὴν, Στωϊκός. Ὅπαδοι τῆς σοφῆς περίφημοι ἦσαν Ἐπίκτητος, Ἀυρήλιος Ἀυτωνῖνος Μάρκος, ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τὴν φιλοσοφίαν ὑψώσας, καὶ Σευέκας. Τῆς δὲ Φυσικῆς, παρὰ τοῦ Πλίνιου, ὃς τις μᾶς ἀφῆκε τὴν φυσικὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, καὶ εἰς ἄλλος σχεδὸν δὲν ἐχρημάτισεν ἐρασιῆς.

ΛΔ'. Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ σωτηρίου ἔτους ἐφάνη ἡ Ἑλεατικὴ αἵρεσις, τῆς ὁποίας εἰσηγητὴς ἐσάθη Ποτάμων ὁ Ἀλεξανδρεὺς, διορίζουσα νὰ μὴ φιλοσοφῇ τις κατὰ

διωρισμένην αἴρειν, ἀλλὰ νὰ ἐκλέγη ἀπ' ὅλας τὰ ὄρθα καὶ ὄληθιν. Ταύτην ἠκολούθησαν οἱ πρῶτοι Χριστιανοί, ἀποδέξασθαι τὴν Ἐπικούρειον, καὶ ἐναγκαλισθέντες τὸν μὲν Ἀριστοτέλην εἰς τὴν διαλεκτικὴν, τοὺς δὲ Στωϊκοὺς εἰς τὴν ἠθικὴν, τὸν δὲ Πλάτωνα εἰς τὰ περὶ Θεοῦ καὶ αὐλοῦ οὐσεῶν. Ταύτην ἠσπάσθησαν Ἀθηναγόρας, Πάμφιλος Κιλήνης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Ἄριστεύης, Ἀνατόλιος, Ἐυσέβιος, Αὐγουστίνος, Κίρηναῖος, Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάστις, Ἰερώνυμος, Βασίλειος, Γρηγόριος, Συνέσιος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἱεροὶ πατέρες τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας.

ΛΕ. Ἀμμώνιος δὲ ὁ Σακκᾶς, Ἀλεξανδρεὺς τὴν πατριδα, μαθητὴς τοῦ ἱεροῦ Κιλήμευτος, ἐσπούδασε νὰ ἐγείρῃ αἴρειν τὴν Νεοπλατωνικὴν ὀνομασθεῖσαν, τὴν ὁποίαν ἠθέλει νὰ δεῖξῃ καὶ θρησκείαν ὁ ἁσέθης ἄλλην παρὰ τὴν χριστιανικὴν. Ἐυρηκε δὲ ἀξίους ἑαυτοῦ ὀπαδοὺς Πορφύριον, Γάμψιλον, Πλωτίνου, Αἰδέσιον, Μάξιμου Ἐφέσιον, καὶ σιμὰ τούτων τὸν Ἀυτοκράτορα παραδότῃν Ἰουλιανόν, μετὰ τοῦ ὁποίου τὸν θάνατον ἤρχησε νὰ μαραίνεται ἡ φιλοσοφία αὕτη· οἱ Νεοπλατωνικοὶ οὗτοι ἐνησχολήθησαν εἰς τὸ ἀνόητον πρόβλημα τῆς εὐρέσεως τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου, καὶ ἀπέδωκαν πολλὰ συγγράμματάτων εἰς ἀρχητέρους περιφήμους ἀνδρας.

ΛΣ. Τελευταίον ἠρανίσθη ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τὰ δυτικὰ καὶ ἀνατολικὰ μέρη ἐκ τῶν ἐπιδραμόντων καὶ λεηλατησάντων αὐτὰ βορείων βαρβάρων, οἵτινες ἀντ' αὐτῆς ἔφεραν τὴν ἀμάθειαν καὶ βαρβαρότητα. Οἱ Ἄραβες ὅμως καὶ οἱ Μαῦροι μεταγλωττίσαντες κατὰ τὴν Ἡ. ἑκατοῦτ. τὸν Ἀριστοτέλην ἤρχησαν νὰ φιλοσοφοῦν, καὶ ἀπὸ τὴν Ἀφρικτὴν περᾶσαντες εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἔφεραν καὶ τὴν Ἀρι-

σοτελικήν φιλοσοφίαν· οἱ δὲ κυριώτεροι σοφοίτων ἐσάθησαν Ἀβιρρόης, Ἀδικένας, Ἀλφαράβιος.

ΛΖ'. Ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ ἐκλατινισθεὶς ὁ Ἀριστοτέλης μετέβη εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν ἄλλην Ἑυρώπην, προσατεύοντας τότε τὴν φιλοσοφίαν Καρρέλλου τοῦ μεγάλου· ἡ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία ὠνομάσθη τότε Σχολαστικὴ, ἐπειδὴ ἐπεκράτει εἰς ὅλας τὰς σχολὰς τῆς Ἑυρώπης, καὶ εἰς ἄλλο δὲν κατεγγίνετο, εἰμὴ εἰς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις καὶ ὀρισμοὺς, καὶ ἀπεραντολόγους ἀφαιρέσεις, περιοριζομένη εἰς τὰς ἑπτὰ ἐλευθερίους τέχνας Γραμματικὴν, Ἀριθμητικὴν, Γεωμετρίαν, Μουσικὴν, Ἀστρονομίαν, Διαλεκτικὴν, Ῥητορικὴν, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς πρῶται ὠνομάζοντο τριόδου (Trivium), αἱ δὲ ἄλλαι τέσσαρες τετραόδου (Quadrivium).

ΛΗ'. Ταύτης δὲ τῆς ἀθλιας φιλοσοφίας ἡ διόρθωσις ἤρχησε νὰ γίνεται κατὰ τὰ μέσα τῆς ΙΔ' ἑκατονταετ. διὰ τῶν ὀλίγων σοφῶν Ἑλλήνων, ὅσοι εἶχαν μείνει εἰς τὸ τάλαιπωρηθὲν καὶ καταδουλωθὲν γένος. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συμβῆσαν τὸ 1453, καὶ πρὸ αὐτῆς ἀκόμη ὀλίγον, ἄνδρες σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος κατίφυγαν εἰς Ἰταλίαν διὰ νὰ εὔρωσι μὲ τὴν προκοπὴν τῶν πόρου ζωῆς· τοιοῦτοι εἶναι Θεόδωρος ὁ Γαζής, Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, Γεώργιος Τραπεζούντιος, Μανουῆλος Χρυσολωρᾶς, Κωνσταντῖνος Λάσκαρις καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἦσαν γνήσιοι Ἀριστοτελικοὶ, ἀναγινώσκοντες τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου εἰς τὸ πρωτότυπον, καὶ μεταγλωττίζοντες τα εἰς τὸ Λατινικόν, τὰ μετέδιδαν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς καθαρώτερα παρὰ τὰ ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ μεταφρασιμένα.

ΛΘ'. Ἐδῶκαν λοιποὶ ἀρχομένη εἰς τοὺς Ἑυρωπαίους

οι δυσυχείς Ἕλληνας νὰ ἐξετάζωσι περιεργότερον τὰ πράγματα. Καὶ πρῶτος ὁ Γάλλος Καρτέσιος, γεννηθεὶς τὸ 1596 ἔτος, εὐνούεσε φιλοσοφίαν ἰδικήν του, καὶ τὴν ἐκκοινολόγησεν εἰς Ὀλλανδίαν, ὅθεν ἐξάπλωθη εἰς πολλὰ τῆς Ἑυρώπης μέρη. Τῆς Καρτεσιακῆς σχολῆς, ἐκτὸς τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κάρτεσιου, ἐκδήκων δύο καλὰ φιλοπονήματα, ἡ Τέχνη τοῦ νοεῖν, τὴν ὁποίαν ἀποδίδου εἰς Ἀρναλδου καὶ Νικόλαου, καὶ ἡ Ἐξέτασις τῆς ἀληθείας, ἥτις εἶναι πόνος τοῦ Μαλεμβραχίου.

Μ'. Βενέδικτος Σπινόζας Ἑβραῖος τὸ γένος, γεννηθεὶς εἰς Ἀμσελοδάμον τὸ 1632 ἔτος, ἐπενόησεν ἄτοπον σύστημα, ὅτι μία εἶναι τοῦ παντὸς ἡ οὐσία ὑποκειμένη εἰς ὅλα τὰ ἄτομα.

ΜΑ'. Γοτφρεῖδος Βιλέλμος Λεϊβνίτιος, γεννηθεὶς εἰς Λειψίαν τῆς Σαξονίας τὸ 1646 ἔτος, ἐπενόησε καὶ αὐτὸς νέαν φιλοσοφίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ σωματικῶν ἦσαν ὅλα ἀπλάι καὶ ἀδιαίρητοι μονάδες. Τοῦτου μαθητῆς καὶ ὑπαδῶς ἐστάθη ὁ πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφώτατος Χριστιανὸς Βόλφιος, γεννηθεὶς εἰς Βρεσλαυίαν τὸ 1679 καὶ ἀποθανὼν εἰς Ἄλλην τὸ 1754· πρῶτος οὗτος ἔγραψε πλήρη τῶν φιλοσοφικῶν ἐπισημῶν ἐγκυκλοπαιδεΐαν.

ΜΒ'. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐφάνησαν δύο μεγάλοι ἄνδρες διορθωταὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ μάλιστα τῆς Μεταφυσικῆς· ὁ πρῶτος εἶναι Φραγκίσκος Βάλων Λόρδ τοῦ Βερουλάμου, γεννηθεὶς τὸ 1561· Νεὸς ὡν ἐδιδάχθη τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας ἐκατάλαβε τὰ σαθρὰ μέρη μελετῶν τῆς παλαιῆς συγγραφῆς· ἀκμόσας δὲ τὴν ἡλικίαν, ἐσοχάστη νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας ἐφιλοπρόησε μέρη τινὰ μόνον, ἤγουν τὴν ἐγκυκλοπαιδεΐαν τῶν

ἐπιστημῶν καὶ τὸ ὄργανον, μεγάλης μεταβολῆς γενόμενα προξενῶν εἰς τοὺς φιλοσοφοῦντας νόσας· ἠθέλησε δὲ νὰ παραστήσῃ ἔλον τὸ πλήρωμα τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων ὄχι ἐξ ἰδεῶν διὰ συλλογισμοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς πείρας δι' ἐπαγωγῆς.

ΜΓ'. Τὸν Βάκωνα ἠκολούθησεν ὁ τὸ 1632 ἔτος εἰς Βριγτώνα γεννηθεὶς Ἰωάννης Λωκκίος· ἀνηρέυνησε τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ πραγματικὸν καὶ τὰ ὅρια καὶ τὴν χρῆσιν τῶν γνώσεων· ἀπέδειξεν ἀρχὴν ὅλων μας τῶν ἐννοιῶν τὴν πείρα, ἐκ τῆς ὁποίας διὰ τῶν αἰσθητηρίων καὶ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ νοῦς γίνονται ὅλα ὅσα ἐξεύρομεν· ἕκαμς πολλὰς ἀξιολόγους παρατηρήσεις εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὰς ἐξ αὐτῆς προερχομένας ἀπάτας. Ἐπροσπάθησε μὲν νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ κενῆς λογομαχίας, ἐξηθένησε δὲ τὴν βᾶσιμον ἐρευναῦν, καὶ ἐπέταχυνε τὴν εἰς τὰς Μεταφυσικὰς ἀσχολίας ἀδιαφορίαν· ἀλλ' αἱ ψυχολογικαὶ τοῦ ἐρευνῶναι, οἱ περὶ Μεθόδου κανόνες του, τὸ περὶ ἀγωγῆς συγγραμμάτου, εἶναι πράγματα προξενούντα αἰδοῦν τιμὴν εἰς τὸν Ἄγγλον φιλόσοφον. Ἡ Φιλοσοφία του ἔλαβεν ὑποδοχὴν μεγίστην εἰς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ Γαλλίαν, καὶ κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν· ἀπέθανε δὲ τὸ 1704.

ΜΔ'. Στέφανος Βουνέτος Κουδὸλλάκιος (γεννηθεὶς τὸ 1713 εἰς Γρενὸδλην, ἀποθανὼν τὸ 1780) ἐπροσπάθησε νὰ τελειοποιήσῃ τὴν τοῦ Λωκκίου θόξαν, ἀποδοὺς ὅλας τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας εἰς τὴν αἴσθησιν, καὶ ἀναγαγὼν πᾶσαν ἐπιστήμην εἰς τὴν ἀπλουσιάνην ἔκφρασιν, καὶ νομίσας ὅτι οὕτως αἱ ἐπιστήμαι ἐξηγουῦνται μὲ μαθηματικὴν ἀκρίθειαν. Οὗτος ἔγινε φιλοσοφίας παράδειγμα εἰς τὴν Γαλλίαν ἕως τὴν σήμερον.

ΜΕ'. Ἡ φιλοσοφία μετερρρηθμίσθη ἐφεξῆς εἰς τὴν

Γερμανίαν ἀπὸ ἀνδρα περικλείεσθαι. Μανουὴλ Κάντιος (γεννηθεὶς τὸ 1724. ἀποθανὼν τὸ 1804) διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Καινιγσβέργ, ἐνήργησεν ἐπίσημον μεταβολὴν, ἣτις δεικνύει καὶ θέλει δείξει ἐφεξῆς ἀξιολογώτατα ἀποτελέσματα. Πρὸ πάντων διὰ βαθείας ἐξετάσεως ἔκρινε τὰς γνωστικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις. Λογικὰς ἐπισήμας εἶπε τὴν Φιλοσοφίαν καὶ τὴν Μαθηματικὴν, τῶν ὑποίωκ ἀπέδωκε τὴν διαφορὸν· ἀπένειμεν εἰς τὰς λογικὰς γνώσεις χαρακτηῖρα τὸ ἀναγκαῖον καὶ καθόλου· εἶπε, ὅτι θεωρητικαὶ γνωστικαὶ δυνάμεις εἶναι Αἰσθήσεις καὶ Νοῦς· ὅτι τὰ μὲν αἰσθητὰ εἶναι ἢ ὕλη· τόπος δὲ καὶ χρόνος τὸ εἶδος τῆς αἰσθήσεως· ὅτι ὁ νοῦς διὰ τῆς ἐκ τῶν αἰσθήσεων δεδομένης ὕλης γεννᾷ τὰς ἰδέας καὶ τὰς κρίσεις· ὅτι δὲν γνωρίζομεν καθ' ἑαυτὸ τίποτε, εἰ μὴ φαινόμενα τινα ἐκ τῆς πείρας κατὰ τοὺς γνωστικὰς τοῦ νοῦς νόμους· ἔκαμεν ἀξιολόγους παρατηρήσεις εἰς τὸν πρακτικὸν λόγον, ὅστις προσδιορίζει τὴν θέλησιν προϋποθέτων ἀναγκαίως τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἀναγόμενος εἰς τὸ τέλειον ἀγαθὸν τὸν Θεὸν· ἀλλὰ ταῦτα θέλουσι ἐξηγηθῆναι ἄλλοῦ τελειότερα.

MS. Ἰωάννης Γοττλείδος Φέχτερς (γεννηθεὶς τὸ 1762, καὶ ἀποθανὼν τὸ 1814) ἠθέλησε νὰ ἀναδείξῃ τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν ἐνσργῆ ἐπισήμῃ· ἤρχησεν ἀπὸ τῆν ἑαυτοῦ ἐνέργειαν νὰ κατασκευάσῃ τὰ πάντα. Ἐγὼ εἶμαι ἐγὼ· ὅτι δὲν εἶναι Ἐγὼ, εἶναι ὁ κόσμος· ἐκεῖνο μὲν εἶναι ἀπόλυτον καὶ ἐλεύθερον· οὗτος δὲ, προΐοντα ἐκεῖνου· ἢ φιλοσοφία του εἶναι ποίημα φαντασίας πλέον παρὰ νοῦς φιλοσοφοῦντος ἔργον. Τὸ αὐτὸ λέγομεν ἐν συντόμῳ καὶ περὶ τῆς Φυσικῆς Φιλοσοφίας τοῦ Σχελλίγγου, ὅς τις εἰσέτι ζῆ εἰς Μυνιχίαν τῆς Βαυαρίας τὰς διατριβὰς ποιούμενος.

ΜΖ'. Δύω Γερμανοὶ Φιλόσοφοι, ἀγωνιζόμενοι τὴν σήμερον εὐκλεῶς εἰς τὸ νὰ ἀναδείξωσι θριαμβεύουσαν τὴν Σοφίαν εἶναι Ἰάκωβος Φρεΐσος, καὶ Βιλ. Τραυγόττιος Κρύγιος· ὁ πρῶτος συνστάξε ὑπὲρ Κριτικὴν τοῦ λόγου (πρὸς διασολὴν τῆς Καντιακῆς) καὶ σύστημα Λογικῆς· ὁ δὲ δευτέρος ἐκδίδει ἀκόμη τὸ φιλοσοφικόν του σύστημα, τὸ ὁποῖον ἤρχησε νὰ συντάττη ἀπὸ τὸ 1800 ἔτος.

ΜΗ'. Ἡ δὲ πρακτικὴ φιλοσοφία ἦτο πολὺν καιρὸν ἀμελημένη. Εἰς τὴν Ἑυρώπην τοὺς μὲν Καθολικοὺς ἐδίδασκε Θωμᾶς Ἀκινάτης, σχολαστικὸς Θεολόγος· τοὺς δὲ προτεράνας ὁ Ἀριστοτέλης· ὅσοι δὲ μετὰ τὴν ἀνάλαμψιν τῶν φώτων εἰς τὴν Ἑυρώπην ἠσχολήθησαν εἰς τὸ πρακτικὸν τῆς φιλοσοφίας μέρος εἶναι οἱ ἐφεξῆς. Ὁυγων Γρότιος (ἀπ. 1645.)· Θωμᾶς Ἀβέσσειος, ἀπὸ Βάικονα τοῦ φίλου του λαδῶν τὰς ἀφορμὰς (ἀπ. 1679.)· Πουφενδέρφος, ἱστοριογράφος τῆς Βρανδίδουργικῆς οἰκίας, ἀποθανὼν εἰς Βερολίνον τὸ 1694. Χριστιανὸς Θωμάσιος (ἀποθανὼν εἰς Ἀλλήν τὸ 1728.). Εἰς τὴν Ἀγγλίαν Ριχάρδος Κουμπερλάνδος (ἀπ. 1719.)· ὁ Κόμης Ἀντώνιος Σαρτεσβούριος, φίλος τοῦ Λωκκίου (ἀποθανὼν εἰς Νεάπολιν τὸ 1713)· Φραγκίσκος Ὀυτεσῶν (ἀπ. 1747.)· Λόρδ Καίμης (ἀποθ. 1782.). Δαυὶδ Ὀυμος, ὁ τούτου φίλος Ἀδὰμ Σμιθ (ἀπ. 1790.)· καὶ ἄλλοι τινες περὶφημοὶ ἄνδρες. Εἰς δὲ τὴν Γαλλίαν, Νικόλαος Μαλεμβράγγιος, Ἀδριανὸς Ἐλβέτιος, Γαβριὴλ Βοννότος Μαβλύς (ἀπ. 1785.), Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσῶς (ἀπ. 1778.) ὅς τις ἐπροσπάθησε νὰ λάμψη διὰ τῆς παραδοξολογίας του, καὶ Διονύσιος Διδερῶτος (ἀποθ. 1784.). Εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν, Χριστιανὸς Βόλφιος (ΜΑ'), ὅς τις ἔκαμεν ἐποχὴν εἰς τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν, καὶ

Πλάτνερος, και Κάρολιος (ἀπ. 1798.) και Χριστ. "Αυγ. Κρούσιος (ἀποθ. 1774.) και Ἀρνολδος Γευλίτιξος (ἀποθ. 1869.) και Ρεχάρδος Πρίκιος (ἀπ. 1791.) και Γέλλερτος, και ὁ κλεινός Κούτιος.

ΜΘ'. Ἡ δὲ ταλαίπωρος Ἑλλάς, μετὰ τὴν ἄλωσιν μάλις α τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατεδουλίξεντο ἐπὶ πλείου και πλείου εἰς τὴν ἀμάθειαν, ὥτις και πρὸ τῆς καταδουλώσεως τῆς ἐργασθε τοῦ ζυγοῦ και τῶν ἄλλων πανδείων πρόξενος· μόλις μετὰ παρέλευσιν δύο ἑκατοστατηριδων ἤρχησαν νὰ φαίνωνται εἰς τὴν δυσυχὴ ὀλιγώτατοι και ἐκ μεγάλων διαλειμμάτων ἄνδρες φιλόσοφοι. Τοιοῦτοι ἐχρημάτισαν κατὰ τὴν ΙΖ. ἑκατοστ. Θεόφιλος Κυρυδαλεὺς Ἀθηναῖος, διδάχθεις τὴν φιλοσοφίαν εἰς Ῥώμην και Πατάβιον, Γεώργιος Κορέσιος ὁ Χίος, Γεράσιμος Βλάχος ὁ Κοῆς· κατὰ δὲ τὴν παρελθούσων ΙΗ' ἑκατόντ. Χρυσανθος Νοταρᾶς Πελοποννήσιος, Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ ἐξ ἀπορρήτων, Νικόλαος ὁ υἱὸς του, Μελέτιος Ἀθηναῖος, Ἀιτωνιος Κατήφορος ὁ Ζακύνθιος, Σουγδουρῆς, Μεθόδιος Ἀθηρακίτης, Βαλάνος, διδασκαλοὶ Ἰωαννίνων, και ὁ εἰς Βουκορέσιον σχολασχίσιος Ἀλέξανδρος ὁ ἐκ Τυρνάβου. Οἱ ἐπισημότεροι σχεδὸν εἶναι οὔτοι, οἵτινες ἀγῆκαν εἰς τὸ γένος και πεντασίας Ἰδίας συγγράματα· ἀλλ' ἦσαν σχεδὸν ὅλοι περιπατητικοί, ἢ, ἢ εἰπω κάλλιον, σχολαστικοί, και γνώμην ὡς ὑπερβαν ἢ ἀκούσασιν ἄλλην φιλοσοφικὴν οὔτε πηλιαν οὔτε νεωτέραν.

Ν'. Ευγένιος Βούλγαρις Κερκυραῖος (γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1716 ἔτος και ἀποθανὼν τὸ 1806 εἰς Πετρούπολιν), διδάχθεις τὴν μὲν ἐλληνικὴν παιδείαν εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν δὲ φιλοσοφίαν εἰς Πατάβιον, πρῶτος περὶ τὰ

μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατοῦτ. εἰσῆγαγεν εἰς τὸ γένος του τὴν ὑπὸ Βάκωνος καὶ Λωκίου καὶ Λεϊβνίου καὶ Βολφίου μεταρρυθμισθεῖσαν φιλοσοφίαν· ἔμπορεῖ νὰ ἐκληθῆν ὁ ἀοίδιμος οὗτος ἀνὴρ ὡς ἀνακαινιστὴς τῆς ἐλληνικῆς παιδείας εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ πατὴρ τῆς νέας φιλοσοφίας. Τὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματά του, τὴν Λογικὴν, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν εἰς Λειψίαν τὸ 1766 ἔτος, καὶ τὴν τρίτομον μεταρρυθμισκὴν ἐκδόθεισαν τὸ 1805 εἰς Βενετίαν, παρέδωκεν εἰς τὴν Ἀθωνιάδα σχολὴν διὰ πέντε ἐνιαυτῶν, καὶ εἶναι ἄξια νὰ μελετῶνται ἀκόμη ἀπὸ τοῖς φιλομαθεῖς. Τὰ Φυσικὰ του χρειάζονται προσοχὴν, ἐπεὶ δὴ ἔκτοτε ἔγενεν πολλαὶ μεταβολαί, καὶ πολλαὶ εὐρέσεις εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην. Δεῦν εἶναι ἐλιγωτέρας ἀξίως τιμῆς καὶ ὁ μακαρίτης Νικηφόρος ὁ Θεολόγιος (ἀποθ. 1800 εἰς Μόσχαν), μ' ὅλου ὅτι φιλοσοφικὸν σύνταγμα δέν μᾶς ἐφιλοπόνησε καὶ ἔν, μᾶς ἀφῆκεν ὅμως τὴν τρίτομον Φυσικὴν, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν εἰς Λειψίαν τὸ 1767, καὶ τὴν τρίτομον μαθηματικὴν, τὴν ὁποίαν ἐτύπωσαν οἱ ἀξιόπαινοι Ζωσιμάδαι εἰς Μόσχαν τὸ 1799.

ΝΑ'. Μετὰ τοὺς ἄνδρας τούτους, οἱ ὁποῖοι ἀληθῶς ἔκαμαν ἑνδοξὴν ἐποχὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπουσεύσεως τῆς φιλοσοφίας, χωροῦσιν οἱ νέοι Ἕλληνες μὲ Θουμασίαν σπουδὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν· ἀγωνίζονται ἀγῶνα ἐνδοξότατου νὰ φωτισθῶσι καὶ νὰ φωτίσωσι τὴν πατρίδα· πολλοὶ φιλόσοφοι Γραικοὶ μεταφέρουσιν τὰς ἐπιστήμας ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑυρώπης εἰς τὰς πατρίδας των, καὶ τὰς διδάσκουσιν μὲ Θουμάσιον ζῆλον. Πολλοὶ εὐκατάστατοι προσφέρουσιν ἐκ τῆς παρουσίας των ἰκανὸν μέρος πρὸς οἰκοδομὴν καὶ σύστασιν γυμνασίων· αἱ ἡμέραι μας εἰ-

ναι λαμπραί! εἶθε μόνον, οἱ μὲν φιλόσοφοι νὰ μελετῶσι καὶ νὰ διδάσκωσι μετὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν· οἱ δὲ πλούσιοι, νὰ ὁμονοῶσιν εἰς τῶν ἀγαθῶν σκοπῶν τῶν τὴν ἐκτέλεσιν!

Ὁ παρῶν καιρὸς εἶναι καιρὸς τῆς Κριτικῆς καὶ Φυσικῆς φιλοσοφίας, καὶ πρέπει νὰ ἴδωμεν καὶ κατὰ τούτο Τί θέλουν κατορθώσεν οἱ υἱοὶ βλαστοὶ τῆς φιλοσοφίας, οἱ μακάριοι υἱοὶ σπουδασαὶ τῆς φιλοσοφίας Ἕλληνας, παραβάλλοντες ταύτην μὲ τὰ λείψανα τῆς φιλοσοφίας τῶν ἀθανάτων προγόνων μας.

Χρονολογικὸς Πίναξ τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας.

Ἔτη Πρό Χριστοῦ.	Ἔτη ἀπὸ Κρί- σεως Ρώμης.	Ὀλυμπιάδες.	
640	114	35, 1	Θαλῆς ἐγενν. κατ' Ἀπολλόδωρον
638	116	35, 3	Σόλων. ἐγενν.
629	125	38	Θαλῆς ἐγενν. κατὰ Μείνερον
608	146	43, 1	Πυθαγόρας ἐγενν. κατὰ Λόρχερον
584	170	49	Πυθαγόρας ἐγενν. κατὰ Μείνερον
557	197	56	Ἀναξίμενης ἀκμάζει
543	211	59, 2	Θαλῆς ἀποθνήσκει
			Πυθαγόρας ὑπάγει εἰς Κρότωνα
536	218	61	Ξενοφάνης ὑπάγει εἰς Ἐλέαν
500	254	70, 1	Ἀναξαγόρας ἐγενν.
			Ἀρχέλαος ὁ Φυσικὸς ἀγνοεῖται Πότε

Ἔτη Πρό Χριστοῦ.	Ἔτη ἀπὸ Κτή- σεως Ρώμης.	Ὀλυμπιάδες.	
			Ἡράκλειτος
494	260	71, 3	Δημόκριτος ἐγενν.
490	260	72, 3	μάχη τοῦ Μαραθῶνος
489	265	72, 4	Πυθαγόρας ἀποθνήσκει
480	274	75, 1	Μάχη τῆς Σαλαμῖνος
470	284	77, 3	Δημόκριτος ἐγενν. κατάτινας
468	286	77, 4	Σωκράτης ἐγενν. Παρμενίδης
450	304	82, 3	Ξενοφῶν ἐγενν.
432	322	87, 1	Ἄρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου
430	324	87, 3	Πλάτων ἐγενν. κατὰ Κορσύνειον
429	325	87, 4	Πλάτων ἐγενν. κατὰ Δοδδελλίον
414	340	91, 3	Διογένης Σιωπεύς ἐγενν.
399	354	95, 1	Σωκράτης ἀποθνήσκει
384	370	99, 1	Ἀριστοτέλης ἐγενν. Πύρρων ἐγενν.
		102	Ἀριστοτέλης υπάγει εἰς Ἀθήνας
356	398	106	Ἀλέξανδρος ὁ μέγας ἐγενν.
348	406	108, 1	Πλάτων ἀποθνήσκει
343	411	109, 2	Ἀριστοτέλης γίνεται Ἀλεξάνδρου δι- δάσκαλος
342	412	109, 3	Ἐπίκουρος ἐγενν. Κράτης
339	415	110, 2	Ξενοκράτης ἀρχεται νὰ διδάσκη.
335	419	111, 2	Ἀριστοτέλης ἀναίγει τὸ Λυκείου
324	430	114, 1	Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκει Διογένης ὁ Κυνικός ἀποθνήσκει
322	432	114, 3	Ἀριστοτέλης ἀποθνήσκει
318	436	116, 1	Ἀρκεσίλαος ἐγενν.
314	440	116, 3	Ξενοκράτης ἀπ.

"Ετη Πρό Χριστού.	"Ετη από Κτε- σεως Ρώμης.	Ολυμπιάδες	
305	449	118, 3	Ἐπίκουρος ἀνοίγει τὸν κήπου του εἰς Ἀθήνας καὶ διδάσκει εἰς αὐτὸν
270	483	127, 2	Ἐπίκουρος ἀπ.
260	494	130	Ζήνων ἀπ.
244	510	134, 4	Ἀρκεσίλαος ἀποθ.
103	647	167, 2	Κικέρων ἐγενν.
84	666	171, 1	Φίλων φεύγει εἰς Ρώμην
43	711	184, 2	Κικέρων ἀπ.

"Ετη ἀπὸ Χρισ.	Ἀυτοκράτορες Ρώμης.	
1	Ἀυγούστος	ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς ἐγενν.
2		Σενέκας ἐγενν.
14	Τιβέριος	
34		Φίλων ὁ Ἰουδαῖος
54	Νέρων	
65		Σενέκας ἀποθ.
82	Δομειτιανός	Ἐπίκτητος.
89	Δομειτιανός ἐξορί- ζει ἀπὸ τὴν Ρώ- μην τοὺς Φιλοσό- φους καὶ Μαθη- ματικούς	
99	Τραϊανός	Πλούταρχος
139	Ἀντωνῖνος εὐσεβ.	Ἰουστίνος ὁ Φιλόσοφος καὶ μάρτυς
162	Μάρκος Ἀυρή- λιος Ἀντωνῖνος	
193	Σάλβιος	Ἀμμώνιος Σακκάς

Ἔτη ἀπὸ Χρισ.	Ἀυτοκράτορες Ῥώμης	
205	Σέπτιμος Σεβή- ρος	Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς Πλωτίνος ἔγενν.
222	Ἀλέξανδρος Σε- βήρος	Πλωτίνος ἀπερᾶται τὸν Ἀμμόνιον
232		Πορφυρίου ἔγενν.
233		Ἐριγένης ἀποθν.
284		
270	Ἀυρηλιανὸς	Λεγγίνος ἀπ.
273		
306	Κωνσταντῖνος ὁ μέγας	Ἰσμβλιχος
321	Κωνσταντῖος	Εὐσεβῖος Ἀρχιεπίσκοπος Καισα- ρείας
337		
340	Ἰουλιανὸς	
340		
379	Θεοδοσίος ὁ μέ- γας	Ἰερώνυμος
384		Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς ἀπ.
391		Γρηγόριος Νύσσης Βασίλειος Καισαρείας
408	Θεοδοσίος Β΄.	
415		Συνέσιος
430		Ἀυγουστῖνος ἀπ.
527	Ἰουστινιανὸς	
529		Ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐκλείσθη
741	Κωνσταντῖνος Σ΄	Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἀπ.
755		
	Γερμανίας Ἀυ- τοκράτορες.	
890		Φώτιος ἀπ.
937	Όττων ὁ μέγας	Ἀλφαράδιος
1025	Κουράδος Β΄.	

Ἔτη | Γερμανίας Ἀυ-
ἀπὸ | ταραχῶν.
Χρισ.

1036		Ἀδελφίνας ἀπ.
1198	Ὀττων Β΄.	
1217		Ἀδελφίνας ἀποθ.
1218	Φρειδερίκος Β΄.	
1221		Θωμάς Ἀκινάτης ἐγενν.
1440	Φρειδερίκος Γ΄.	
1453		Κωνσταντίνου πόλεως ἄλωσις
1472		Βησσαρίων ἀπ.
1478		Θεόδωρος Γαζής ἀπ.
1486		Γεώργιος Τραπεζοῦντιος
		Ἰωάννης Ἀργυροπόλος ἀπ.
1493		Ἐυρεσις τῆς Ἀμερικῆς
1558	Φερδινάνδος Α΄.	
1561		Φραγ. Βάκων ἐγενν.
1576	Ρουδόλφος Β΄.	
1585		Γρότιος ἐγενν.
1588		Θωμάς Ὀββίσιος ἐγενν.
1596		Καρτέσιος ἐγενν.
1619	Φερδινάνδος Β΄.	
1625		Φραγ. Βάκων ἀπ.
1632		Βενεδικτος Σπινόζας ἐγενν.
		Ἰωάννης Λώκκος ἐγενν.
		Σαμ. Πουφενδόρφος ἐγενν.
		Ῥεχ. Καυμπερλάνδος ἐγενν.
1637	Φερδινάνδος Γ΄.	
1638		Νικόλ. Μαλσμβράγγιος ἐγενν.
1642		Νεύτων ἐγενν.
1645		Γρότιος ἀπ.
1646		Λεϊβνίτιος ἐγενν.
1650		Καρτέσιος ἀπ.
1655		Χρισ. Θωμάσιος ἐγενν.

Ἔτη ἀπὸ Χρισ.	Γερμανίας Αὐτο- κράτορες.	
1657	Λεοπόλδος Α΄.	
1669		Σαρτεσβούριος ἔγεν.
1677		Βαυδάικτος Σπιυόζας ἀπ.
1679		Χριστιανὸς Βόλφριος ἔγενν.
1680		Ῥοχερουκῶλδος ἀπ.
1684		Θωμᾶς Ῥεβίσιος ἀπ.
1694		Φραγ. Ὀυτχεσῶν ἔγενν.
1704		Ἰωαν. Λῶκκιος ἀπ.
1705	Ἰωσήφ Α΄.	
1711		Ῥουμος ἔγενν.
1712		Κρούσιος ἔγενν.
1713	Κάρολλος Σ΄.	Σαρτεσβούριος ἀπ.
1715		Μαλεμβράγγιος ἀπ.
		Κουδιλλάκιος ἔγενν.
		Ἐλβέτιος ἔγενν.
1716		Λεϊδνίτιος ἀπ.
1719		Ῥιχ. Κουμπερλάνδος ἀποθ.
1724		Κάντιος ἔγενν.
1726		Νεύτων ἀπ.
1728		Χρισ. Θωμάσιος ἀπ.
1745	Φραγκίσκος Α΄.	
1747		Φραγ. Ὀυτχεσῶν ἀπ.
1754		Χρισ. Βόλφριος ἀπ.
1762		Φίχτερος ἔγενν.
1765	Ἰωσήφ Β΄.	
1769		Γέλλερτος ἀπ.
1771		Ἐλβέτιος ἀπ.
1776		Ῥουμος ἀπ.
		Κρούσιος ἀπ.
1778		Ῥευσσῶς ἀπ.
1780		Κουδιλλάκιος ἀπ.

Ἔτη ἀπὸ Χρισ.	Γερμανίας Ἄυτο- κράτορες.	
1784		Διδερὼτος ἀπ.
1785		Μαβλὺς ἀπ.
1789	Λεοπόλδος Β΄.	Πολιτικὴ τῆς Γαλλίας μεταβολή.
1790		Ἄσαμ Σμιθ ἀπ.
1792	Φραγκίσκος Β΄. αἰετός καὶ Α΄. Ἄυτοκράτορ τῆς Ἄυσρίας	
1798		Καρβίος ἀπ.
1804		Κάντιος ἀπ.
1806		Ἰουγένιος Βούλγαρις ἀπ.
1814		Φίχτερος ἀπ.

Σημείωσις. Εἰς τὸν Χρονολογικὸν ταῦτον πίνακα, τὸν ὁποῖον ἐ-
πῆρα ἀπὸ τῆς σύνθεσιν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ σοφοῦ
Τεννεμάνου, παρεκτέθειν ἀναφερομένων εἰς τὴν σύντομόν μου ταύ-
την ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ πολλὰ ὀλίγα ὀνόματα ἐπρόθεσα
οὐδὲ τὴν σειράν των βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων ἐτήρησα συνε-
χῶς, ἀλλ' ἀφῆκα μεταξὺ τους, ὅσοι δὲν εἶχαν σύγχρονόν των τινα
ἐκ των ἱστορουμένων φιλοσόφων.

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τί είναι ἐμπειρικὴ Ψυχολογία, περὶ τίνα
σρέφεται, τίνα ἀπαιτοῦνται εἰς αὐτήν,
καὶ τίς ἢ ἀπ' αὐτῆς ὠφέλεια.

ΝΒ΄.

Πᾶς τις προσέχων εἰς ἑαυτὸν εὐρίσκει ὅτι ἔχει ἐνοικόντι
όν, διὰ τοῦ ὁποίου αἰσθάνεται τὰ ἐκτὸς ἑαυτοῦ πρόγματα,
καὶ συλλογίζεται περὶ αὐτῶν, καὶ τινα μὲν ἀγαπᾷ ὡς ἀγαθὰ,
ἄλλα δὲ ὡς κακὰ ἀποσρέφεται. Τοῦτο δὲ τὸ αἰσθανόμενον
καὶ συλλογιζόμενον καὶ ἀγαπῶν καὶ ἀποσρεφόμενον ἑνομά-
ζομεν Ψυχὴν.

ΝΓ΄. Παρατηροῦντες δὲ, ἕσα συμβαίνουσιν εἰς τὴν
ψυχὴν μας, καὶ ὅσα εἰς τὰς τῶν ἄλλων ψυχῶν, τῶν τε συγ-
χρόνων μας καὶ τῶν αἰτιῶν ἐξῆσαν πρὸ ἡμῶν, καὶ τὰς πρά-
ξεις καὶ κρίσεις τῶν διὰ τῆς Ἰσορίας μαθηθῆντες, συνα-
θροίζομεν ἄφθονον ὕλην εἰς τὸ νὰ σημειώσωμεν τὰ περὶ δυ-
νάμεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς. Ἐὰν δὲ τὰς περὶ αἰσθη-
σεως καὶ νοήσεως καὶ κρίσεως καὶ θελήσεως πείρας καὶ πα-
ρατηρήσεις εἰς ἓν συναγάγωμεν, καὶ μετ' ἀλλήλων παραβά-

λωμεν, διὰ τὰ εὐρώμεν γενικοῦς περὶ αὐτῶν κανόνας καὶ νόμους, κατὰ τοὺς ὁποίους δύναται νὰ ἐρμηνευθῶσι, τότε συγχροτοῦμεν τὴν, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται ὁ λόγος, ἐπιστήμην.

ΝΔ. Ἐμπειρικὴ λοιπὸν Ψυχολογία εἶναι ἐπιστήμη ἐξεταστικὴ τῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς, εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ παρατήρησιν ἐπισηροζομένη.

Σημείωσις Α΄. Ἡ πείρα διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν, καθότι: ἐκείνη μὲν εἶναι γνήσις αἰσθητικὴ ἐνός τινας πράγματος, τὴ δὲ ἐμπειρία συλλογὴ καὶ συνάθροισις πολλῶν τοιούτων γνώσεων, ἢ, νὰ εἶπω κάλλιον, συλλογὴ πολλῶν πειρῶν. **Π. Χ.** ὅτι ὁ αἷρ εἶναι βαρῦς, τὸ μαυθάνομεν διὰ τῆς πείρας· αὐτὸ δὲ τοῦτο, καὶ ὅτι εἶναι σῶμα σύνθετον καὶ ελαστικόν, καὶ ἀναπνεύμενον ζῆτις πρόξενον, καὶ ἄλλων πολλῶν γνώσεων διὰ πείρας ἀποκτωμένων τὴ συλλογῇ λέγεται ἐμπειρία. **Αριστοτ.** Ἦσαρ. **Ἀναλυτ. Β΄.** κεφ. 10^ο. Ἐπειδὴ λοιπὸν πολλά καὶ παντοῖα εἶναι αἱ διὰ πείρας προσλαμβάνομεναι γνώσεις τῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο τὴν περὶ αὐτῶν ἐπιστήμην ὀνομάζομεν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν.

Σημείωσις Β΄. Ἡ Ἰατρικὴ ἀνθρωπολογία, ἢ Φυσιολογία τοῦ ἀνθρώπινου σώματος εἶναι ἐπιστήμη ἐξεταζουσα τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, τῶν μερῶν αὐτοῦ, τὴν συνέχειν καὶ συνδέξαστησίντων, καὶ εὐρίσκειται τῶν νόμων, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐμποροῦν νὰ ἐρμηνευθῶσι τὰ εἰς αὐτὸ φαινόμενα. Ἐπειδὴ δὲ ἔχουσιν ἀμοιβαίαν πρὸς ἀλλήλα σχέσιν ψυχὴ καὶ σῶμα, ἀναγκάτως πρέπει νὰ ἐξεύρη τινα καὶ ἐκ τῆς φυσιολογίας ὁ ψυχολόγος. εἰν μὲλλη νὰ διατάξῃ ἐρθῆς τὰς εἰς τὴν ψυχὴν παρατηρήσεις του, καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ ἀπαυτῶντα φαινόμενα.

Σημείωσις Γ΄. Πολλὰ ἀργὰ ἤρχησαν νὰ γράρῃσι καὶ νὰ διδάσκωσι χωρὶς τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν. Μεθ' ἧσα εἶπεν ὁ Κιαρτίσιος καὶ Μαλεμβράγγιος περὶ ψυχῆς, ὁ Ἄγγλος Λόκιος μετὰ τὸ περὶ ἀνθρώπινου νοῦς δοκίμιόν του, καὶ ὁ Γερμανὸς Λεϊβνίτιος μὲ ὅσα εἶπε κατὰ Λωκίου, ἔδωκαν τὰς πρώτας ἀφορμὰς νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τὴ ἐμπειρικὴ ψυχολογία, καὶ νὰ ἐξετασθῇ κατ'

Ιδίαν. Πρωτος ο περικλητης Βόλφιος εγραψε συστηματικως εμπειρικην ψυχολογίαν. Μετα δε τοι τον συνεισεφεραν πολλοι Γερμανοι, μαλις α απο τους ονομαζομενους Εκλεκτικους, εις το να εκταθη, και να διορθωθη η επιστημη αυτη. Και εκ μιν των Αγγλων εκοπιωσαν εις ταυτην την υλην μετα Λώκιον ο Όουμορ, και Αρτεβίτιος και Σμιθ· εκ δε των Γαλλων, Κονδιλλάκιος και Ελζάτιος. Αφ ου δε τέλος εφανησαν αι Ηριτικαι του Καντίου, ηρχησε παντη νεα εποχη της επιστημης ταυτης· επειδη εκτοτε την απαχωρωσαν απ' ελας τας φιλοσοφικας επιστημας, και την πραγματευονται κατ' ιδίαν ως προπαρσκευην εις την φιλοσοφίαν, διδακτικην των οσα περιε μιν ημας πληροφοροει περι των αυτος ημων φαινομενων, χωρις αλλην ερουναν γινομενην με την του νοου ενεργειαν.

ΝΕ. Υποκειμενον της εμπειρικης ψυχολογιας ειναι η ανθρωπινη Ψυχη θεωρουμενη εις ολας της τας δυναμεις, ενεργειας, σχεσεις, κατασασεις, καθ' ολας τας διαφορας, οσαι δυνανται να γεννηθωσι εκ διοργανισμου, διαίτης, γινους, κλίματος, διοικησεως, θρησκείας, τύχης κτλ. Αι παρατηρησεις πρέπει να γίνωvται επιμελώς εις πᾶσαν εσωτερικήν του ανθρωπου κατάστασιν, ηγουν αισθήματα, πάθη, έννοιას, διευθυμήματα· εις την γλώσσαν, την όποιαν όμιλει, εις τα έργα του κτλ. Φανερον λοιπον γίνεται Ποια τινα περιεχει και Ποσου λεγου αξία ειναι η επιστημη αυτη, της οποιας σκοπον εχομεν να αποδώσωμεν ενταυθα τα κυριώτερα θεωρήματα, όσον να παροτρύνωμεν τους όμιλητάς μας εις προσεκτικώτερον και λεπτομερεστέραν μελετην της.

Σημείωσις. Η εμπειρία δεν μας διδάσκει Τί ειναι καθ' εαυτην η ψυχη, αλλά μόνον μας παιδεύει να την γνωρίσωμεν, όσον φανερούvται εκ των αυτης ενεργειων, τας οποιας συνκισθανόμεθα εις εαυτους, και οσαι παρατηρούμεν εις άλλους.

ΝΣ. Παντοδαπαί είναι αἱ πηγαί, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀρύεται τὰς γνώσεις του ὁ ψυχολόγος· διότι παρεκτός ὅτι πρέπει νὰ παρατηρῇ ἀκριθῶς τὰς μεταβολάς, ὅσαι συμβαδύουσιν εἰς τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ, καὶ εἰς τὰς ψυχὰς ἄλλων ἀνθρώπων, ἀνάγκη εἶναι νὰ προσέχῃ καὶ εἰς τὰς διηγήσεις ἄλλων εὐκρινῶν καὶ ἐπιτηδεῶν παρατηρητῶν τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Πρέπει δὲ νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ τοιαῦτα συγγράμματα, ἐποῖα ζωγραφουσι πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰς παντοίας του σχέσεις, Π. Χ. συγγράμματα ἀγαθῶν καὶ σοφῶν Ἱστοριογράφων, περιηγήσεις, χαρακτηρισμῶν καὶ βίων διαφόρων περιγραφῆς κτλ. Νὰ κάμῃ προσέτι ἢ νὰ ἀναγινώσκῃ τὰς παρατηρήσεις, ὅσας ἀληθινοὶ καὶ ἀξιόπιστοι ἄνδρες ἔκαμαν εἰς περιπτώσεις τοῦ ἀνθρώπου σπανίας καὶ ἐκτάκτους, εἰς τὰς ἐποίας φανερῶνται κατ' ἄλλην πρόσοψιν ὁ ὄνθρωπος· τοιοῦτους λέγω τοὺς κωφοὺς, τοὺς νυκτοβάτας, τοὺς μανιακοὺς, καὶ τοὺς ἄλλας τινὰς ἀσθενείας πάσχοντας.

ΝΖ. Ἀναγκαίως δὲ ἀπαιτοῦνται εἰς πάντα ψυχολόγῳ τὰ ἐφεξῆς.

α'. Νὰ γείνη δὲ ἐπιμελοῦς μελέτης καὶ γυμνασίας εὐξυ καὶ ἀκριθῆς παρατηρητῆς, ὥστε νὰ διακρίνῃ καὶ τὰς μικρὰς καὶ λεπτὰς διαφορὰς τῶν ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων. Νὰ προσέχῃ δὲ καὶ νὰ ἀντιγυεῖ τὰ καθημερινὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα μὲ σπουδὴν καὶ ἐπιμελείαν.

β'. Νὰ εἶναι ἐλεύθερος ἀπὸ προλήψεως καὶ δόξας τινος, τὰς ὁποίας ἀβασανίστως καὶ χωρὶς ἐπιμελῆ ἐξέτασθ' ἀποδέχονται συχνάκις τινὲς διὰ νὰ ἐρμηνεύωσι ταύτην ἢ ἐκείνην τῆς ψυχῆς τὴν κατάστασιν.

γ'. Νὰ γνωρίσῃ ἀνθρώπους πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας

καὶ τύχης διὰ τῆς ἰδίας συναναστροφῆς του, ἢ δι' ἀναγνωσεως βιβλίων εὐλεκρινῶς περιγραφόντων διαφόρους ἀνθρώπων τάξεις.

ΝΗ. Πρέπει δὲ νὰ σημειώσωμεν καὶ τὰς δυσκολίας, ὅσας συναντᾷ ὁ ψυχολόγος μελετῶν καὶ ἀνιχνεύων τῆς ψυχῆς τὰς δυνάμεις, διὰ νὰ τὴν ἐμποδίσωμεν ἀπὸ κατεσκευασμένων συλλογισμῶν καὶ ἀπάτας. Αἱ μεγαλύτεραι δυσκολίαι εἶναι αἱ ἐρεξῆς.

α. Ἡ ψυχὴ εἶναι ὄν ἀφανὲς καὶ ἀόρατον, καὶ ὡς τοιοῦτον κῶν εἰς δὲν δύναται νὰ τὴν παρατηρήσῃ μὴ τὰ ἐξωτερικὰ αἰσθητήρια, καθὼς παρατηρεῖ τὰ σώματα· ἀλλὰ πρέπει μὴ δύναμις τῆς ψυχῆς νὰ παρατηρῇ τῆς ψυχῆς τὰς καταστάσεις· ταῦτα δὲ εἶναι πρῶγμα βαρὺ· αἱ ἐσωτερικαὶ τοῦ ἀνθρώπου μεταβολαὶ δὲν διαρκοῦσιν, ὅσον αἱ εἰς τὰ σώματα συμβαίνουσιν· μηδὲ δύναται νὰ τὰς διατάξῃ πρὸς τὸ θεκοῦν, καὶ νὰ τὰς ἐπαναλάβῃ εὐκόλως, καθὼς τὰ σωματικὰς. Ἐδῶ τὸ παρατηροῦν καὶ τὸ παρατηρούμενον εἶναι τὸ αὐτό· ἡ ψυχὴ παρατηρεῖ τὴν ψυχὴν μὴ ἐπιερεπτικὴν τινὰ δύναμιν. Πόσον εἶναι λοιπὸν εὐκόλον νὰ παραδράμῃ τῆς παρατηρήσεως τὸν ἀρμόδιον καιρὸν, ἢ τὴν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐξετάσῃ καὶ νὰ παρατηρήσῃ, νὰ εὐθυμηθῇ ἀτελῶς, ἢ νῆ Δία παυταπασιν ἐπιαισμένως!

β. Ὄταν μάλιστα κυριεύσῃ τοῦ ἀνθρώπου πάθη, εἶναι σχεδὸν πρῶγμα ἀδύνατον νὰ παρατηρήσῃ ἡ ψυχὴ ἑαυτὴν καθαρῶς καὶ ὀρθῶς, ἐνῶ καταπονεῖται εἰς διάφορα αἰσθητήρια, καὶ καταθολύνεται τὸ διειδὲς καὶ καθαρὸν τοῦ διορατικοῦ της. Τὸ πλῆθος ὅσων ἡδύναται νὰ παρατηρήσῃ εἰς ὀλίγης ὥρας διάστημα· αἱ σκοτειναὶ καὶ ἀσαφεῖς ἐννοιαὶ·

ἡ ὁρμὴ τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποῖαν αἰσθάνεται πρὸς πάντα ἄλλα πράγματα κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην — ταῦτα πάντα καὶ ἄλλα πολλὰ, δυσκόλως ἀφίενται τὴν ψυχὴν νὰ παρατηρήσῃ ἑαυτὴν, ἀλλὰ τὸ κέμνει ἔπειτα, ὅποτε βεβαίως πολλὰ ἐκ τῶν συμβάντων δὲν φαίνονται μετὰ τὴν προσήκουσαν καθαρότητα καὶ ὀρθότητα.

γ'. Ἄλλων ἀνθρώπων τὰς ψυχὰς δὲν δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ἀσφολῶς καὶ βεβαίως, ἐπειδὴ οὔτε νὰ ἰδῶμεν ἔξωθεν Τί συμβαίνει εἰς αὐτοὺς, οὔτε νὰ ἐμβῶμεν εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν δυνάμεθα. Ἀγαπῶσι μάλιστα τότε νὰ κρυπτεύονται ἐπιμελέστερα, ὅταν ἰδῶσιν ὅτι παρατηροῦνται τὰ διανοήματα καὶ ἔργα τῶν.

δ'. Ὀλίγοι ἀνθρώποι παρατηροῦσιν ἑαυτοὺς· διὰ τοῦτο εἶναι πολυτιμωτάτη ἡ γνώμη: Γνωθὶ σαυτὸν. Πόλιον ἐκ τῶν ὀλίγων τοῦτων παρατηρητῶν, τινὲς μὲν εἰς καὶ ἕνα δὲν κοινολογοῦσι τὰς εἰς ἑαυτοὺς παρατηρήσεις τῶν· ἄλλοι δὲ πάλιν, διὰ ἰδιωφελείας τῶν σκοποῦς, κοινολογοῦσιν εἰς ἄλλους παρατηρήσεις ἡμιαληθεῖς, ἢ καὶ νῆ Δία παντάπασι ψευδεῖς περὶ τοῦ ἑαυτῶν χαρακτήρος, φοβούμενοι μήπως εἰλικρινῆς φανέρωσις καὶ, νὰ εἶπω οὕτως, ἐξομολόγησις καθαρὰ τοῦς ἀπροσερίτην τὴν τιμὴν καὶ ἀπολαύσιν, τὴν ὁποῖαν λαμβάνουσιν ἀπὸ τοῦς, εἰς τοῦς ὁποῖους ἠθέλων ἐξομολογηθῆν.

Σημειώσεις. Καὶ ὅμως ὅλοι αἴτιαι αἱ δυσκολαὶ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐμποδίσωσιν ἀπὸ τῆν ἐξέτισιν τῶν ψυχικῶν μᾶς δυνάμεων, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀκαταμάχητοι· πρέπει μάλιστα νὰ μᾶς διαρρηθίσωσιν εἰς αὐτὴν· διότι καὶ ἐν ἀπὸ τὰ εὐκόλα δὲν εἶναι μῆτε τιμὴν μῆτε ἐπιθυμητόν. Ἐπιμέλεια μεγάλη, προσοχὴ ἀταγῆς, ἐπιμονὴ διάπυρος πρέπει νὰ μᾶς βοηθήσωσιν εἰς τὸ νὰ ἀνιχνεύσωμεν, καὶ, ὅσον δυνατόν, νὰ ἐξακριβώσωμεν τὰς περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς γνώσεις μᾶς.

ΜΘ'. Ἡ δὲ ἐκ τῆς ψυχολογίας ὠφέλεια μεγάλητις ἵναί καὶ παντοία· διότι

α'. Εἶναι πολλὰ τερπνὴ καὶ χαρίεσσα, διεγείρουσα τοῦ ἀνθρώπου εἰς παρατήρησιν τοῦ ἀνθρώπου, τῶν ἐν-
αίμων του, τῆς ὑπὲρ τὰ ἄλλα δημιουργήματα ὑπεροχῆς
του, τῶν κλίσεων καὶ παθῶν του, καὶ μὲ τὸν τρόπον τοῦ-
του ἐξυπνίζουσα τὸν πόνου του πρὸς μελέτην καὶ μάθησιν
καὶ τῶν ἄλλων φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν.

β'. Ἡ μελέτη τῶν ἰσοριῶν, γλωσσῶν, βίον, ἡθῶν
καὶ εἰθῶν τῶν ἀπόρων τῆς γῆς λαῶν τότε γίνεται ἐπα-
γωγὸς, καὶ ὠφέλιμη, ὅταν ὁ μελετῶν αὐτὰς εἶναι συνει-
σισμένος καὶ αὐτὸς ἐκ κάμνῃ ἰδίως του ψυχολογικὰς παρα-
τηρήσεις, καὶ ἐκ συνάγῃ καὶ ἐκ διατόσση ὅσας εὐρίσκει εἰς
συγγράμματα. Ταῦτα ὅμως εἶναι ἐμπορεῖ ἐκ κίμῃ, εἰν δὲν
πολλὰ ἐκ συστηματικῆν τινα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς γνώσει
ποριζομένην ἐκ τῆς ἐμπειρίας.

γ'. Ἀπὸ πολλὰς πρακτικὰς ἐπιστήμας προηγούνται ἀ-
ναγκαίως ψυχολογικαὶ εἰδήσεις· διότι πᾶς ὅς τις ἀσχολ-
εῖται εἰς ἀγωγὴν καὶ διάπλασιν τῶν ἀνθρώπων, εἴτε παι-
δαγωγὸς, εἴτε κοινὸς διδάσκαλος, εἴτε νομοθέτης, εἰν
δὲν μέλλῃν ἀγνοεῖται προῖκα, ἀναγκαίως πρέπει νὰ πραγ-
ματεύεται τὸν ἀνθρώπου συμφώνως μὲ τὴν φύσιν του, τὴν
ὅποιαν διὰ τοῦτο χρεωρεῖ νὰ γνωρίζῃ. Ἡ Πολιτικὴ, ἡ Δι-
καστικὴ, ἡ Δικαιολογία, ἡ Αἰσθητικὴ, Θεμελιώνονται ὡς
ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπάνω τῶν βάσεων τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολο-
γίας· οὔτε ἡ Λογικὴ, οὔτε ἡ φιλοσοφικὴ τῶν γλωσσῶν
διδασκαλία συντηροῦνται χωρὶς ταύτην· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰε-
ροκλήρυξ καὶ ὁ Ἱατρός, καὶ πᾶς, οὔτινας ἔργου εἶναι τῶν
ἀνθρώπων ὁποιαδήποτε Θεραπεία καὶ ἐπιμέλεια, εἶναι δύ-

40 ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΕΜΠΕΙΡ. ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ.

ναται χωρίς αάτην να έκτελέση τὸ ἐπάγγελμά του ἐν δόξῳ.

Ξ'. Ἐὰν δὲ εἶναι ἡ ψυχὴ οὐσία παρὰ τὸ σῶμα διάφορος, Ποία τις εἶναι ἡ πρὸς τὸ σῶμα κοινωνία της, εἰν ὅσα νοεῖ τὸ δέχεται ὅλα ἐκ τῶν αἰσθήσεων, καὶ ἄλλα τοιαῦτα θεωρήματα καὶ ζητήματα, θέλου ἐκτελεῖν εἰς τὴν Μεταρυστικὴν, ἐπειδὴ εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην ἄλλα τόπων δὲν ἔχουσιν, εἰ μὴ ὅσα περὶ ψυχῆς μᾶς διδάσκει παρατήρησις καὶ πείρα.

ΞΑ'. Θέλομεν δὲ εὐταῦθα ἐκθέσειν τὰ κυριώτερα τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας κατὰ τὴν ἐφεξῆς τάξιν. Γενικὰς παρατηρήσεις περὶ ψυχῆς καὶ τῆς μετὰ τοῦ σώματος συναρείας καὶ ἐνώσεώς της. Περὶ Αἰσθήσεως. Περὶ Φαντασίας. Περὶ Μνήμης. Περὶ τῆς Δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἐνομάζομεν Λόγον. Περὶ Ὁρετικῆς δυνάμεως, Περὶ παθημάτων. Περὶ παθῶν. Περὶ κρίσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τινῶν ἄλλων, ὅσων ἡ θεωρία συνέχεται μετὰ τὰ εἰρημμένα. Ταῦτα δὲ θέλομεν προσπαθήσειν, να ἀποδώσωμεν ὅσον δυνατόμεθα, συντόμως καὶ εὐκρινῶς εἰς τὰ ἐφεξῆς Κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ ψυχῆς καὶ τῆς
μετὰ τοῦ σώματος συναφείας καὶ
ἐνώσεώς της.

ΞΒ΄.

Ο΄ Ἄνθρωπος σύγκειται ἀπὸ ψυχὴν καὶ σῶμα. Καὶ ψυχὴ μὲν εἶναι (NB.) τὸ αὐτὸ, τὸ ὁποῖον δέχεται διὰ τῶν ὁμματίων καὶ αὐτίων καὶ τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων προσβολὰς καὶ τύπους τῶν ἔκτος ἡμῶν πραγμάτων, καὶ μετὰ τινα χρόνον ἔμπορεῖ νὰ τοὺς ἀναπολήσῃ καὶ νὰ τοὺς ἐνθυμηθῇ· τὸ ὁποῖον, καὶ ὅταν ἠσυχάζωσι τὰ αἰσθητήρια, νοεῖ, κρίνει, σκέπτεται, παραβάλλει καὶ συγκρίνει τὰ πράγματα· τὸ ὁποῖον τώρα μὲν εὐρίσκει τινα πράγματα νόσιμα καὶ χαρίεντα, τώρα δὲ ἄλλα, ἀηδῆ καὶ ἀποτρόπαια· καί τινα ἐπιθυμεῖ, ἀφ' οὗ τὰ κρίνει νόσιμα, ἢ ἀγαθὰ καὶ ὠφέλιμα· ἄλλα δὲ βδελύσσεται, ἀφ' οὗ τὰ νομίζει ἀηδῆ, ἢ κακὰ καὶ βλαβερά· ὅλα ταῦτα δὲν εἶναι ὅς τις δὲν τὰ ἐξέτρεψε ἀπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πείραν καὶ συναίσθησιν.

ΞΓ΄. Τὸ δὲ σῶμα, μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι συνδεδεμένη ἡ ψυχὴ εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, ἔμποροῦμεν νὰ ἐκλαθῶμεν ὡς τῆς ψυχῆς ὄργανον· διότι τὰς ἐννοίας τῶν εἰς τὸν κόσμον πραγμάτων δέχεται ἡ ψυχὴ διὰ τῶν αἰσθητηρίων καὶ νεύρων τοῦ σώματος, ὡς θέλομεν ἐφεξῆς ἰδεῖν· καὶ ὅταν

Διήληση ἢ φυγή ἢ διερευνήση πράγματα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, κινεῖ τὸ σῶμα κατὰ τὸν ὁποῖον ἔχει σκοπὸν ἐρεύνης καὶ ἐξετάσεως.

Σημείωσις. Πρέπει ὡς εἶπαμεν (ΝΔ'. εἰς τὴν Β'. Σημ.) διὰ τὴν ψυχολογίαν, νὰ προλάβωμεν τὰς ἀναγκασιότατας γνώσεις τῆς τοῦ ἀνθρώπινου σώματος συστάσεως· καὶ τοῦτο θέλομεν κάμειν εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους.

ΞΔ'. Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα διαιρεῖται ἐξωτερικῶς εἰς κεφαλὴν, τράχηλον, κορμὸν, κῶλα· κῶλα δὲ λέγονται αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες· ὁ δὲ κορμὸς εἶναι τὸ μέγα μέσον μέρος τοῦ σώματος, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐκφύονται τὰ κῶλα· μέρη δὲ αὐτοῦ εἶναι τρία· θώραξ, κοιλία, κοτυληδῶν· καὶ θώραξ μὲν λέγεται τὸ ἄνωτερον μέρος, τοῦ ἑποίου τὸ μὲν ἔμπροσθεν λέγεται στήνυς, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι ἐντοπισμένοι οἱ μασοὶ, τὸ δὲ ὀπισθεν, ράχισ· κοιλία δὲ λέγεται τὸ μέσον μαλακὸν μέρος· κοτυληδῶν δὲ, τὸ κατώτατον· τῶν μερῶν τούτων τὰς ὑποδιαιρέσεις, καὶ τὰ εἰς τὸν κορμὸν σπλάγγνα ἀφίνομεν εἰς ἄλλην ἐπισήμην ἢ τὰ ἐξετάση ἀκριβέστερον.

ΞΕ'. Τὸ μεταξὺ κορμοῦ καὶ κεφαλῆς μέρος ὀνομάζεται τράχηλος, τοῦ ὁποίου τὸ μὲν ἔμπροσθεν ὀνομάζεται ἄνω, τὸ δὲ ὀπισθεν, ἑπώμις καὶ ἄνωχον.

ΞΣ'. Τῆς δὲ κεφαλῆς μέρη εἶναι δύο, τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω, τὸ ὁποῖον κινεῖται, ὅταν ἀνοίγεται τὸ σῶμα, καὶ ὀνομάζεται γένυς· τὸ δὲ ἄνω μέρος διαιρεῖται εἰς τριχῶτον καὶ ἄτριχον, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ πρόσωπον· τοῦ δὲ προσώπου τὸ μὲν ἄνω μέρος λέγεται μέτωπον· ὑποκάτω δὲ τούτου εὐρίσκονται αἱ ὄφρυες, καὶ μετὰ ταύτας, οἱ ὀφθαλμοί· ὑποκάτω δὲ τῶν ὀφθαλμῶν εἶναι τὰ

λεγόμενα μῆλα· μεταξύ δὲ τοῦ κάτω μέρους τοῦ προσώπου καὶ τῆς γένυος ἀνοίγεται τὸ Στόμα.

ΕΖ'. Τοῦ δὲ τριγῶτου τῆς κεφαλῆς μέρους τὸ μὲν ἐμπροσθεν ὀνομάζεται Βρέγμα, τὸ δὲ ὀπίσθεν, Ἰνέον· τὰ δὲ μεταξύ τούτων, κρόταφοι· τὸ δὲ ὡς εἰς ὄψιν μέρος καὶ τῶν δὺν ὀνομάζεται κρανίον. Εἰς δὲ τὸ κρανίον περιέχεται ὁ εἰς ὅλους γυνώριμος ἐγκέφαλος, μαλακὸς κατὰ τὴν οὐρανίαν, περὶ δὲ τὸ βάθος σκληρυνόμενος ὀλίγον, τετραειδῆς κατὰ τὸ χρῶμα, περιελικτὸς κατὰ τὴν πλοκήν, σφαιρειδῆς κατὰ τὸ σχῆμα. Καλύμματα δὲ, παρὰ τὸς τοῦ κρανίου, εἶναι δύο ὑμένης, μήνιγγες ὀνομαζόμεναι, ἡ μὲν λεπτή, ἀμέσως σκεπάζουσα τὸν ἐγκέφαλον, καὶ διὰ τοῦτο εὐλογον εἶναι νὰ ὀνομάζεται Ἐπιεγκεφαλὴς· ἡ δὲ δευτέρα ἐπίκειται εἰς τὴν πρώτην, καὶ ὑπόκειται ἀμέσως εἰς τὸ κρανίον, καὶ εἶναι παχυτέρα καὶ τραχυτέρα παρὰ τὴν πρώτην, καὶ ὅπῃ τὸν Ἐρασίστρατον Ἐπικρανίς (α) ὀνομαζομένη· μεταξύ δὲ τῶν δύο παρεπίπτει καὶ ὑμὴν τρίτος, ἀραχνειδῆς ὀνομαζόμενος.

ΕΗ'. Ἀπὸ δὲ τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὰς περιεχούσας αὐτὸν μήνιγγας ἐκφύεται ὁ προμήκης λεγόμενος μυελὸς, ὑποτραχυνόμενος, καὶ φθάνων ἕως τὴν τρύπαν τοῦ ἰνίου. Τοῦτον δὲ ἀκολουθεῖ κατὰ συνέχειαν ὁ νωτιαῖος καὶ ἀκαυθιαῖος ὀνομαζόμενος μυελὸς, διαπερῶν τοὺς σπονδυλοὺς, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι διηρθρωμένη ἡ ἄκαυθα, ἡ κοινότερον κοκκαλορραχία. Εἶναι λοιπὸν ὁ προμήκης καὶ ὁ νωτιαῖος μυελὸς ἡ αὐτὴ ὕλη τοῦ ἐγκεφάλου συνεχιζομένη ἕως εἰς τὸ ἱερὸν ὀνομαζόμενον ὄσφιν, καὶ σκεπάζομένη ἀπὸ τῶν

(α) Εἰς τὸν Πλούταρχ. Ἀροσκοντ. Δ'. κεφ. Ε'.

εἰρημένους τρεῖς ὑμένας, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους καλύπτεται καὶ ὁ ἐγκέφαλος.

ΞΘ'. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἐγκέφαλου καὶ τοῦ προμήκη καὶ νωτιαίου μυελῶν ἀναβλασάνουσι τὰ νεῦρα, ὡς κλαδίαι τινας, ὁμοφυῆ ὄντα μὲ τοὺς εἰρημένους μυελούς, ἐκτός ὅτι εἶναι παγιώτερα καὶ ξερρότερα ὀλίγον· ἐξαπλοῦνται δὲ εἰς ὅλον τὸ σῶμα, μηδὲ μένουσι ἀπλᾶ καὶ μουόκλαδα, ἀλλὰ διαιροῦνται καὶ ὑποδιαιροῦνται εἰς πολλοτάτους κλαδίσκους, ὡς νημάτια τινά, καὶ φθάνουσι ἕως τὰ τελευταῖα μέρη τῶν μελῶν τοῦ σώματος.

Ο'. Παρεκτός δὲ τῶν εἰρημένων μερῶν, συγκείται τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐκ πολλῶν ἄλλων καὶ ξερρῶν καὶ μαλακῶν καὶ ὑγρῶν, διαφόρως σχηματιζομένων, καὶ ἀκρῆξιστα πρὸς ἀλλήλα συσχομένων καὶ συνδεομένων, τὰ ὅποια ἀφίνομεν εἰς τοὺς ἀνατόμους καὶ λατροὺς νὰ ἐξετάζωσι.

ΟΑ'. Κἂν ἐν ἀπὸ ταῦτα τὰ μέρη δὲν ἐδόθη εἰς τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς σκοπὸν καὶ τέλος· κἂν ἐν δὲν εἶναι μάταιον· ἀλλ' ὅλα ἔχουσι καὶ σκοπὸν ἴδιον, καὶ χρησιμεύουσιν εἰς τὴν ἀλλήλων συντήρησιν. Πᾶν μέρος εἶναι ἐκ τῶν ἄλλων καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων. Ἐὰν ποσότης αἵματος ἰκανῆ ἐκχυθῆ, ἢ ζημία γίνεται φανερά εἰς ὅλον τὸ σῶμα· δίδεται πάραυτα συμβαίνει εἰς τὸν ἀνθρώπον ἀδυναμία, λειποθυμία, πολλάκις καὶ θάνατος. Ἐὰν ἀποκοπῆ μέρος κρέατος, μὲ τῶν καιρῶν πάλιν ἀναπληροῦνται· ὡσαύτως καὶ τὸ ἐκχυθὲν αἷμα πρέπει μὲ τῶν καιρῶν ὑ' ἀναπληρωθῆ. Τὰ μέρη λοιπὸν ὅλα συντηροῦνται ὑπ' ἀλλήλων, καὶ καθὲν πάλιν ἔχει καὶ σκοπὸν ἴδιον.

Ἐπιπέσεις Α΄. Τα σώματα τῆς Γῆς διαιρῶνται εἰς ὀργανικά καὶ μὴ ὀργανικά· ὀργανικά εἶναι, ὅσα ἔχουσι διάφορα μέρη, καὶ ὄργανα, καὶ σκευή χρῆσιμα διὰ τὴν τροφήν των καὶ τὴν ὁμοίαν γέννησιν· μὴ ὀργανικά δὲ, ὅσα εἶναι ἀπὸ τούτων ερημμένα· εἰς τὰ πρῶτα περιέχονται τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ· τὰ δευτέρω εἶναι τὰ ὄρυκτα, ἡγουν λίθοι, ἀλατα κτλ.

Ἐπιπέσεις Β΄. Ἡ αὐξήσις των ὀργανικῶν σωμάτων δὲν εἶναι μηχανικὴ πρόσθεσις μερῶν, καθὼς εἰς τὰ ὄρη ἀπισωρεύονται διὰ πνοῆς ἀνέμων κόβις καὶ ἄμμος, καὶ οἱ ποταμοὶ πληθύνονται διὰ τοῦ εἰς ὕδατων καταπίπτοντος ὕδατος· διότι διάφορα μὲν φυτὰ ὀλοῦσιν ἀπὸ τῆς γῆς διὰ τῶν ριζῶν εἰς τὸν κορμὸν καὶ εἰς τὰ φύλλα τὰ αὐτὰ ὕγρα, καθὼς ὁμοίως τὰ μεταποιεῖ καὶ τὰ μεταμορφῶναι, ὥς ἀπαίτει ἡ φύσις των. Κτήνη καὶ ἄνθρωποι ἀναπνέουσι μὲν τὸν αὐτὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα, πίνουσι δὲ τὸ αἰτὺ νερὸν, τρώγουσι πολλάκις τὴν αὐτὴν τροφήν, τὰ ὅποια μεταβάλλονται εἰς θρεπτικὸν χυλὸν, αἷμα καὶ εὐρύτερα μέρη· μεταβάλλονται ὁμοίως διαφόρως εἰς καθὼν εἶδος ζῴου· διότι εἰς τὸν ἄνθρωπον μεταβάλλονται εἰς αἷμα καὶ σὰρκας καὶ κόκκαλα ἀνθρώπου· εἰς τὸν ἄωνα, εἰς μέση κυνίς· καὶ εἰς καθὼν λαμβάνουσι τὴν φύσιν τοῦ ὀργανικοῦ σώματος, μὲ τὰ ὅποιον ἐνόνονται.

ΟΒ΄. Ὅλα μὲν τὰλλα μέρη τοῦ σώματος ἔχουσι σκοτικὸν ἴδιον, τὸν ὅποιον ἂς ἐξετάσωσιν οἱ ἀνατόμοι καὶ ἰατροὶ ὡς εἴπαμεν (Ο΄). Τὰ δὲ νεῦρα εἶναι ὄργανα, διὰ τῶν ὅποιων ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται, ἡγουν διέχεται τοὺς τύπους καὶ τὰς προσβολὰς των ἐκτὸς πραγμάτων· διὰ τοῦτο ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος, ὅσα εὐμοιροῦσι νεύρων, αἰσθάνονται, ἡγουν, εἰάν κεντηθῶσιν, ἢ κτυπηθῶσιν, ἢ κοπῶσιν, ἢ καῶσι, λαμβάνουσιν αἰσθήσιν τοῦ κεντημάτος, ἢ τοῦ πόνου τῆς κτυπήσεως καὶ κοπῆς καὶ καύσεως· διὰ τοῦτο τὰ νεύρων ἄμοιρα μέρη, οἷον τρίχες, ὄνυχες, κτλ. καὶ κεντηθῶσι, καὶ κοπῶσι, καὶ ὅτι πάθωσιν, αἰσθησὶν τοῦ πάθους δὲν λαμβάνουσι.

ΟΓ'. Καὶ τὸ ἐναντίον δι' ἐξεύρομεν μετὰ τὴν πείραν, ἡγούσιν εἰς κοπήν ἢ δεθῆν καὶ ἐν ἀπὸ τὰ νεῦρα, τὸ κάτω τῆς τομῆς ἢ δεμάτος μένου μέρους, ὅσον ἂν κεντηθῆ ἢ κινή ἢ ἐκσχισθῆ, καμμίαν αἰσθησὶν οὐκ προξενεῖ τὴν δι' πείραν κάμνουσιν εἰς σκύλον, ἢ ἄλλο ζῶον, κῶπτοντες ἢ δύνοντες τὸ νεῦρον τοῦ σκέλουςτου, καὶ βλέποντες, ὅτι πάντα αἰσθησις λείπει ἀπὸ τοῦ κάτω τῆς τομῆς, ἢ δεισεως μέρος τοῦ ποδόςτου.

Σημείωσις Α'. Οἱ παθύντες ἀμαύρουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, δὴν βλέπουσιν, ἐπειδὴ τὰ νεῦρα τῶν ὀφθαλμῶν χάλλουσι τὴν αἰσθητικὴν κίνησιν αὐτῶν· διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀποπληκτικῶν τινῶν μένουσιν ἀναίσθητοι αἱ χεῖρες ἢ οἱ πόδες.

Σημείωσις Β'. Ὅσον κατὰ δυσχερίαν τινα κοπή χεῖρ ἢ πούς, ἢ κινήσιν ὄραν αἰσθάνονται πόρους εἰς τὸ ἀποκοπεῖν μέρος· αἰτία δὲ τοῦ φαινομένου τούτου εἶναι, ὅτι αἱ κινήσεις αἱ γινόμεναι εἰς τὰς τομὰς τῶν νεύρων τῆς χεῖρός ἢ τοῦ ποδός προξενούσι πόρον, τὸ ὅποιον ἢ ψυχή ἀναψέσει εἰς τὰ ἄκρα τῶν κοπέντων μελῶν, ὡς ἦτο ἀρχίτερα συνειδησμένη, καὶ διὰ τοῦτο ὑπολαμβάνει, ὅτι πονοῦσι τὰ μηδεμίαν κοινῶν πλέον ἔχοντα μέλη μετὰ τὸ ὄλον.

ΟΔ'. Ἐν ὧσιν ζῆ ὁ ἄνθρωπος, ἐξεύρομεν ὅτι ἔχει τὰς εἰρημένας δυνάμεις καὶ ιδιότητας τῆς ψυχῆς (ΞΒ')· καὶ κινεῖται κατὰ τὴν θέλησιν τῆς ψυχῆς, τὸ ὅποιον λέγεται προαιρετικὴ κίνησις (ΞΓ')· ἢ αἰτία λοιπὸν τῆς ζωῆς, ὅποια καὶ ἂν εἴη, καὶ ἢ προαιρετικὴ κίνησις εἶναι συνδεδεμένα μετὰ τὴν ψυχὴν, διότι ὅταν ἀπὸ τοῦ σώματος λείψῃ ἢ ψυχὴ καὶ ἢ προαιρετικὴ κίνησις, ἐκλείπει καὶ ἢ ζωὴ· καὶ εἰς αὐτὴ ἐκλείψῃ, ἐκλείπεται καὶ ἢ εἶδος.

ΟΕ'. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἔχουσιν ἀκριβεστάτην ἀρμονίαν καὶ συμφωνίαν, καὶ ἀμοιβαίαν κίνησιν πρὸς ἀλλήλα, καθὼς πείρα καθημερινὴ φωνὴν μόνον δι' ἐκβαλλεῖ

νὰ μᾶς τὸ διδάσκη. Διότι ὅταν, φέρ' εἰπεῖν, ὁ ὀφθαλμὸς κινήθῃ ἀπὸ τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας · καὶ τὸ αὐτίου κτυπηθῇ ἀπὸ τοὺς ἤχους, εὐθὺς ἡ ψυχὴ δέχεται ἐννοίας ἐξωτερικῶν ὑποκειμένων. Ὑγιὲς σῶμα, τροφὴ ἀγαθὴ, τακτικὴ κυκλοφορία τοῦ αἵματος, καὶ τῶν ἄλλων ὑγρῶν ἀπαρμυπόδιστος κίνησις, καθιλαρύνουσι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ κάμνουσι δραστηριώτερον · ἐμφραξίαι δὲ τῶν ἐντοσθίων, ταραχὴ τῆς τῶν ὑγρῶν κινήσεως προξενούσιν ἀθυμίαν, ἀδράκειαν, κἄποτε δὲ καὶ μελογχολίαν καὶ μανίαν · βλάβη τοῦ ἐγκεφάλου ἐξασθενίζει πολλάκις τὸν νοῦν, ἢ καταφέρει τὸν βλαφθῆντα εἰς τελείαν παραφροσύνην. Ἡ τροφῆς, θερμότητος, ψυχρότητος, κινήσεως, στάσεως κτλ. ἐπιθυμία προέρχεται ἀπὸ τὸ σῶμα. Ὡσαύτως δὲ τὰ εἰς τὴν ψυχὴν συμβαινόμενα μεταδίδονται καὶ εἰς τὸ σῶμα · διότι τῆς ψυχῆς ἡ ἰλαρότης εἶναι ὠφελιμωτάτη εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος · ἀγγελίαι ἀγαθαί, εὐφροσύνη διὰ κατόρθωσιν ἀξιωμαίων ἔργων, δὲ εὐρεσίαι ἢ κατάληψιν ἀξιολόγων θεωρημάτων καὶ ζητημάτων, διαθέτουσιν ἠδέως καὶ τὸ σῶμα · τὸ αἷμα περιφέρεται ταχύτερον, τὸ πρόσωπον φαιδρύνεται, ὅλον βάλλεται εἰς εὐθυμίας ἐνδεικτικὴν κίνησιν. Πάλιν σοχασμοὶ τινὲς κωμικώτεροι διεγείρουσι γέλια. Πάθη δὲ φόβου, θυμοῦ, προξενούσι τρομερὰ εἰς τὸ σῶμα σπορτελέσματα · καὶ ὅσον ὁ νοῦς εἶναι δρασιμώτερος καὶ εἰδημονέστερος, τοσοῦτον οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου εἶναι κοσμιώτεροι καὶ τακτικώτεροι καὶ οἱ λόγοι λαλοῦνται φρονιμώτεροι καὶ ὀρθότεροι.

Σημείωσις. Τὸ σῶμα ἐνεργεῖ εἰς τὴν ψυχὴν ἐφ' ὅσον εἶναι μὲ αὐτὴν διὰ τῆς ζωῆς συνδεδεμένον. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ θάνατος διαλύσει καὶ διαζήξῃ τὸν δεσμὸν τοῦτον καὶ τὴν ἔνωσιν, τότε πικρεῖ πλῆρον τὴ ψυχὴ νὰ διατίθεται ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἀλλὰ συνάπτεται ἄραγε ἡ

φυχή μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην μὲς σῶμα ἄλλο λεπτότερον καὶ ἀπε-
θέερον; Τὸ ζήτημα τοῦτο ἡ πείρα μὲν δὲν ἐπιλύει· ἐπιλύει δὲ
ἡ ἀγιοτάτη ἡμῶν Πάρις κατασκευάζουσα μὰ λόγους ἐδάξιναι καὶ
ἀκλουήτους τινὲς τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, ἣτις μετ' εἰς τινὲς τῆς ψυ-
χῆς ἀντιβαίνει ἀθανάσιον, ἀποδεικνυμένην βεβαίως ὑπὸ τῆς φιλο-
σοφίης.

Ο5. Κατὰ τινὰ δὲ τρόπον ἐπενεργούσῃ εἰς ἀλλήλα
ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, δὲν δυναίμεθα νῦν ἰρμηνεύσωμεν διὰ
τῆς πείρας, ἣτις μηδὲ τί εἶναι οὐσιωδῶς τὰ δύνω ταῦτα
πρόγματα ἠθέλησε νὰ μᾶς διδάξῃ· τόσον μόνον μᾶς ἐδίδα-
ξεν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ εἰς τὸ σῶμα διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ
ἐγκέφαλου καὶ τὸν προμήκη καὶ νωτιαίου μυελῶν ἐκβλασα-
ζούτων καὶ εἰς ὅλον τὸ σῶμα ἐξαπλουομένων νεύρων· διό-
τι πάσα κίνησις σωματικὴ γίνεται διὰ τῶν λεγομένων μυῶν
ἢ μυόνων· οὗτοι δὲ κρατοῦνται ἀπὸ νεῦρα· ἔρχονται λοι-
πὸν εἰς τὸ σῶμα αἱ ἐνεργεῖαι τῆς ψυχῆς διὰ τοῦ ἐγκεφά-
λου καὶ τῶν εἰρημένων μυελῶν, καὶ διὰ τῶν νεύρων μετα-
δίδονται εἰς ὅλον τὸ σῶμα· ὡσαύτως, ὅσα μανθάνει ἡ ψυ-
χὴ ἀπὸ τοῦ σῶμα, μεταβιβάζονται εἰς αὐτὴν διὰ τῶν νεύ-
ρων (ΟΒ', ΟΓ'). Ἄλλ' εἴαν εἶναι ἀ'λοιδοῖν καὶ κοῖλα ἐν-
τός τὰ νεῦρα, καὶ διὰ τῶν κοιλοτήτων διαβαίνουσι τὰ ὑ-
πὸ πολλῶν ὑπεκτιθέμενα τῆς κενωρίας ψυχῆς καὶ σώματος
παραίτια ζωτικὰ πνεύματα, ἢ ἂν εἶναι ἄλλη τις ἡ
αἰτία, δὲν ἠδυνήθη ἀλόγη εἰς τῆς σημερον, μηδὲ θέλει
ἴσως καὶ ἐφεξῆς δομητὴν ἡ πείρα νὰ μᾶς πληροφορήσῃ.

ΟΖ. Ποῦ δὲ ἔχει τὴν καθέδραν τῆς ἡ ψυχῆ, ἐκ τῆς
πείρας δὲν ἐξεύρομεν τίποτε· ἡ ἐνεργεῖα τῆς ἀπὸ τοῦ ἐγκε-
φάλου ἀρχομένη, δὲ τῶν νεύρων μεταβαίνει εἰς ὅλον τὸ
σῶμα· καὶ ἐξ ἐναντίας αἱ εἰς πᾶν μέρος τοῦ σώματος γι-

νόμηναι ἐξωτερικαὶ προσβολαί, ὑπὸ τῶν νεύρων προσλαμ-
βανόμεναι μετοχετεύονται εἰς τὴν ψυχὴν, ὡς ἴδαμεν (ἀ-
νωτ.). Ἐξεύρομεν ὁμῶς ἐκ πείρας, ὅτι ὁ ἐγκέφαλος καὶ
ἡ καρδιά εἶναι οὕτω φυσικῶς διατεθειμένα, ὡς ὅποιον ἐξ
αὐτῶν σπαραχθῆ, ἢ ἄλλως διαφθαρή, ἢ ζωὴ πάραυτα ἀ-
φανίζεται, μηδ' ἔχομεν παράδειγμα ἀνθρώπου, ὅστις ἐξη-
σει, ἀφ' οὗ ἐσπαραχθῆ ἐν ἀπὸ τὰ δύο ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ
ἡ αἰτία τῆς ζωῆς εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τὴν ψυχὴν (ΟΔ').
φαίνεται λοιπὸν ἡ ψυχὴ, ὅτι ἔχει μεγαλωτάτην σχέσιν μετὰ
τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὴν καρδίαν.

ΟΗ'. Ἐκ τοιούτων παρατηρήσεων προήλθαν τῶν πα-
λαιῶν αἱ περὶ καθέδρας τῆς ψυχῆς γνώμαι· καὶ ὁ μὲν Ἐ-
ρασίτρατος τὴν ἔθετεν εἰς τὴν μήνιγγα, τὴν ὅποιαν ὠνόμα-
ζεν ἐπικρανίδα (ΕΖ'). ὁ δὲ Ἡρόφιλος, εἰς τὴν βόαν τοῦ
ἐγκεφάλου· ὁ δὲ Πλάτων, εἰς ὅλην τὴν κεφαλὴν· ὁ δὲ Πυ-
θαγόρας ἔθετε τὴν μὲν ψυχὴν εἰς τὴν κεφαλὴν, τὴν δὲ
ζωὴν εἰς τὴν καρδίαν· ὁ δὲ Ἐμπεδοκλῆς εἰς τὸ αἷμα, ἐ-
πειδὴ ἀφ' οὗ ἐκχυθῆ πολὺ, παύει ἡ ζωὴ, καὶ ἀναχωρεῖ
ἡ ψυχὴ· καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλα τοιαῦτα καίρια τοῦ σώματος
μέρη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Περὶ Αἰσθήσεως.

ΘΘ'.

Ο ἄνθρωπος φυσικῶς διατίθεται ἀπὸ τὰ ἐκτὸς πράγματα, ἤγουν βλέπει μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνθρωπον, ἔππον, χρώμα ερυθρὸν, πράσινον κτλ. ἀκούει μὲ τὰ αὐτὰ διαφόρους φωνὰς, μυρίζει παντοίας ὀσμάς μὲ τὴν μύτην· γούεται διαφόρους χυμοὺς εἰς τὸ σῶμα· ἅπτεται μὲ τὴν χεῖρα· καὶ ὅλα ταῦτα τὰ καταλαμβάνει, ὅτι εἶναι ταῦτα καὶ οὐχὶ ἄλλα· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο αἰσθησις· ἢ δὲ διὰ τῆς αἰσθήσεως ἐμποιοῦμένη προσβολῶν τῶν ἐκτὸς ὀνομάζεται ἢ ἀντίληψις, ἢ πρόσληψις τῶν πραγμάτων ἢ δὲ ἄμεσος αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν παράσσις, ἔννοια τῶν πραγμάτων.

Σημείωσις Α'. Ἡ ἔννοια εἶναι καθολικότερα· διότι ἔννοια, καθὼς φανερόναι καὶ τὸνομα, εἶναι παντὶς, ὅτι ἂν παρεσθῆ εἰς τὸν νοῦν· μὲ ὅλον τοῦτο μεταχειρίζομεθα εἰς τὴν αἰσθησιν τὴν λέξιν ἔννοιαν, ὡς σαφεστέραν.

Σημείωσις Β'. Αἰσθησις μὲν λέγεται ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἔχομεν εἰς τὰ νεῦρα διὰ νὰ αἰσθανώμεθα τὰ ἐκτὸς πράγματα· αἰσθησις δὲ λέγεται καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς δυνάμεως ταύτης, ἤγουν ὅταν ἡ δύναμις αὐτὴ ἐνεργῆ διὰ νὰ αἰσθανώμεθα πράγματα· τὰ δὲ, τὰ ἐπεία αἰσθανόμεθα, ὀνομάζονται αἰσθητὰ· τὰ δὲ, διὰ τῶν ὁποίων αἰσθανόμεθα, μέσσα, αἰσθητῆρ·α· ἐμπορῶ, φέρ' εἶπεῖν, νὰ αἰσθανῶ τὸ μαῦρον καὶ τὸ λευκόν· τοῦτο δύναμις αἰσθήσεως· αἰσθάνομαι φλέπων τὸ μαῦρον· τοῦτο ἐνέργεια αἰ-

αἰσθήσεως· τὸ μαῦρον αὐτὸ εἶναι αἰσθητόν· ὁ ὀφθαλμὸς, διὰ τοῦ ὁποῖου τὸ ἡσθάνθη, εἶναι τὸ αἰσθητήριον· ἡ δὲ κατάστασις, τὴν ὁποίαν δοκιμάζομεν ἐνφ' γίνεται ἢ ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ προσβολῆ, αἰσθημα.

II. Ἡ αἰσθησις μᾶς παριστάνει εἰς τὴν ψυχὴν ιδιότητας πραγμάτων εὐρισκόμενων εἰς τόπον· τοιαῦτα δὲ πράγματα εἶναι καὶ τὰ ἴδια ἡμῶν σώματα. Τῆς Ἀσθήσεως δὲ εἶναι πέντε τὰ εἶδη· ἀφή, γεῦσις, ὀσφρησις, ἀκοή, ὄρασις· ὡσαύτως δὲ καὶ αἰσθητῶν πέντε ἀντίστοιχα εἶδη εἶναι· ἀπτά, γευσά, ὀσφραντά, ἀκουσά, ὄρατά. Καὶ ὄργανα δὲ αἰσθητικῆς ἢ αἰσθητήρια πέντε πρέπει νὰ εἶναι, τὰ ὁποῖα θέλομεν ἰδεῖν ἐραξήσ.

Σημείωσις. Τινὰ μὲν τῶν αἰσθητῶν πρόκειται νὰ συναφθῶσιν ἀμέσως μὲ τὰς αἰσθήσεις διὰ νὰ προξενήσωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τὸ αἰσθημα, ὁποῖα εἶναι τὰ γευσά καὶ ἀπτά· ἄλλα δὲ συνάπτονται ἐμμέσως διὰ τοῦ αἵματος, ὁποῖα εἶναι τὰ ἀκουσά, καὶ τὰ ὀσφραντά· ἢ διὰ τοῦ φωτός, καθὼς εἶναι τὰ ὄρατά.

IIA. Ἡ ἀφή συμβαίνει ἀπὸ πᾶσαν προσβολήν, τὴν ὁποίαν σῶμά τι κάμνει ἀμέσως εἰς πᾶν τοῦ σώματος ἡμῶν μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκονται νεῦρα· ἡ αἰσθησις λοιπὸν τῆς ἀφῆς γίνεται εἰς ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σώματος, ἐπειδὴ εἰς ὅλην εἶναι ἐξηλωμένα (ΞΘ'): διὰ τοῦτο ὄργανον τῆς ἀφῆς ἰδιαίτερον κυρίως δεῖν εἶναι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ εὐαίσθητοτάτη καὶ ὀξύτατη ἀφή εὐρίσκεται εἰς τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων, διὰ τοῦτο λέγομεν καταχρηστικώτερον ὄργανον τῆς ἀφῆς τὰς χεῖρας· εἰς τὰ δάκτυλα εἶναι πολλὰ νεῦρα συνηνωμένα· διὰ τοῦτο τὴν ἀπαλότητα καὶ λεπτότητα τῶν ὑφασμάτων, καὶ τὴν λεοίγητα ἢ τραχύτητα διαφόρων σωμάτων ἐξετάζομεν μὲ τῶν δακτύλων

τὰ ἄκρα. Κατὰ δὲ τῆς προσβολῆς τὴν διαφορὰν αἰσθάνεται ἡ ἀφῆ τὰ σώματα ὡς λεία, τραχέα, ὀπαλά, σκληρά, θερμά, ψυχρά, καίοντα, κινήθοντα. Διὰ τῆς αἰσθήσεως ταύτης λαμβάνομεν πολλὰς ἐννοίας τῶν ἰδιότητων τῶν σωμάτων, οἷον ἐκτάσεως, σχήματος, παγιότητος, ῥευσότητος, ὀμαλίας, τραχύτητος, κινήσεως, ἠρεμίας κτλ.

Σημείωσις. Εἰς δὲ τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἀφῆς πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῶσι καὶ αἱ ἐντὸς τῆμῶν διεγερόμεναι διαθέσεις, ὅποιας εἶναι πείνα, δίψα, ναυτία, ἐκλυσίς, κεφαλαλγία, κωλικόπυονος, ἔκτος ὅτι αὗται δὲν διεγείρονται διὰ προσβολῆς τέσσην, ὅσον διὰ σπασμοῦ, τανυσμοῦ, καὶ ἄλλων τιούτων παθῶν τῶν τοῦ σώματος ἐντοσθίων· ἃς ὀνομάζεται δὲ αὕτη ἀφῆ ἐσωτερικὴ πρὸς διάκρισιν τῆς ἐξωτερικῆς.

ΠΒ'. Τῆς δὲ γεύσεως ὄργανα εἶναι ἡ γλῶσσα καὶ ὁ οὐρανίσκος ἕως τοῦ φάρυγγος· διὰ τοῦτο ὅταν γευσώμεθα τι, τὸ διευθύνομεν εἰς τὸν οὐρανίσκου· τὸ δὲ πλεῖον εὐαίσθητου μέρους τῆς γλώσσης εἶναι τὸ ἄκρον· εἰς τὴν ὑφῆν τῶν ὀργάνων τούτων εὐρίσκονται πολλὰ νευρίδια ἐπιτήδεια νὰ αἰσθάνωνται τὰς τῶν γευσῶν προσβολάς· αἱ δὲ διὰ τῆς γεύσεως εἰσδιδαζόμεναι εἰς τὴν ψυχὴν ἐννοιαὶ ἐνομούζονται χυμοῖ, ὅποιοι εἶναι γλυκὺς, πικρὸς, λιπαρὸς, ἀλμυρὸς, ὀξύς, δριμύς, συφὸς, αὐσηρὸς, σφυφνὸς κτλ. Μᾶς διδάσκει δὲ ἡ πείρα, ὅτι τοὺς χυμοὺς ἄλλως δὲν αἰσθανόμεθα, εἰμὴ διὰ τῆς διαλύσεως μερῶν τινῶν τοῦ τρωγομένου ἢ πινομένου ἢ ἄλλως δοκιμαζομένου σώματος εἰς τὸν σίελου. Τῶν δὲ πλειοτέρων χυμῶν τὰ ὀνόματα πλάττομεν ἀπ' αὐτὰ τὰ γευστὰ πράγματα, λέγοντες ἢ ἀμυγδάλου γεύσις, ὁ κερασίου χυμὸς· ἢ ὁ χυμὸς τοῦ δεινῶς γευστοῦ εἶναι ὡς τὸν τοῦ δεινῶς.

ΠΓ'. Τῆς δὲ ὀσφρήσεως ὄργανον εἶναι ἡμύτη, ἣτις ἔχει εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὑφάν της πολλὰ λεπτὰ νευρίδια. Ἀπὸ πολλὰ σώματα ἀποφέρονται ἐξατμιζόμενα λεπτότατα μόρια, τὰ ὅποια εἰσδιβαζόμενα ὑπὸ τοῦ αἵρος εἰς τὴν μύτην πλῆττουσι τὰ ὀσφραυτικά νεῦρα· καὶ ἐκ τούτου γεννᾶται τῆς ὀσφρήσεως ἡ αἰσθησις· οὕτως ἐξατμιζονται τὰ ἐπιτάμενα μόρια τῶν ἀλατούχων, θειούχων, ἐλαιούχων σωμάτων, τὰ ὅποια κατὰ τὴν διάφορον προσβολὴν διεγείρουσιν ἡδεῖαν ἢ ἀηδῆ μυρωδία. Σφοδραὶ μυρωδίαί εἰς πολλοὺς ἐπροξενήσαν λειποθυμίαν, ἀποπληξίαν, καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον.

Σημείωσις. Καὶ τῶν ὀσμών ὀνόματα δὲν ἔχομεν, καθὼς καὶ πολλῶν χυμῶν (ΠΒ'). ὀνομάζομεν δὲ τὰς ὀσμάς ἀπὸ τὰ ὀσφραυτὰ πράγματα, λέγοντες: Μόσχου εὐωδία, κόπρου δυσωδία, μυρίζει ὡς θυμίαμα, εὐωδίζει ὡς τριαντάφυλλον, ὡς κρίνον, ὡς ῥοῦ, κτλ. Ἄυται δὲ αἱ λέξεις εὐωδία καὶ δυσωδία δὲν σημαίνουν ἰδιαιτέρας τινας ὀσμάς, ἀλλὰ μόνον ἀγαθὴν ὀσμὴν καὶ κακὴν. Τὸ δὲ ἡδεῖα καὶ ἀηδῆς ὀσμὴ λαμβάνεται ἀπὸ τῶν γευσῶν κατὰ μεταφορῶν.

ΠΔ'. Ὅργανα δὲ τῆς ἀκοῆς εἶναι τὰ αὐτία. Ὁ ἦχος ἐξαπλύνεται ἀπὸ τὰ ἠχοῦντα σώματα μὲ τρομώδη τινα τοῦ αἵρος κίνησιν καὶ κυμάτισιν. Τὸ δὲ αὐτίον κοχλιοειδὲς κατασκευασμένου ὑποδέχεται τὸν ἦχον, καὶ τὸν φέρει εἰς τὸ λεγόμενον ἀκουσικὸν τύμπανον, τοῦ ὁποίου κτυπηθέντος διεγείρουται εἰς κίνησιν τὰ ἀκουσικὰ νεῦρα, καὶ προξενούσι τῆς ἀκοῆς τὰ αἰσθήματα. Ἐὰν δὲ κατὰ τι συμβεβηκὸς ἐκτραγῆ τοῦ τυμπάνου ὁ ὕμην, παύει εἰς τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀκοῆς ἢ αἰσθησις. Εἶναι δὲ ἡ ἀκοὴ ὀξυτάτη ἀπὸ τὰς αἰσθηταίς· διότι ἄνθρωποι πίπτοντες εἰς λειποθυμίας, ἀκούουσι τοὺς γινόμενους κτύπους καὶ ἦχους, μὴ ὅλον ὅτι οὔτε βλέπουσιν, οὔτε μυρίζουσιν, οὔτε κινήσεις σωματικὰς διὰ

τῆς ἀφῆς αἰσθύνονται. Ἔχομεν δὲ λέξεις πολλὰς καὶ διαφόρους εἰς τοὺς ἤχους· διότι λέγομεν: φωνεῖ, βοᾷ, σεσνάζει, μυκᾶται, χρεμετίζει, ψοφεῖ, βρουτᾶ, παταγεῖ, θρουπεῖ· τὰ ὅποια ὅλα σχεδὸν εἶναι πεποιημένα ἀπὸ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἤχουσι· λέγομεν δὲ καὶ ἤχου ὀξύον, βάρυον, τραχύον, λεῖον κτλ. Οἱ δὲ ἔχοντες ἐπιτηδεῖου αὐτοῦ, ἢ ἐκ φύσεως ἢ γυμνασθέντες εἰς τὴν μουσικὴν, ἐμποροῦν νὰ διακρίνωσι καὶ τὰς λεπτοτάτας κατὰ τὴν ἀνάβασιν καὶ κατάβασιν διαφορὰς τῶν τόνων.

ΠΕ'. Τὰ ὀμμάτια εἶναι τῆς ὁράσεως αἰσθητήρια. Ἀκτῖνες φωτὸς ἐκπεμπόμεναι ἀπὸ τὰ ὀρατὰ πράγματα, καὶ προσπίπτουσαι εἰς τὸ ὀμμάτιον διαβαίνουσι διὰ διαφόρων διαφανῶν υἰκνῶν καὶ υγρῶν, μάλιστα δὲ διὰ τοῦ λεγομένου ὀπτικοῦ φακοῦ, καὶ εἰς τὸν μυκὸν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐντυπώνουσι τὰς εἰκόνας ἐπάνω τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς λεγομένου χιτῶνος, ὅστις συνέχεται μὲ τὰ ὀπτικὰ νεῦρα, τὰ ὅποια μετασχετεύουσαι εἰς τὴν ψυχὴν τὰς εἰκόνας ταύτας παρισανούσας τὰ ἔκτος ὀρατὰ αὐτικέμενα. Διὰ τῆς αἰσθήσεως ταύτης ἀποκτιῶμεν τὰς ἐννοίας τῶν χρωμάτων, τοῦ φωτὸς, τοῦ σκότους, τοῦ μεγέθους, τοῦ σχήματος τῶν σωμάτων· καταλαμβάνομεν τὰ πόρρω, τὰ ἴγγυς, τὰ ὑψηλὰ, τὰ χαμηλὰ κτλ.

ΠΣ'. Ἀμέσως διὰ τοῦ ὀμματος τίποτ' ἄλλο δὲν βλέπομεν, εἰμὴ ἐπιφανείας καὶ διαφόρους φωτισμούς. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ἀχώριστα ἀπὸ σωμάτων, ἐμμέσως δι' αὐτῶν βεβαιονόμεθα καὶ τὴν τῶν σωμάτων συνύπαρξιν. Τὰς δὲ εἰσοχὰς καὶ ἐξοχὰς, καὶ τὰ ἀφῆμῶν ἀποσημάτια τῶν σωμάτων, διδασκόμεθα ἀπὸ τῆς ἀφῆς τὴν ὁδηγίαν. Ἀποδεικνύουσι δὲ τὸν λόγον ἄνθρωποι

γευνηθέντες μὲ συγκολλημένα βλέφαρα, καὶ ἔπειτα διὰ χειρουργικῆς ἀνατομῆς τὴν χρῆσιν τῶν ὀφθαλμῶν ἀποκτήσαντες, οἳ εἰναι κατ' ἀρχὰς ἄλλο δὲν ἠσθάνοντο, εἰμὴ ἐπιφανείας φωτισμένας εὐτὸς τῶν ὀφθαλμῶν τῶν· κατ' ἀλέγου δὲ ὠδηγήθησαν ἀπὸ τῆν ἀφῆν νὰ βλέπωσι τὰ ὄρατὰ εἰς τὸν ἴδιον αὐτῶν τόπον.

ΠΖ'. Λαμβάνομεν δὲ μὲ τὴν ὄρασιν καὶ κινήσεως ἀντίληψιν, παρατηροῦντες τὸ κινούμενον σῶμα εἰς διαφύρους τόπους ἐκ διαδοχῆς. Τίποτε ἄλλο λοιπὸν δὲν εἶναι ἢ διὰ τῆς ὄρασεως παρατηρουμένη κίνησις, εἰμὴ ἀλλαγὴ διαφόρων τόπων, τοὺς ὁποίους ὑπεσιέρχεται ἐκ διαδοχῆς τὸ κινούμενον σῶμα.

Σημείωσις. Εἰς τὰς πέντε ταύτας αἰσθήσεις εἰμὲθα περιορισμένοι οἱ ἄνθρωποι, καὶ δι' αὐτῶν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὰ ἔκτεῖς ἡμῶν πράγματα, ὅσον μᾶς εἶναι ἀναγκαῖον. Ἐὰν δὲ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωμεν πλειοτέρας, τ', εἰάν ὑπάρχοισιν ἴσως ἕῃα πλειοτέρας ἔχοντα, ἢ διαφόρους παρὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων, δὲν δύναται νὰ μᾶς πληροφόρησῃ ἡ πείρα.

ΠΗ'. Διὰ τῆς ὄρασεως καὶ ἀκοῆς καὶ ἀφῆς ἀντιλαμβανόμεθα πραγμάτων ἔκτεῖς ἡμῶν κειμένων εὐκολώτερα, παρὰ διὰ τῶν ἄλλων δύο αἰσθήσεων. Διὰ τοῦτο πολλοὶ τὰς ὀνομάζουσιν αἰσθήσεις εὐγενετέρας· ἄλλοι δὲ ἀποδίδου τὸνομα τοῦτο εἰς μόνον τὰς δύο, ὄρασιν καὶ ἀκοῆν. Ἰαλλὰ τὰ μὲν τῆς ὄρασεως αἰσθήματα παριστάνουται ὡς συνυπάρχοντα, τὰ δὲ τῆς ἀκοῆς ὡς ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, ἡγουν διαδοχικῶς· αἰτία δὲ εἶναι, ὅτι τὰ μὲν ὄρατὰ ἐμποροῦμεν ὅσον θίλομεν νὰ παρατηρῶμεν, ὅντα ἀκίνητα· τὰ δὲ ἀκουσὰ, διὰ κινήσεως εἰσερχόμενα εἰς τὰ αὐτία, ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ εἶναι διαδοχικά. Εἰς δὲ τὰ ἀπτά ἢ διαδοχῆ εἶναι συν-

ημμένη με τὴν διαμονήν, ὅταν μάλις ἢ ἀφῆ κινουμένη ἔχη βοηθὸν καὶ τὴν ὄρασιν,

ΠΘ'. Ὅλοι αἱ αἰσθήσεις συμβαίνουσι ἐντὸς ἡμῶν αὐτῶν, ἐπειδὴ τὰ αἰσθητὰ προσβάλλουσι εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν αἰσθητηρίων. Ἐμάθαμεν δὲ διὰ τῆς ἀφῆς νὰ τὰς ἀποδίδωμεν εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν κείμενα πράγματα. Τὰ μὲν ὄρατα κατὰ τὸν ὁποῖον εἶπαμεν ἀνωτέρω τρόπον (ΠΒ'). τὰ δὲ ἀκουσά, διότι παιδευόμεθα ὑπὸ τῆς ὀράσεως ὅτι τὰ ἡχοῦντα πράγματα, ἢ τὰ λαλοῦντα πρόσωπα εὐρίσκονται ἐκτὸς ἡμῶν· ἐκ τούτου ἐσυνηθίσσαμεν νὰ συμπεραίνωμεν, ὅτι καὶ οἱ ἤχοι· τὰ δὲ ἀπτά ἐξεύροντες ὅτι ἐμποροῦν νὰ προσβάλλωσι εἰς πᾶν μέρος τοῦ σώματός μας, συμπεραίνομεν ὅτι καὶ ταῦτα εὐρίσκονται ἐκτὸς ἡμῶν εἰς τόπον ἴδιον. Ἀλλὰ τὰ αἰσθήματα τῆς γεύσεως καὶ ὀσφρησεως ἀντιλαμβανόμεθα ἐντὸς ἡμῶν, ὅπου καὶ συμβαίνουσι· διότι τὴν γλυκύτητα τοῦ μέλιτος ἐντὸς τοῦ σώματος, ὅπου συμβαίνει τὸ αἰσθημα, ἀντιλαμβάνομεν, καὶ τοῦ ῥόδου τὴν εὐωδίαν εἰς τὴν μύτην.

ΠΙ'. Ἀπορεῖται ὑπὸ πολλῶν, Διὰ τί, ἐν ᾧ παθαίνονται ὑπὸ τῶν ἐκτὸς δύο ὀφθαλμοὶ, καὶ δύο αὐτία, καὶ δύο ῥωθόνια τῆς μύτης, βλέπομεν ἐν τῷ ὀρατῶν, καὶ ἀκοῖομεν ἐν τῷ ἀκουσῶν, καὶ ὀσφραίνόμεθα ἐν τῷ ὀσφραυτῶν; Πρὸς τὸ ὁποῖον ἢ ἀπάντησις εἶναι πολλὰ εὐκόλως. Περὶ μὲν τῆς ὀράσεως αἰτία εἶναι, ὅτι ἐπειδὴ τὰ ὄρατα βλέπομεν ἐκτὸς ἡμῶν εἰς τόπον ἴδιον (ἀνωτ.), καθὼς εἶναι τοῦ ὀρατοῦ εἰς ὁ τόπος, οὕτω πρέπει νὰ τὸ ἴδωμεν καὶ ἐν· διότι ὅπου τὸ βλέπει ὁ εἰς, ἐκεῖ τὸ βλέπει καὶ ὁ ἕτερος ὀφθαλμός. Περὶ δὲ τῆς ἀκοῆς, ἐπειδὴ ἔρχονται κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ τῶνοι εἰς τὰ αὐτία μας, ἐξ ἀνάγκης

πρέπει νὰ ἀκούσωμεν ἐν καὶ ὄχι δύο. Ἡ δὲ ὁσμὴ, ἔπει-
δὴ εἶναι συνεχὴς ὁμοίου αἰσθήματος, δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἔχη
τι διάφορον, ὡς εἰ ἀριθμηθῶσι δύο τὰ αἰσθήματα.

Σημείωσις. Ζητεῖται προσέτι εἰς τὴν ὄρασιν, Πῶς, ἐν ᾧ αἱ εὐ-
κύνες τῶν ὀρατῶν ἀντυπένονται εἰς τὴν ἀμφιβληστροειδῆ χιτῶνα
ἀνεστραμμένα, τὰ βλέπομεν ὁμῶς ἐρθῆ; ἀλλ' ἡ λύσις τῆς ἀπο-
ρίας ταύτης ἐναποταμιεύεται εἰς τὴν τῶν Ὀπτικῶν ἐπιστήμην.

ΓΙΑ'. Ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως ἀναγκαίως πρέπει νὰ ση-
μειώσωμεν τὰ ἐφεξῆς.

α'. Αἱ διαφοραὶ τῶν αἰσθημάτων προέρχονται ἀπὸ τὰς
διαφόρους τῶν αἰσθητῶν προσβολάς· διότι ἄλλως προσβάλ-
λει εἰς τὴν ὀφθαλμὸν μου τὸ πρᾶσινον, καὶ ἄλλως τὸ κόκ-
κινον· κατ' ἄλλον τρόπον πλήττει τὸ αὐτίον μου ἢ λέξις
ἄνθρωπος, καὶ κατ' ἄλλον ἢ βούς, καὶ εἰς τὰς ἄλλας αἰ-
σθήσεις ὁμοίως. Ποῦ ἔμῳς ὑφίσταται κυρίως ἡ διαφορὰ αὐ-
τῆ, ἐκ τῆς πείρας δὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν.

β'. Τὰ αἰσθήματα εἶναι τρόποι προσβολῶν γινομένων
εἰς τὰ αἰσθητήριά μας· προσβάλλουσι δὲ δυνάμεις τινὲς
εὐρισκόμεναι εἰς τὰ, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκπηγάζουσι, σώμα-
τα· φανερόν γίνεται λοιπόν, ὅτι τὰ εἰς ἡμᾶς συμβαίνοντα
αἰσθήματα δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν καὶ εἰς τὰ ἐκ τῶν ὁ-
ποίων προσβαλλόμεθα, αἰσθητά· ἢ γλυκύτης, φέρ' εἰπεῖν,
τοῦ μέλιτος γίνεται εἰς τὸ σῶμα ἐπαισθητῆ, διότι τὰ μό-
ριά του διαθέτουσιν οὕτω τὴν γλῶσσαν, ὡς αἰσθάνεται τῆς
γλυκύτητος, ἀλλ' ὄχι διότι ἐμφωλεῦσι εἰς τὸ μέλι τοιοῦ-
τούτι, ὅποσον αἰσθανόμεθα· καὶ ἡ κευτοῦσα ἄκανθα προ-
ξενεῖ ἄλγος, διότι ἡ ὀξύτης αὐτῆς πλήττει σφοδρῶς τῆς
ἀφῆς τὰ νευρίδια, ὄχι διότι ἔχει εἰς ἑαυτὴν τὸ ἄλγος· ὡς-
αὕτως πρέπει νὰ σοχασθῶμεν καὶ διὰ τὰ ἄλλα αἰσθητά.†

γ'. Πᾶς ἄνθρωπος ἀντελαμβάνεται διὰ τῶν αἰσθητικῶν τελειότερα ἢ ἀτελέστερα, καθὼς τὰ αἰσθητήριά του ἠθέλην εἶσθαι ὑγιᾶ καὶ ὀξεᾶ, ἢ ἀσθενῆ καὶ ἀμβλύτερα.

δ'. Πᾶσα αἰσθησις δύναται νὰ ὀξυθῆ πολὺ διὰ τῆς ἀσκησεως. Ἐὰν δὲ αἰσθησίς τις εἶναι πολλὰ ἀσθενής, ἢ ἐλλείπη παντάπασιν, αἱ ἄλλαι συχνάκις γίνονται ἰσχυρώτεραι καὶ ὀξύτεραι· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, πολλοὶ τυφλοὶ ἐμποροῦν διὰ τῆς ἀρῆς νὰ διακρίνωσιν εἶδη νομισμάτων διάφορα, καὶ τίνα εἶναι καθαρὰ, τίνα δὲ κίθδηλα, καὶ χρώματα ὑφασμάτων· ἢ γίνεται ἡ ἀκοή των τόσον ὀξεῖα, ὥς διακρίνουσι πολὺ μακρότερα τὰς τῶν ἤχων διαφορὰς, παρὰ οἱ βλέποντες. Οἱ πλείότεροι ὄγριοι ἔχουσι πολὺ ὀξύτερας τὰς αἰσθήσεις παρὰ τοὺς πολιτισμένους ἀνθρώπους, ἐπειδὴ τὰς ἥσκησαν περισσώτερον ἐκ νεότητος.

ε'. Τῶν νεογνῶν παιδίων πρῶτον κινεῖται ἡ ἀφή, ἔπειτα ἡ γεῦσις καὶ ἡ ὄσφρησις, καὶ τελευταῖον ἡ ὄρασις καὶ ἡ ἀκοή· αἱ δὲ ἔσχαται εἶναι αἱ εὐγενέστεραι αἰσθήσεις (ΠΗ'). διότι μᾶς χρησιμεύουσι ὑπὲρ τὰς ἄλλας εἰς τὰς γνώσεις μας.

ς'. Ἐὰν προσβάλλωσι δύο ἐντάμα τὸ αὐτὸ ὄργανον, ἀλλ' ἀσυγκρέτως τὸ ἓν παρὰ τὸ ἄλλο εὐτονώτερα, τὸ ἐκ τῆς ἀτονωτέρας προσβολῆς αἰσθημα ἀφανίζεται· οὕτω βρουτῆς ἐξαίσιος πόταγος δὲν ἀφίνει ὕ' ἀκούσωμεν τὸν, ὅσου ἂν θέλῃ, μέγα βοῶντα· καὶ ἡλίου μαρμαρυγαὶ τὸ τῆς σελήνης φεγγάριον ἀφανίζουσι· καὶ εἰς τὰς ἄλλας αἰσθήσεις ὁμοίως.

ΤΙΒ'. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις μᾶς ὄπατα ἡ αἰσθησις, ἀνάγκη ἦτο νὰ εὐρεθῶσιν οἱ χρήσιμοι κανόνες καὶ ὄροι εἰς ἐκκλίσειν καὶ ἀποφυγῆν τοῦ κακοῦ· διότι κακοῦ εἶναι ἢ

Αἶα νὰ πιεσῶμεν τὴν εἰς τὰ ὕδατα κώπην θλασμένην, ἐνῶ εἶναι ἀθλαστος, καὶ νὰ ἐκλαμβάνωμεν τὴν κατὰ γῆς εὐρισκομένην ὄψαριον λεπίδα ὡς ὄσολόν. Κανόνες λοιπὸν ὀρθῆς καὶ ἀπταιστου αἰσθήσεως ἄς εἶναι οἱ ἑφεξῆς.

α'. Νὰ εἶναι τὸ αἰσθητήριον ὑγιές, ἤγουν ὁ ὀφθαλμὸς, τὸ αὐτίον κτ. διότι, ἂν εἶναι χαλασμένον, ἢ ἀσθενές, φανερὸν εἶναι ὅτι τὰ αἰσθήματα δὲν ἔμποροῦν νὰ εἶναι ὀρθά· οὕτως οἱ ἐκτεριῶντες βλέπουσι πράσινα τὰ πράγματα· οἱ δὲ ὑπκωφοὶ δὲν ἀκούουσι καθαρῶς τοὺς ἤχους κτλ.

β'. Νὰ εἶναι ὑγιές ὅλου τῶν νεύρων τὸ σύστημα· διότι, εἰάν εἶναι ἢ ἐκ φύσεως, ἢ δι' ἀσθενείαν ἀδύνατον, αἱ προσβολαὶ προσπίπτουσι ἐπαισθητότεραι· καὶ τὰ αἰσθήματα φαίνονται παρ' ὅσον εἶναι πλέον ἐπιτεταμένα· γίνεται δὲ τοῦτο φανερὸν ἀπὸ τὰς ὑστερικὰς γυναῖκας, καὶ ἀπὸ τοὺς λεγομένους υποχονδριακοὺς, οἵτινες μῆτε φῶς πολὺ ὑποφέρουσι, μῆτε ἤχους σφοδροτέρους, μῆτ' ὀσμάς κτλ.

γ'. Νὰ μὴ εὐρίσκεται τὸ αἰσθητὸν εἰς ἀπόσχημα πέραν τοῦ μετρίου μέγα ἢ μικρὸν· οἶον, νὰ μὴ βιάζεται ἢ ὄψις νὰ βλέπῃ τὰ ἐγγύτατα, μὴδὲ τὰ πολὺ μακρὰν ἀπέχοντα.

δ'. Τὸ μέσον (εἰς ὅσας αἰσθήσεις εἶναι ἀναγκαῖον) νὰ εἶναι κατάλληλον καὶ προσφυές, καθὼς εἰς τὴν ὄρασιν καὶ ὀσφρήσιν καὶ ἀκοήν, ἀγαθὸν μέσον εἶναι ὁ καθαρὸς ἀήρ.

ε'. Ἐὰν ἡ ὄρασις καὶ ἡ ἀκοή εἶναι ὀπωποῦν ἀσθενείαι, νὰ ἐπιδοθῶνται διὰ τῶν ἀναγκαῶν ὀργάνων, τὰ ὅποια ἐπενοήθησαν ἀπὸ τοὺς μηχανικοὺς· λέγω δὲ διοπτῆρια καὶ τηλεσκοπία καὶ μικροσκοπία, καὶ ἀκουσικὰ ὄργανα.

ς'. Νὰ παραλαμβάνεται εἰς βοήθειαν καὶ ἄλλη αἰ-

σθησις, ὅταν τῆς μιᾶς ἢ κρίσις εἶναι ἀμφίδολος· οἷον, εἰάν διὰ τῆς ὄρασεως κρίνῃς τὴν εἰς τὰ ὕδατα κώπην θλασμένην, ψηλαφήσας μὲ τὴν χεῖρα σου θέλεις πληροφορηθῆν, ὅτι εἶναι ἄθλαστος· οἱ δὲ βοτανολόγοι περιεργαζόμενοι τὰς βοτάνας καὶ τὰς βλίπουσι, καὶ τὰς πιάνουσι, καὶ τὰς μυρίζουσι, καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τὰς πλησιάζουσι.

ζ. Πᾶσα μὲν αἰσθησις νὰ καταγίνεται περὶ τὸ ἴδιον, καὶ νὰ μὴ κρίνῃ τὰ τῶν ἄλλων· οἷον τὸ σάκχαρον ἢ μὲν ὄρασις κρίνει ὅτι εἶναι λευκόν, ἢ δὲ γεῦσις, ὅτι εἶναι γλυκῦ· οὗτ' ἢ ὄρασις λοιπὸν πρέπει νὰ κρίνῃ τὴν ἄσβεστον γλυκείαν, διότι ἔχει τὸ χρῶμα τοῦ σακχάρου, οὗτ' ἢ γεῦσις νὰ κρίνῃ πᾶν γλυκῦ ὅτι εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ λευκόν, διότι εἶναι τὸ σάκχαρον. Καὶ οὗτοι εἶναι οἱ κανόνες ἀνεπιλήπτου καὶ ἀπταιέσου αἰσθήματος· ἀλλ' ολίγου ἔλειψε νὰ λησμονήσω τὸν ἐφεξῆς.

η. Νὰ μὴ προσέχωσι πολλαὶ ὁμοῦ εἰς πολλὰ αἰσθητὰ· διότι γίνονται ἀσθενῆ καὶ ἀμαυρὰ τὰ αἰσθήματα· οἷον, εἰάν θέλῃς μὲ τὴν ἀκοήν νὰ ἀκούῃς τὸν λαλοῦντα καὶ μὲ τὴν ὄρασιν νὰ βλέπῃς εἰκόνα, καὶ μὲ τὴν ἀφήν νὰ δοκιμάζῃς τραχύτητα ἢ λειότητα ὑποκειμένου σώματος, καὶ ἐν ἀπὸ τὰ τρία αἰσθήματα δὲν θέλεις προσλάβειν ἀκριβεῖς καὶ τέλειον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ Συνειδήσεως καὶ Ἐποπτείας.

ΤΙΓ΄.

Δύναμις τις ἰδιαίτερα τῆς ψυχῆς τὴν κάμνει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς ἑαυτὴν, καὶ νὰ παρατηρῇ τὰ ἔργα τῆς ἢ ἐπιστροφή αὐτῆ καὶ παρατήρησις γίνεται εἰς ὅλας τῆς ἐν γένει τὰς πράξεις, ἐπιστηριζομένη εἰς πρώτην τινα ἐπιστροφήν, περὶ τῆς ὁποίας θελομεν ὁμιλήσειν εἰς τὴν Κρηπίδα· παρατηρεῖ δὲ δι' αὐτῆς ἢ ψυχῆ καὶ αἰσθήματα καὶ φαντάσματα καὶ κρίσεις καὶ σοχασμούς, καὶ ὅλας ἐν γένει τὰς ἡσύχως ἐκτελουμένας πράξεις τῆς· ὅλλ' ἐνταῦθα τὴν θεωροῦμεν ἐπὶ μόνῃς τῆς αἰσθήσεως.

ΤΙΔ΄. Ἄς σαφησίωμεν τὸ πρᾶγμα διὰ παράδειγματος. Βλέπω τὸν Ξενοφῶντα διαβαίνοντα· ἡ ὄρασις μ' ἔδωκε τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνδρός· σρέφουσα δὲ ἡ ψυχὴ εἰς ἑαυτὴν νοεῖ, ὅτι ἶδε τὸν Ξενοφῶντα, οὐχὶ δὲ τὸν Πλάτωνα· τὴν δύναμιν ταύτην πολλοὶ τῶν νεωτέρων ὀνομάζουσι μετὰ Λωκκίου αἰσθησιὺν ἐσωτερικὴν. Ἡμεῖς δὲ κρίνοντες οἰκειότερον καὶ τοῦτο νὰ ὀνομάζεται ἡ ἐσωτερικὴ ἀρῆ (ΠΑ΄. Σημ.)· ὀνομάζομεν ταύτην συναίσθησιν, ἢ συνείδησιν· διότι γνωστὸν πρᾶγμα κατὰ ταύτην εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἡμῶν αὐτῶν κατάστασις, τὴν ὁποίαν συνεπισάμεθα ἢ συναισθανόμεθα εἰς ἑαυτούς, ὄντες ἡμεῖς αὐτοὶ καὶ γινώσκοντες ἐνιάνμα καὶ γνωσκόμενοι.

ΤΙΕ'. Ὁ ἀνθρώπος συναισθάνεται ἐφ' ὅσον εἶναι ἐνεργὰ τὰ αἰσθητήριά του· διότι εἰς βαθύν ὕπνον ἢ μεγάλην λειποθυμίαν παύει ἢ συνείδησις. Διαιρεῖται δὲ·

α'. Εἰς συνείδησιν ἐξωτερικῶν υποκειμένων, τὰ ὅποια εὐρίσκονται εἰς τόπον.

β'. Εἰς συνείδησιν τῶν μεταβολῶν τῆς ψυχῆς γινομένων εἰς χρόνον, διότι τῶρα μὲν χαίρει, τῶρα δὲ εὐφραίνεται, τῶρα δὲ πάλιν κατ' ἄλλόν τινα τρόπον διατίθεται· τὸ ὁποῖον ἰδιαίτερα ἐμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν συναισθήσιν, καθὼς καὶ ἄλλοι πολλοὶ τὸ ὀνομάζουσι.

γ'. Καὶ εἰς αὐτοσυνείδησιν, ἂν πρέπη νὰ τὴν ὀνομάσω οὕτως, ἢ αὐταγνωσίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν διακρίνομεν ἡμᾶς αὐτοὺς τοὺς αἰσθανομένους ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πράγματα· διότι διὰ τῆς ἐπιστηπτικῆς ταύτης δυνάμεως φθάνομεν εἰς τὸ νὰ κάμωμεν τὴν διάκρισιν ταύτην, ἐνῶ αἰσθανόμεθα ὅτι αἰσθανόμεθα, ἢ, νὰ εἶπω σαφέστερα, γινώσκοντες ὅτι ταύτην τὴν ὥραν ἴδαμεν τὸν Ξενοφῶντα, καταλαμβάνομεν, ὅτι ἡμεῖς οἱ ἰδόντες τὸν Ξενοφῶντα εὐμεθα πρᾶγμα ἄλλο παρὰ τὸν ὁραθέντα.

ΤΙΣ'. Ἐὰν δὲ αἱ μεταβολαὶ τῆς ψυχῆς συμβαίνωσι τάχις, καθὼς εἰς σφοδρὰ πάθη καὶ εἰς διαχύσεις καὶ διατριβὰς, ἢ συνείδησις αὐτῶν ἢ δὲν γίνεται παντάπασι, ἢ δὲν γίνεται τόσον φανερά, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ τὴν διακρίνωμεν. Τὴν ἐμποδίζει δὲ πολλάκις ἀσθένεια τῶν προσβολῶν, μάλιστα δὲ κάματος, νευρικῆ ἀδυναμία, καταφορὰ εἰς ὕπνον, λειποθυμία κτλ.

ΤΙΖ'. Πᾶσαν ἔννοιαν ἐμποιοῦμένην διὰ τῆς αἰσθήσεως, καὶ δι' ἐπιστροφῆς (ΤΙΔ'.) ἐπιγνωσκομένην, ὀνομάζομεν ἐποπτικὴν ἔννοιαν· ἢ, ἀπυθιζομένην εἰς

αὐτὸ τὸ αἰσθητὸν πρᾶγμα, ἔποπτικὴν γνῶσιν· οὕτω, φέρει εἶπειν, τῆς ἔμπροσθέν μου κειμένης τραπέζης λαμβάνω διὰ τῆς ὁράσεως γνῶσιν ἔποπτικὴν· καὶ τῆς φωνῆς τοῦ προσλαλοῦντος φίλου μου ἢ γνῶσις εἶναι ἔποπτικὴ· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων ὡσαύτως, ὅταν τὰ δι' αὐτῶν διαπορθευόμενα αἰσθήματα καταλαμβάνω κατὰ συνείδησιν.

Σημείωσις. Περὶ τῶν ἔποπτικῶν γνῶσεων θελομεν ὁμιλήσειν πολλαχού, διακρίνοντας τὰ εἶδη των ὡς ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ἔποδον παριστάνονται εἰς τὴν ψυχὴν μας· κυριολεκτικώτερον ἠδύνατο να ὀνομασθῶσι θεωρίαι, ἐπειδὴ ἐκ μεταφορᾶς τῆς ὁράσεως γίνεται κατ' αὐτὰς τὸ αἰσθητὸν ὁρατὸν τρόπον τινα εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἡμῶν δύναμιν, ὅταν τὰ αἰσθήματα παριστάνονται τόσον εὐκρινῆ, καθὼς βλέπομεν με ὑγιεῖς ὀφθαλμούς διὰ τοῦ ἀπαιτουμένου φωτός τὰ τῆς ὁράσεως ἀντικείμενα· ἀλλ' ἡ θεωρία εἰσὶν σημασίαν ἄλλην εἰς τὴν φιλοσοφίαν· καὶ διὰ τοῦτο ζητοῦμεν τὴν ἀδαιαν να ὀνομαζόμεν τὰς γνῶσεις ταύτας ἔποπτικάς, ἢ ἔποπτείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ Φαντασίας.

ΤΙΗ΄.

Φαντασία εἶναι τῆς ψυχῆς δύναμις, με τὴν ὁποίαν παριστάνει ὡς παρόντα πρᾶγματα ἀπόντα, τὰ ὅποια ἄλλοτε ποτὲ προσέπεσαν εἰς τὴν αἰσθησιν· οἷον ἔργα τῆς παρελ-

θούσης ἡμέρας· πράγματα, τὰ ὅποια ἴδα εἰς τινα ὁδοιπορίαν· τὴν εἰκόνα τῆς μορφῆς τοῦ ἀποδημοῦντος φίλου μου. Ταῦτα πάντα εἶναι εἰνῶσαι τῆς φαντασίας, εἰς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ δαυεῖζωσι τὴν ὕλην αἰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιληψεῖς.

ΤΙΘ'. Δὲν δύναται δὲ ἡ φαντασία ἐπίσης νὰ ἀναπολήσῃ πάντα τὰ αἰσθητά· ἀλλ' εὐκολώτατα μὲν ἀναπολεῖ τὰ ὄρατά, δυσκόλως δὲ τὰ ἀκουσά καὶ ἀπτά, δυσκολώτατα δὲ τὰ ὄσφραυτά καὶ γευσά· αἶθρ ἀνθρώπου, τὸν ἔποϊον ἴδες πρὸ πολλοῦ, εὐκόλως ἐμπορεῖς νὰ ἀναπολήσῃς τὴν μορφήν τοῦ προσώπου του, δυσκόλως δὲ τὸν ἤχον τῆς φωνῆς του· ἀλλὰ πολὺ δυσκολώτερα ἐμπορεῖς νὰ ἀναπολήσῃς τὴν γευσικὴν ποιότητα βρώματος, τὸ ἔποϊον ἔφαγες πρὸ πολλοῦ.

Σημείωσις. Καθὼς περὶ τῆς αἰσθήσεως (ΠΓ'. Σημ. Β'). οὕτω καὶ ἔδῳ λέγομεν, ὅτι φαντασία λέγεται καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια· τὰ δὲ, τὰ ὅποια φανταζόμεθα, ὀνομάζονται φαντασά· αἱ δὲ τούτων εἰνῶσαι, φαντάσματα.

Ρ'. Ἐπειδὴ δὲ τὰ φαντάσματα προῦποιθέμεναι, ὅτι ἐγγειναν ἀρχήτερα αἰσθητά (ΤΙΗ'). συμπεραίνονται ἐκ τούτου εὐκόλως τὰ ἐφεξῆς.

α'. Ὅτι αἰ ἐκ γενετῆς τυφλοὶ κατ' οὐδένα τρόπον δὲν ἐμποροῦν νὰ φαντασθῶσι τὰ χρώματα.

β'. Ὅτι τὰ σφοδρότερον κινήσαντα τὴν αἰσθησιν εἶναι εὐφανταστότερα, παρὰ τὰ ἀτονώτερον.

γ'. Ὅτι τὰ πρόσφατα αἰσθητά εἶναι εὐφανταστότερα παρὰ τὰ παλαιά.

δ'. Ὅτι ὅσα συχνάκις προσπίπτουσι εἰς τὴν αἰσθησιν, τὰ φανταζόμεθα εὐκολώτερα, ὅταν θείλωμεν.

ΡΑ'. Συμπεραίνεται δὲ ὄχι ὀλιγώτερον, ὅτι καὶ τῶν φαντασῶν αἱ ἔννοιαι εἶναι ἐποπτικαί, καθὼς καὶ τῶν αἰσθητῶν (ΤΙΖ'), τὰ ὅποια ἀναπολούμενα γίνονται φαντάσματα (ΤΙΗ'). ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν πρέπει νὰ ὀνομαζῶνται αἰσθητικαὶ ἐποπτεῖαι καὶ πραγματικαί· αὐται δὲ ἐποπτεῖαι φαντασιώδεις καὶ ἐπίπλαστοι διὰ τὴν ιδιότητα τῆς φαντασίας νὰ πλάττῃ καὶ ἀνυπάρκτα φαντάσματα, ὡς θέλομεν εἰπεῖν ἐφεξῆς.

ΡΒ'. Ἡ κατάστασις τοῦ σώματος, τοῦ ἐγκεφάλου, τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἔχουσι μεγάλην δύναμιν εἰς ἐπίτασιν καὶ ἄνυσιν τῆς φαντασίας· οἷον, νέοι ἄνθρωποι εἶναι παρὰ τοὺς πρεσβύτες φαντασικώτεροι· εἰς σφοδρότεραν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, εἰς ἐπικράτησιν παθῶν, εἰς πυρετώδεις παροξυσμούς, ἐνεργεῖ ἀκατόπαυσα ἡ δύναμις αὐτή· ὅταν ἀπὸ κόπου ἀποκάμῃ τὸ σῶμα, ἀποκάμνει καὶ αὕτη.

ΡΓ'. Ἀπὸ τὰ φαντάσματα, τινὰ μὲν διεγείρομεν θέλοντες· ἄλλα δὲ διεγείρονται αὐτόματα, χωρὶς ἰδικῆς μας θέλησιν· οἷον, θέλων πολλόκις νὰ φαντασθῆς τὸν φίλον σου, φαντάζεσαι ἄκων καὶ τινὰ ἄλλα προηγηθέντα ἢ ἀκολουθήσαντα τοῦ φίλου τὴν ἀναχώρησιν, περὶ τοῦ ὁποίου θέλομεν εἰπεῖν καὶ ἐφεξῆς, καὶ πάλιν ὅπερ ἀξιολόγους τινὰς ὑποθέσεις καὶ θέλων δὲν δύνασαι πολλάκις ν' ἀποσπάσῃς τὴν φαντασίαν.

ΡΔ'. Τῆς φαντασίας ἔργον εἶναι ὄχι μόνον ν' ἀναπολῇ προγενημένα αἰσθήματα (ΤΙΗ'), ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ μεταπλάττῃ καὶ μεταμορφώῃ παντοῖος, καὶ ἀλλοίως παρὰ καθὼς ὑπάρχουσιν εἰς τὴν φύσιν· πράττει δὲ τοῦτο κατὰ τοὺς ἐφεξῆς τρόπους.

α'. Συναρμόζει ολόκληρα πράγματα, τὰ ὅποια φυσικῶς δὲν συναρμόζονται, καθὼς, ὅταν φαντάζεσαι τὴν ἄμαξαν τῆς Ἀφροδίτης ἐλκομένην ὑπὸ περιζερωῶν.

β'. Συναρμόζει μερικά εἰς ἑνὸς ὅλου συμπλήρωσιν, καθὼς, ὅταν φαντάζεσαι Κένταυρον, Πήγασον.

γ'. Συναρμόζει εἰς πράγματα τὰς ὁποίας δὲν ἔχουσι ιδιότητος, οἷον ὄρος κινούμενον, ἵππος πρῶσινας, ὄνος ἑπτάμενος.

δ'. Ἀποδίδει εἰς τὸ αὐτὸ πρῶγμα ιδιότητος ἀμοιβαθῶν παραλλασσομένης· καθὼς ἦσαν αἱ πλαττόμεναι ὑπὸ τῆς Ἡλεοδουλίνης κόραι, αἷτινες

ἄνδιχα εἶδος ἔχουσαι

Ἡ μὲν λευκαὶ ἔασιν ἰδεῖν, ἡ δ' αὖτε μέλαινα (α).

ε'. Πολλαπλασιάζει τὸ αὐτὸ μέλος, καθὼς ὅταν φανταζώμεθα τὸν Βριάρεων ἔχοντα ἑκατὸν χεῖρας.

ς'. Ἀφαιρεῖ τινὰ μέλη, καθὼς, εἰάν φαντασθῶμεν ἀκέφαλον ἄνδρα περιπατοῦντα καὶ ἐργαζόμενον μὲ τὰς χεῖρας.

ζ'. Μεγαλύνει τὰ πράγματα· καθὼς, εἰάν φαντασθῶμεν γίγαντα οὐρανομήκη.

η'. Τὰ σμικρύνει ἐξ ἐναντίας· καθὼς, ὅταν φαντασθῶμεν πυγμαῖον καὶ σπιθαμιαῖον ἀνθρωπίσκον.

θ'. Μῆρος μὲν αὐτῶν μικρύνει, μέρος δὲ μεγεθύνει· οἷον, ὅταν τίς φαντασθῇ τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον μακροσκελέστατον, καὶ μικροκεφαλώτατον.

ι'. Μεταθέτει τῶν πραγμάτων τὰ μέρη, καθὼς, εἰάν εἰς ἀνθρώπινον πρόσωπον φαντασθῶμεν τοὺς μὲν ὀφθαλ-

(α) Διογ. Λαερ. εἰς βίωσ. Ἀριστοφ.

μοὺς εἰς τῶν αὐτίων τὸν τόπον, καὶ ταῦτα εἰς τὸν τόπον ἐκείνων.

Καὶ οὗτοι εἶναι οἱ κυριώτεροι τρόποι, κατὰ τοὺς ὁποίους μεταπλάττει ἡ φαντασία τὰ προγενημένα αἰσθήματα διαφόρως παρὰ καθὼς ἀπαυτῶνται εἰς τὴν φύσιν· τὰ δὲ κατ' αὐτοὺς παριζανόμενα φαντάσματα λέγονται ἔννοιαι καὶ ἐποπτεῖαι ἐπιπλάσοι (ΡΑ').

ΡΕ'. Εἰς τὰς ἐπιπλάσους ἔννοιαι ἀπαιτεῖται ἀναγκαιῶς τὸ δυνατόν, ἢ γοῦν νὰ ἐμποροῦν νὰ ὑπολείπτονται εἰς τὸ ὄμμα τῆς φαντασίας· οἷον, εἴαν τις εἰς μάτην βιάζεται νὰ φαντασθῇ κύκλον τετραγώνου, καὶ σκοτεινὸν φῶς κτ., δὲν εἶναι ἔννοιαι, ἀλλ' ἄνοιαι πλέον τὰ ἔργα του.

ΡΣ'. Προσοχῆς δὲ χρεῖαν ἔχομεν μεγάλην, μὴ, ἐπειδὴ φανταζόμεθα τινα πράγματα, διὰ τοῦτο ὑπολάβωμεν καὶ ὅτι ἐνεργεῖα ὑπάρχουσι τοιαῦτα εἰς τὸν κόσμον· διότι τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι ταῦτα, εἰμὴ φαντασίας πλάσματα.

ΡΖ'. Τῆς φαντασίας αὕτη ἡ δύναμις νὰ μεταπλάττει καὶ μεταμορφῶνῃ τὰ πράγματα (ΡΔ') ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ Ποιητικὴ δύναμις, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος κατὰ διαφόρους τρόπους νὰ συνθέσῃ καὶ νὰ συναρμολογήσῃ διάφορα ὑποκείμενα· οὕτως ἐκ προτερημάτων, καὶ δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων, τὰ ὅποια εὐρίσκονται κατ' ἴδιον εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ὑποκείμενον, ἐμπορεῖ νὰ συνθέσῃ ἐπιπλάσως ἠθικούς χαρακτῆρας, καλὰ πρόσωπα, εὐδαίμονας βίους, τερπνὰ χωρία κτλ.

Σημείωσις Α'. Ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τοὺς τεχνίτας καὶ ποιητάς, τῶν ὁποίων ἔργον εἶναι νὰ ἐξέρωσι μὲ ἐπινοήματα ἐφ' αὐρισκόμενα μετ' αἰσθητικῆς κρίσεως· καὶ τότε ἡ φαντασία των ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ αἰσθητικὴ ποίησις. Ἀπαιτεῖται δὲ

εἰς τούτο ἰσχυρὰ καὶ εὐφορὸς φαντασίᾳ ἠνωμένη μετ' ὀρθὴν τῶν πραγμάτων κρίσιν.

Σημείωσις Β'. Εἰς τὴν ἐρημίαν καὶ εἰς τὸ σκοτὸς καὶ ὅπου ἐλ-
λείπει μακρὴν πᾶσα ταραχὴ, εἶναι ἡ φαντασίᾳ δρακιωτέρα· ἐξα-
σθενεὶ δὲ ἢ ἐκλείπει παντάπασιν, εἴαν τῆ ψυχῇ ἄγεται καὶ φέ-
ρεται ἀδιακόπως ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων.

ΡΗ. Τὰ παντάσμετα διεγείρονται κατὰ τινὰς νόμους,
οἱ ὅποιοι ἐμποροῦν νὰ ἀνομασθῶσι νόμοι ἐννοιῶν
συνδέσμου, ἢ ἐννοιῶν συγκυρήσεως. Διότι αἰ-
σθήματα, τὰ ὅποια προσελαίσομεν ποτὲ ἐντόμα ἢ εὐθύς τὸ
ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, διεγείρουσιν ἄλληλα, ἤγουν ἐόν φαντα-
σθῶμεν τὸ ἐν, αὐτόματον ἐργεταί εἰς τὴν φαντασίαν καὶ
τὸ ἄλλο· διὰ τούτο

α'. Αἰσθήματα, τὰ ὅποια συνέπεσον κατὰ τὸν αὐτὸν
χρόνον ἢ τόπον, ἀνακαλοῦνται εἰς τὴν φαντασίαν· οἷον,
εἴαν ποῦποτε περιπατοῦντες τρομαχθῶμεν ἀπὸ ἐνοικήπτου-
τα κεραυνόν, εὐρεθῶσι δὲ παρόντες Ξενοφῶν, καὶ Σπεύ-
σιππος· ἀδύνατον εἶναι νὰ φαντασθῶμεν τὸν κεραυνὸν ἐ-
κείνου, καὶ νὰ μὴ συμφαντασθῶμεν καὶ τοὺς ἄνδρας· καὶ
τὸν τόπον εἴαν φαντασθῶμεν, θέλομεν συμφαντασθῆν καὶ
τὰ γεγόμενα, καὶ ἐξ ἐναντίας· τὸ αὐτὸ λέγομεν καὶ πε-
ρὶ τοῦ χρόνου.

β'. Ἐάν φαντασθῶμεν αἰτίαν, συμφανταζόμεθα καὶ τὰς
ἐνεργείας τῆς· οἷον ἀδύνατον εἶναι νὰ φαντασθῶμεν τὸν Ἡ-
ρόστρατον καὶ νὰ μὴ ἐνθυμηθῶμεν ἐντόμα τὸν ἐμπρησμόν
τοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ναοῦ· καὶ τοῦτον φανταζόμενοι, φαν-
ταζόμεθα ἐξ ἐναντίας καὶ ἐκείνου.

γ. Τοῦ σημείου καὶ τοῦ σημαινομένου αἱ ἐννοιαὶ εἶ-
ναι συνδέδεμεναι· διὰ τοῦτο καθὼς ἰδῆς καπνὸν, φαντάζε-
σαι ὅτι προέρχεται ἀπὸ πῦρ· εὐθύς ἀπὸ ἰδῆς ζαυρὸν ἐπά-

νώ οικοδομήματος, φαντάζονται ὅτι τὸ οικοδόμημα εἶναι ναός· διὰ τοῦτο κομβόνομεν τὰ ρινόμακτρα, διπλόνομεν φύλλα βιβλίου καθημερινῶς εὐρισκόμενου εἰς χεῖράς μας, ὅταν φροδῶμεθα μὴ λησμονήσωμεν ἀξιόλογόν τινα ὑπόθεσιν· διότι τότε ὁ κόμβος χρησιμεύει ὡς σημεῖον τοῦ πράγματος, τὸ ὁποῖον θέλομεν νὰ ἐνθυμηθῶμεν.

δ'. Αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἔχουσιν ὁμοιότητά τινος, διεγείρονται ὑπ' ἀλλήλων· οἷον, ὅταν ἰδῶ Σωκράτους εἰκόνα, φαντάζομαι τὸν Σωκράτην αὐτόν· ἡ ὁμοιότης προσώπου τινος μὲ ἄλλο, μου φέρει εἰς τὴν φαντασίαν καὶ τὸ ἄλλο τοῦτο πρόσωπον. Ἦχοι, καὶ ἄδουτες ἄνθρωποι μᾶς βάλλουσιν εἰς φαντασίαν ὁμοίους ἄλλους ἤχους καὶ ἀνθρώπους, εὐτάμα καὶ τοὺς τόπους, ὡς εἶπαμεν ἀνωτέρω (α'.) ὅπου τοὺς ἤκούσαμεν. Κατὰ τοῦτον τὸν νόμον μεταβαίνει τις εἰς τὰς συνομιλίας ἀπὸ μιᾶς ὑποθέσεως εἰς ἄλλην ἑμοίαν τῆς.

ΡΘ'. Κατὰ δὲ τοὺς νόμους τούτους πολλάκις ἐν φάντασμα συνεφέλκεται πολλὰ ἄλλα· καὶ ὅσον πλέον ἐπανελήφθησαν ἐντάμα τὰ αἰσθήματα, τόσον εὐκολώτερα συνδέονται εἰς τὴν φαντασίαν καὶ συνεπιπῶνται ἄλληλα· διὰ τοῦτο εἰς τὸν πλάγκις διαβάσαντα τὴν Α ραψωδίαν τῆς Ἰλιάδος, τὸ Μῆνιεν ἐπιφέρει εὐκολώτατα τὸ ἄειδε, τὸ Θεᾶ, κτλ.

ΡΙ'. Ἀπὸ τὴν συγκύρησιν τῶν ἐννοιῶν ἐξήρηται καὶ τῶν γλωσσῶν ἡ μάθησις· διότι ἀκούοντες, φέρῃ εἰπεῖν, τὴν λέξιν ἄρτος, καὶ βλέποντες καὶ αὐτὸ τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται ἄρτος, ὅποτε φαντασθῶμεν ἄλλοτε τὸ πρῶγμα· φανταζόμεθα καὶ τὴν λέξιν, καὶ ἐξ ἐυσυνείας.

ΡΙΑ'. Ἀπὸ δὲ τῶν συνημμένων ἐννοίας, τὰς ὁποίας συχναίς παρατηροῦμεν εἰς ἀνθρώπους τινάς, μαθαίνομεν

τὰ φρονήματα καὶ τοὺς χαρακτήρας τῶν οἴου, ὅς τις εἰς τὰς πλείωτερας τοῦ ὁμιλίας ἄσμενος ζητεῖ ἀφορμὰς νὰ λαλῇ περὶ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ προτερημάτων, ἐλέγχεται φίλαντος· ὅς τις περὶ χρυσοῦ καὶ κέρδους, φιλόσυρος καὶ φιλοκερδής. Ὅς τις δὲ γνωρίσῃ τίνες ἔννοιαι εἶναι ἀγαπηταὶ εἰς ἀνθρώπους, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ νὰ κατορθώσῃ τι, τοὺς προσάλλει τοὺς σκοποὺς του εἰς τρόπον, ὥστε τοὺς φέρει εἰς ἔννοιαν ἀγαπωμένην μὲν ὑπ' ἐκείνων, συντελούσας δὲ πολὺ εἰς κατόρθωσιν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ σκοπῶν.

PIB'. Ἀπὸ τῶν συνδέσμων τῶν ἐννοιῶν ἐμποροῦμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν πολλῶν ἀνθρώπων εἰς ἀπειτηλίας τινὰς ὁξῆς καὶ προλήψεις προσήλωσιν· πολλοὶ ἔχουσι κλίσιν εἰς τὸν χρυσόν, εἰς τὰς τιμὰς, εἰς ἔθνη ἐλίκληρα· ἄλλοι φοβοῦνται τὰ νυκτερινὰ φάσματα, τὰς σκιὰς τῶν νεκρῶν κτλ. Διότι αἱ προλήψεις αὗται ἐνεχαράχθησαν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νέων ὄντων ἀκόμη, ἀπ' ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ἐτίμων καὶ ἠγάπων· καὶ διὰ τοῦτο ἐνεδυναμώθησαν· καὶ κατ' ἄλλον τρόπον δὲν ἐκρίζουνται, εἰμὴ μὲ τὴν φρόνησιν, εἰν ὠριμάσῃ διὰ παιδείας ἢ συναναστροφῆς μὲ πεπαιδευμένους καὶ φρονίμους.

PIΓ'. Ὡσαύτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια, κλίσις καὶ ἀποστροφή, τὴν ὁποῖαν δεῖχουμεν εἰς ἀνθρώπους ἀγνώστους, ζῶα, ἄψυχα πράγματα, χωρὶς νὰ ἐξεύρωμεν τὸν λόγον τῆς κλίσεως ἢ ἀποστροφῆς. Διότι ἅλα ταῦτα ἔχουσι ὁμοιότητά τινα μὲ πράγματα, τὰ ἵποια ἠγαπῶμεν ἢ ἐμισοῦμεν νῦν οἱ ὄντες· καὶ ὅταν φαντασθῶμεν ταῦτα, αἱ ἔννοιαί τῶν συνερελκύνουσι καὶ τῆς ἀγάπης ἢ τῆς ἀποστροφῆς τὰς ἔννοιαν.

PIΔ'. Ἐξηγοῦνται δὲ καὶ αἱ ἰσχυραὶ ἐνέργειαι ἐν-

νοσιῶν τινῶν, μετὰ τὰς ὁποίας εἶναι συνδεδεμέναι πολλαὶ ἄλλαι καὶ ἐντάμα διεγείρονται ὅλαι, καὶ μᾶς ταρώττους σφοδρότερον, οἷον ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου, τῆς μελλούσης κρίσεως, τοῦ ἄθου κτλ.

PIE'. Καλόλου δὲ νὰ εἴπω μεγάλη τις εἶναι καὶ παντοδαπή ἡ ἐκ τῆς φαντασίας ὠφέλεια· διότι εἶναι ὀπαραίτητος εἰς ἐφεύρεσιν τεχνῶν καὶ ἐπισημῶν, καὶ εἰς καλλιέργησιν τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου δυναμείως. Δι' αὐτῆς παριστάνεται εἰς τὸν ἀνθρώπου ἔννοιαι ἡδέαι καὶ θελητικαί, ἡ ἀηδεῖς καὶ ἀπονουκωτικαί, δυνάμεναι νὰ προσάξωσι τὴν θελήσιν εἰς πράξιν τοῦ ἀγαθοῦ. "Αὐτὴ εἶναι πολλῶν εὐφροσυῶν πηγὴ, καὶ διότι παριστάνει ἀληθινὰ πράγματα, καὶ διότι πλάττει χαρίεντα ποιήματα (PVI'. Σημ.). Εἶναι εἰς ἓνα λόγου μύτηρ τῶν λεγομένων ὠραίων καὶ ἐλευθέρων τεχνῶν.

PIV'. Ἡ ὁμοιότης τῶν ἔννοιῶν εὐκολύνει τὴν μετάβασιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην, καὶ δίδει τὰς ἀρχάς, κατὰ τὰς ὁποίας πολλαὶ συγγενεῖς ἔννοιαι συναθροίζονται εἰς συστήματα, ἢ συσσωρεύονται κατὰ γένη καὶ εἶδη, ὡς θέλομεν ἰδεῖν ἄλλου. Ἐμπορεῖ λοιπὸν ἡ φαντασία νὰ περιλάβῃ πλειότερα παρὰ ἡ αἰσθησις· διότι ὅσα ἡ αἰσθησις συνάγει κατὰ μικρὸν, ἡ φαντασία καθυποβάλλει διὰ μιᾶς εἰς τὴν ψυχὴν.

PIV'. Μετὰ τὴν ἄσκησιν ἔμπορεῖ ἡ φαντασία νὰ τελειοποιηθῇ μᾶλλον καὶ μᾶλλον· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ τῆς δώσωμεν πολλὴν ἰσχὺν καὶ ἐξουσίαν, νὰ τὴν καθυποτάσσωμεν δὲ πάντοτε εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Εἰς ἐκλογὴν τῶν ἐπισημῶν καὶ τεχνῶν πρέπει καθεὶς νὰ διερευνᾷ καὶ ἐξετάζῃ κατὰ πρῶτον τὰς δυνάμεις καὶ ἰδιότητας τῆς φαντασίας

του· διότι ἐδῶ κείται μάλινα ἀπὸ τὰς ἀξιολογωτάτας αἰτίας μία, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ μὲν προκόπτει εὐκολώτερα καὶ εὐτυχέστερα εἰς τὰ Μαθηματικὰ θεωρήματα, ὁ δὲ εἰς τὰ Πολιτικά, ἄλλος εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ εὐπράδειαν καὶ ἄλλος εἰς ἄλλα.

Σημείωσις. Ἡ φαντασία διεγείρει εὐκολώτερα ἐκείνας τὰς ἐννοίας, εἰς τὰς ὁποίας μάλινα ἔχει φυσικὴν δεξιότητα ἢ ψυχὴν. Ὅτι δὲ εἶναι συννημένον μετὰ τὰς ἀγαπητάς μας ἰδέαι, εἰς τοῦτο φέρεται καὶ ἕρμηξ ἐκ ἀρχῆς τῆ ψυχῆ. Διὰ τοῦτο πρέπει εἰς πᾶν μὲν εἶδος μαθήσεως νὰ ἀσχολώμεθα, ἐκεῖνο δὲ νὰ ἐκλέγωμεν ὑπὲρ τὰ ἄλλα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχομεν φυσικὴν δεξιότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5.

Περὶ Ὑπνου καὶ Ἐνυπνίων καὶ τινῶν ἐκτάκτων τοῦ ἀνθρώπου Διαθέσεων.

PH'.

Απὸ τὰς ἐνεργείας τῆς φαντασίας καὶ τοὺς συνθετικούς νόμους (PH.) ἐμποροῦν νὰ ἐρμηνευθῶσι κατὰ μέρος καταστάσεις τινες τῆς ψυχῆς, οἷον ἐνύπνια, τῶν κοιμωμένων οἱ περίπατοι, φανησιασμός, μανία. κτ.

PIΘ. Ἐργήγορος λέγεται τοῦ ἀνθρώπου ἡ κατόστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις εἶναι ἐνεργοί, καὶ ὅσαι αἱ ψυχικαὶ φαίνονται ὀρασίμους· ὅταν δὲ ἀποκά-

μωσι τὰ νεῦρα καὶ ἐκλυθῶσιν, ἀπονάρχονται, τότε καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ κλείονται, καὶ ὁ ἄνθρωπος καταφέρεται εἰς ὕπνου, ἔγρον εἰς κατάσασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει παντελῶς συνείδησιν οὔτε τῶν παρελθόντων οὔτε τῶν παρόντων· τότε τὰ αἰσθητήρια τίποτε δὲν ἀντιλαμβάνονται, καὶ κατὰ ταῦτον τὸν χρόνον οὐαυεύονται αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις.

PH'. Καταντῶμεν δὲ εἰς τὴν κατάσασιν ταύτην ὄχι πάραυτα, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον καὶ βαθμηδόν· διότι πρῶτον κυριεύομεθα ἀπὸ νυσσηγμῶν, ἔπειτα ἀπὸ ἐλαφροῦ ὕπνου, καὶ τελευταῖον περιπίπτουμεν εἰς βαθύν. "Όταν δὲ τὸ σῶμα ἀναλάβῃ τὰς δυνάμεις του, μεταβαίνει πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ἐλαφρὸν ὕπνον, κατὰ τὸν ὁποῖον συγχάκεις οὐειρεύεται· καὶ τελευταῖον ἐξυπνίζεταί, καὶ ἀναλαμβάνει ἐντελῶς τὰς αἰσθητικὰς καὶ γνωστικὰς του δυνάμεις.

PHΑ'. "Όνειροι εἶναι σειραὶ φαντασμάτων, τὰ ὁποῖα διεγείρονται κατὰ τοὺς προεγεθέντας νόμους (PH'). Οἱ πλειότεροι καὶ ἰσχυρότεροι συμβαίνουσιν εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἐλαφροῦ ὕπνου, πρὶν ἔλθῃ ἢ ἀφ' οὗ παρέλθῃ ὁ βαθύς (αὐωτ.). Ἀσχρολεῖται λοιπὸν ἡ φαντασία πάντοτε καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς ὕπνους. Ἐὰν δὲ ὁ ἄνθρωπος οὐειρεύεται καὶ κατὰ τοὺς βαθεῖς ὕπνους, τὰ ἐνύπνια του εἶναι τόσον ἀσθενῆ, ὡς ἀφ' οὗ ἐξυπνησῶμεν δὲν μένει τίποτ' ἀπ' αὐτὰ εἰς τὴν ἐνθύμησίν μας. Οἱ δὲ πλειότεροι ὄνειροι, τοὺς ὁποῖους αἰσθανόμεθα καὶ ἐνθυμούμεθα, συμβαίνουσιν κατὰ τοὺς πρῶτους ὕπνους.

PHB'. Ποτὲ λοιπὸν δὲν οὐειρεύομεθα πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔπεσαν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας (TH')· ἀλλ' ὄφ' ὅσα ἔγειναν αἰσθητὰ, ἢ μεταπλάττει ἢ φαντασία (PD') πολλὰ ἢ συνάπτει κατὰ τοὺς ἐκτεθέντας συνδετικὸς νόμους (PH').

ΡΚΓ'. Οἱ ὄνειροι δὲν εἶναι παντόπασιν ἀκανόνησι, ἂν καὶ τὸ νῆμα τῆς σειρᾶς τῶν δὲν εἴμεθα πάντοτε ἱκανοὶ νὰ ἐξεύρωμεν· γεννῶνται δὲ

α'. Ἀπὸ ἐννοίας εἰς τὰς ὁποίας ἐνησχολούμεθα ὀλίγον πρὶν ὑπόγωμεν νὰ κοιμηθῶμεν.

β'. Ἀπὸ τοιαύτας, εἰς τὰς ὁποίας ἐνασχολούμεθα ἀδιακόπως ἢ μὲ μεγάλην σπουδῆν.

γ'. Εἰς ἐλαφρὸν ὕπνου ἀσθενεῖς προσβολαὶ ἐξωτερικῶν πραγμάτων διεγείρουσιν ὄνειρους· τοιαῦτα δὲ εἶναι κτύποι, κινήματα, φωνήματα, ἄσματα, ἀλγηδῶν εἰς τι μέρος τοῦ σώματος κτλ.

δ'. Καὶ ἐπιπλεονεχτικὴ δὲ κατάστασις τοῦ σώματος διεγείρει ὄνειρους, οἷον δυσπεψία, σφοδρότερα κυκλοφορία τοῦ αἵματος, θέρσις τοιαύτη τοῦ σώματος, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπισυνάγεται πολὺ αἷμα εἰς τὴν κεφαλὴν κτλ.

ΡΚΔ'. Ὅτι δὲ εἰς ἀνθρώπους μὲν τινας οἱ ὄνειροι εἶναι ζήτηρότεροι καὶ κανονικώτεροι παρὰ εἰς ἄλλους· τινὲς δὲ ὄνειρεύονται πλεον παρὰ ἄλλους· καὶ ὅτι ὄνειρους τινὲς ἐνθυμούμεθα εὐκολώτερα παρὰ ἄλλους· ὁ λόγος τούτων εἶναι εἰς τὰς διαφόρους σωματικὰς καταστάσεις, καὶ εἰς τὰς διαφόρους φαντασίας.

Σημείωσις. Παρατηρεῖται δὲ ὡς ἐκ τῶν διαφορῶν κράσεων τοῦ σώματος, ὅτι οἱ μὲν λεγόμενοι Χολερικοὶ ὄνειρεύονται ἐμπρησμοὺς, ξανθὰ καὶ φλογώδη χρώματα, ἔρεις, μάχαι, φυγὰς, δικολογίας, καὶ μὲ ὅσα εἶναι ἠνωμένη ἡθους οξύτης καὶ δραστηριότητος· Μελαγχολικῶν δὲ ἐνύπνια εἶναι ζόφοι, ἐμίχλαι, καπνοὶ μαῦροι, φυγὰὶ νυκτεριναί, πλῆναι διὰ συνηρεφῶν καὶ κατασκιῶν ἐρήμων, φάσματα φοβερὰ, μορφαὶ ἀλλόκοτοι καὶ φρικώδεις, ὀλισθήσεις εἰς χάσματα· ὅλα λυπηρὰ καὶ φοβερὰ. Τῶν δὲ Φλεγματοειδῶν ὄνειροι εἶναι νηρὰ, βαλανεῖα, ταξειδία, καταποντισμοὶ, φορτία θλιβερά

καὶ τῆς κινήσεως ἐμποδιστικά, δεσμά, ἀλύσεις, καὶ ὅσα φανερόνουν δυσκινήσιαν καὶ ἀδράνειαν. Οἱ δὲ λίμνατώδεις ὄνειροῦνται πανηγύρεις, συμπόσια, χοροὺς, συμφωνίαις μουσικῶν ὀργάνων, συναναεστροφὰς μετὰ τῶν φίλτατων, καὶ μὴ ὅσα εἶναι ἠνωμένη ἢ χαρὰ καὶ ἡ φαιδρότης.

PKΕ. Ὅτι δὲ οἱ ὄνειροι δὲν προλέγουσί τι μέλλον ὡς ἐνόμισαν τινὲς, εἶναι φανερώτατον· διότι ποῖαν ἔχρυσι σχέσιν τὰ φαντάσματα τῆς τοῦ κοιμωμένου ψυχῆς πρὸς τὰ μέλλοντα νὰ γείνῃ, ἢ πρὸς τὰ μακράν που γινόμενα πράγματα; Τὸ θαυμαστὸν ὅμως εἶναι ὅτι τὴν ὄνειροκριτικὴν ἀποδέχονται οὐ μόνον ἀγελαῖοι καὶ ἀμαθεῖς, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν σοφῶν καὶ παλαιῶν καὶ νεωτέρων· ἢ δὲν εἶναι θαυμαστὸν νὰ ἀποδίδουν πλεονεκτήραν ἰσχὺν εἰς κοιμωμένου παρὰ εἰς ἐγρηγορότος ψυχῆν;

PKΣ. Ἐὰν δὲ ὁ ὄνειρος εἶναι τόσο ἰσχυρὸς, ὥστε νὰ κινῇ τὸ τοῦ ὑπνώτοντος σῶμα ἀναλόγως μὲ σειρὰν φαντασμάτων, γίνεται ὑπνολογία ἢ ὑπνοβάσις. Οἱ ὑπνολόγοι πολλάκις εἶναι οἱ αὐτοὶ καὶ ὑπνοβάται· ἄλλοτε πάλιν εἶναι τὸ πρῶτον ἢ τὸ δεύτερον χωριστά. Τοιοῦτοι ἄνθρωποι κοιμώμενοι ἐπιτηδεύονται πράγματα μὲ τὴν φαντασίαν, ὡς νὰ ἐμεταχειρίζοντο ἐντελῶς τὸ λογικόν· ὁμιλοῦσι μὲ συνέχειαν, φανερόνουντες μάλιστα καὶ τινα κρυφιώτερα πάθη των. Περιπατοῦσιν οἱ ὑπνοβάται, χωρὶς νὰ πίπτωσιν, ἐπικινδύνους τόπους· παραχωροῦσιν ἀπὸ πάντων ὅ,τι τῶν ἐμποδίζει τὸν δρόμον· εὐρίσκουσι τοὺς τόπους τῶν πραγμάτων τοῦ οἴκου· πράττουσι τὰ συνηθῆ ἔργα των, γράφουσι, λογαριάζουσι, ζωγραφοῦσι, κατασκευάζουσι φάρμακα, κατὰ τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἐπιτηδεύματά του καθεὶς· πολλοὶ ὑπόγουν καὶ κολυμβῶσιν ἐκδησίενοι, καὶ πάλιν ἐνδύ-

μενοι ὑποσρέφουσιν εἰς τὰς κλῖνας τῶν. Ἄφ' οὗ δὲ ἐξυπνίσωσι, τίποτε δὲν ἐνθυμοῦνται ἀφ' ὅσα ἐπραξάν κοιμώμενοι. Ἐάν δέ τις τοὺς ἐξυπνίσῃ μὲ ταραχὴν ἢ κίνησιν, ἐν ᾧ περιπατοῦν ἢ ὁμιλοῦν, γάνουσι τὴν σειρὰν τῶν πράξεων καὶ λόγων τῶν. Μῶς διηγοῦνται μάλιχα περὶ κολυμβώσωντος ὑπνοβάτου, ὅτι ἐξυπνισθεὶς ἐν ᾧ ἐκολύμβῃ, κατεπιίγῃ εἰς τὰ νηρά ἀπὸ τοῦ φόβου του, καὶ διότι ἔχασε τὴν σειρὰν τῆς εἰς τὸ νᾶ κολυμβῶ ἑνεργείας του. Εἶναι δὲ περὶ ὑπνολόγων καὶ ὑπνοβατῶν ὁλόκληρα ἱστορικά βιβλία γραμμένα, ἀπὸ τὰ ὅποια, ὅσον ἐξεύρω, κἄν ἐν δὲν εἶναι μεταφερομένου εἰς τὴν γλωσσάν μας.

PKZ. Αἱ σίτισι τῶν φαινομένων τούτων εὐρίσκονται ἐξ ἅπαντος εἰς τὴν κρᾶσιν καὶ ἐξὶν τοῦ σώματος, εἰς τὴν ἰσχυρωτέραν καὶ μᾶλλον ἐκίνητον φαντασίαν καὶ ἴσως εἰς ἰδιότητά τινα τοῦ σώματος ἀκόμη ἀγνώστου καὶ ἀπαρατήρητου. Συνεβοίλευσαν δὲ πολλοὶ παντοδαπὰ μίσα διὰ τὰ ἐκβάλλουσιν ἀπὸ τὴν συνήθειαν τοῦ νᾶ σηκῶνται ἀπὸ τὰς κλῖνας τοὺς ὑπνοβάτας* τοιαῦτα δὲ εἶναι κατ' ἀρχὰς ταύτης τῶν τῆς καταστάσεως νᾶ ἐξυπνίζονται ἀπὸ παραφυλάττουτας ἐπίτηδες ἀνθρώπους* ἢ νᾶ βάλλωσι ἔμπροσθεν τῶν κλινῶν τῶν παρὰ καταβρεγμένα, διὰ τὰ ἐξυπνίζονται εὐθὺς ἀποῦ σηκῶσιν καὶ πατίσωσιν ἐπάνω του.

PKH. Φανητισμὸς εἶναι πάθος, εἰς τὸ ὅποιον ὁ φανητιῶν, δι' ὑπερβολὴν εὐαισθησίας καὶ κλίσεως τενῶν, τὰ φαντάσματα ἐκλαμβάνει ὡς ἀληθινὰ πράγματα. Πράγματα δὲ τοιαῦτα κἄποτε μὲν δὲν ὑπάρχουσι παρόντα, κἄποτε δὲ μὴδ' εἶναι δυνατὸν νᾶ ὑποπέσωσιν εἰς ἀνθρώπου αἰσθησιν, καὶ νᾶ γείνωσιν ἀντιληπτά* ἀλλὰ τὸ λογικὸν καὶ ἡ κρίσις τοῦ φανητιῶντος εἶναι πολλὰ ἀσθενῆ, καὶ δὲν δύ-

ναυται να διακρίνωσι τὴν ἀλήθειαν, μηδὲ νὰ βάλωσι χαλιὸν εἰς τὴν ἀπολασθῶν καὶ ἀκράτητου φαντασίας των.

Σημείωσις. Ὁ φανητικισμὸς εἶναι ἐπὶ πολὺ διακριτὸν πάθος, καὶ διαφέρει ἀπὸ τὸν εὐθουσιασμὸν, τὸ ὅποιον εἶναι πάθος παρερχόμενον καὶ διοικούμενον καὶ ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον· εἶναι δὲ εὐθουσιασμὸς ὁρμη μεγάλη τῆς ψυχῆς εἰς ἀνδοξία καὶ λαμπρὰ ἐπιχειρήματα, εἰς τὰ ὅποια ἐπιτελεῖται μεγάλη δύναμις διὰ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ἐμπόδια καὶ τὰς δυσχερείας. Ἡ φαντασία δὲ καὶ συνειδήσις τῆς χαρᾶς διὰ κατόρθωσιν τοιούτων ἐπιχειρημάτων, ἧ δὲ ἀνακάλυψιν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, ὀνομάζεται ἀγαλλίασις.

ΡΚΘ'. Εἶναι δὲ φανητικισμοῦ πολλὰ εἶδη· Φρησκευτικὸς, ὅς τις ἰδίως ὀνομάζεται καὶ Θεοβλάβεια, ὅταν τις χωρὶς τὴν ὁδηγίαν τῶν Θεοπνεύστων γραφῶν καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, κατὰ σατανικὴν συνέργειαν, πισεύῃ ὅτι ἐμπνέεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅτι συνομιλεῖ μὲ τοὺς Ἄγγέλους, ὅτι βλέπει θαύματα. Φυσικὸς, ὅταν τις πισεύῃ εἰς φυσικὰς τινας δυνάμεις ἀνυπάρχτους· ἀπὸ τοιούτων κυριεύονται οἱ γόητες καὶ μάγοι, οἱ ἀλχημικοὶ, οἱ ἀερολόγοι. Ἱστορικὸς, ὅταν τις πισεύῃ ἀσμενέστατα μυθώδεις ἱστορίας καὶ ἀνυπάρκτα πράγματα· Διαιθητικὸς, ὅταν τις καταπληττεται χωρὶς νὰ πρέπη ἀπὸ αἰσθημάτων καλῶν καὶ ὑψηλῶν ὑποκειμένων· οἱ ἀπὸ τοῦτου κυριευσόμενοι κρίνουσιν ἔργα τεχνῶν οὐχὶ κατὰ τοὺς κανόνας· ἐκτιμῶσιν ὡς ἀξιόλογα μικρᾶς τιμῆς ἄξια καὶ πολλάκις εὐτελῆ καὶ οὐδαμινὰ πράγματα καὶ καθ' ἡμέραν συναπαντώμενα εἰς τὸν κοινωικὸν βίον. Τὸ ἐλαίτωμα τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ εὐαίσθησία ἢ μᾶλλον κακαιοσθησία, ἥτις δὲν εἶναι μὴδ' ἀπ' ἀλογίαν ἀχώριστος.

ΡΑ. Αίτια δὲ τοῦ φανητισμοῦ εἶναι αὐερέθιζα νεῦρα, ἰσχυρὸ φαντασία, ὄρμη εἰς τὰ πάθη, πλημιμυλῆς καὶ κακῆ ἀνατροφή, ἀκινησία, μονήρης βίος, ἐπίμονος καὶ ἀδ'ἀλειπτος τῆς φαντασίας ὀσχολία εἰς ἐνωσίας τινας κτλ.

ΡΑΑ. Μέσα δὲ, τὰ ὅποια πρέπει νὰ μεταχειρίζονται παιδαγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι εἰς προφυλακὴν καὶ ἀποδίδωξιν τοιαύτων ἀσθενημάτων, εἶναι· Νὰ συνειθίζωσι τοὺς νέους σύγκαιρα εἰς τὸ νὰ κρίνωσι καὶ νὰ μεταχειρίζονται τὸν ὀρθόν λόγον· νὰ τοὺς ἐνασχολῶσι εἰς πράγματα, τὰ ὅποια ἀπαιτοῦν κρίσιν, καθὼς εἶναι αἱ ἐπισήμαι· καὶ τοὺς ἐπιρροεπείς εἰς τὰ πάθη ταῦτα νὰ ἐμποδίζωσιν ἀπὸ πράγματα ἀπαιτούμενα φαντασίαν, καθὼς εἶναι ποιητικὴ, ῥητορικὴ, ζωγραφικὴ κτλ. Νὰ τοὺς ἀποτρέπωσιν ἀπὸ τὴν ὄρμην εἰς τὸ νὰ κυριεύωνται καθ' ὑπερβολὴν ἀπὸ τὰ αἰσθηματά· νὰ τοὺς ἐξηγῶσι τὰ κακὰ τοῦ φανητισμοῦ ἀποτέλεσματα, νὰ τοὺς κατηγῶσι τὰ ὀρθὰ καὶ ὑγιᾶ δόγματα τῆς ἀνωμότητος ἡμῶν πίστεως, ἐμποδίζοντες τὴν ἀνάγνωσιν βιβλίων ἀπὸ λαοπλάνους ἢ φανητιῶντας συγγεγραμμένων. Καὶ εὐκαιρὸς δὲ εἰρωνεία, καὶ τωθασμὸς εὐσχοχὸς εἶναι· πολλάκις ἰσχυροῦν ἀντιδότην τοῦ ἀρχομένου φανητισμοῦ.

ΡΑΒ. Ὑψηλότερος δὲ φανητισμοῦ βαθμὸς ὀνομάζεται Παραφροσύνη. Πολλοὶ παράφρονες παντάπασιν δὲν μεταχειρίζονται τὸν ὀρθόν λόγον· καὶ ἄλλοι πάλιν, ἐκ διαλειμμάτων. Μαινῶδεις δὲ ἢ Μαινόμενοι λέγονται, ὅταν εἶναι εἰς μεγάλην ταραχὴν κατακρατούμενοι ἀπὸ σφοδρὰ πάθη, τὰ ὅποια αὐξοῦνται εἰς τὴν φαντασίαν των· εἶναι οἱ μαινόμενοι τιμὲς μὲν τολμηροὶ καὶ ἄφοβοι, καὶ διὰ παντὸς λαλοῦντες, καὶ φωνάζοντες· ἄλλοι δὲ ἄτολμοι καὶ δειλοὶ, μηδ' εἰς ἀνθρώπους ἐκβαίνοντες· καὶ

τινὲς μὲν οὐθ' ἱερὸν οὔτε ναόν, οὔτε ἄλλο τι τῶν θείων τιμῶσι· τινὲς δὲ καὶ λίθους καὶ ξύλα καὶ τὰ τυχόντα σέβονται.

Σημείωσις. Ἡ δὲ ἀφροσύνη ἢ μωρία εἶναι πλέον φυσικὴ τοῦ νοῦς ἀσθένεια παρὰ πάθος, ἄξιον να' ἐνομάζεται μανία ἢ παραφροσύνη.

ΡΛΓ'. Ὅλοι δὲ οἱ παράφρονες πόσους τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς κρίσεως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀδυναμίαν, μετ' ἡνίοχον εἶναι ἠνωμένα δρασιωτάτη φαντασία, μεγάλῃ εὐαισθησία, σφοδραὶ ἐπιθυμίαι, πάθη ἀκράτητα· τινὲς δὲ μόνον κατὰ μίαν ἔννοιαν παραφρονοῦσι· καὶ ὅταν ἢ αὐτόματος ἢ εἰς συνομιλίαν παρρησιασθῆ, τότε φανερόνουςιν εἰς αὐτὴν μεγάλην τοῦ νοῦς ἀδυναμίαν· τὰ δὲ ἄλλα καὶ λέγουσι καὶ πράττουσι φρενίμως, καθὼς οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. Εἶναι χρήσιμοι διὰ συναναστροφῆν, ὑποχρεωτικοί, ὑπηρετικοί κτλ. Κρίνουσι δὲ τινες ὀρθῶς μὲν περὶ ἄλλων πραγμάτων, κακῶς δὲ καὶ ἐσφαλμένως περὶ ἑαυτῶν· πισεύουσι, λόγου χάριν, ὅτι ἔπραξαν κακὰ, ὅτι εἶναι ἀμαρτωλότατοι κτλ. Ἄλλοι δὲ πάλιν νομίζουσι ὅτι βλέπουσι τὰ ὁποῖα κανεῖς ἄλλος δὲν βλέπει, οἶον δαίμονας, ἀγγέλους, σκιὰς τῶν ἀποθονούτων· ἤδη δὲ τινες ἐπίστευσαν ὅτι εἶναι βασιλεῖς, ἡγεμόνες, ἄρχοντες, σοφοί, καὶ ἄλλα ἀξιόλογα πρόσωπα.

ΡΛΔ'. Αἱ αἰτίαι τῆς ἐλλειψῆς ταύτης καταστάσεως εἶναι μέρος μὲν σωματικαί, οἶον ἀσθένεια νεύρων, ἐγκεφάλου, ἔμφραξις τῶν σπλάγγνων, μέθεξις φαρμακερῶν βρωμάτων ἢ πομάτων, δόγκωμα λυσσωδῶν θηρίων, ὀξύτεροι πυρετοί, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ πυρέσσοντες παραφρονοῦσι καὶ παραλαλοῦσιν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον εἰς βραχὺ χρό-

ΣΟ ΠΕΡΙ ΤΗΝΟΥ ΚΑΙ ΕΚΤ. ΔΙΑΘΕΩΝ.

νου διάστημα· μέρος δὲ ψυχολογικαί, οἷον σφοδρότερα πᾶνη θυμοῦ, ἐπιθυμίας, ὑψηλοφροσύνης· ἢ ἐπίμονοι καὶ διαρρέεσθαι σσχελίαι τοῦ συλλογιστικοῦ τῆς ψυχῆς μέρους, μάλιτα δὲ, εἰς τις ἀγωνίζεται ἀκατανόητόν τι νὰ κατανοήσῃ· ἢ πολυχρόνιος καὶ ἐπίμονος τῆς φαντασίας ἐνασχολητὴς εἰς ἐννοίας τινας, αἵτινες τόσον ἐφελέκυσσι τὸ πνεῦμα εἰς ἐαυτάς, ὡς ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐλευθερωθῇ πλέον εὐκόλως ἀπ' αὐτάς.

ΡΑΕ'. Παρεκτός δὲ τῶν σωματικῶν φαρμάκων, ὅσα μεταχειρίζονται ἰατρῶν παῖδες εἰς θεραπείαν τοῦ πάθους τούτου, πολλοὶ εἶναι διατριβὴ καὶ διάχυσις καὶ ἀπειτροπή τῆς ψυχῆς ἀπὸ ἐμμόνου ἐννοίας ὠφελιμώτατα. Τὸ νὰ ὁμιλήτῃς καὶ νὰ φέσται με τοὺς παράφρονας ὡς με παράφρονας κίνηει τὸ κακὸν χειρότερον καὶ μεγαλύτερον· ἀφ' οὗ δὲ λάβῃ τὴν ἀγάπην καὶ πίσυντων, ὀμιλῶν με αὐτοὺς ὡς με φρονίμους τάχα ἀνθρώπους, ἐμπορεῖ πολὺ πλειότερον νὰ τοὺς ὠφελήσῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ Μνήμης.

ΡΛΓ'.

Μνήμη εἶναι δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας φαντάσματα (ΓΙΘ'. Σημ.) ἢ ὁποιαδήποτε ἐννοιαὶ προληφθεῖσαι παρὶ

εσονται εις την ψυχήν τῆς μνημονεύουτος μετὰ συνειδήσεως, ὅτι καὶ ἄλλοτε ποτε προσελήφθησαν· οἶον, εἰν φαντασθῆς πρῶτον, τὸ ὁποῖον ἠσθάνθης ποτε, καὶ ἡ συνείδησίς σου μαρτυρεῖ ἐν ταυτῷ, ὅτι τὸ ἠσθάνθης ποτε, τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς μνήμης· ἄσάυτως, εἰν βλέπης ἢ ἀκούης ἢ ὅπως ἄλλως αἰσθάνεσθαι τι, καὶ ἡ ψυχὴ σου μαρτυρῆ ὅτι καὶ ἄλλοτε τὸ ἠσθάνθης, τὸ νόημα εἶναι κυρίως μνημόνευμα. Καὶ πάλιν, εἰν διεγερθῆ ἐις τὴν ψυχήν σου φάντασμα, τὸ ὁποῖον διεγερθῆ καὶ ἄλλοτε, καὶ ἡ συνείδησις λέγει, ὅτι καὶ ἄλλοτε τοιοῦτό τι ἐφαντάσθης, εἶναι καὶ τοῦτο μνήμης ἔργον.

ΡΑΖ'. Ἡ μνήμη λοιπὸν οὔτε περὶ τὰ παρόντα οὔτε περὶ τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ μόνον καταγίνεται περὶ τὰ παρελθόντα· διότι τὰ παρόντα λέγονται γνωσά, τὰ δὲ μέλλοντα ἐλπίσά καὶ φαντασά, ὡς ἄριστος εἶπε καὶ Ἄριστοτέλης· μόνα δὲ τὰ παρελθόντα εἶναι μνημουςυτά· ἀπαιτεῖται δὲ ἀναγκαίως εἰς τὴν μνήμην ἡ συνείδησις τοῦ ὅτι καὶ ἄλλοτε ποτε ἔγειναν τὰ ἀναπολούμενα γνωσά (ὄντων)· τὸ ὁποῖον, εἰν ἐλλείπει, εἶναι ψιλῆς φαντασίας ἔργον τὸ ἀναπολούμενον.

ΡΑΗ'. Εἶναι λοιπὸν ἡ μνήμη δύναμις τῆς ψυχῆς σύνθετος ἔκτε τῆς φαντασίας καὶ τῆς, ὅτι τὰ ἀνακαλούμενα καὶ ἄλλοτε ἐγνώσθησαν, συνειδήσεως· καὶ ἐκ τούτου ἐξελέγχεται ἡ τῶν περὶ Πλάτωνα καὶ Πυθαγόραν δοξα, ὅτι αἱ μαθήσεις εἶναι ἀναμνήσεις τῆς ψυχῆς· διότι Τίς τῶν διδασκομένων συγγινώσκει, ὅτι, ὅσα ἀκούει μαθήματα, τὰ εἶχε καὶ ἄλλοτε ποτε διδαχθῆν;

ΡΑΘ'. Τὸ ἐναντίον τῆς μνήμης εἶναι ἡ λήθη, ἡτις εἶναι παντελῆς ἀμαύρωσις καὶ ἐξαφανισμὸς τῶν ὅσα

προησθάνθημεν ἢ ὅπως ἄλλως προεισησάμεν, προερχομένη ἢ ἀπὸ χρόνου μήκος ἢ καὶ ἀπὸ ἄλλας αἰτίας.

PM'. Διαφέρει δὲ ἀπὸ τῆν μνήμην ἢ ἀνάμνησις, ἣ-
 ται εἶναι σπουδὴ τῆς ψυχῆς εἰς τὸ νὰ ἀνακαλέσῃ λησμο-
 νηθείσαν τινα ἔννοιαν, ἐνῶ ἐπέρχεται πολλὰς ἄλλην μετ'
 ἄλλην κοινωνίαν τινα ἔχουσας πρὸς τὴν ζητούμενην· οἷον,
 εἰς ἐλησμένησας τὸνομα τοῦ φίλου σου, καὶ σπουδίζεις
 νὰ τὸ ἐνθυμηθῆς, ἐξέυρης δὲ ὅτι ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Γ,
 ἐπέρχεται πολλὰ ὀνόματα ἀπὸ τοῦ Γ ἀρχόμενα, Γρη-
 γόριος, Φέρ' εἰπεῖν, Γεώργιος, Γεράσιμος, Γεννάδιος,
 ἕως οὗ ἀναμιμνήσκουσαι τὸν Γόρδιον· Ἀνάμνησις λοιπὸν
 εἶναι κυρίως μνήμης μετὰ λήθην ἀνάκτῆσις· ἢ προσφύεσθε-
 ρον, μετάδοσις ἀπὸ λήθης εἰς μνήμην διὰ μνήμης. Ἡ δὲ
 διατήρησις ἐνοιῶν τινῶν εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ ἐκ τοῦ προ-
 χείρου γινομένη αὐτῶν ἀνακάλυσις, ὅταν εἶναι χρεία, ὀνο-
 μαῖζεται ἀπομνημόνευσις.

PMA'. Ἡ μνήμη καὶ ἡ ἀνάμνησις κατὰ τὴν πληθὺν
 τῶν γνωρισμάτων τοῦ μνημνευομένου πράγματος εἶναι ἢ
 ἄσαφης ἢ σαφῆς. Ὅταν, Φέρ' εἰπεῖν, βλέπῃς ἄνθρωπον,
 ὅστις κατὰ πρῶτον σὲ φαίνεται ὅτι σοῦ ἦτο πάλαι ποτε
 γνωστός, ἢ μνήμη τούτου γίνεταί σαφέςερα, ἄφ' οὗ τὸν ἴ-
 θης ἀκριβέσερα, τὸν ἀκούσης λαλοῦντα, τὸν παρατηρή-
 σης περιπατοῦντα, καὶ τελευταίου ἀκούσης τὸνομό του ἔτι
 εἶναι ὁ πάλαι ποτε γνωστός σου Ἀλκιβιάδης Ἡλείου Ἀ-
 θηναίου.

PMB'. Ἡ μνήμη διαιρεῖται εἰς ἐξαίρετον, μέσην,
 καὶ κοκῆν· οἱ τὴν πρῶτην ἔχοντες μνημονικώτοτοι ἀνθρώ-
 ποι· ἐμποροῦν εὐκολώτατα νὰ ἀντιληφθῶσι καὶ ἐπὶ πλείεσιν
 νὰ διατηρήσωσιν ὅσα ἀντιλαμβάνονται· οἱ δὲ τὴν μέσην

ἔχοντες εἶναι δύο λογῶν· διότι ἄλλοι μὲν ἀντιλαμβάνονται βραδέως, διατηροῦσιν ὅμως ἐπὶ πολὺ τὰς ἀντιλήψεις τῶν, τοὺς ὁποίους ἐπαρωκίασεν ὁ Πλάτων μὲ τὰ βραχύσομα ἀγγεῖα, τὰ ὅποια καθὼς δέχονται δυσκόλως, οὕτως ἀποβάλλουσι δυσκόλως τὰ ὑγρά· ἄλλοι δὲ ἀντιλαμβάνονται εὐκόλως, ἀλλ' εὐθὺς πάλιν λησμονοῦσι τὰς ἀντιλήψεις τῶν, ὁμοιάζοντες δὲ ἅπαντος μὲ τὰ πλατύσομα σκευῆ, εἰς τὰ ὅποια γίνεται εὐκολωτάτη καὶ ἡ εἰσὸδος καὶ ἡ ἐξοδος τῶν ὑγρῶν· οἱ δὲ τὴν τρίτην κατὰ δυσυχίαν ἔχοντες οὐτ' ἀντιλαμβάνονται εὐκόλως, οὐτ' ἐνθυμοῦνται ὅσα μάθωσι· οὗτοι πολλὰ δυσκόλως ἐμποροῦν νὰ διδασχῶσιν ἐπισήμας ἢ φιλοσοφίαν ἢ ἄλλοι τοιοῦτο φιλολογικὸν μάθημα· διὰ τοῦτο τὰς Μούσας ἐμυθολόγησαν Μνημοσύνης θυγατέρας.

Σημείωσις, ἔχουσιν δὲ παραδείγματα διάφορα, μὲ ὅλον ὅτι σπᾶνια, Δαυμασίου μνήμης. Θεμισκλῆς ἠξέσεν ὅλους τοὺς Ἀθηναίους ἐξ ὀνόματος. Σενόκας ὁ Ῥωμαῖος δισχίλας φωνὰς ἀσυνδέτους ἀκούσας μίαν φωνάν, ἀπταισῶς τὰς εἶπε τὴν ἄλλην ἡμέραν· καὶ Πόρτιος ἔσταξός του ἐμνημόνευσεν ὅλας, ὅσας ἠμίλησεν δημογορίαις εἰς τὰ δικαστήρια. Καὶ Κινέας ὁ ὑπὸρ Πυρρῶν προσθεύσας εἰς τὴν Ῥωμαίων σύγκλητον, ὅλους, ἔσους συνῆντησεν τὴν προτερίαν, εἰχαρέτισεν ἐξ ὀνόματος τὴν υφάραιαν ἡμέραν. Καὶ Κύρος εὐσυνείθεος νὰ κραζῆ ὅλους τοὺς στρατιώτας του ἐξ ὀνόματος. Καὶ Καρνεάδης, ἢ, οἷς ἄλλοι, Καρμιδης ὅσα ἠθέλων ἐρωτηθῆν ἀπὸ τὰ εἰς τὰς βιβλιοθήκας σωζόμενα βιβλία, ἀπεκρίνετο ὡς νὰ τὰ ἀνεγίνωσκεν ἐτοίμως καὶ ἀπροσκέπτως. Καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους Δαυμάζονται δύο περὶφημοὶ μαθηματικοὶ οἷς μνημονικώτατοι, Βαλλίσιοι, ὅς τις εἰς τὸ σκότος ἐπέλυε μὲ τὸν ναῦν του ἀριθμητικὰ πρόβληματα συναπαρτιζόμενα ὑπὸ ἀριθμητικῶν χαρακτήρων ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα· καὶ Ἐυλαρος, ὅς τις τυφλωθεὶς ἀπὸ νόσον, ἔγγραφον δι' ὑπαγορίαις συγγραφῶς ὅλας μαθηματικῶν ἐπισημῶν, καὶ ἀπὸ γέλλαν ὅλην τοῦ Οὐίγγιλίου τὴν Ἀινειάδα. Ἐυδαίμονες ἀληθεῶς διὰ τὴν εὐκληρίαν!

PMΓ'. Σπανιώτατα δὲ ἢ ἐξαιρέτως μνήμη συνοδεύεται μὲ εὐφυΐαν καὶ κρίσιν· διὰ τοῦτο οἱ μνήμονες ὡς ἐπι τὸ πλεῖστον εἶναι λάλοι, ἀκριτόμυθοι, μυθολόγοι, καὶ εἰς μὲν ὑψηλοτέρων ἐπισημῶν κατανόησιν ἀφυεῖς, εἰς μόνων δὲ γλωσσῶν μάησις, καὶ ταύτην ἀκριτον, ἐπιτηδέοι.

PMΔ'. Ἐπιδιαίρεται δὲ ἡ μνήμη εἰς πραγματικὴν καὶ λεκτικὴν· διότι εἶναι τινὲς, οἵτινες ἐνθυμοῦνται μὲν τὰ πράγματα, λησμονοῦσι δὲ τὰ ὀνόματά των· καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἐνθυμοῦνται λέξεις καὶ ὀνόματα, ὄχι ὅμως καὶ τὰ πράγματα· ὅτι μὲν οἱ πρῶτοι εἶναι παρὰ τοῖς δευτέροισι προκριότεροι, φανερόν· ὅτι δὲ ἄριστον εἶναι ἢ ἐνωσεις καὶ τῶν δύο μνημῶν, εἶναι ἀναντιρρήτον.

PMΕ'. Καὶ πάλιν τινὲς μὲν ἐνθυμοῦνται ἀκριβῶς τὰ ἔτη, τοὺς μῆνας, τὰς ἡμέρας, τὰς ὥρας, ὅτε συνέδησον τὰ δὲ κακείνα τὰ πράγματα, τὸ ὁποῖον ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ Χρονικὴ μνήμη· ἄλλοι δὲ, ἐμψάντες εἰς πόλιν, μετὰ πρώτην περιδιάσασιν, ἐνθυμοῦνται τὰς ἀγυῖας, τὰς τριόδους, τὰς ἀγορὰς, τοὺς οἴκους, εἰς ὅσους ἐμψήκαν κτλ., τὸ ὁποῖον ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ τοπικὴ μνήμη. Σπανιώτατα δὲ εἶναι ἠνωμένοι αἱ δύο αὐταὶ μνήμαι.

PMΣ'. Ἡ φυσικὴ τοῦ ἐγκεφάλου κατάστασις ἔχει μεγάλην ῥοπήν εἰς τὴν μνήμην. Διὰ τοῦτο οἱ νέοι, ἔχοντες μαλακώτερον καὶ τρυφερώτερον ἐγκέφαλον, εἶναι παρὰ τοὺς πρεσβύτας πολὺ μνημονικώτεροι· σφοδρὸς κεφαλόπονος, ἔκλυσις καὶ ἀδυναμία τοῦ ἐγκεφάλου, καίτινες ἄλλοι ἀρρώστια ἐμποροῦν νὰ ἐξασθενίσωσι τὴν μνήμην, καὶ εἰς χρόνον τινα παντάπασιν νὰ τὴν ἐμποδίσωσιν, ἢ νὰ τὴν ἀφανίσωσι διὰ πάντα.

Σημείωσις. Ἀπὸ διαφόρου ἰσχυρίας διδοκόμεθα ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἐξωτερικῆ τῆς κεφαλῆς συμπτώματα καὶ νόσου ἔχουσιν παντελοῦς τὴν μνήμην. Γραμματισμένός τις πρὸν κατακάφαλα ἔχουσαν ὄλας του τὰς γνώσεις, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀρχίσῃ ἐκ δευτέρου νὰ μαθήσῃ γραμμάτια. Ἄλλος ἐξ ἀποπληξίας ἐλησμόνησεν ὅλα ὅσα συνέδησαν τὸν παρελθόντα ἐνικυτὸν ἄλλος δὲ ἀπὸ μέγαν φόβον ἔχουσαν εἰς πολλῶν ἐσδομάδιον διάστημα τὴν μνήμην. Εἰς ἄλλους ἀπαρτηρήθη, ὅτι μετὰ μακρὰς ἀρρώστιας, τοὺς συνέδη τὴν λήθη τῶν λέξεων, ὡς συνέχουσαν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν περὶ ἐαυτοῦ πραγμάτων. Ὁ δὲ Ταρσεὺς Ἑρμογένης, ἀφ' οὗ συνέταξε δεκάοκταετηρὴ τὴν ῥητορικὴν, ἔπαθε τὴν λήθην δι' ἀρρώστειαν συμβῆσαν, ὡς ἐλησμόνησε καὶ πᾶσαν παιδείαν γνῶσιν, καὶ ἄν ὡς τὸς ἦτο ὁ τὴν ῥητορικὴν συντάξας, καὶ ἀπέδειξεν ἀληθῶς τὸ Ὀμηρικὸν ὅτι εἶναι οἱ λόγοι πετρῶντες.

PMZ. Ἐὰν καὶ ἡ ἀγαθὴ μνήμη εἶναι ἀποτέλεσμα φυσικῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐμπορεῖ μ' ὅλου τοῦτο καὶ μετρία νὰ βελτιωθῇ καὶ νὰ ἐξυμνηθῇ διὰ γυμνάσεως, καὶ διὰ κανόνων τιῶν νὰ βοηθηθῇ. Εἰς γύμνασιν λοιπὸν καὶ βοηθῆσαι τῆς μνήμης ὡς εἶναι κανόνες οἱ ἐφεξῆς.

α'. Ἐπανάληψις συχὴ τῶν ὅσα ἐθησαυρίσαμεν εἰς τὴν ψυχὴν ὁτιοῦ ἐξεύρομεν ἐκ πείρας, ὅτι ὅσα συχῶς ἐπαυαλάθωμεν, ἐνδιασώζομεν πλεῖστον χρόνον εἰς τὴν μνήμην μας.

β'. Τάξις τῶν ὅσα θέλομεν νὰ μνημονεύωμεν ὁτιοῦ δυσμνημόνευτα εἶναι τὰ ἀσυνάρτητα ἄσυνόρτητα δὲ τὰ ἄτακτα ὅσα δὲ κατὰ τινα σχέσειν συναρτῶνται, εὐκόλου εἶναι, ἀφ' οὗ ἐν ἀπ' αὐτὰ λάβῃς, νὰ ἀκολουθησῶσι καὶ τᾶλλα αὐτόματα (PH, β'. γ').

γ'. Σύναψις τοῦ, τὸ ὁποῖον θέλομεν νὰ μνημονεύωμεν, μὲ ἄλλοτι πρόχειρον ὁτιοῦ ὅταν ἴδωμεν τοῦτο, ἐνθυμούμεθα κ' ἐκεῖνο κατὰ τοὺς αὐτοὺς νόμους (αὐτ.).

δ. Σημειώσεις ἔγγραφος τῶν νοημάτων μας· διότι συνδέονται αὐτῶ, καὶ εἶναι φόβος τις λήθης· πρέπει δὲ τὰς σημειώσεις νὰ κάμνωμεν τακτικῶς, διὰ νὰ εὐρίσκωμεν εὐκόλως, ὅταν θελήσωμεν, τὰ ζητούμενα· καὶ ἐν ἄλλο εἶναι εἶναι τόσον εὐχρηστον, οὔτε καλόν, ὅσον ἡ τάξις, ἐλεγευ ἄριστα ὁ Ξενοφῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Περὶ Παρατηρήσεως, καὶ Προσοχῆς, καὶ Συνηθείας καὶ Ἐξεως.

PMH΄.

Tῆς ψυχῆς ἡ δύναμις τοῦ νὰ λαμβάνωμεν μετὰ συνειδήσεως ἐννοίας διὰ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως· εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν λέγομεν συνήθως παρατήρησιν, καὶ τὴν ὁποίαν ἴσως δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν κατ' ἐξαχὴν ἀντίληψιν.

PMΘ΄. Ἐκ τῆς ἀντιλήψεως σχηματίζεται κυρίως εἰς τὴν ψυχὴν διὰ τῆς φαντασίας ἡ ἐννοία τοῦ πράγματος· εἴαν, λόγου χάριν, ἴδῃς οἶκον καὶ τὸν ἀντιληφθῆς κατὰ συνείδησιν, ἤρουν τὸν παρατηρήσεως ἀκριβῶς καθ' ἕλα του τὰ μέρη, ἀποκτᾶς εἰς τὴν ψυχὴν σου τὴν ἐννοίαν τοῦ οἴκου.

PN· Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκολουθεῖ τὴν αἰσθησιν ἡ ἀντιλήψις χωρὶς νὰ μεσολαβήσῃ καιρῶς· εἰάν ὅμως παν

τοδαπὴ αἰσθητὴ προσβάλλωσιν εἰς τὴν αἰσθησιν ἐν με-
τὰ τὸ ἄλλο, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃς καιρὸν νὰ συνάψῃς τὸ ἐν
μὲ τὸ ἄλλο, δὲν ἐμπόρῃς ν' ἀποκτήτῃς τούτων ἔννοιαν·
οἶον, εἰάν εἰς οἶκημα βλέπῃς πολλάς εἰκόνας κατεσπυσμέ-
νως μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, ἔννοιαν τῶν ὅλων ὁμοῦ εἰκόνων
δὲν θέλεις λάθῃν.

ΡΝΑ. Διὰ ν' ἀποκτήσῃς εἰς τοιαύτας περιστάσεις διὰ
τῆς φουρασίας τὴν ἔννοιαν, ἀνάγκη εἶναι ἢ αἰσθησις νὰ
χρονотριβῇ ἰανόν τε εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν αἰσθητῶν, διὰ νὰ ἐπ-
ενεργήσῃ εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς ἢ ἀντιληπτικὴ δύναμις. Ἡ δὲ
χρονотριβῇ τῆς αἰσθήσεως εἰς ἐν τε αἰσθητὸν γνωστέον με-
τὰ συνειδήσεως ὀνομαζέται **Προσοχὴ** τῆς ψυχῆς καὶ
Ἐπισεία.

Σημείωσις. Ἡ προσοχὴ ἢ ἐπισεία ἀμφιλοχεῖ ὄχι μόνον εἰς τὴν
αἰσθησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ψυχικὰς ἐνεργείας· διότι προσο-
χὴ ἀπαιτεῖται καὶ εἰς τὰς κρίσεις καὶ εἰς τοὺς συλλογισμοὺς, καὶ
εἰς πᾶσαν ἄρευναν λογικῶς ἐξεταζομένων πραγμάτων.

ΡΝΒ. Ἀπάσης αἰσθήσεως ἢ ἐπαναλαμβανομένη ἐνέρ-
γεια ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἢ ὁμοειδῶν πραγμάτων, ἂν τὸ κατ'
ἀρχὰς γίνεται μὲ δυσκολίαν τινα, τελευταίου ὅμως ἐκτελεῖ-
ται μὲ πολλὴν καὶ ἀκατανόητον εὐκολίαν· διότι ἐκ φύσεως
εἰμῆθα οὕτω διατεθειμένοι, ὥστε μὲ τὴν ἐπανάληψιν νὰ εὐ-
κολύνωμεν καὶ τὰς ἐυσχερεστάτας ἡμῶν ἐνεργείας· καὶ ὄχι
μόνον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ζῶης μέτοχα· οὕτω,
φέρ' εἰπεῖν, ἀκούει κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος ἦχους παντοδα-
ποῦς, καὶ μόλις διακρίνει τὴν διαφορὰν τῶν· ἀλλὰ πολλα-
κίς ἀκούσας τοὺς αὐτοὺς, τοὺς διακρίνει εὐκολώτατα· καὶ
ἀρχόμενος τις νὰ μάθῃ τὴν γραφὴν, κατ' ἀρχὰς μὲν βρα-
δέως καὶ ἐπιπόνως κακογραφεῖ τὰ εἰκοσιτέσσαρα γρόμματα·

ἔφεξις δὲ ἐπαναλαμβάνων πολλάκις τῶν αὐτῶν τὴν ἐγγά-
ραξιν, φθάνει εἰς τὸ νὰ γράφῃ μὲ πολλὴν ταχύτητα καὶ
εὐκολίαν.

ΡΝΓ'. Ἡ δὲ ἐπαναλήψεως προσγνομένη αὕτη τῶν
ἐνεργειῶν εὐκολία, ὀνομάζεται ἐθισμὸς, ἢ κοινότερον
συνήθεια· ὅταν δὲ φθάσῃ ἢ συνήθεια εἰς τοιοῦτον εὐκο-
λίας βαθμὸν, ὥστε νὰ ἐκτελῶμεν τὰς ἐνεργείας μας μὲ μι-
κρὰν, ἢ καὶ μηδεμίαν ἐπιστάσιαν, τότε γίνεται Ἐξίς· ἀπο-
κτᾶ, φέρει εἰπεῖν, ὁ παῖς συνήθειαν νὰ γράφῃ, ὅταν εὐκό-
λως καὶ ἀπόνως ἐκθέτῃ τὰ γράμματα· ἀλλ' οὕτως αἱ
χεῖρες ἔπτανται τρόπον τινὰ εἰς τὸ γράφειν, καὶ αὐτόμα-
τοι, χωρὶς πύλλην προσοχὴν ἢ προμελέτην, γεμίζουσι
ἐν ἀκαρεῖ τὸν χάρτην ἀπὸ γράμματα, εἰς τοῦτον ἢ γραφί-
κῃ συνήθεια ἀποκατεστάθη ἔξις.

ΡΝΔ'. Δύω εἶδη συνηθειῶν εἶναι, ἐνεργητικὴν,
κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνεργουμέν, οἷον γράφομεν, ἀδομεν, χο-
ρεύομεν κτλ. καὶ παθητικὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν πάσχο-
μεν, οἷον ψυχραίνομεθα, δαιρόμεθα, σχθοφοροῦμεν κτλ.
εἰς ἀντιθέτους ἀλλήλων νόμους καθυποτασσόμενα· διότι
τὰ μὲν πάθη ἐξασθενεῖζει ἢ συνήθεια· τὰς δ' ἐνεργείας ἀ-
ποδείκνυει ἰσχυρωτέρας καὶ δρασιμωτέρας· ἐπειδὴ ἐκεῖ μὲν
ἢ ἐπαναλαμβανομένη ἀντιδράσεις ἐρεθισμοῦ τινος ἀποβαίνει
κατ' ὀλίγον ἀνεπαίσθητος, καὶ ὁ ὄργανισμὸς ἀρέσκειται κα-
τὰ μικρὸν εἰς τὸν ἐρεθισμὸν οὕτως, ὥστε τοῦ γίνεται κάπο-
τε ἀπαραίτητος χρεία· ἐδῶ δὲ κινήσεις τινὲς τὸ κατ' ἀρ-
χὰς ἀναγκάζονται, καὶ μὲ δυσκολίαν προτρεπόμεναι, τρέ-
χουσι διὰ τῆς ἐπαναλήψεως, ἀφανίζουσαι αὐτὰ τὰ προσε-
σάμενα ἐμπόδια.

ΡΝΕ'. Ἡ συνήθεια καὶ ἔξις γίνονται ὅχι μόνον εἰς

τὴν αἰσθησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἡμῶν ψυχικὰς δυνάμεις· διότι δι' ἐπαναλήψεως ἐκτελοῦσι τὰ ἔργα των εὐκόλως καὶ δεξιῶς καὶ ἡ φαντασία καὶ ἡ μνήμη, καὶ καθυποτάσσουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον γλωσσῶν μαθήσεις, τεχνῶν ἀποκτήσεις, καὶ ἐννοειῶν καὶ γνώσεων παντοδαπῶν ἐναποταμιεύσεις, αἳ τινες ἔχουσι μεγέτην ῥοπήν εἰς τὰς κρείσσεις μας.

Σημειώσεις. Ὅλαι δὲ αἱ μέχρι τοῦ δεῦτερου ἐκτεθεισὶ δυνάμεις τῆς ψυχῆς ὀνομαζονται κατ' ἄνωγαν ἢ χεῖρονες, ἀπὸ τὰς ὁποίας μετέχουσιν ἀναμνηστικῶς καὶ τὰ ἄλογα ζῶα· Ὅλομεν δὲ εἶπαιν ἀφοξῆς περὶ τῶν κρείττωνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῶν κρείττωνων γνωστικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ἢ περὶ τοῦ καθολικώτερου ὀνομαζομένου Λόγου.

ΡΝΣ'.

Κρείττονας δυνάμεις τῆς ψυχῆς ὀνομάζομεν, κατὰ τὰς ὁποίας διαφέρει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ κτήνη· διότι καὶ τὰ κτήνη ἔχουσι τὰς χείρονας δυνάμεις, ἡγοῦν αἰσθησιν καὶ φαντασίαν καὶ μνήμην· ἔλλειπει ἄμως ἀπ' αὐτῶν ἡ ἔξοχος δύναμις, μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ γενικὰς γνώσεις, κρίνει, συλλογίζεται· ἡ δὲ δύναμις αὕτη ὀνομάζεται καθολικώτερου Λόγου.

PNZ. Ὁ καθολικώτερον ἐνομαζόμενος λόγος περιέχει εἰς ἑαυτὸν τρεῖς δυνάμεις, Νουῦν, καὶ Κρίσιν, καὶ Λόγον κατὰ μερικωτέραν σημασίαν. Καὶ νουὺς μὲν εἶναι ἡ δύναμις, ἣτις ἐκ μερικῶν τινῶν ἐνοσιῶν κατασκευάζει γενικὰς εἰσιείας, ἧγουν ἰδέας καθὼς ἀπὸ πολλὰς μερικὰς εἰσιείας ἀνθρώπων τινῶν τὴν καθόλου ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου. Κρίσις δὲ, μὲ τὴν ὁποίαν συνάπτομεν δύο ἰδέας μετ' ἀλλήλων, ἡ τὰς διακυρῶμεν ἀπ' ἀλλήλων· οἷον, ὁ ἄνθρωπος εἶναι θνητός· τὸ δένδρον εἶναι σῶμα ὀργανικόν· ὁ λίθος δὲν εἶναι αἰσθητικὸς. Λόγος δὲ, ὅς τις, ἀφ' οὗ δρθῶσι δύο κρίσεις κατὰ τὸν ὑπαιτούμενον τρόπον, ἐκβάλλει ἀπ' αὐτῶν μίαν τρίτην· οἷον, Πᾶς ἄνθρωπος εἶναι σοφίας δεκτικὸς· ἡμεῖς ὅλοι εἴμεθα ἄνθρωποι· ἀπὸ τὰς δύο ταύτας κρίσεις ἐκβάλλει ὁ λόγος, χωρὶς να τοῦ τὸ εἶπη κἀνεὶς· λοιπὸν ὅλοι ἡμεῖς εἴμεθα ἐπιδεκτικοὶ σοφίας.

PNH. Διὰ τῆς πείρας χειραγωγούμενης ὁ νουὺς κατασκευάζει πολλοτάτας γενικὰς ἰδέας, ἐνῶ παραβάλλει πολλὰ πρῶγματα, καὶ ἀπειρῶν λαμβάνει μὲν χαρακτηήρας τινὰς, οἱ ὁποῖοι εἶναι κοινὰ ὅλων, παραιτεῖ δὲ ὅσους δὲν ἔχουσι κοινῶς ὅλα· οἱ ἀποχωριζόμενοι καὶ λαμβανόμενοι χαρακτηήρες συνεισῶσι τὴν καθόλου ἰδέαν εἰδῶς τινὸς ὄντων· οἷον, πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι κοινά· α) ὀργανικὸν σῶμα· β) ψυχὴν λογικὴν. Κατὰ δὲ τὰ ἄλλα, ἧγουν χροιάν, ἀνάστημα, δύνάμιν νοῦς καὶ σώματος ἢ ἀδυναμίαν, ἡλικίαν, γένος κτλ εἶναι διάφοροι. Διὰ τοῦτο ἡ καθόλου ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου τίποτ' ἄλλο δὲν περιέχει, ἀμμη τοὺς δύο εἰσείους χαρακτηήρας.

Σημείωσις. Ἐὰν δὲ λάβωμεν τοὺς κοινὰς χαρακτηήρας ἀνθρώπου καὶ δοῦς καὶ ἔππου καὶ κυνήλου κτλ. ἧγουν τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ προαισθητικῶς μετακίνασθαι ἀπὸ τῶπου εἰς τῶπου· ἀπεκτώμεν

ιδέαν ἄλλην καθολικωτέραν παρὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἔγουν τὴν τοῦ ζώου· αὕτη δὲ ἡ καθολικωτέρα, παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἀμέσως αὐτῆς μερικωτέραν, ὀνομάζεται Γένος· ἡ δὲ μερικωτέρα, εἶδος, ὡς θύλασμα ἰδεῖν κατὰ πλατῶς εἰς τὴν λογικὴν· ἔθεν προηλεθαν αἱ ἀκφράσεις, γενικώτερον, καὶ εἰδικώτερον καὶ μερικώτερον, σημαίνουσαι τὴν μεγαλητέραν ἢ μικροτέραν ἔκτασιν τῆς ιδέας· εἶδος δὲ λέγεται καὶ ἡ μορφή πικρῶς πράγματος· ἔθεν ὅταν μὲν λεγόμεν γενικῶς καὶ εἰδικῶς, ἐκλαμβάνομεν τὸ εἶδος κατὰ τὴν πρώτην σημασίαν· ὅταν δὲ ὑλικῶς καὶ εἰδικῶς κατὰ τὴν δευτέραν· καὶ χρεῖα προσοχῆς, μὴ συγχέωμεν τὰ δῖω ταῦτα σημαίνόμενα.

ΠΝΘ'. Ἡ κρίσις συνάπτει πολλὰς ιδέας, καὶ ἡ ἀποδίδει κατηγορούμενον εἰς ὑποκείμενον, ἢ ἀποχωρίζει ἐκείνο ἀπὸ τοῦτο· οἷον, ἡ Γῆ εἶναι στρογγύλη· ἡ Γῆ δὲν εἶναι ἐπίπεδος· ἡ Σελήνη δὲν εἶναι ἴση τῆς γῆς. Πρέπει λοιπὸν ὁ νοῦς νὰ συνκρίσῃ πολλὰς ιδέας, τὰς ὁποίας ἐπειτα ἡ κρίσις ἢ συνάπτει ἢ ἀποχωρίζει ἀπ' ἀλλήλων.

Σημείωσις. Ἡ κρίσις ἔχει πολλοὺς τελειότητος βαθμούς. α') Ἐκτασιν εἰς πολλὰ· διότι ἀνθρώποι εἰδήμονες τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐμποροῦν νὰ κρίνωσιν ὀρθῶς, παρὶ πολλῶν πλειοτέρων πραγμάτων παρὰ ἄλλοι. β') Ὁξύτητα, κατὰ τὴν ὁποίαν δύνανται εἶναι νὰ κρίνωσι περὶ κρυμμένων ιδιοτήτων καὶ μικροτάτων διαφορῶν τῶν πραγμάτων. γ') Ἀκρίβειαν, μὲ τὴν ἑποῖαν κρίνουσι τι νὰς παντᾶσαι ἐπιτυχικῶς, καὶ οὕτως ὀλιγώτερον οὕτως πλειότερον παρὰ τὸ δέον. δ') εὐκολίαν, μὲ τὴν ἑποῖαν πολλοὶ ἐκ τοῦ προχείρου χωρὶς πολλὴν σκευωρίαν κρίνουσι περιπεπλεγμένας ὑποθέσεις.

ΡΞ'. Ἔργον τοῦ λόγου εἶναι γενικῶς μὲν ἡ διαύσια, μερικώτερον δὲ, ὁ συλλογισμός. Πῶς δὲ συλλογισμός συνίσταται ἀπὸ τρεῖς κρίσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας τὴν μὲν πρώτην ἐκλέτε: γενικὴ τις θέσις ἢ κανὼν, ἢ πρότασις, ὡς τὴν ὀνομάζουσι οἱ διαλεκτικοί· ἡ δὲ δευτέρα μαρτυρεῖ, ἔτι

καὶ μερικῆτις περιπτώσις καθυπετάσσεται εἰς τὴν γενικὴν ἐκείνην θέσιν· ἡ δὲ τρίτη, ἣτις ὀνομάζεται καὶ συμπέρασμα γυνάται· ἀπὸ τὰς δύο ἐκείνας πρώτας κρίσεις· Π. Χ.

Πᾶς πλανήτης κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον

Ἡ Γῆ εἶναι πλανήτης

Λοιπὸν ἡ Γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον.

ΡΞΑ'. Ἐμποροῦμεν δὲ νὰ εἰπώμεν περὶ τῶν τριῶν τοιῶντων δυνάμεων, ὅτι εἶπεν εἰς τοὺς χρένους μας ὁ Γερμανὸς Φρεΐσος· ὁ μὲν Νουὺς παριστάνει τὰ καθόλου· ἡ δὲ Κρίσις ὑποτάσσει τὸ μερικὸν εἰς τὸ καθόλου· ὁ δὲ Λόγος προσδιορίζει· τὸ μερικὸν διὰ τοῦ καθόλου (α).

Σημείωσις. Τὰ δὲ διάφορα εἶδη τῶν ἰδεῶν καὶ κρίσεων καὶ συλλογισμῶν θέλουν ἐκτεθῆν εἰς τὴν Λογικὴν.

ΡΞΒ'. Εἰς ὅλα δὲ τὰ ἔργα τῆς κορείτουτος γνωστικῆς δυνάμεως ἀπαιτεῖται ἐξ ἀνάγκης προσοχή, ἣτις ὀνομάζεται λογικὴ προσοχή πρὸς ἀντιδιαβολὴν τῆς μόνου αἰσθητικῆς (ΡΝΑ'. Σημ). Περιέχεται δὲ εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζεται ἡ ψυχὴ τὴν ἀπαιτουμένην δυνάμιν τοῦ νὰ συντηρῇ τὰς ιδίας, καὶ διὰ παραθέσεως καὶ ἀναπτύξεως καὶ ἐπεξεργασίας νὰ μὴ τὰς ἀφίνη οὐδεποσῶς νὰ συγχέωνται. Ἐμπορεῖ δὲ ἡ δύναμις· ἡ κρείττων νὰ ἐπιταθῇ διὰ γυμνάσεως. Αἱ δὲ ἀρεταίτης εἶναι. Νὰ εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ὀξεῖα καὶ νὰ μὴ διακόπτεται δι' αἰσθητικῆς τινοσ προσβολῆς. Νὰ εἶναι ἐπίμονος, ἤγουν νὰ ἐνδιατρέθῃ ἐπὶ πολὺ εἰς ἔντι ὑποκείμενον χωρὶς νὰ ἀποκόμνη. Καὶ νὰ ἐξαπλόνεται, ἤγουν νὰ ἔμπορῇ νὰ ἀσχολῆται εἰς πλεῖότερα ὑποκείμενα. Κακίαι δὲ αὐτῆς ἐξ ἐναντίας εἶναι ἀσθένεια, ἀψικωρία, ἀδράνεια καὶ περιορισμὸς εἰς ὀλίγα τινα ὑποκείμενα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Περὶ σημείων τῶν ἰδεῶν, ἢ περὶ Λεξεων.

ΡΞΓ'.

Επειδὴ δὲ ὁ νοῦς ἀσχολεῖται εἰς γενικὰς ἰδέας (ΡΝΖ'), ἐξ ἀνάγκης ἔχει χρεῖαν σημείων τινῶν διὰ νὰ τὰς συνδέῃ, εἰς τὸ ὅποιον καὶ ἐν ἄλλο δὲν χρησιμεύει τῶσιν, καθὼς αἱ λέξεις. Διότι τὰς γενικὰς ἰδέας ἀφαιρέσαμεν ἀπὸ μερικὰ ἀντικείμενα (ΡΝΗ'). αἱ ἀφηρημένα λοιπὸν αὐταὶ ἰδέαι ὑπάρχουσι μόνον εἰς τὸν νοῦν μας, ἤγουν, ὡς λέγουσιν, εἶναι μόνου ἐκ τοῦ ὑποκειμένου τῆς νοήσεως ἰδέαι, ὅχι ἐκ τοῦ αντικειμένου, ἔχει πραγμάτων κληθῶς ὑπαρχόντων ἐκτὸς ἡμῶν, καθὼς λόγου χάριν, εἶναι ἡ γενικὴ ἰδέα ἀνθρώπου, φυτοῦ, ζώου· διότι γενικὰ τινὰ δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὴν φύσιν. Χρειαζόμεθα λοιπὸν σημεία τινὰ διὰ νὰ τὰ συνδέωμεν μὲ αὐτὰ καὶ οὕτω νὰ τὰ κοινώωμεν εἰς ἄλλους ἀνθρώπους.

Σημείωσις Α'. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ νοῦς ἡ πράξις, ἤγουν ἡ νόησις συνδέεται μὲ σημεῖα (ἀνωτ.), διὰ τοῦτο ὀνομάζεται γνῶσις συμβολικὴ καὶ γνῶσις ἐννοηματικὴ, ἐνῶ ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων προσλαμβανομένη ὀνομάζεται γνῶσις ἐποπτικὴ (ΤΙΖ'). Εἰς τὴν νηπιότητά του ὁ ἄνθρωπος μόνον ἐποπτικὰς γνῶσεις ἀποκτᾷ καὶ ὅταν ἀρχήσῃ νὰ ὁμιλῇ, ἀρχεται νὰ ἀναπτύσσεται καὶ τοῦ νοῦς ἡ ἀρχή τερα κεκρυμμένη δύναμις· ἀφ' οὗ δὲ μάθῃ νὰ συνδέῃ

ἐννοίας μὲ λέξεις, τότε αἱ ἐννοιαὶ τοῦ φασκόμεναι καὶ συσφίγγονται δυσκαποσπάτως εἰς τὴν μνήμην του, ἐπεὶ δὲ αἱ λέξεις τοῦ παριστάνουσι πάντοτε καὶ τὰ ὑπὸ τῶν λέξεων σημαίνόμενα κατὰ τοὺς συγκυρητικῶς νόμους (P1.). Διὰ τοῦτο ἀνθρώποι γλώσσης ἀδίδακτοι εἶναι πολὺ παχύτεροι καὶ ἀτελέστεροι παρὰ τοὺς ὁποσοῦν διδαγμένους. Διὰ τοῦτο ἔθνη σοφὰ καὶ πεπαιδευμένα ἔχουσι πλουσιωτέρας καὶ τελειωτέρας γλώσσας παρὰ τὰ βάρβαρα καὶ ἄγρια. Διὰ τοῦτο ἡ βαρβαρίσις ἐθνῶν πολιτισμένων συνεπιφέρει καὶ τῆς γλώσσης τὴν φθορὰν καὶ ἀσχήμιον ἔχομεν παραδειγμα οὐ κερὸν τὴν πλουσιωτάτην καὶ ευρυθμοτάτην γλῶσσαν τοῦ Πάλαι μὲν ἐνδοξοτάτου γένους μας, νῦν δὲ ταπεινοτάτου καὶ γλωσσῶν ἐμιλοῦντος, ἐποῖαν ὁμιλεῖ, διὰ γὰρ μὴ εἶπω τι πλειότερον!

Σημείωσις Β'. Ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι μόνον χρήσιμος ὡς βοηθοῦσα τοῦ νοῦν καὶ τὴν μνήμην, ἀλλὰ καὶ ἡς ἐξαιρέτου μέσον τῆς τῶν ἀνθρώπων κοινωνίας. ἐπεὶ δὲ αὐτῆς μεταδίδουσι εἰς ἀλλήλους τὰς βουλὰς καὶ τοὺς σοχασμούς των.

ΡΞΔ. Εἶναι δὲ καὶ ἄλλα σημεία, διὰ τῶν ὁποῖων ἔμποροῦμεν νὰ σημαίνωμεν καὶ νὰ μεταδίδωμεν εἰς ἄλλους τὰς ἐννοίας μας. Εἶναι δὲ ταῦτα ἢ φυσικὰ ἢ τεχνικὰ· καὶ εἰς ἐκεῖνα μὲν ἀνάγονται τὸ κλαίειν, γελοῦν, φωνάζειν, παντοίως μεταβάλλειν τὸ πρόσωπον, νεύειν, ἀνανεύειν, κατανεύειν, χεῖρας κινεῖν, διὰ τοῦ ὁποῖου διαφόρως γινόμενου θραυμάζομεν, φασερίζομεν, συμβουλευόμεν, παρακαλοῦμεν, ταλανίζομεν, ἀποσπρόμεθα κτλ. Ἐκ δὲ τῶν τεχνικῶν σημείων εἶναι εἰκόνας, ἀνδριάντες, χαρακτήρες, λέξεις, ἤγουν τὰ διὰ τῶν λαλητικῶν ὀργάνων ἐκβαλλόμενα ἀπηχήματα· ταῦτα δὲ εἶναι τὰ χρησιμώτατα καὶ εὐκολώτατα εἰς τὸ νὰ σημαίνωσιν ἀκριβῶς πολλοτάτας ἐννοίας. Σύγκριται δὲ πᾶσα γλῶσσα ἀπὸ πολλὰ τοιαῦτα ἑναρθρα ἀπηχήματα, ἐκ τῶν ὁποῖων καὶ ἐν καθ' ἑαυτὸ δὲν σημαίνει τίποτε, ἀλλὰ κατὰ συνθήκην ἐδιωρίσθησαν πρὸς τὸ δοκοῦν

εἰς τὸ νὰ σημαίνῃ καθὼν ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἔννοιαν ἢ ἰδέαν.

ΡΕΕ'. Αἱ λέξεις ἐμποροῦν εὐκόλως νὰ μανθάνωνται διὰ μιμήσεως, καὶ νὰ διατηρῶνται εἰς τὴν μνήμην δι' ἐπαυαλήψεως. Δι' αὐτῶν ἐὶς ἐπιτείνοντες ἢ χαλῶντες καὶ παντοδαπῶς μεταβάλλοντες τὴν φωνὴν ἐμποροῦν οἱ λαλοῦντες νὰ ἐξηγῶσι τρανώτατα διάφορα αἰσθήματα καὶ πάθη. Ταύτας ἐμπορεῖ τις νὰ μεταχειρίζεται καὶ ἐς τὸ ἴδιον καὶ κατακείμενος, καὶ εἰς τὸ σκότος καὶ εἰς τὸ φῶς. Ὑπεροχαὶ ἀληθῶς αὐταὶ μεγάλαί τῆς λεκτικῆς ὀμιλείας ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἰδεῶν σημείων εἶδος!

ΡΕΣ'. Ὅτι δὲ οἱ ἄνθρωποι εὐκόλως ἔπρεπε νὰ ἐπινοήσωσι γλῶσσαν, εἶναι φανερόν· διότι ἐκ φύσεως ἔλαβαν τὰ ὄργανα τῆς φωνῆς, καὶ προσέτι χρειαῖαν καὶ κλίσειν εἰς τὸ νὰ μεταδίδῃ ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον τοὺς σοχασμούς του. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξ ἀνάγκης ἦτο ἡ γλῶσσά των ζωνή, καὶ εἰς λέξεις μόνον τῶν χρειωδεδέρων πραγμάτων σημαυτικῶς σφραγιζομένη· κατ' ὀλίγον δὲ ἐπλατύνετο καὶ ἐσολίζετο, ἀναλόγως μὲ τὸν πληθυσμὸν τῶν γνώσεων καὶ χρειῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπ' οὗ δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐδιακρίθησαν εἰς ἔθνη, καὶ ἐσκορπίσθησαν εἰς μακρὰν ἀλλήλων ἀπέχοντας τόπους, ἀνάγκη πᾶσα ἦτο νὰ διακριθῶσιν αἱ γλῶσσαι των εἰς τόσον πολὺν καὶ οὕτως ἀνομιεῖται.

Σημείωσις. Ἀλλ' ἡ φύσις αὐτῶν τῶν πραγμάτων κίμνυσι νὰ εὐρίσκωνται εἰς ὅλας τὰς γλώσσας γενικαὶ τιναὶ καὶ ἀπαραίτητοι ἰδιότητες· διὰ τοῦτο δυνατόν εἶναι νὰ γείνη γραμματικὴ τις καθολικὴ καὶ περιέχουσα τὰ οὐσιώδη τῆς τῶν ἀνθρώπων γλώσσης, ὡς θελομεν ἰδεῖν ἄλλοῦ.

ΡΕΖ'. Ἐπεινόητε δὲ ὁ ἄνθρωπος καὶ γράμματα διὰ νὰ σημαίνῃ τὰς λέξεις. Καὶ εἶναι λοιπὸν τὰ γράμματα ση-

μείων σημεῖα. Παλαιὰ μὲν ἔθνη εἶχαν εἰκονικὰ γράμματα· οἱ δὲ Αἰγύπτιοι ἐμεταχειρίσθησαν εἰς τοῦτο ὄχι πραγμάτων εἰκόνας, ἀλλὰ χαρακτῆρας ἄλλους, διὰ τῶν ὁποίων εἶχαν συστήσει τὴν ἱεραγωγικὴν τέχνην των. Ταῦτα δὲ τελειότερα γράμματα εἶναι τὰ ἀπὸ τὴν Φαιίκην ὑπὸ Κρόνου εἰς τὴν Ἑλλοδα μεταφερθέντα, τὰ ἑποῖα ἀπέκτησαν θαυμασίαν καλλονὴν διὰ τῆς τυπογραφίας. Θαυμάσιαι εἰσὲν εἰρήσεις καὶ αἱ δύο· εἰς αὐτὰς τεσσάρων γράμματα ἐμφοροῦν ἡ σημαίνουσαι ἀπειραοῖθιμοι φωνάς· καὶ ἐν βιβλίῳ ἐμπορεῖ εὐκόλως νὰ ἀντιγραφῆ εἰς μυριάδας διὰ τῆς τυπογραφίας!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Περὶ Ὁξυνοίας, Ἀγχινοίας, Προγνώσεως, ἀγαθοῦ νοός ἢ Δαιμονίου, καθολικοῦ πνεύματος.

ΡΞΗ΄.

Εἰς τὴν κρείττονα τῆς ψυχῆς δυνάμει ἀνήκουσι καὶ ἰδιαιτέρας τινὲς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εὑρίσκονται μὲ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν εἰς πάντα ἄνθρωπον. Ταύτας θέλομεν εὐθὺς ἐκθέσειν.

ΡΞΘ΄. Ὁξυνοία εἶναι δυνάμις τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τῶν πραγμάτων τὰς δια-

φοράς. Ὅστις δὲ τὰς πολλὰ κρυμμένας καὶ λεπτοτάτας διαφορὰς εὐκόλως καὶ ταχέως γνωρίζει, καὶ ἀποδίδει διὰ λόγου καθαρῶς καὶ ἀκριβῶς, οὗτος εἶναι ὁ ξύνουσις. Ὅτι δὲ ἡ δύναμις αὕτη εἶναι μὲν ὠφελιμωτάτη πρὸς ἀπάσης ἐπισημῆς ἀπόκτησιν, δὲν εἶναι δὲ πολλῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἰδιῶν, μᾶς βεβαιῶνσι πείρα γνωριμωτάτη. Παντελῆς δὲ ἑλλειψίς κρίσεως καὶ ὀξυνοίας ὀνομαζέται Μωρία.

ΡΟ. Ἀγχίνοια εἶναι τῆς ψυχῆς δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας ἀνακαλύπτεσθαι τῶν πραγμάτων αἱ ὁμοιότητες. Ἐξαιρέτως δὲ ἀγχίνουσι ὀνομαζέται ὅποιος καὶ τὰς λαυθαυούσας ἀνακαλύπτει ὁμοιότητας, ἤγουν ὅσας ἀνθρώποι ἄλλοι δὲν δύνανται νὰ παρατηρήσωσι μὲ τὴν αὐτὴν εὐκολίαν. Ταύτης δὲ τῆς δυνάμεως ἔργα εἶναι προσφυσίς παραβολαί, ἀλληγορικαὶ ἐκφράσεις, ἄσεια ἀποφθέγματα, σατυρικά ἐπιγράμματα κτλ. Χρησιμεῖσι δὲ πολὺ καὶ εἰς σπουδαία πράγματα· διότι διὰ παραθέσεως τῶν πραγμάτων καὶ εὐρίσεως τῶν ὁμοιοτήτων αὐτῶν συχνάκις φανερόνουνται νέα μέσα εἰς τεχνῶν καὶ ἐπισημῶν τελειοποίησιν.

Σημειώσεις. Ἡ παιζουσα ἀγχίνοια συχνάκις ἐκτραχηλίζεται εἰς πολλὰς καταχρήσεις καὶ ἀτοπίαις. εἶναι δὲ αὗται, εὐν τις ἀσχολῆται μόνον εἰς ἐπιτόησιν ἄσειων λόγων· εἴαν τὴν μεταχειρίζεται χωρὶς κρίσειν· εἴαν δὲ αὐτῆς περιουθρίξη καὶ κωμωδῆ ἄλλουσι, πρᾶγμα ἀντιφατικὸν εἰς τὴν ἠθικὴν· εἴαν χλευάζη πράγματα ἰερὰ καὶ ἅγια, τὴ ὁποία ἔχει χρέος νὰ τιμᾷ ὅλη ἡ ἀνθρωπότης κτλ.

ΡΟΑ. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν παρόντων πραγμάτων καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα αὐτῶν σχέσεως, καὶ τῆς αὐτῶν μὲ προϋπαρξάσας πείρας παραθέσεως, ἔμπορεῖ πολλάκις ὁ ἀνθρώπος νὰ προσέπη μὲ πολλὴν πιθανότητα τὰ μίλλουτα· οἶον, ἀπὸ τῆν παρατήρησιν τῆς κατὰ τὴν ἀτμο-

σφαίραν σημερινῆς καταστάσεως, Ποῖος θέλει εἶηθαι αὔριου ὁ καιρός. Ἄπο παρατήρησιν πολιτικῶν τινῶν σχέσεων ὁμοίων μὲ ἄλλας, τὰς ὁποίας μᾶς διδάσκει τῶν παρελθόντων χρόνων ἢ ἱστορία, Ἐάν θέλει γενῆν εἰρήνη, πόλεμος κτλ. Ἄπο συμπτώματα ἀρρώστιας τινος, καὶ διαθίσειν τοῦ πρῶτοντος σώματος, καὶ μεταχείρισιν φαρμάκων τινῶν κτλ. Ἐάν συμῆν ὑγεία, ἢ θάνατος· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο προγνωσικὴ δύναμις, ἢ τὸ προγνωσικόν, ἢ ἀπλῶς πρόγνωσις.

ΡΟΒ'. Ἀπαιτοῦνται δὲ εἰς ταύτην πολυπειρία, εἰδήσεις τῆς τῶν παρελθόντων χρόνων ἱστορίας, μνήμη ἀγαθὴ καὶ εὐκαιρὸς διὰ τὰ ἐνθυμῆται εἰς πρῆπουτα καιρὸν τὰς ἀρχαιότερας περιστάσεις, πασαχηρητικὴ δύναμις, ἐξυνοία, ἀγχινοία, ὠριμωτάτη καὶ βαθυτάτη τῶν πραγμάτων κρίσις. Ὅσον δὲ πλείοτερον μετέχει τις ἀπὸ ταῦτα τὰ προτερήματα, τόσον πλέον ἐμπορεῖ νὰ ἐμπιστεύεται εἰς τὴν πρόγνωσίν του, καὶ τὸ ἐναντίον. Ἐσφαλμένα δὲ συνόψεις αἰτιῶν πρὸς ἐνεργείας γίνονται παραίτιαι ὁπάτης, τῆς ὁποίας τὰ εἶδη καὶ τὰ πρὸς ἀποφυγὴν μετὰ θέλουσιν ἀποδοῦναι εἰς τὴν Λογικίαν.

Σημείωσις. Ἄλλοτε δὲ προσδοκία ὁμοίον συμπτωμάτων, κατὰ μίσην συνάξιν τῶν φαινομένων γενέσθαι διὰ τῆς φαντασίας, δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐνεμασθῆν πρόγνωσις. Τοιαύτη δύναμις φαίνεται καὶ εἰς κτίνην τυχαίαν, ὃ ἔπασ εἰς τόπον ὅπου εὗρηκε τροφὴν πρὸ εὐχρον, ἐλπίζει ὅτι πάλιν θέλει εὗρεῖν· καὶ σκύλος τὸ ξύλον ἢ φημιένον θλέπων φεύγει μακρὰν, εἰάν πολλακις ἐδάξθῃ ἀρχίτερον μὲ τὸ ξύλον.

ΡΟΓ'. Κάποτε ἀποδόθη εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ προσηρατικόν, κατὰ τὸ ὅποιον χωρὶς τινος λόγου ἢ πείρας, μό-

νου μὲ τυφλήν τινα συναίσθησιν ἔμπορεῖ νὰ προῖδῃ τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν, οἷον πόλεμον, ναυάγιον, θάνατον, ἀγαθὸν γάμον καὶ εὐδαιμόνα κτλ. Ἄλλ' ὅμως, εἴαν καὶ πολλοὶ πολλὰ τοιαῦτα διηγῶνται παραδείγματα, φαίνεται πάντῃ περιττὸν ν' ἀποδεχθῶμεν τοιαύτην δύναμιν. Δεισιδαιμονία, ῥοπὴ πρὸς θαυμασίων ἀκουσμάτων πρίην, ἀπάται λαοπλάνων, φανητισμὸς, εἶναι αἱ ἀληθινὰ ἀρχαί, ἀπὸ τὰς ὁποίας γεννῶνται τοιαῦτα διηγήματα. Καὶ κάποτε μὲν προῤῥήθην σύμπτωμα ἠλήθευσε κατὰ μέρος· κάποτε δὲ προῦπέκειντο εἰς κρίσιν καὶ πρόγνωσιν τῶν μελλόντων διδόμενα, τὰ ὅποια σιωπῶνται ἐπιμελῶς, διὰ νὰ δοξασθῶσιν οἱ προειπότες ὡς θεόπνυες καὶ θεοφώρητοι προφῆται.

ΡΟΔ'. Νοῦς μὲν ὀνομάζεται ἢ τὰ καθόλου περιλαμβανούσα δύναμις τῆς ψυχῆς (PNH')· λέγεται δὲ καὶ ἔμφατικώτερον ὁ ἀγαθὸς νοῦς, ὡς ὅτε λέγομεν· ὁ δεῖνα εἶναι ἄνθρωπος μὲ νοῦν· κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν οἱ Ἑυρωπαϊοὶ τὸν ὀνομάζουσαν γενίε, καὶ ἡμεῖς ἀπ' αὐτοῖς ἐσυειθίσταμεν νὰ τὸν ὀνομάζωμεν εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν πνεῦμα, ἀλλὰ θελομεν αἰτήσασθαι ἄλλου νὰ τὴν ὀνομάσωμεν Δαιμόνιον. Ὁ κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν νοῦς ἢ τὸ πνεῦμα ἢ τὸ δαιμόνιον πλουτεῖ δραστηριωτάτην νόησιν, εὐσχωτάτην κρίσιν, ὀρθοτάτην διάνοιαν, ὀξύτατην αἰσθησιν, ἔμμονωτάτην προσοχὴν, ἀγαθωτάτην μνήμην, ἀκμαιοτάτην καὶ ἀνεξάντλητον φαντασίαν.

ΡΟΕ'. Μεγάλου νοῦς ἄνθρωπος εἶναι, ὅς τις δύναται μεγάλας ἰδέας ν' ἀντικαθίσταται καὶ νὰ τὰς θεωρῇ εὐκρινῶς, νὰ ἐξαπλῶνεται εἰς πολλὰ, νὰ διακρίνῃ ὅλας τὰς παραλλαγὰς τῶν, νὰ σαφηνίξῃ τὰ ἀσαφῆ. Σταθερὸς δὲ νοῦς λέγεται, ὅταν προσηλόνῃ τὴν προσοχὴν εἰς ἓν ἀντικείμενον,

χωρίς να ταρπύσσεται μηδὲ να διακόπτεται ἀπὸ ἐξωτερικὰ ἐμπόδια. Ταχὺς δὲ νοὺς εἶναι, εἴαν πολλὰς ἐννοιῶν σειρὰς εἰς βραχὺν ἐπέρχεται χρόνον, καὶ μετ' ἐν βλέμματι, να εἰπω οὕτως, ἐμπορεῖ ἀκριβῶς να τὰς κατοπτρεύσῃ ὅλας. Νοὺς δὲ ἐρευρητικὸς, εἴαν ἀνακαλύπτῃ ἀξιολόγους καὶ ἐπωφελεῖς ἀληθείας, μιμῆται μὲν καὶ ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ἰδίου ὁρόμου ἀνοιγῆ δια να περιπατῆ εἰς τὰ διανοήματά του, καὶ ἀφύει καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα ἀφορμὰς πολλῶν καὶ καλῶν ἐπινοημάτων.

Σημείωσις. Ὅς τις δὲ κατ' εὐκληρίαν ἔχει ὅλας τὰς τὰς ψυχικὰς δυνάμεις, ἐνεμάσσεται ἀντὶ δακμονίαις, καὶ καθολικῶν πλουτῶν πνεύμα. Λάμπει ὁ τοιοῦτος εἰς πᾶσαν περίεσιν. Εἶναι μέγας καὶ σιμὰ βραχυῶν καὶ εἰς καλύσας πενήτων ὡς ὑψιπέτης ἀστὸς ἀναβάει να εἰς ἄλλους ἀναπέσασα ὑψηλὰ, καὶ δυσκόλως ἐμπορεῖ να τὸν κατασπάσῃ πᾶν ὅ,τι ἀν εἴπῃ ἀνθέλκυσμα. Ἀλλ' ὅμως βραχυτάτος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν δακμονίων τούτων ψυχῶν καὶ διαβαίνουσιν ἀπὸντες πολλοὶ ἕως οὗ να ἀναλάμψῃ ἀντὶ τοιοῦτου νοός. Παράδειγματα τοιοῦτων ὑπερβυῶν ἀνδρῶν εἰς μὲν τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἔχομεν τὸν ἐκ Σταγειρίων περικλεεσάτον Ἄριστοτέλην, καὶ τὸν Ῥωμαῖον Πλάγιον εἰς δὲ τοὺς νεωτέρους, τὸν Γερμανὸν Λαίβνιπτον καὶ τὸν Ἀγγλον Νεύτωνα. Ἀλλ' εἴαν ἐμπορῆ να γείνη κατὰ πάντα καθολικόν τι πνεῦμα εἰς τὸν ἄνθρωπον, θέλομεν τὸ εἶσετάσειν εἰς ἄλλο μέρος τοῦ ἀναχέειρας φιλοσοφικοῦ συντάγματος.

ΡΟΣ. Πολύτιμον δὲ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὄντων, μηδὲ τόσον ἀπύσιον, ὅσον τὸ καθολικὸν πνεῦμα, εἶναι ὁ ὑγιὴς νοὺς, ὅς τις εἶναι δυνάμεις, διὰ τῆς ὁποίας καταλαμβάνει τις ἀπύσιως τὴν ἀλήθειαν, κρίνει ὀρθῶς, καὶ συλλογίζεται ὡσαύτως περὶ τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων. Τὰς ἀφορμὰς τούτου μᾶς χαρίζει ἡ φύσις ὡς σπουδὴ δὲ καὶ ἐπιμέλεια καὶ ἀδιάκοπος γύμνασις ἐπιθέτουσιν εἰς αὐτὴν τὸν σίφανον.

σημείωσις. Κατὰ δὲ τὰς διαφόρους γνωστικὰς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις, καὶ τὰ εἰς τὰ ἐποικία ἀσμανέσασον ἀσχολοῦνται, καὶ ἐκ φύσεως ἔχουσι καλητέραν διάθεσιν, λαμβάνουσιν ἀπὸ τούτων τέρους οἱ νόσοι κτλ. ἰδιαιτέρως ἐπίθετα ὡς, νοσοὶ θεωρητικῶς, εμπειρικῶς, μαθηματικῶς, ποιητικῶς, μηχανικῶς κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Περὶ Παθημάτων.

ΡΟΖ΄.

Εξεύρομεν ἐκ πείρας διαθέσεις μας τινὰς τοιαύτας, ὁποίας προσπαθοῦμεν νὰ τὰς κρατήσωμεν, εἰ δυνατόν, διὰ πάντα· καὶ ἄλλας, τὰς ὁποίας, ὅσον τὸ γρηγορώτερον, σπουδάζομεν ν' ἀπορῶγωμεν· αἱ πρῶται ὀνομάζονται ἡδοναί· αἱ δευτέραι, λύπαι. Πᾶσαν δὲ ἔννοιαν συνωδευμένην μὲ ἡδονὴν ἢ λύπην ὀνομάζομεν Πάθημα.

σημείωσις. Τὸ Πάθημα πρῶτος ἤδη ἐγὼ μεταχειρίζομαι αἰς ταύτην τὴν σημασίαν. Διάθημα ἔπρεπε νὰ τὸ ὀνομάσω ἂν ἠκολούθουν τὲ παραδεδειγμέναι τῶν Νεωτέρων (Γερμανισὶ Gefühl, Γαλλισὶ Sentiment)· ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐξελάσαμεν σημαντικὸν τοῦ ἐκ τῶν εἰς τὰ κρίθητήριά μας προσβολῶν προξενουμένου κατάστηματος· ἴσως εἰς ἄλλους ἀρέσῃ νὰ τὸ ὀνομάσωσι διάθεσιν, ἢ ἡδονὴν καὶ λύπην τὰς συνωδευούσας τὸ τοιαῦτον κατάστημά μας· εἰς ἐμὲ ἐφάνη καλὸν νὰ τὸ ὀνομάσω πάθημα, ὡς βραχυμῆδα τοῦ πάθους· διότι πᾶν πάθος ἄρχεται ἀπὸ πάθηματος, ὡς θάλομεν εἶδεν εἰς τὸ ἀρεξῆς κεφάλαιον.

ΡΟΗ. Πᾶν πάθημα χαρακτηρίζεται ἀναγκαίως ἐκ τῶν ἐφεξῆς.

α'. Ὅτι εἶναι τι ὑπάρχον εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκτὸς ἡμῶν αὐτῶν, ἤγουν τι θεωρούμενον μόνου ἐκ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ὅχι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου· αἱ δὲ τοῦτου αἰτίαι ἐμποροῦν νῦν εἶναι καὶ ἐξωτερικαί, οἷον τὸ βρωμα, τοῦ ὑποίου εἶναι γλυκεία ἢ γεῦσις· ἢ εἰκῶν, τῆς ὁποίας ἢ θεία προξενεῖ τέρψιν.

β'. Πᾶν πάθημα εἶναι συνήμμενον καὶ μὴ ἔννοιαν ἄλλην, οἷον ἢ ἔννοια τῆς εὐεργεσίας εἶναι ἠνωμένη μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς πρὸς τοὺς εὐεργέτας εὐλαθείας.

γ'. Πᾶν πάθημα εἶναι ἠνωμένου μὲ ἀγῶνα τινα καὶ σπουδῆν τοῦ συντηρῆσαι τὴν παρούσαν ἡδονὴν ἢ ἀποδιώξαι τὴν παρούσαν λύπην.

ΡΟΘ. Ἐννοιαὶ αἱ αὐταὶ δὲν διεγείρουσιν εἰς ὅλους μὴδ' εἰς τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον πάντοτε τὰ αὐτὰ ἠδέα ἢ λυπηρὰ παθήματα. Ἡ συνήθεια ἐξασθενεῖ εἰς τὴν δυνάμει των, ὡσαύτως καὶ τὸ ὁμοιόμορφον τῶν ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων. Ἐξ ἐναντίας δὲ, σπάνια καὶ παραλλασσόμενα πρῆγματα γίνονται παραίτια ἰσχυρῶν παθημάτων. Πολλάκις δὲ καὶ ἡ ἀντιπαράθεσις ἐνδυναμῶναι τὸ ἡδὺ καὶ τὸ λυπηρὸν πάθημα, εἰὰν ἀμέσως τὸ ἐν ἀκολουθῇ μετὰ τὸ ἄλλο· οἷου, ἢ ὑγιεία φαίνεται ἡδέϊζη μετὰ μακρὰν ἀρρώστειαν, καὶ ὁ κορεσμὸς μετὰ πείναν διαρκέσασαν.

ΡΠ. Ὅταν ἡδονὴ καὶ λύπη ἀντενεργῶσι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἐξασθενεῦσιν ἀμοιβαίως, ἢ μεταβάλλονται τόχις ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην, ἕως οὗ ὑπερνεκᾶ ἐν ἀπὸ τὰ δύο παθήματα. Εἶναι τινα ἠδέα μὲν εἰς τὰς αἰσθήσεις, λυπηρὰ δὲ εἰς τὸν ὀρθρὸν λόγον· ὑπάρχουσιν αἰσθητικῶς καλὰ,

ἀλλὰ βλαβερὰ καὶ πικρὰ κατ' ἄλλον τρόπον· οἶον, πυρκα-
ταὶ λαμπραὶ, ζωγραφίαι πραγμάτων αἰσχροῦν καὶ κακοηθεί-
ας προξένων γινόμεναι· τροπῶς ὑπὲρ τῶν ποιητῶν, ἐκδική-
σεως ἐπιθυμίαι κτλ. Καὶ πάλιν ἄλλα ἠδύνουσι τὸν λόγον
τῶν ὁρθῶν, ἐνῶ πικραίνουσι τὴν αἴσθησιν.

ΡΠΑ'. Ὅτι δὲ ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἐναμίκτων πά-
θημα, οἷον φόβος ἐντάμα καὶ ἐλπίς, τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι
πλὴν ταχεῖα μεταβάσεις ἀπὸ ἠδονῆς εἰς λύπην, αἱ ὁποῖαι εὐ-
ρίσκονται εἰς ἰσορρομίαν. Ἐὰν μῆτε ἠδονὴν μῆτε λύπην αἰσθάν-
εται ἡ ψυχὴ, τότε λέγεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς ἀδιαφορίαν· ἐν-
τελής δὲ ἀδιαφορία τῆς ψυχῆς εἶναι πρᾶγμα σπάνιον, ἀλλ'
εἶναι ἀληθῶς πάντοτε προσέγγις πρὸς ταύτην.

ΡΠΒ'. Ποῖαι μὲν μεταβολαὶ συμβαίνουσιν εἰς τὸ σῶμα
μας, ὅταν γίνωνται τὰ παθήματα, ἡ πείρα δὲν ἠθέλησε νὰ μῶς
διδάξῃ ἀκόμη· φαίνεται ὁμως ὡς βέβαιον, ὅτι καὶ ἐν πά-
θημα δὲν εἶναι μίσης τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐνταυτῷ πάντοτε καὶ
μεταβολῆς τινὸς συμβαινούσης εἰς τοῦ σώματος τὰ ὄργανα.

ΡΠΓ'. Τὰ παθήματα ἐμποροῦν νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τὰ
ἑπιξῆς εἶδη.

α. Παθήματα ἐκ σωματικῶν κινήσεων προερχόμενα,
οἷον ἠδονῆς σωματικῆς καὶ ἀλγηθίνος· εἰς τὰ ὁποῖα ἀνα-
φέρεται καὶ τὰ ἐκ τῆς πρὸς συντήρησιν ἡμῶν αὐτῶν γεν-
νωμένων.

β. Παθήματα ἐκ τῆς φαντασίας γινόμενα, ὁποῖον εἶ-
ναι τὸ ἠδὺ πάθημα τὸ προερχόμενον ἀπὸ προσδοκωμένου
ἀγαθοῦ ἔννοιαν.

γ. Παθήματα συμπαιδείας, ὁποῖον εἶναι ἢ διὰ εὐτυ-
χίαν ἄλλων ἀνθρώπων χαρὰ.

δ. Αισθητικὰ παθήματα, ὅποια εἶναι τὰ ἐκ τῆς εὐαρεσθήσεως διὰ τὰ καλὰ, καὶ δυσαρεσθήσεως διὰ τὰ αἰσχροῦ.

ε. Παθήματα προερχόμενα ἀπὸ γνώσεις τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὅποια εἶναι αἱ δι' εὐρεσεν νέων τιῶν ἀληθειῶν εὐφροσύναι.

ς. Ἠθικὰ παθήματα, τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ κρίσιν τῆς ἀξίας τῶν ἰδίων ἡμῶν ἢ καὶ ξένων φρονημάτων καὶ ἀγαθῶν ἢ κακῶν πράξεων.

ΡΠΔ. Τὰ σωματικὰ αἰσθήματα περιέχουσι τὰ ἐφεξῆς. Παθήματα ἰδέων καὶ ἀηθῶν βρωμάτων καὶ πομάτων· εὐωδίων καὶ δυσωδίων· θεαμάτων τερπνῶν καὶ ἀτερπῶν· οἶνον, φῶς ἀπλετοῦ ἐν γλῆτῃ τῆν ὄρασιν, πρᾶσιζουσα δὲ καὶ γλοάζουσα πεδιάς τὴν εὐφραίνει· ἀκουσμάτων, οἶνον, ἰλαρὰ καὶ εὐφροσύνης καὶ εἰς ἐκστάσεις καταβυθιστικὴ μουσικὴ. Παθήματα πείνης καὶ δίψης καὶ τῆς ταῦτα διαδεχομένης πληρώσεως· ἀλλαγὴ ἢ συνέχεια τῶν τροφῶν. Παθήματα προσηνοῦς προσψεύσεως τῶν τῆς ἀφῆς νεύρων οἶνον, μετρίας τρέψεως καὶ κνήσεως, τῶν ὁποίων ἐναντία εἶναι ὑπερβάλλουσα κατάβληψις, καὶ ἐκρηξίς μέρους τινος τοῦ σώματος· ἀνάγονται δὲ εἰς ταῦτα καὶ παθήματα ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀφῆς (Π. Σημ.), οἶνον κεφαλαλγία, κοιλ. κόπρονος, ναυτία κτλ. Παθήματα ὑγείας, εὐεξίας, εὐρωσίας, τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ σύμμετρον κράσιν τῶν ζωτικῶν δυνάμεων, καὶ ἀγαθὸν διοργανισμὸν. Τούτων δὲ ἐναντία εἶναι τὰ παθήματα ἀρρώστιας, καχεξίας, μελαγχολίας κτλ. Παθήματα καμάτου, νυσαγμοῦ, πυρώσεως, παγώσεως, θερμότητος, καταψύξεως τοῦ σώματος.

ΡΠΕ. Εἰς δὲ τῆς φαντασίας τὰ παθήματα ἐμποροῦν νὰ ἀναχθῶσι τὰ ἐφεξῆς. Διὰ τῶν νόμων τοῦ συνδέσμου τῶν

ἐννοῶν (PH'.) μᾶς ὀνομαλεῖ ἡ φαντασία τὰ παλαιότερα συμβῆντα ἢ δῆα ἢ ὀρθῶς παθήματα, οἷον εὐτυχίαν, τὴν ὁποίαν παλαιότερα ἀπηλούσαμεν, ἢ θάνατον φίλου, συγγενοῦς, ἢ ζήτησαν ἄλλην· φαντάσματα εὐτυχίας, τὴν ὁποίαν ἐλπίζομεν, ἢ δυστυχίας, τὴν ὁποίαν φοβούμεθα· μέσων ἀναπαύσεως κλίσεων μας τινῶν, οἷον πλούτου, δόξης. Φαντάσματα ὠφελίμων ἢ βλαβερῶν τινῶν διδομένων, τὰ ἵποια συντείνουσιν εἰς τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν μας, οἷον εὐφροσύνη ἢ λυπηρὰς ἀγγελίας, δευεῖουσι παθήματα χαρᾶς· ἰλαρότητας, εὐδαιμονίας, ἢ λύπης, σκυθρωπότητας, φόβου, ἀπογνώσεως κτλ.

PH5. Ὅταν ἐννοῶμεν τὴν ἡδονὴν ἢ λύπην, τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν ἄλλων ἀνθρώπων, γινόμεθα διὰ τῆς φαντασίας μέτοχοι τῆς καταστάσεώς των, ἐμψυχίζοντες ἡμῶς αὐτοὺς εἰς τὸν ἐκείνων τόπον. Ἐκ δὲ τούτων γεννῶνται τῆς συμπαθείας τὰ παθήματα. Συχνάκις αἰσθανόμεθα τὴν ἡδονὴν ἢ λύπην ὀξύτερα καὶ ἰσχυρώτερα παρὰ τοὺς ἡδονομένους ἢ λυπομένους αὐτοὺς. Συχνάκις εἴμεθα συμπαθητικοὶ καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ ἀψύχων δὲ πραγμάτων, ὅποτε ἡ ἐξαπατηῶσα φαντασία μᾶς τὰ παριστάνει ὡς ζῶντα καὶ αἰσθανόμενα.

Σημείωσις. Ἡ δὲ κλίσις καὶ ἀπεσροφὴ πρὸς ἀγνώστους ἀνθρώπους, χωρὶς νὰ ἐξεύρωμεν τὸν λόγον, καὶ μίσης πρὸς ἀλόγα τινα ζῷα, εἶναι παθήματα, τὰ ἵποια ἐπιστηρίζονται εἰς κεκρυμμένους πινᾶς κατὰ συγκύρησιν συνδεδεμένους ἐννοίας (PH6').

PH7. Αἰσθητικά δὲ παθήματα εἶναι τὰ ἐρξῆς. Καλὰ ἢ αἰσχροὶ πράγματα, οἷον καλὰ ἀνθή, καλὸν πρόσωπον, καλὸν ποίημα, καλὴ μουσικὴ, καλὴ ζωγραφία, καὶ τὰ τεύτων ἐναντία, εἶναι παραίτια αἰσθητικῆς εὐαρεσθήσεως

ἢ δυσαρεστίας. Ὑψηλὰ πράγματα, οἷον Ὀλυμπος, Παρνασσὸς, ἑναστρὸς οὐρανὸς, καὶ περιγραφή ὑψηλῶν πραγμάτων γενομένη ἀκριβῶς ἀπὸ ποιητικῶν καλαμῶν, ἐνασχολῶσι τὴν φαντασίαν καὶ διεγείρουσιν εὐαρεστήσεως πάθημα. Δόγμα μὲ ἀπλότητα καὶ ἀκοκίαν λεγόμενοι, ἢ μὲ ἀγγέλοιαν, ἀσεῖσμοι, προξενούσιν αἰσθητικὴν εὐαρέστησιν· ὡσαύτως δὲ καὶ γελοῖα κινήματα, πράξεις, δικηγήσεις, ὀλιγίαι εἰς πράγματα, τὰ ὅποια καθ' ἑαυτὰ δεῖν εἶναι ἀξιόλογα, προξενούσιν αἰσθητικὸν ἢ οὐ πάθημα. Προσφυῆς ἰμῆσις τῆς φωνῆς γενομένη ἀπ' ἀρίστου τεχνίτου, οἷον εἰκόνες καὶ ἀνδριανταὶ τῶν πρωτοτύπων ἀπαράλλακτοι, περιγραφὰ τύπων ἀκριβεῖς, κίλ. ὀρέσκουσι. Παραστάσεις Ἡρωϊκῶν πράξεων καὶ τῆς εἰς ἀμφοτέρω κλινούσης τύχης διεγείρουσι πάθημα συμπαθείας, καὶ πάθημα θαυμασμοῦ τῆς τῶν τεχνιτῶν ἐπιτηδειότητος.

Σημείωσις. Τὰ εὐγενῆ ταῦτα παθήματα οὐτ' ἀμαθεῖς τεχνίται ἐμπροσθὺν τῶν προξενήσοισιν, οὐτ' ἀμαθῆ, ἔδνη τὰ δοκιμάσοισι διὰ τοῦτο Γοργίας τὴν τραγωδίαν εἶπεν ἀπίστην, εἰς τὴν ὅπου οὐ ἀπατήσεως εἶναι δικαιοσύνης τοῦ μὴ ἀπατήσαντος, καὶ ὁ ἀπατηθεὶς σφοδρότερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος (βλ. Πλούταρχ. ἐν τῷ Πῶς δεῖ ποιημάτων ἀκούειν). Ἄλλὰ πλατύτερα καὶ ἀκριβέστερα περὶ τούτων θέλομεν εἶπεν εἰς τὴν Αἰσθητικὴν καλουμένην ἐπιστήμην.

ΡΠΗ'. Παθήματα δὲ προσρχόμενα ἀπὸ τὰς τοῦ νοῦς ἐνεργείας εἶναι αἱ τῶν ἀληθειῶν γνώσεις· αἰτίαι δὲ τούτων τῶν ἠδέον παθημάτων εἶναι· ἢ συνειδήσεις τῆς τελειότητός μας, ἢ τις εἶναι ἔργον ἡμῶν αἰτίων, ἢ γοῦν, τὴν ὅποιον ἀπεκτίσαμεν διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ δεξιότητός μας· καὶ ὁ τοχασμὸς τῆς ὠφελείας, τὴν ὅπου καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι θέλουσι ἀπολαύσειν ὅπῃ τὴν νεωσὶ γνωρί-

σθεῖσαν ἀλήθειαν. Ὅτι ὁμῶς ἐμποδίζει τοῦ ὀρθοῦ λόγου τὴν ἐνέργειαν εἶναι λυπηρὸν πάθημα, ὅποια εἶναι ἀδυσχελεύτης, ἀμφισβόλια, ἀπάτη. Τοιαῦτα δὲ παθήματα προξενούσι ξενωχώρα ματαία νὰ μάθῃ τις μαθήματα εἰς βιβλίῳ γραμμένα, ἢ ἀπὸ σώματος διδασκόμενα, νὰ εὖρῃ ἢ ν' ἀποδείξῃ ἢ νὰ ὑπερασπισθῇ στήθειαν· ὡσαύτως, ἂν μάθῃ τις, ὅτι ἄνθρωποι τινες εἶναι προληπτικοὶ καὶ δεισιδαίμονες νομίζοντες τύφλωσιν τοῦ ἀνθρώπου τὸν φωτισμὸν, τὸ ὅποιον εἶναι συνημμένον μετὰ τὴν πιθανὴν ἔννοιαν, ὅτι οὗτοι θέλουσιν ἐπὶ πολὺ ἀκόμη ξερεῖσθαι καὶ ξερεῖν καὶ ἄλλους τὴν εὐεργετικὴν λαμπρότητα τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς παιδείας. Καὶ, εἰάν τινες δοξομανεῖς καὶ τῆς δόξης τῶν ἐμποδιστικῶν τὰ φῶτα νομίζοντες, πολλὰ καὶ τῆς αἰσχροκερδείας τῶν ἀναιρετικῶν, βαλλῶσι μυρίας ἐνέδρας καὶ προσκόμματα εἰς τὸν ἀληθῆ τῶν ἀνθρώπων φωτισμὸν κτλ.

ΡΠΘ'. Τὰ δὲ ἠθικὰ παθήματα ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Ἐκ φύσεως αἰσθανόμεθα ὅτι μᾶς ἀρέσκουσι τὰ ἠθικὰ ἀγαθὰ, καὶ ὅτι σεβόμεθα μὲν καὶ τιμῶμεν καθαρῶς τὴν ἀρετὴν, βδελυστόμεθα δὲ καὶ καταφρονοῦμεν τὴν κακίαν· οὗτος εἶναι ὑπατος καὶ πύματος τῆς ἡμετέρας φύσεως σκοπὸς, νὰ μὴ διοικώμεθα ἀπὸ τὴν αἰσθησίν, ἀλλὰ ν' ἀκολουθῶμεν τὴν πρᾶξιν φωνῆν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὅς τις μᾶς διδάσκει γενικῶς καὶ ἀπολύτως ἀναγκαίας ὑποθήκας καὶ ἐντολάς. Ἀγαπῶμεν τὴν ἀρετὴν ὅχι ὡς μέσον διὰ ν' ἀπολαύσωμεν δι' αὐτῆς ἄλλην εὐδαιμονίαν, ἀλλ' ἀγαπῶμεν καὶ σεβόμεθα αὐτὴν δι' αὐτὴν, ὡς τι ἀπόλυτον ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἐμποροῦμεν νὰ παρατηρήσωμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς σημεῖον τι ἐναρετου πράξεως, αἰσθανόμεθα ἡδονὴν τινα, ἥτις μᾶς ζώνει, μᾶς πτεράνει,

μᾶς κάμνει εὐδαίμονας εἰς ἐναυτίαν δὲ περίεσσαν ἀσθανόμεθα, ταραχὴν ἄπαυσον καὶ τύψιν τοῦ συνειδότης. Ὁ δίκαιος ἔπαινος ἢ ψόγος τῶν φρονημάτων καὶ πράξεων ἄλλων ἀνθρώπων γινύσεται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς τιμῆς ἢ καταφρονήσεως τὸ πάθημα. Μ' ὅλον ὅτι δὲ αἰσθανόμεθα σέβας πρὸς ἀνδρας μεγαλόνοας καὶ πνευματώδεις, ὅποτε δεικνύουσι ἀγαθὸν ἠθους χαρακτήρα, ἀλλ' ὅμως, τὰ ὅποια σεβόμεθα κυρίως εἶναι, φιλευθροπία, δικαιοσύνη, μεγαλοψυχία, ἐγκράτεια, ἀνδρία πρὸς κατακρήμνισιν μεγάλων δυσκολιῶν, αἱ ὅποια ἴστανται ἐξ ἐναυτίας εἰς τὸν δρόμον τῆς ἠθικῆς ἡμῶν τελειότητος.

Σημειώσεις. Τὰ ἠθικὰ πάθηματα μόνον ἀνθρώποι φρένιμοι παθίσκουσιν, ὄχι δὲ ἄφρονες καὶ μωροὶ, μηδὲ νηπία παιδιά. Ἀλλὰ τὴν ἀκριβοῦσιν τούτων ἐρευναὴν ἀπετμησόμεθα εἰς τὴν ἠθικὴν.

ΡΠΓ'. Πρέπει δὲ νὰ ἐπισημειώσωμεν περὶ τῶν παθημάτων τὰ ἐφεξῆς,

α'. Ὅτι εἶναι διάφορα καὶ κατὰ τὴν ἰσχύον καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν. Παθήματα σωματικῶν ὀργάνων (ΡΠΔ') εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολὺ ἰσχυρότερα παρὰ τὰ τῆς φαντασίας (ΡΠΕ'). καὶ ταῦτα πάλιν, παρὰ τὰ ἐκ τῶν γνώσεων τοῦ νοῦς (ΡΠΗ'). Κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν, τὸ ἐκ τῆς ἀληθείας πάθημα καὶ τὸ ἐκ τῆς ἀρετῆς εἶναι ἐπιμονώτατα, ἐνῶ τὰ τῶν αἰσθήσεων παρέρχονται, χορταίνονται, βλάπτουσι πολλάκις καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, εἰ δὲν συμβαίνωσι μὲ τὴν ἀπαιτουμένην μετριότητα.

β'. Πάθημα ἐκ πολλῶν σύνθετον ἐνεργεῖ ἰσχυρότερα εἰς τὴν θέλησιν ὀίον, ἐνεργεσία πρὸς τὸν βοηθείας γρήζοντα ἔμπροσθε νὰ κινήσῃ ὄχι μόνον ἀπὸ ἠθικῶν πάθημα

(ΡΠΘ'), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ συμπαθείας (ΡΠΣ') διὰ τὴν ἐ-
λειψὴν του κατάστασιν.

γ. Ὅποτε ἀσχολοῦνται περί τι αἱ γνωστικαὶ δυνάμεις,
ἰσχυρὰ παθήματα δὲν συμβαίνουσιν. Ἐντεῦθεν ἐκπηγάζει ὁ
ἀξιόλογος καινῶν πρὸς θεραπείαν τινῶν ἐπιρρέπες ἐρών εἰς
ἰσχυρὰ παθήματα καὶ εἰς φανησιασμόν. Νὰ συνειθίζωσι τὸν
νοῦν τινῶν εἰς τὸ νὰ συλλογιζῶνται, νὰ τοῦ ἀσχολῶσιν ἐπι-
μελῶς καὶ ἐπιμόνως εἰς ἐρένας ἐπισημουργικῶν καὶ ἠθικῶν
ἀληθειῶν ἢ νὰ γυμνάζωνται εἰς ἐκεῖνα τοῦ κοινωνικοῦ βίου
τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὅποια ἀπαιτεῖται σκέψις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ ὀρεκτικῆς δυνάμεως ἢ Ὁρμῆς, καὶ περὶ
Παιδῶν.

ΡΤΙΑ'.

Η πέρα μᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι ἔννοιαί τινες μᾶς ἐνδιεγεί-
ρουσι σπουδὴν τινα καὶ ἀγῶνα εἰς τὸ νὰ κάμωμεν πρᾶγμα
τὸ νοοῦμεν ἢ ἐννοοῦμεν ἐντάμῃ, ὅτι ἠθέλαμεν σπου-
δάσειν εἰς τοῦτο, εἰὰν εἴχαμεν ἰκανὴν δύναμιν. Τὴν σπου-
δὴν ταύτην ὀνομάζομεν γενικῶς ὀρεξις. Φανερόν δὲ εἶ-
ναι, ὅτι ὅσα μᾶς παρεσθάνονται ὡς ἐμπόδια τοῦ νὰ κάμω-
μεν πρᾶγμα τὴν ἔννοιαν ἐκείνην, σπουδάζομεν νὰ τὰ ἀπο-
βάλωμεν· τὴν σπουδὴν ταύτην ὀνομάζομεν ἀποσροφήν.

ΡΤΙΒ. Τὴν δὲ, μετὴν ὁποῖαν ἀποσπρόμεθα ἢ ὀρεγόμεθα, ὀνομάζομεν ὀρεκτικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν ἢ ὀρμὴν ἔμφυτον, ἣτις γεννᾷ τὴν ἀγάπην καὶ τὸ μῖσος.

Σημειώσεις. Ἡ περὶ τῆς ὁποίας ὁ λόγος σπουδῆ δὲν εἶναι ἔννοια μηδὲ πάθημα, συνδεδεμένη ὅμως μετ' ἔννοιαν καὶ μετ' πάθημα· οὕτως ἀκούσας τὴν ἐκ τῆς φιλοσοφίας τιμὴν, καὶ πάθημα ἀξιόπαινον δοκιμάσας νοῦς (ΡΤΙΗ'), σπουδάζεις νὰ κάμῃς εἰς σεαυτὸν πραγματικὴν τὴν τιμὴν ταύτην· ἡ σπουδῆ σου αὕτη εἶναι ἡνωμένη μετ' ἡν ὁποῖαν συνέλαβες ἔννοιαν τῆς τιμῆς καὶ μετ' ὅποιον ἐδικρίσας πάθημα· φανερὸν δὲ εἶναι, ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν αὐτὴν χρόνον δὲν ἐμποροῦμεν καὶ νὰ ὀρεγόμεθα καὶ νὰ ἀποσπρόμεθα (α).

ΡΤΙΓ. Ἡ ὀρεκτικὴ δύναμις διαίρεται εἰς κρείττενα καὶ χεῖρονα, ἢ εἰς λογικὴν καὶ αἰσθητικὴν· καὶ ἡ μὲν δευτέρα ζρέφεται εἰς ἀπόκτησιν μὲν τοῦ ἡδύος καὶ συμψέρουτος, ἀποφυγὴν δὲ τοῦ λυπηροῦ καὶ βλάπτουτος· ἡ δὲ πρώτη, εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ὅσα μαρτυροῦσιν ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ οἱ κανόνες τῆς Ἠθικῆς ἀγαθὰ, καὶ ἀποφυγὴν τῶν ἐναντίων.

ΡΤΙΔ. Καὶ ἡ αἰσθησις καὶ ὁ λόγος εἶναι οὐσιώδεις τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις. Ἐπίσης λοιπὸν ἀνήκουσιν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ, ὅσα ἀφορᾷ ἢ κρείττων, καὶ ὅσα ἢ χείρων ὀρεξεις, παρ' ὅσον αὕτη πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε καθυποταγμένη εἰς ἐκείνην, καὶ πρὸς χάριν αὐτῆς νὰ μὴ ἀθετῶνται τοῦ λόγου αἱ διδασκαλίαι καὶ τῆς Ἠθικῆς αἱ παραγγελίαι. Ἡ δὲ κρείττων καὶ λογικὴ ὀρεξις ὀνομάζεται ἢ αὐτῆ καὶ

(α) Ἐστὶ γὰρ ὁ περὶ ἐν διανοίᾳ κατὰφασις καὶ ἀπόφασις· τοῦτ' ἐν ὀρεξίᾳ δέωξις καὶ φυγή. Ἀριστοτ. Ἠθικ. ζ'. β'.

Θέλησις, ἣτις ἐντιστοιχεῖ μὲ τὸν Λόγον εἰς τὴν θεωρίαν (PNS').

PTIE'. Πολλάκις δὲ ἡ χεῖρων ὄρεξις εἶναι ἐναντία τῆς κρείττους, καὶ τότε συμβαίνει ἀγὼν εἰς τὴν ψυχὴν Ποῖον ἐκ τῶν δύο ὡς ἀκολουθήσῃ· ἡ δὲ κρίσις, ἥγουσ ἡ συγκατάθεσις ὀνομάζεται τότε **Θέλημα**. Θέλημα λοιπὸν εἶναι ὁ ἔσχατος τῆς ψυχῆς προσδιορισμὸς εἰς αἴρεσιν τοῦτου ἢ ἐλείνου τοῦ ὄντος ἢ νομιζομένου ἀγαθοῦ.

Σημειώσεις. Ἄλλοι δὲ τὴν μὲν λογικὴν ὄρεξιν ὡς δύναμιν εἶπαν **Θέλησιν**, τὴν δ' ἐνέργειαν, βούλησιν· ἄλλοι δὲ τὴν βούλησιν μὲν εἶπαν, **Θέλημα**· τὸ δὲ **Θέλημα** (ἀνωτ.) βούλημα· καὶ ἄλλοι ἄλλως, ὡς βλέπει πᾶς τις ἀναγινώσκων τοῦς Ἀριστοτέλους ὑπομνηματίας· ἀλλ' ἡμεῖς **Θέλησιν** ὀνομάζομεν τὴν κρείττην ὀρετικὴν δύναμιν, ἣτις εἶναι εἰς τὴν πρᾶξιν, ὅτι εἶναι εἰς τὴν θεωρίαν ὁ Λόγος (PNET')· ὡς **Θέλωμεν** εἶδεν εἰς τὴν Κρητίδα.

PTIS. Αἱ δὲ τὴν τοῦ ἀνθρώπου κινεῖσαι ἔρεξιν αἰτεῖν εἶναι παντοδαταί. Πρῶτον ὄρμαι φυσικαὶ καὶ χρεῖαι, αἵτινες γεννῶνται ἀπὸ παθήματα, παρὰ ἀπὸ καθαρὰς καὶ ὠρισμένης πράγματός τινος ἐνοίας· τοιαῦται εἶναι αἱ ὄρμαι καὶ χρεῖαι τῆς βρώσεως καὶ τῆς πίσεως. Δεύτερον, ἡδῆα καὶ λυπηρὰ παθήματα συνδιδομένα μὲ ἐνοίας, ἐμπειρικὰς γνώσεις τῶν ὠφελουμένων καὶ βλαπτόντων· προσπαθοῦμεν τὴν παρῶσαν ἀπάλαυσιν ἢ ἐπιμηκύνωμεν, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐλπίζομεν εὐφροσύνην, ἢ συντηρήσωμεν, καὶ τὰ τρίτων ἐναντία ἢ ἀποφύγομεν. Τρίτον, εἰσαγαγόντες τῶν ἡθικῶν παραγγελμάτων, καὶ εἶναι ἀγαθὸν τί κτλιν, τί εἰλαῖον τί ἄδικον.

PTIZ. Ἀπὸ δὲ τὰ πολλὰ εἶδη τῶν τῆς αἰσθήσεως ὄρμων καὶ κλίσεων ἐμπαροῦμεν ἢ ἀποδώσωμεν εἰδῶ ὀλίγα

τινα. Ἐἶναι δὲ, Ὁρμή τῆς συντηρήσεως ἡμῶν αὐτῶν κατὰ μέγιστον, ἀποχὴν σωματικῶν πόνων, ἀπομακρυσμὸν ἀπὸ κενδύνου, ἀπερροπὴν φαρμακερῶν, κακοχύμων, δυσωδῶν πραγμάτων κτ. Κλίσις εἰς τέρψιν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς φαντασίας· κλίσις τῶν εἰς τὴν φύσιν καὶ ἐκ τῆς τέχνης προσγινομένων καλῶν. Ὁρμή πρὸς τελευτὴν, δύναμιν, πλοῦτον· πρὸς κόσμησιν τοῦ νοῦς, ἀπόκτησιν ἐπωφελῶν γνώσεων· πρὸς ἀσχολίαν, ἢ ἡσυχίαν. Ὁρμή πρὸς τὰ παθήματα τῆς συμπαθείας δι' ὑποδέωξιν λυπηρᾶς καταστάσεως ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ περιποίησιν εὐτυχίους κτλ.

ΡΥΙΗ'. Πᾶσα δὲ αἰσθήσεως ὁρμή εὐρέφεται περὶ ἐμοίων τι πάθημα, τὸ ὁποῖον τὴν γενεᾶν, καὶ βάλλει τὴν θέλησιν εἰς ἐνέργειαν. Δὲν προπορεύονται δὲ πάντοτε τὰ παθήματα ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας. Διότι καὶ μετὰ τὴν πλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας διεγείρεται εὐθυμίας πάθημα, καὶ εἴν δὲν πληρωθῆ, πάθημα ἀθυμίας· ἐναντίαι δὲ κρίσεις καὶ ὁρμαὶ ἐξασθενέζουσιν ὁμοιβαίως μίαν τὴν ἄλλην.

ΡΥΙΘ'. Ὅσον δὲ ἐνεργητικώτεραι εἶναι τῆς εὐθυμίας καὶ τῆς ἀθυμίας αἱ ἐννοιαί, τόσον ταχύτεραι καὶ ἰσχυρώτεραι γεννῶνται αἱ ὁρμαί. Κλίσεις δὲ, αἵτινες συχνάκις ἐπληρώθησαν, ἢ εἰς τῶν ὁμοίων τὴν πλήρωσιν ἀντιφέρονται δυσκολοκίητα ἐμπόδια, ὡς ἐνασχολοῦσιν ἐπὶ πολὺ τὴν φαντασίον εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς κλίσεως, μεγαλύνονται καθ' ὑπερβολὴν καὶ κραταίονονται.

Σ'. Πάθος εἶναι σφοδρὸν πάθημα ἠνωμένον με σπουδῆν καὶ ὁρμὴν βίαιοτέραν εἰς ἡδέος τινας ἀπόλουσιν ἢ λυπηροῦ ἔκκλησιν, ἢ ἀπλῶς πάθημα σφοδρότερον, ἢ ἡσυχῆς ἐννοιά τις ἠνωμένη με γορᾶν ἢ λύπην εὐτραυτέραν πορῶσιν ἀπατεῖ τὸ πάθημα (ΡΟΖ'). Ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ

πάθους προβαίνουν δύο γένη παθῶν, τὰ ὅποια περιέχουν εἶδη καθὲν πλείοτερα. Τὸ Πρῶτον γένος διαίρεται εἰς δύο εἶδη, εἰς πύθη τῆς κλίσεως καὶ πᾶθη τῆς ἀπροσροφῆς.

ΣΑ'. Εἰς τὸ εἶδος τῶν παθῶν τῆς κλίσεως περιέχονται τὰ ἐφεξῆς μερικώτερα εἶδη.

α'. Ἀγάπη, ἣτις εἶναι ὄρμη τῆς ψυχῆς βιαιωτέρα νὰ ἐμῆ εἰς συνάρθειαν ἐγγυτέραν μὲ πρίσωπον, τοῦ ὁποῖου τὰ προτερήματα κρίνει ἢ νομίζει ἴδια· εἶδη δὲ πάλιν ταύτης εἶναι φιλία, ἔρως, εὐγνωμοσύνη πρὸς τοὺς εὐεργέτας.

β'. Ἐχθρα κλίσις ὀρμητικὴ εἰς καταδρομὴν τοῦ μισουμένου, καὶ ἐλάττωσιν τῶν δυνάμεών του.

γ'. Μῆνις, ἢ τὸ φιλέκδικον, κλίσις νὰ τιμωρῆσῃ τις ἄνθρωπον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐβλάβη.

δ'. Ουμὸς, κλίσις εἰς τὸ νὰ κακολογήσῃ ἢ τιμωρῆσῃ τις ἄνθρωπος, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἔπαθεν ἀναξίως κακόν τι· γίνεται δὲ μὲ ταραχὴν μεγάλην ὅλου τοῦ συστήματος τῶν ζωτικῶν δυνάμεων.

ε'. Πείσμα ἢ ἰδιοτροπία, κλίσις νὰ κάμῃ τις τὴν θέλησίν του καὶ δίκαιον καὶ ἀδίκον κινούμενος ἀπὸ ὑπερηφάνειαν, ἢ μικρόνοιαν, ἢ ὑποχονδρίαν.

ς'. Ζῆλος, κλίσις εἰς τὸ νὰ ὑπερβῆ τις ἄλλου εἰς προτερήματα καὶ ἀρετάς· εἶναι δὲ οὗτος ἀξιοκατάκριτος, ὅταν ζηλῆ τις ὀλίγου ἀξία λόγου πράγματα ἢ κακίας.

ζ'. Εὐθουσιασμός, ζῆλος δι' ἀξιόλογα ἐγχειρήματα τῆς πατρίδος καὶ τοῦ γένους ἀφορῶντα τὴν ὠφέλειαν καὶ δόξαν, δι' ἀνακάλυψιν ἀληθειῶν, δι' εὐτυχίαν τοῦ κόσμου, διὰ τιμὴν ἀνδρῶν τιμῆς ἀπάσης ἀξίων· ἀλλ' ὅταν λείπῃ ἀπ' αὐτοῦ ὁ ὀρθὸς λόγος, ἐκφυλίζεται ἐλεεινῶς εἰς διάφορα φανησιασμῶ εἶδη (ΡΚΗ').

η'. Ὑπερηγάνεια.

θ'. Φιλοτιμία.

ι'. Φιλαργυρία.

ια'. Λιχνεία.

ΣΒ'. Τὸ δὲ εἶδος τῶν παθῶν τῆς ἀποσροφῆς περιέχει πάθη μερικώτερα ἄλλα τὰ ἐφεξῆς.

α'. Βδέλυγμὸν, ἀποσροφὴν ἀπὸ θυρώδῃ καὶ κακόχυμα καὶ δύσμορφα πρέγματα, ἀπὸ μοχθηρὰ ζῶα, καὶ ἀκαθάρτους καὶ ἀπολιτίστους ἀνθρώπους.

β'. Μῖσος, ἀποσροφὴν ἀπὸ ἐχθροῦς καὶ κακοῦς ἀνθρώπων. Σημείωσαι δὲ, ὅτι ἐχθρὰ καὶ μῖσος δὲν εἶναι παρτατὲ ἡνωμένα· ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ μισῆς τινα, καὶ νὰ μὴ τὸν ἐχθρεύῃσαι (ἀνωτ. β').

γ'. Φόβον, ἀποσροφὴν ἀπὸ κίνδυνου φοβερίζοντων πραγμάτων.

δ'. Τρόμον, φόβον ἐξαφνου. Καὶ κακὸν δὲ ἐξαφνου π. χ. θανάτου ἀγγελία ἔμπορεῖ νὰ προξενήσῃ τρόμου.

ε'. Μικροψυχίαν, ἀποσροφὴν ἀπὸ δυσκολίας μικρᾶς.

ς'. Ἀπόγνωσιν ἢ ἀπελπισίαν, ἀποσροφὴν ἀπὸ δυσκολίας ἀκατανικήτους.

ΣΓ'. Τὸ δὲ δευτέρον τῶν παθῶν γένος περιέχει σφαιδρότερα παθήματα χωρὶς βιαιᾶν ἐπιθυμίαν μηδὲ τῆς θελήσεως ἀμεσοῦ ἐνέργειαν. Καὶ τούτου δὲ τοῦ γένους εἶναι δύο τὰ εἶδη, ἡδῆα πάθη, καὶ λυπηρὰ.

ΣΔ. Κίς τὰ ἡδῆα πάθη περιέχονται μερικώτερα εἶδη παθῶν τὰ ἐφεξῆς.

α'. Χαρὰ, εὐδιαθεσία διὰ παρόντα ἢ ἐλπιζόμενα ἀγαθὰ. Ἐκ ταύτης συχνάκις γεννᾶται γέλιον, εὐθυμοὶ κραυγαί, καὶ κινήσεις χειρῶν, καὶ σκιρτήματα. Ἐπιχαιρκακία

εἶ εἶναι χαρὰ διὰ κακὰ ἄλλων. Χαρὰ δὲ κατασηματικὴ ἢ γευνωμένη ἀπ' ἀλγηδόνων ἀναίρεσιν.

β. Θαυμασμός, ἐκπληξίς διὰ καλὰ καὶ ὑψηλὰ, καὶ τοιαῦτα, ὅποια εἰς ἡλπίζαμεν.

γ. Σέβας, μεγάλη τιμὴ πρὸς σφωτάτα ἢ ὀγαθώτατα ὑποκείμενα, ἢ πρὸς τὸ ὕψιστον "Ου

δ. Ἑλπίς, χαρὰ διὰ μέλλου ἀγαθὸν καὶ εὐδεχόμενον, ἣτις εἶναι τερπνοτέρα παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ τῆν ἀπόλαυσιν· διότι ἢ μὲν φαντασία μεγεθύνει τὸ μέλλου ἀγαθόν, καὶ μᾶς παριστάνει γυμνὸν τὸ ἡδύ· ἢ δὲ ἀπόλαυσις εἶναι τοῦ ὀγαθοῦ, ὅποιον εἶναι ἐκ φύσεως, καὶ κάποτε μὲ ἀηδίας τινας συνωδευμένη.

ΣΕ'. Εἰς δὲ τὰ λυπηρὰ πάθη περιέχονται τὰ ἐφεξῆς.

α'. Λύπη, τὸ γενικώτατον, ἣτις εἶναι διαθέσις ἀηδῆς, διὰ παρὸν κακόν, ἢ εὐτὸς ὀλίγου ἐρχόμενον.

β'. Φθόνος, λύπη δὲ ἀλλότρια ἀγαθὰ.

γ'. Ὀχλήσις, λύπη ρυνοχωροῦσα διὰ λόγους, πράξεις, διηγήματα ἄλλων ἀηδῆ καὶ ἀτερπῆ.

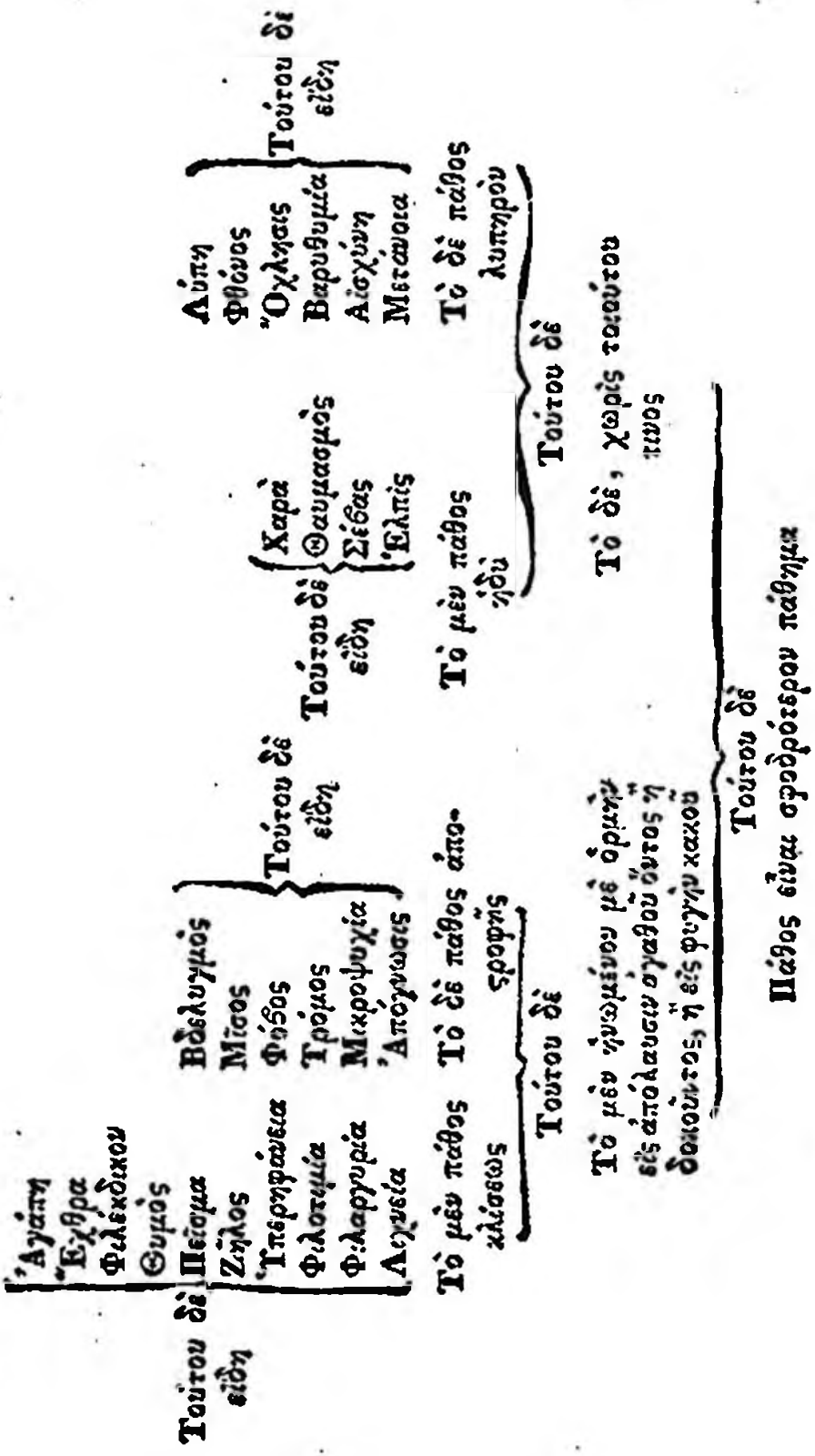
δ'. Βαρυθυμία, λύπη βαρύνουσα καὶ ἀναψυχὴν μὴ διδοῦσα.

ε'. Αἰσχύνη, λύπη δὲ ἀνακάλυψιν ἐλαττωμάτων ἢ ἀμαρτημάτων μας.

ς'. Μετάνοια, λύπη διὰ ἀμαρτήματα προπεπραγμένα, πολλάκις συνωδευμένη μὲ τὴν αἰσχύνην.

Σημείωσις. Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι μὲ συντομίαν τὰ πάθη, τὰ ὅποια πολλοὶ ὑποδιαίρουσιν εἰς ἀκόμη πλείωτερα εἶδη, ἀλλ' ὅλα σχεδὸν ἀνάγονται εἰς τὰ εἰρημένα. Καὶ ἂν σκοπήσομεν ἀκριδέστερα, ὅλα ἀνάγονται εἰς δύο γενικώτατα, εἰς τὴν ἡδονὴν καὶ λύπην.

Πρέπει δὲ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι πολλάκις συντρέχοντα δύο ἢ πλεονέστερα πάθη, κινουσι σφοδρότατα τὸν κατεχομένον· οἷον ὑπερηφάνεια καὶ πείσμα, βδελυγμὸς καὶ ἔχθρα, ἀγάπη καὶ θαυμασμὸς, κτλ. Πῶς δὲ πρέπει νὰ οἰκονομῶμεν τὰ πάθη πρὸς ἡσυχίαν καὶ εὐτυχίαν καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ πλησίον μας, θέλομεν εἰπεῖν κατὰ πλάτος εἰς τὴν Ἠθικὴν. Ἐχεις δὲ ἀνταρῶν σκελετόν τι τρόπον τινα, ἢ δένδρον τῶν παθῶν κατατετμημένον εἰς ὀσπηκας, καὶ κλωνας καὶ κλάδους, δι' εὐκολίαν τῆς περιλήπτικῆς αὐτῶν κατανοήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄.

Περὶ διαφορᾶς τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων τῶν
ἀνθρώπων, καὶ περὶ Κράσεων.

ΣΤ΄.

Ὡς ἐπισφράγισμα τῆς ψυχολογικῆς ταύτης πραγματείας μ' ἐφάνη ἀρμόδιον νὰ προσθέσω τινὰ περὶ τῆς διαφορᾶς, τὴν ὁποίαν βλέπομεν εἰς τὰς ψυχικὰς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις. Αἱ ἀφορμαὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης διαιροῦνται εἰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς. Καὶ αἱ μὲν πρῶται εἶναι τοιαῦται, ὅποιας ἐν εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν μας νὰ διατάξωμεν κατὰ τὴν ἀρέσκειάν μας· τὰς δευτέρας ὅμως δυνάμεθα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττω νὰ διατάξωμεν, καὶ νὰ μεταβάλωμεν κατὰ τὴν θέλησίν μας.

ΣΖ'. Ἀπὸ τὰς φυσικὰς αἰτίας κυριώτεραι εἶναι·

Α') Ποιότης τοῦ σώματος προερχομένη ἀπὸ τὸν διάφορον λόγον τῶν ὑγρῶν πρὸς τὰ θερρὰ μέρη, ἀπὸ βραδυτέραν ἢ ταχυτέραν τῶν ὑγρῶν κίνησιν, ἀπὸ ἀγαθὰ ἢ κακὰ αἰσθητήρια, ἀπὸ νεῦρα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττω ἐρθείζομενα. Ἐκ δὲ τούτων γεννᾶται ἡ συνειθισμένη τῶν κράσεων διαίρεσις.

α'. Εἰς Αἱματώδη, ἣτις εἶναι τῶν ἐχόντων σφυγμοῦ μέτριον, αἷμα ἐπιπολάζον, καὶ κοκκινίζον τὸ πρόσωπον,

ἢ λευκαίνου καὶ φαιδρύνου· ἀνθρώπων φιληδόνων, εὐτραπίλων, εὐφυῶν, ἀλλὰ πρὸς ἀργίαν ἐπιρρεπῶν.

β'. Χοληρικήν, τῶν, ὅτινες σφυγμὸν μὲν ἔχουσι ὀξύτερον καὶ πυκνότερον, χρῶμα δὲ κιτρινωπὸν. Σεμνοὶ οὗτοι εἶναι τὰ ἤθη, φιλότιμοι, θυμῶδεις· σπουδαζόντες τὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων· ὀξεῖς καὶ ὀρθοὶ τὴν κρίσιν.

γ'. Μελαγχολικήν, ἀνθρώπων, τῶν ὁμοίῳ εἶναι σφυγμὸς μέγας καὶ ἀραιὸς, πρόσωπον κατηφές καὶ ἄγριον, ὀφθαλμὸς κακοῦργος· χρῶμα κιτρινοκόκκινον, ἢ κιτρινολευκόν· ἀνθρωποὶ εἶναι οὗτοι περίλυποι, πλεσυνέκται, ἀγροῖκοι τὰ ἤθη καὶ βάρβαροι, φθουεροὶ, φιλόπονοι, μυημανικοί.

δ'. Φλεγματικήν, τῶν ἔχόντων σφυγμὸν ὀξύν καὶ ἀραιόν, πρόσωπον χαῦνον καὶ ἔκλυτον, καὶ χρῶμα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λευκόν καὶ γαλακτοειδές· οὗτοι εἶναι ἀνθρωποὶ βραδύνοες καὶ νωθροὶ, φιλήσυχοι, ὑπνώδεις, φιλόανθρωποι, ἰσχυρῶν παθῶν καὶ κακιῶν ἀνεπίδεκτοι. Ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων τούτων κράσεων πολλάκις τινες εἶναι κατὰ δύο σύνθετοι, οἷον αἱματοχοληρικοὶ, αἱματοφλεγματικοὶ, μελαγχολοχοληρικοὶ κτλ.

ΣΗ'. Β) Διαφορὰ τῶν φυσικῶν τῆς ψυχῆς διαθέσεων προερχομένη ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῶν αἰσθητικῶν, νοητικῶν, καὶ ὀρεκτικῶν δυνάμεων. Ἐκ τούτου προέρχονται νύες ἀγαθοί, μέσοι, φαῦλοι, ὀξεῖς, ἀδρανεῖς, μωροί. Ἐκ τούτου τινες μὲν ἐκ φύσεως εἶναι ἠλαροὶ, σιωπηλοί· τινες δὲ εὖθυμοι, ἀκράτητοι· καὶ ἄλλοι μὲν ἐπιρρεπεῖς εἰς ταῦτα τὰ παθήματα, ἄλλοι δὲ εἰς ἐκείνα.

ΣΘ'. Γ) Ἡλικία. Τὸ σῶμα, προχωρούσης τῆς ἡλικίας, ὑπόκειται εἰς μεταβολὰς τινάς, ἐνδυναμούμενον κατὰ μικρὸν, καὶ πάλιν οὕτως ἐξασθενοῦν· Δι' μεταβολὰς

αὐται ἰσχύουν πολὺ εἰς μεταβολὴν τῶν νόων καὶ χαρακτήρων τῶν διαφόρως ἡλικιωμένων ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο βρέφη, παιδία, μεράκια, υἱαίαι, ἄνδρες, πρεσβύται, κορᾶσια, γυναῖκες εἶναι ἀπ' ἀλλήλων διαφόροι τῶν νόων, τὰ ἤθη, τὰς εἰς παθήματα καὶ πάθη ῥοπᾶς κτλ.

ΣΓ'. Δ) Γένος. καθόλου θεωρούμενοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶναι διαφόροι ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὰ ψυχικὰ προτερήματα, κλίσεις, φρονήματα κτλ., καθὼς διαφέρουν καὶ κατὰ τὴν σωματικὴν διοργάνωσιν.

ΣΙΑ'. Ε) Κλίμα. Ἡ κατὰ ψυχρότητα καὶ θερμότητα ποιότης τοῦ αἵρος, ἢ φυσικὴ ἢ διὰ τῆς καλλιεργίας μεταβαλλθεῖσα τῆς χώρας ποιότης, θέσις κατ' ἀνατολὰς ἢ δυσμᾶς, ἐπενεργοῦσι μεγάλα εἰς τοὺς κατοίκους. Σῶμα καὶ πνεῦμα ὑπερέρουσι μεταβολὰς τινὰς, εἰς ὃν ὁ ἄνθρωπος μεταβάς ζῆσθι κατὰ τὸ συνεχὲς ἐπὶ πολὺ εἰς ψυχρὰ, ἢ θερμὰ, ἢ εὐκράτα κλίματα· ἄλλως ποιοῦνται εἰς τὰς πεδιάδας· ἄλλως εἰς τὰ ὄρη· ἄλλως εἰς τοὺς ὄρυμνους· ἄλλως εἰς τὰς νήσους· ἄλλως εἰς τὰς μεγάλας Ἠπείρους, εἰς ἀκάροους καὶ ἀμμόθεις, εἰς καλλιεργημένους καὶ ἐπιμελημένους τόπους. Ποία διαφορὰ Ἑλλήνων καὶ Λαπῶν· Σαξῶν καὶ Ἀγκλων· Ἀφρικανῶν καὶ Ἑυρωπαϊῶν!

ΠΒ'. Σ) Τροφή. Παχυλὴ καὶ ὠμὴ τροφή, λιπαρὰ βρώματα, θερμὰ καὶ ἰσχυρὰ ποτὰ, πολλὰ ἀπὸ τὸ γένος τῶν ζώων βρώματα κτλ. εἶναι καὶ ταῦτα αἰτίαι ἐθνικῶν ἰδιωμάτων. Καὶ αὐταὶ μὲν εἶναι με συντομίαν αἱ φυσικαὶ αἰτίαι·

ΣΙΓ'. Εἰς δὲ τὰς ἠθικὰς περιέχονται αἱ ἐφεξῆς.

Α') Γλῶσσα. Ἐκ ταύτης κρέμαται ἢ πληθὺς καὶ ἢ εὐκρίνειαι τῶν ἰδεῶν, καὶ τῶν γνωστικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων ἢ τελειότης. Βόρβαιοι καὶ ἀτελεῖς γλῶσσαι περιέ-

χρῆσι· μόνον τὰ σημεῖα τῶν συνηθιστάτων ἀποθητῶν ἀντικει-
 μένων· πολὺ λείπουσιν ἀπὸ τοῦ νὰ φανερώωσι τὰς ἰδέας
 καὶ τὰ παθήματα καὶ τὰ πάθη καὶ τὰς ῥύπας τοῦ ἀνθρώ-
 που· ὅσον εἶναι τοῦ ἔθνους ἢ γλώσσα πλείον καλλιεργημέ-
 νη καὶ πλουτισμένη ὀλικῶς, τόσον ἢ περιοχὴ τῶν γνώσεών
 του πλατύνεται, καὶ ἢ ὀξύτης τῶν γνωστικῶν τρι οὐνόμενον
 εσομένηται. Ἐντεῦθεν ἐλέγχεται ἢ ἀθλιότης τῶν ἐλλειπῶν
 δοκῆσισῶν, ὅσοι ἀμελοῦντες τὴν γενικὴν τῆς γλώσσης τοῦ
 ἔθνους διάρθρωσιν, προσρέχουσιν εἰς γλώσσας παλαιὰς καὶ
 νεκρας, ἀπὸ τὰς ὁποίας κάμμιαν δὲν ἔχει τὸ ὅλον γένος
 ὠφέλειαν. Ἐὰν τῶν γλωσσῶν ἢ ἀνάσσεις ἦτο πρᾶγμα εὐ-
 κόλου, ἤθελαν πρὸ πολλοῦ ἀναστήσειν οἱ Ἴταλοὶ καὶ οἱ Γα-
 λάται τὴν Λατινικὴν!

Β') Δίαιτα. Ἐρημικὸς ἢ κοινωνικὸς βίος· σωματι-
 κὴ σχολὴ ἢ ἀσχολία· εἶδη ἀσχολιῶν, τοῦ πολεμικοῦ, τοῦ
 φιλοσόφου, τοῦ τεχνίτου, τοῦ πραγματευτοῦ, τοῦ γεωρ-
 γοῦ, τοῦ πλουσίου, τοῦ ἀγροίκου, τοῦ ἀσυκοῦ κτλ. ἔχουν
 πολλὴν καὶ μεγάλην δύναμιν εἰς τοῦ ἀνθρώπου τὸν χαρακτή-
 ρα. Ἐκ τούτου γεννῶνται τὰ διάφορα ἔθη τῶν νομάδων,
 τῶν γεωργῶν, τῶν ναυτῶν, τῶν πραγματευτῶν, τῶν κυ-
 νηγῶν, τῶν πολεμικῶν κτλ.

Γ') Ἀγωγή γινόμενη εἰς ἴδια ἢ δημόσια διδασκαλεῖα,
 ἀναγνώσεις, παραδείγματα, βραβεῖα, ποιναι κτ.

Δ') Θερησκεία. Ἰδέαι Θεοῦ· τιμαὶ τοῦ Θεοῦ δι ἐ-
 ξωτερικῶν σημείων· ἰδέαι περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ἄν-
 θρώπου, καὶ τῶν καθηκόντων του. Σχέσεις πρὸς Θεὸν καὶ
 πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους· ἐλπίδες διάφοροι μετὰ θύνατον.
 Ἐκ τούτων προκύπτουσι διάφοροι ἔθνικοὶ χαρακτῆρες·
 οἷον, ὁ πάντας τοὺς ἑτεροθρήσκους μισῶν καὶ κατατρέχων

Ἰουδαῖος, ὁ ὑπερήφανος καὶ φιλόανθρωπος Μωαμεθανός, ὁ ταπεινός καὶ ἀνεξέτακος Χριστιανός, ὁ δεισιδαίμων καὶ ἐκδικητικὸς εἰδωλολάτρης, ὁ τὴν ἀπάθειαν γυμναζόμενος Ἰνδὸς κτλ.

Ε') Πολιτεία. Οἱ διάφοροι νόμοι, καὶ ἡ διάφορος αὐτῶν φυλακὴ, ἡ μεγαλητέρα ἢ ὀλιγωτέρα ἐλευθερία εἰς τὸ φρονεῖν, λαλεῖν, γράφειν· ἡ περιποίησις ἢ καταδρομὴ τῆς γεωργίας, τοῦ ἐμπορίου κτλ. Τὸ δημοκρατικόν, ἢ ἀριστοκρατικόν, ἢ δεσποτικόν εἶδος τῆς πολιτείας, δύναται νὰ μεταβάλλωσι πολὺ τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων· ἄλλως ἐφρονεῖ καὶ ἐλάλει καὶ ἐπολιτεύετο ὁ Ἀθηναῖος, ἄλλως ὁ Σπαρτιάτης, ἄλλως τὰ ἀνδράποδα τοῦ μεγάλου τῶν Περσῶν Βασιλέως, ἄλλως λαλεῖ καὶ φρονεῖ, ὅπου ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀληθῶς βᾶσις τοῦ λαοῦ καὶ πατὴρ κτλ.

5) Ἀρχαὶ καὶ δόγματα ἠθικῆς, κατὰ τὰ ὁποῖα διαφοροὶ ἄνθρωποι διαφορῶς φρονοῦσι καὶ πολιτεύονται.

ΣΙΑ'. Ἐκ δὲ τούτων ἀπάντων μορφώνεται ὁ ὀνομαζόμενος Χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου, ἡγοῦν ἢ ποῖα διαθέσεις τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς κατὰ τὴ θεωρίαν καὶ πράξιν.

Σημείωσις. Ἄυται εἶναι αἱ κυριώταται τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῶν διαφορᾶς αἰτίαι. Καὶ ταῦτα εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς Ἐμπειρικῆς ψυχολογίας μετὰ βραχολογίαν, εἰς τὰ ὁποῖα δίδομεν τέλος, διὰ νὰ μεταβῶμεν εἰς πραγματείας ἄλλας, ὅσας ὑπεσχέθη φθάσας ὁ λόγος (ΙΑ', ΙΕ').

Κ Ρ Η Π Ι Σ

Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Α Σ.

Π Ρ Ο Δ Ι Ο Ι Κ Η Σ Ι Σ .

Τί εἶναι ἡ Κρηπίς τῆς Φιλοσοφίας.

Α΄.

Εὰν ἐπισήμη πᾶσα εἶναι σύστημα γνώσεων κατ' ἀλληλουχίαν ἐκτεθειμένων, ἐν συναπαρτιζουσῶν ὅλον καὶ πρὸς ἓνα σκοπὸν ἀποδλεπουσῶν (Ἐμπ. Ψυχ. Ζ΄). ἀναυτιρρήτως καὶ ἡ Φιλοσοφία ἐπισήμη οὐσα καὶ αὐτὴ πλουτεῖ τὰς ιδιότη-
 τας ταύτας· διότι πρόκειται νὰ μάθωμεν ἀπ' αὐτὴν γνώ-
 σεις, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀπ' ἄλλην ἐπι-
 σήμην. Καθὼς δὲ πᾶσα ἐπισήμη, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία,
 προϋποθέτει γνωστόν τι, τὸ ὁποῖον εἶναι τῆς ἐπισήμης
 τὸ ἀντικείμενον, καί τι γινώσκον, τὸ ὁποῖον εἶναι
 τὸ ὑποκείμενον· καὶ ἀντικείμενα μὲν εἶναι πολλὰ,
 καὶ τῶν ἐπισημῶν ἰσάριθμα· ὑποκείμενον δὲ τῆς ἐπισή-
 μης εἶναι πάντοτε ἓν, αὐτὸς ὁ τῶν ἐπισημῶν ἐγκρατὴς
 γνώμενος ἄνθρωπος. Πρέπει λοιπὸν νὰ διακριθῇ ἡ φιλοσο-
 φία ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐπισήμας διὰ τοῦ ἀντικειμένου της.

Β΄. Καθὼς δὲ πᾶσα ἐπισήμη συνέσταται ἐκ πολλῶν
 μερικωτέρων γνώσεων, αἷτινες ὡς ἐν ὅλον ἀποτελοῦσαι
 (ἀνωτ.) εἶναι ὁμοειδεῖς· οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία συνολοῦται
 ἐξ ἀνάγκης ἐκ πολλῶν ὁμοειδῶν γνώσεων, αἷτινες συνάμα

θεωρούμεναι ὀνομαζονται σύστημα ἢ σύνταγμα γνώσεων, καθὼς καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐπιστήμην. Πρέπει λοιπὸν ὁ φιλοσοφῶν νὰ σπουδάσῃ εἰς ἀπόκτησιν συστηματικῆς ἢ συνταγματικῆς γνώσεως τοῦ τῆς φιλοσοφίας ἀντικειμένου.

Γ. Πᾶσα ἐπιστήμη διδασκόμενη εἰς ἄλλους λέγεται δίδαγμα τῶν διδασκόντων, καὶ μάθημα τῶν διδασκόμενων. Διὰ τοῦτο αἱ συμπληρωτικαὶ τῆς ἐπιστήμης γνώσεις πρέπει νὰ ἐρμηνευθῶσι διὰ λέξεων, ὀνομαζόμεναι τότε λόγοι ἢ ἀποφάνσεις (α)· καὶ αὗται μὲν εἶναι τῆς ἐπιστήμης ἢ Ἰλη· ἢ δὲ τρόπος τῆς τούτων πρὸς ἀλλήλας ἐνώσεως καὶ ἀλληλουχίας, ἢ μορφή ἢ τὸ εἶδος. Πρέπει δὲ νὰ συνάπτωνται καὶ ν' ἀκολουθῶσιν οὕτως, ὥς ἡ προηγουμένη νὰ ἐξηγῇ τὴν ἐπομένην, καὶ αὕτη τὴν τρίτην, καὶ τὴν τετάρτην ἢ τρίτην, καὶ ἐφεξῆς ὡσαύτως· ἀποφάνσεις δὲ ὑπ' ἄλλων μὴ ἐξηγούμεναι, ὡς αὐτοφάνσεις καὶ σαφεῖς καὶ ἀμέσως γνωσταί, ὀνομαζονται ἀρχαί, καὶ ἀρχαί πρῶται καὶ ἀπόλυτοι πρὸς διαφθοράν τῶν ἀπ' ἄλλας ἐξηγουμένων, αἵτινες ἐξηγητικαὶ γινόμεναι ἄλλων ἐφεξῆς, πρεπόντως δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν ἀρχαὶ δευτέραι καὶ σχετικαί. Καὶ ἡ φιλοσοφία λοιπὸν, καθὼς ἐπιστήμη, συνίσταται ἐξ ἀποφάνσεων οὕτω συνημμένων καὶ ἀλληλουχομένων, αἵτινες δύνανται νὰ ἐκπηγάξωσιν ἀπὸ μίαν ἢ πλείοτέρας πριέτας καὶ ἀπολύτους ἀρχάς.

Δ. Πᾶσα ἐπιστήμη εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐλευθεροῦ γέννημα, γινόμενη, ἐνῶ μίᾳ ἢ καὶ πολλαῖς κατὰ μικρὸν ἐνέργειαί τῆς ψυχῆς ἀπευθύνονται εἰς τι ἀντικείμενον

(α) Ἀπόφανσός ἐστι φωνὴ σημαντικὴ περὶ τοῦ ὑπάρχειν τι ἢ μὴ ὑπάρχειν. Ἄριστοτ. περὶ Ἑρμην. Δ.

καὶ παράγουσιν οὕτως εὐτακτὸν τε ὅλον ἑμοιδεῖν γνώσεων· οὐδ' ἡ φιλοσοφία λοιπὸν ἐδόθη εἰς τινα δωρεάν ἐκ φύσεως· ἀλλ' ἡ ψυχὴ τὴν γενεᾶ οἴοθεν· αἱ δὲ ψυχικαὶ ἐνεργεῖαι, αἵτινες φέρουσιν εἰς τὸ φῶς τὸ περικλεῆς τοῦτο χρῆμα ὀνομάζονται φιλοσοφεῖν, αὐτὸ δὲ τὸ ἐνεργούμενον πρᾶγμα, φιλοσόφημα· καὶ κυρίως εἶναι αἱ ἐφεξῆς. Ἐπιστροφή τῆς ψυχῆς εἰς ἑαυτήν, καὶ Προσοχὴ καὶ ἐπισασία εἰς ἑαυτήν, διὰ τὰ γυμνάσια καὶ τὰ καταλάβῃ ἑαυτήν, καὶ διὰ τούτων τῶν μέσων ἐφησυχάσασα τὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς ἑαυτήν.

Ε'. Ἐπιστρέφει δὲ ἡ ψυχὴ εἰς ἑαυτήν, εἰς ἀποσπασθῆναι ἀπὸ πάντων ὅ,τι δὲν ἀνήκει εἰς αὐτήν, καὶ παραιτοῦσα πάντων ἐξωτερικῶν ἐμπερικλεισθῆναι εἰς τὰ ἐντὸς ἑαυτῆς. Προσέχει δὲ εἰς ἑαυτήν, εἰς ἐπίτηδες ἐνθεωρῆναι τὰ ἐντὸς ταῦτα, προϊσῶσα ἑαυτὴν ἄμεσον ἀντικείμενον τῆς ἐξέτασιως καὶ ἐρεῦνης τῆς. Γνωρίζει δὲ ἑαυτήν, εἰς μάθη τὰ ἐκτιμᾶ ἀσφαλῶς ὅλην τὴν δύναμιν τῶν ἐνεργειῶν τῆς διακρίνουσα ἐναργῶς τοὺς νόμους τούτων καὶ τὰ ὅρια καὶ τὸν σκοπὸν. Καταλαμβάνει δὲ ἑαυτήν, εἰς δυναθῆναι τὰ ἀποδώσῃ λόγον ὀρθὸν περὶ παντὸς ὅ,τι σοχάζεται καὶ πράττει, καὶ τὰ προθέσῃ καθαρὰ τὰ αἷτια τῶν πληροφοριῶν τῆς καὶ πράξεων. Εἰρηνεύει δὲ τελευταῖον πρὸς ἑαυτήν, εἰς κατανοήσῃ τὴν τελείαν τῶν ἐνεργειῶν τῆς συμφωνίαν, καὶ τὴν τούτων πρὸς ὅλον τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου σχέσιν. Πρῶτον λοιπὸν συστατικὸν μέρος τοῦ φιλοσοφεῖν εἶναι ἀφαίρεσις καὶ ἐπιστροφή· δεύτερον, αὐτογνωσία καὶ αὐτοκαταληψία· τρίτου, εἰρήνη καὶ ἡσυχία· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐμπορεῖ τὰ θεωρηθῆναι ὡς μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἄλλων· τὰ δὲ ἄλλα, δεύτερον ἐηλαθῆναι καὶ τρίτου, ὡς σκοποὶ καὶ τέλη.

5. Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν ὅτι περὶ τοῦ Πῶς δεῖ φιλοσοφεῖν διδασκαλία δὲν γίνεται· διότι τὸ φιλοσοφεῖν, ὡς ἤδη εἶπαμεν, συνίσταται εἰς τὸ νὰ προσῶμεν ἐξ ἰδίων ἡμῶν ἐνεργειῶν γνώσεις, αἷτινες δὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν ψυχὴν οὔτε δι' ἀμέσου παρατηρήσεως δεδομένων ἀντικειμένων οὔτε δι' ἐξηγήσεως γινομένης ἀπ' ἄλλους· εἶναι λοιπὸν τὸ φιλοσοφεῖν Τέχνη, ἣτις διὰ κανόνων καὶ μετρήσεως οὔτε μαθαίνεται οὔτε διδάσκεται, μ' ὅλον ὅτι ἡ φιλοσοφία, ἣτις εἶναι γέννημα τοῦ φιλοσοφεῖν, καὶ μνηθάζεται καὶ διδάσκεται, καθὼς καὶ αἱ ἄλλαι ἐπισήμαι· εἰς δὲ εὐτυχῆ ἐπιτηδεύουσιν τῆς τέχνης ἐκείνης ἀπαιτοῦνται δύο τινα, φυσικὸν προτέρημα, ἧγουν ἔμφυτος διάθεσις εἰς τὸ φιλοσοφεῖν, καὶ εὐλεξιμὴς ἀγάπη τῆς ἀληθείας.

Ζ'. Τὸ ἔλον ἐπιστημονικὸν συμπλήρωμα τῆς φιλοσοφίας σύγκεται ἀπὸ μέρη πολλὰ, τὰ ὅποια συνέχονται μὲν ἀκριδῶς καθὼς τὰ μέρη ὀργανικοῦ τινοῦ σώματος, δύνανται δὲ νὰ θεωρηθῶσι χωριστὰ ἀπ' ἀλλήλων ὡς μερικώτεροι φιλοσοφικαὶ ἐπισήμαι. Ὁ διαμελισμὸς οὗτος τῆς φιλοσοφίας εἰς τὰ μέρη τῆς γίνεται φυσικώτατα, ἐκπηγάζων ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς καὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς, ὡς θέλομεν ἰδεῖν ἐφεξῆς εὐκρινέστερα.

Η'. Ἐδιαρέσαμεν τὴν φιλοσοφίαν (Ἐμπ. Ψυχ. IB.) εἰς δύο γενικώτερα μέρη, Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικόν· ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἀσχολεῖται εἰς τὸ ἐννοεῖν καὶ γινώσκειν, τὸ δὲ, εἰς τὸ θέλειν καὶ πράττειν, τὰ ὅποια εἶναι ἐνέργειαι τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐκ νόμων τινῶν ἀρχικῶς ἐκπεμπόμεναι. Ἄλλ' εἰς ταῦτα τὰ δύο κυριώτερα τῆς φιλοσοφίας μέρη δύναται νὰ προταχθῆ καὶ ἐπιστήμη ἄλλη, ἀνερευνώσα γενικώτερον τὰς φιλοσοφικὰς γνώ-

σεις, καὶ σπουδάζουσα νὰ εὕρῃ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ συστατικά μέρη τῆς Φιλοσοφίας. Ἡ ἐπισημὴ αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ εὐλόγως κοινὴ Βάσις ἢ Κρητὶς καὶ τῆς Θεωρητικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐπομένως, οὔτε μένου Θεωρητικῆ, οὔτε μένου πρακτικῆ, ἀλλ' ἐντάμα καὶ τὰ εὖω καὶ Θεωρητικῆ καὶ πρακτικῆ, εἶναι καὶ δύναμεθα νὰ τὴν περικλείσωμεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Θεωρητικῆς φιλοσοφίας πρὸς χάριν τῶν ἰσῶς ἀγαπῶντων εὖω μέρη, καὶ μὴ σεργύτων τὴν ἄλλου νέου μέρους παρασύναψιν.

Θ'. Ἡ ἐπισημὴ αὕτη ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ καὶ ὡς πρώτη φιλοσοφία· αἱ δὲ Θεωρητικῆ καὶ πρακτικῆ ὡς φιλοσοφίαι δεύτεραι, ἐπειδὴ αἱ τούτων ἀποφάνσεις ἐξηγουνται ἀπὸ τὰς ἐκείνης (Γ'). Καὶ εἶναι λοιπὸν αὕτη ἀναμφισβότως τὸ ἀληθινὸν τῆς φιλοσοφίας ὄργανον, διὰ τοῦ ὁποῦ δύναται νὰ φιλοτεχνηθῇ τὸ ἔλον οἰκοδόμημα τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων διατεταγμένον οὕτως, ὥστε νὰ φαίνεται παντὸς μέρους καὶ ὁ τύπος καὶ ἡ χρῆσις καὶ ἡ πρὸς τὰλλα σχέσις, καὶ πάντων ὁμοῦ ἡ ἀκριβεστάτη συνάρτησις καὶ ἀλληλεγγύη.

Γ'. Ὑποκαταβαλλομεν λοιπὸν τὸν ἀκρογωνιαίον τοῦτου λίθου, καὶ τὸν ἀρραγῆ καὶ ἀσφαλῆ θεμέλιον τῶν φιλοσοφικῶν μας ἐρευνῶν καὶ ἐξετάσεων τόσον θαρραλεώτεροι, ὅσον εἰς τὰς ἡμέρας μας ἄνδρες τῆν σοφίαν περιηλέεσατοι ἐνέκριναν ἀναγκαίαν τοιαύτην προκαταδύλην (α).

(α) Ὁ εἰς Ἰέναν φιλοσοφῶν Ἰακωβὸς Φριδερικὸς Φρῆστὸς τοιοῦτον τι πρόσταξο τῶν φιλοσοφικῶν του ἀσχελιῶν τὸ System der Philosophie als evidente Wissenschaft, ἐν Λειψίᾳ, 1804. Ὁ δὲ εἰς Λειψίαν

130 ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΡΗΪΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.

Τὴν ὀνομάζομεν ΚρηΪδα τῆς φιλοσοφίας, καὶ εἰς αὐτὴν ἀνδρευνοῦμεν καὶ παριστάνομεν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ σοιχεΪα, νὰ εἶπω οὔτω, τῶν φιλοσοφικῶν μας γνώσεων, καὶ τὴν μέθοδον, κατὰ τὴν ὁποΪαν δύναται νὰ κατορθωθῆ ἡ φιλοσοφία.

Ψῆν ἤδη τὴν φιλοσοφίαν διδάσκων περικλεῆς Κρύγιος ἐξέδωκε τὴν Στοιχειώδη Φιλοσοφίαν *Fundamentalphilosophie*, 1803· καὶ Πελίτιος δὲ (Pölitz) Γερμανὸς ἄλλος προέταξε τὴν Στοιχειώδη φιλοσοφίαν πρὸ τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν (*Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften von Pölitz*, ἐν Λειψίῳ, 1807.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ Προβληματικῶν γνῶσεων.

ΙΑ΄.

Ὄταν κάμνωμεν ἀρχὴν νὰ φιλοσοφῶμεν, τότε αἱ γνωσικαί μας δυνάμεις δὲν ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν οὔτε ὡς μηδὲν ἕως τότε ἐνεργήσασαι, οὔτε ὡς προξενήσασαι τὴν ἐκ τῶν γνῶσεων πληροφορίαν· διότι οὔτε εἰς ἀγνοίαν παντελῆ εὐρισκόμεθα, οὔτε εἰς γνῶσιν ἀμφιλαφῆ τῶν πραγμάτων· ἐκεῖνα μὲν εἶναι ἀδύνατον ὡς ἀντιβαίνου εἰς τῆς φύσιν μας, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἀφ' οὗ ἐπατήσαμεν εἰς τὸ θέατρον τοῦ κόσμου, δὲν πάυομεν καθημερινῶς νὰ συναθροίζωμεν γνώσεις καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων καὶ διὰ τοῦ Λόγου· τοῦτο δὲ εἶναι ἄτοπον ὡς ἐλέγχον ματαίαν τὴν εἰς τὸ φιλοσοφεῖν ἐγχείρησίν μας, εἰὰν αἱ γνώσεις μας πλουτῶσιν ἤδη τὸ ἀσφαλές καὶ βέβαιον. Κατάσσεις λοιπὸν γνωσικὴ μεταξὺ ἀγνοίας καὶ πληροφορίας εἶναι τοῦ ἀρχομένου νὰ φιλοσοφῆ ἢ φυσικὴ κατάσσεις. Ἀπὸ τὴν ὕλην τῶν γνῶσεών του ἐλλεῖπει τὸ ἐπισημοικὸν εἶδος, ἥγουν ἡ συνέχεια καὶ ἀκολουθία των (Γ'). Αἱ δὲ γνώσεις του αὐταὶ ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι Προβληματικαί, καθότι περιέχουσι προβλήματα ἢ ζητήματά τινα, τῶν ὁποίων ἡ λύσις εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ φιλοσοφοῦντος.

ΙΒ'. Τοιαῦται προβληματικαὶ γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου

εἶναι αἱ ἐφεξῆς. Γινώσκει ἑαυτὸν, ἀδιακόπως προσβαλλόμενον ὑπὸ τῶν ἐκτὸς, καὶ τὰ ἐκτὸς ἑαυτοῦ, τὰ ἵπποια εἶναι ἄλλα παρ' αὐτὸν ὀλοκλήρως· καὶ ἑαυτὸν μὲν ὀνομαζεῖ ἄνθρωπον· τὸ δὲ ἄθροισμα τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ, κόσμον· ἐννοεῖ δὲ καὶ τὰ δύο· καὶ ὅταν μὲν ἐννοῇ τὸν κόσμον, αὐτὸς μὲν εἶναι τὸ ἐννοοῦν ὑποκείμενον, ὁ δὲ κόσμος, τὸ ἐννοούμενον ἀντικείμενον· ὅταν δὲ ἐννοῇ ἑαυτὸν, αὐτὸς εἶναι τότε καὶ τὸ ἐννοοῦν καὶ τὸ ἐννοούμενον. Εἰς ἑαυτὸν δὲ γινώσκει καὶ διακρίνει δύο τινα, ἐν ἐσωτερικῷ, τὸ ἵπποιον ὀνομάζει Ψυχῆν, καὶ ἄλλο ἐξωτερικῶν, τὸ ὁποῖον ὀνομάζει Σῶμα· τὸ ἐξωτερικὸν ἀποδίδει ἀμέσως εἰς ἑαυτὸν, καὶ τὸ λέγει ἰδικόν του· καὶ δι' αὐτοῦ συναπτται ἐμέσως μὲ τὸ ἄλλο ἐξωτερικὸν, τὸ ὁποῖον ὅθεν εἶναι ἰδικόν του, ὡς μὴ ἀνῆκον εἰς αὐτὸν. Ἐξέρρει προτέτι πολλὰς τοῦ ἐνεργείας, τὰς μὲν προερχομένας ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν, τὰς δὲ ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἄνθρωπον· ἄλλας δὲ καὶ τῶν δύο κοινὰς· διὰ τοῦτο ὑποθέτει καὶ δυνάμεις, μητέρας τρόπον τινα τῶν ἐνεργειῶν τούτων.

Π'. Γινώσκει εἰς τὸν κόσμον παντοῦτὰ πρῶτα, κινούμενα, ἡρεμοῦντα, μεταβαλλόμενα, μένοντα, αὐξήντα, ἐλατιούμενα, μεγάλα, μικρὰ, παντοῦτα κατὰ τὴν μορφήν, ποικίλα κατὰ τὸ χρῆμα· πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὁμοιότατα ἀκριβῶς μὲ τὸν ἑαυτὸν του· ἀναρίθμητα δὲ ἄλλα παντάσῃ ἀνόμοια καὶ διαφέροντα· τὸ ἄθροισμα ὅλων τούτων ὀνομάζει Φύσιν· καὶ, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς εἶναι μέρος τούτων, θεωρεῖ καὶ ἑαυτὸν ὡς μέρος τῆς φύσεως. Ἐνῶ δὲ παρατηρεῖ ταῦτα πάντα, ἄλλα μὲν βλέπει ἐκτεταμένα, ἄλλα δὲ ἀκλουθοῦντα τὸ ἐν κατόπιον τοῦ ἄλλου· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, τὸν μὲν οἴκου μου βλέπω ἐκτεταμένον εἰς τὰ

ἐκτὸς ἀλλήλων κείμενα μέρη του· τὴν δὲ πρῶτην χεῖρα ἰδοὺ ὅτι ηκαλούθησεν ἡ μεσημβρινὴ εὐδία, καὶ ὅτι μετὰ ταύτην συνέδη βροχί. Ἐκεῖνα μὲν λέγει, ὅτι εἶναι ἐν τῷ τῷ· ταῦτα δὲ, ἐν χρόνῳ. Εἰς ὅλα δὲ τὰ πράγματα διακρίνεται εἰς ὡς καὶ μένου, τὸ ὁποῖον ὀνομάζει οὐσίαν· καί τινα κινητὰ καὶ μεταβλητὰ, καὶ ζητεῖ ἄλλου τὸ προξενόν τὴν μεταβολήν, καὶ τὸ ὀνομάζει αἰτίαν τῆς. Διακρίνει προσέτι τὸ ὄν καὶ γενόμενον ἀπὸ τὸ μὴ ὄν καὶ δυναμικὸν καὶ γαίτη· καὶ ὀνομάζει ἐκεῖνο μὲν, πραγματικόν· τοῦτο δὲ, δυνατόν.

ΙΔ'. Ἐξεύρει καθεὶς τὰ πάθη καὶ τὰς ἐνεργείας του, καὶ τὰ διακρίνει ἀπ' ἀλλήλων· ἐξεύρει Τ' εἶναι ἀναγκαῖον καὶ πρόσῃ καὶ Τ' εἶναι πρέπον. Τ' τὸν προσάξει ἡ φύσις, καὶ Τ' οἱ νόμοι. Τ' ἔπραξε, καὶ Τ' ἡδύνατο καὶ πράξῃ, εἰάν ἤθελεν. ὑποτάσσει λοιπὸν τὸν ἑαυτοῦ του εἰς νόμους καὶ καθήκοντα καὶ χρεῖα, καὶ βλέπει ὅτι ἔχει ἐλευθερίαν καὶ μὴ παραβῆτε τούτων, ἀλλὰ καὶ τὰ τηρήσῃ μέχρι κεραιάς· διακρίνει δὲ ταῦτα ἀκριβῶς ἀφ' ὅσα προσάξει βία καὶ ἀνάγκη τῆς φύσεως. Εἰς δὲ τὰ δύο ταῦτα ἀντιδιαρροῦμενα μέρη βλέπει δύο διαφόρους τάξεις καὶ κανονισμούς· διότι τὰ μὲν ἐκτελεῖ ἡ φύσις κατὰ κανόνας τῆς ἀνάγκης· τὰ δὲ πράττομεν οἱ ἄνθρωποι κατὰ κανόνας τῆς θελήσεως καὶ τοῦ προέπουτος.

ΙΕ'. Πᾶς τις ἐξεύρει ὅσα τὴν περιεπέουσιν αἱ αἰσθήσεις του, καὶ ὅσα σοχάζεται κατὰ νοῦν, καὶ τὰ διακρίνει ἀπ' ἀλλήλων. Συμπεραίνει δὲ πολλάκις, ἀφ' ὅσα παρατηρεῖ διὰ τῶν αἰσθήσεων, καὶ ἄλλα τινα, τὰ ὅποια δὲν δύναται μὲν καὶ παρατηρήσῃ, τὰ ἀποδίδει δὲ εἰς τὸ παρατηρηθῆν ὡς ἀναγκαῖος εἰς αὐτὸ προσανήκοντα. Διακρίνει προσο

εἶτι τὸ παρατηρητὸν ἀπὸ τὸ ἀπαρτηρητὸν, καὶ τὸ καταληπτὸν ἀπὸ τὸ ἀκαταληπτὸν· καί τι μὴ ὑποπίπτου εἰς τὰς αἰσθήσεις φαίνεται ὅτι τὸ ὑποβλέπει πορρωτάτω καὶ τὸ ἐπεικάζει σκιερῶς ὡς τι Ὀν ὑψηλότατον, ὑπερβύλλον πολλὰ τὰς αἰσθήσεις, καὶ ὑπερκεκίπτου πάσων ἐποπτεῖαν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ τρέπον τινα ἀντίθετα ἀλλήλων διακρίνει εἰς τὸν κόσμον ὁ ἄνθρωπος· οἶον ἀληθινὸν καὶ ψευδές, ἡδὺ καὶ ἀηδές, ὠφέλιμον καὶ βλαβερὸν, καλὸν καὶ αἰσχρὸν, δίκαιον καὶ ἀδίκον κτλ. καὶ ἀπὸ μὲν τὰ πρῶτα εὐαρεσεῖται, δυσαρεσεῖται δὲ ἀπὸ τὰ δευτέρα.

IS. Τοιαῦτα τινα γινώσκει καὶ διακρίνει ὁ ἄνθρωπος καὶ περὶ ἑαυτοῦ καὶ περὶ τῶν ἐκτὸς ἑαυτοῦ κειμένων πραγμάτων. Ἀλλὰ, δεῖλει βέβαια εἰπεῖν καθῆεις πρὸς ἑαυτὸν, Πού ἄραγε θεμελιόονται αὐταὶ αἱ γνώσεις μου; Πόθεν ἐκπηγάζουσιν αὐταὶ αἱ διακρίσεις μου; εἶναι τάχα πραγματικῶς τοιαῦτα, ὅσα γινώσκω, ἢ ἄλλως μὲν ἐγὼ τὰ γινώσκω, εἶναι δὲ φύσει πάντῃ διάφορα; Ἐπάρχομεν ἄρα πραγματικῶς καὶ ἐγὼ καὶ τὰ ἐκτὸς ἐμοῦ, ἢ εἶναι τὰ πάντα διακενα καὶ ἀνύπαρκτα φάσματα, καὶ ἢ καθημερινῇ τῶν οὐτῶν συνεπιδράσεις εἶναι ἀληθესάτη σκιαμαχία; ἀλλὰ διὰ τί ὑπάρχω, εἴαν ὑπάρχω, καὶ διὰ τί ὑπάρχουσιν ὅλα τᾶλλα, εἴαν ἀληθῶς ὑπάρχωσιν; — εἶναι ἄραγε ἢ ὑπαρξίς καὶ αἱ γνώσεις καὶ αἱ πράξεις μου παντάπασιν ἄσκοποι, ἢ ἀποβλέπουσι πρὸς τινα σκοπὸν; καὶ Τίς εἶναι ὁ σκοπὸς οὗτος; Οὕτως ἐρωτᾷ ἑαυτὸν ὁ φιλοσοφῶν, καὶ ἢ δέσποινα Φιλοσοφία πρέπει νὰ τοῦ ἀποκριθῇ εὐγενῶς καὶ ἀξίως τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἡαρακτῆρος της.

IZ. Διὰ νὰ λύσωμεν δὲ τὰ ἀξιόλογα ταῦτα προβλήματα, πρέπει νὰ τὰ ἀναγάγωμεν εἰς τὸ, ὅσου ἐνδέχεται

ἀπλούετον, ἤγουν νὰ τὰ συγκεφαλαιώσωμεν εἰς γενικά
τινὰ ζητήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τῆς λύσεως ἐπιλύονται εὐ-
κόλως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα. Τὰ ζητήματα δὲ ταῦτα εἶναι.

α'. Ποῦ ἐπισηρίζονται αἱ γνώσεις μας;

β'. Ποῦ πρέπει νὰ κησώμεν τὰ ὅρια τῶν ἐρευνῶν μας;

γ'. Ποσαπλῆ εἶναι ἡ ἐνέργειά μας, ἢ κατὰ πόσους τρό-
πους δυνάμεθα ἐν γένει νὰ φανώμεν ἐνεργοί;

δ'. Ποῦ ἀποβλέπει πᾶσα ἡμῶν ἡ ἐνέργεια, ἢ Τίς εἶ-
ναι ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐνεργοῦντες ἀ-
παιτεῖνόμεθα τελευταίου;

ΙΗ'. Τοῦ πρώτου τούτων ἡ λύσις θίλει μᾶς χορηγή-
σειν τὴν πρώτην ἀρχάν (Γ) τῶν φιλοσοφικῶν μας γνώσεων·
τοῦ δὲ δευτέρου, τὰ ἔσχατα ὅρια τοῦ φιλοσοφεῖν· τοῦ
δὲ τρίτου, θίλει παραστήσειν τὴν μορφήν καὶ τὸ εἶδος τοῦ
τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν ἀθροίσματος· τοῦ δὲ τελευταίου,
θίλει μᾶς δεῖξειν τὸν ἐξοχόν καὶ ἔσχατον αὐτῶν σκοπὸν,
πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθυνόμεθα. Κατὰ τοῦτου δὲ τὸν τρό-
πον αἰτιολογοῦμεθα καὶ προσδιορίζομεθα αἱ γνώσεις μας
παύουσι νὰ εἶναι ἀδέδαιτοι καὶ προβληματικοὶ καὶ δημῶ-
δεις, γίνονται δὲ ἀσφαλῆς καὶ ἀποδεδειγμένοι καὶ φιλοσο-
φικοί. Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν τὸ πρῶτον εἰθὺς, καὶ καθὲν
ἐκ τῶν ἄλλων τριῶν ἄς τὸ ἐρευνήσωμεν ἔπειτα κατὰ τάξιν
εἰς τὸ ἐφεξῆς Κεφάλαιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ τῶν Πρώτων ἀρχῶν τῶν φιλοσοφικῶν
γνώσεων.

ΙΘ΄.

Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἶναι πολυσήμαντος ἡ λέξις ἀρχή, μὲν ὅλον ὅτι εἶναι αἱ σημασίαι τῆς ἐκπηγάζουσιν ἀπὸ τῆν κυρίαν μεταφορικῶς, καθὼς πᾶς τις ἐπισησας τὸν νοῦν εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς θέλει πληροφορηθῆν τὸ λεγόμενον. Ἡ ἀρχὴ εἰσῆχθη καὶ εἰς τὰς ἐπισησας σημαίνουσα ἄλλοτε μὲν τὰ ἐκ τῶν ὁπαίων οὐγκείται φυσικῶς ἢ ὁ κόσμος ἐν γενεῇ, ἢ μερικῶς ἐντε τῶν σωμάτων, ὡς ὁ Θαλῆς ἀρχὴν τῶν πάντων εἶπε τὸ ὕδωρ (Διογ. Λαερ. Βιβ. Α΄. Κεφ. Α΄, Ζ΄.) καὶ Δημόκριτος (ὁ Ἄυτ. Βιβ. Θ΄. Κεφ. Η΄, ιβ΄.) ἐδόξαζεν ὅλων τῶν ὄντων τὰς ἀτόμους Ἀρχὰς, ἢ, καθὼς ἐκφράζονται οἱ νεώτεροι, τὰ ὄτομα, ἠγουν μόρια ἢ στοιχεῖα· ἄλλοτε δὲ, τὰ ἀμέσως γνώριμα καὶ σαφῆ, διὰ τῶν ὁπαίων λαμβάνουσιν ἐμμέσως τὸ σαφές ὅσα δὲν τὸ ἔχουν ἀκροθεν· ἢ τοῦ ἀσαφοῦς διὰ τοῦ αὐτοδηλοῦ διασάφους, ὀνομάζεται ἀποδείξις· διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης· „Ἀρχὴ ἐστὶν ἀποδείξεως πρότασις ἀμεσος.“ (Ἰσερ. Ἀναλυτ. Α΄, κεφ. δ΄.). Τοιαύτας ἀρχὰς τῶν φιλοσοφικῶν μας γνώσεων ζητοῦμεν ἐνταῦθα διὰ να τὰς κάμωμεν ἀποδεδειγμένας (III).

Κ'. Τὰς δὲ ἀρχὰς ταύτας εἶναι πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἄλλου εἰ μὴ ἐντὸς ἡμῶν αὐτῶν· διότι πᾶσα γνώσις εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐμφωλεύει, μ' ὅλον ὅτι ἐμπορεῖ νὰ ἀποδίδεται καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς, πολλῶ μᾶλλον φιλοσοφικῇ (Δ'). Ὅπου δὲ εἶναι αἱ γνώσεις, ἐκεῖ ἀναμφισβότως εὐρίσκονται καὶ αἱ ἀρχαί των, ἐπὶ τῶν ὁποίων ζηρῖζονται· πρέπει λοιπὸν νὰ σποσπασθῶμεν ἀπὸ τὰ ἐκτὸς, καὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἐντὸς νὰ ἐξετάσωμεν προσεκτικῶς ἑαυτοὺς, διὰ νὰ εὐρωμεν τὸ ζητούμενον.

ΚΑ'. Πρώτη λοιπὸν τῶν ἀρχῶν εἶναι ἀναντιρρήτως ἐκείνη, διὰ τὴν ὁποίαν γίνεται δυνατὴ πᾶσα φιλοσοφικὴ γνώσις· ἡ βῆσις, ἐπάνω τῆς ὁποίας ἐπαικοδομεῖται· καὶ ἡ πηγὴ, ὅθεν ἀναβύζει, καὶ ἡ μήτηρ, ἣτις τὴν φέρει εἰς τὸ εἶναι. Τοιαύτη ἀρχὴ εἶναι εὐλόγως οὐσιώδης καὶ πραγματικὴ καὶ μία, καὶ εἶναι ὁ φιλοσοφῶν αὐτὸς ἄνθρωπος, ἡ τὸ γνωσκόν ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον πᾶς τις ὀνομάζει Ἐγώ· εἰς τούτου λέξις, συνεχλεῖται βέβαια καὶ πᾶσα γνώσις. Τοῦτο δὲ τὸ ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον εἰς ἄλλας γνώσεις στρέφεται περὶ ἀντικείμενα ἐξωτερικά, εἰς τὰς φιλοσοφικὰς καθυποβάλλει αὐτὸ ἑαυτὸ εἰς τὰς ἐρεῖνας του, καὶ γίνεται ἐνταυτῶ καὶ ἀντικείμενον γνώσεως (Δ), ἐκ τοῦ ὁποῖου προέρχεται πᾶσα φιλοσοφικὴ γνώσις· εἰς λοιπὸν ἡ φιλοσοφία εἶναι γόνος καὶ τέκνου ἀγλαοῦ τοῦ Ἐγώ· ἀναγκαίως τὸ Ἐγώ πρέπει νὰ εἶναι Ἀρχὴ καὶ πατὴρ καὶ δημιουργὸς ἐκείνης.

Σημειώσεις. Ἄλλα Τί εἶναι τὸ Ἐγώ τούτου, καὶ πῶθεν ἀνεφάνη εἰς τὸ μέσον; Καὶ τὰ δύο ταῦτα ζητήματα λύσιν ἐνταῦθα καμμίαν δὲν δύναται νὰ εὕρωσι· διότι εἶναι φανερόν, ὅτι, εἰς τὸ Ἐγώ εἶναι ἀρχὴ φιλοσοφίματος, ἐρμηνευτικὴ καὶ ἐξηγητικὴ τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων, αὐτὸ εἶναι ἀναρχόν καὶ ἀπόλυτον, καὶ ἐπομέ-

νωσ ἐξηγήσεως ἀνεπίδεκτον· διότι ἔπειτα καὶ τῆς τούτου ἀρχῆς
 νὰ ζητηθῆ ἀρχὴ ἄλλη, καὶ ταύτης ἄλλη καὶ εὐτως ἐπ' ἀπειρον.
 Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι πᾶσα φιλοσοφία τελευτᾷ εἰς τὴν
 νὰ ἐξηγητόν τι καὶ ἀκατάληπτον· καὶ ὁ σεμνὸς καὶ κόσμιος φιλόσοφος
 γνωρίζει τὰ μέτρα τῶν δυνάμεων του, καὶ χαίρει μὲν διὰ τὰ ἐρ-
 μηνευόμενα καὶ κατανοούμενα, παραιτῆ δὲ ἀφανσα καὶ ἀνέπαφα
 τὰ ἀνερμήνευτα καὶ ἀκατάληπτα, οὐδ' ἐπιδεικτικᾷ ἀκαίρως τὸ πᾶν-
 σοφον εἰκισιοποιούμενος, ὡς ἄλλος Θεοσοφίδης Κάλχας. Τοῦ δὲ Πόθεν
 ἐγώ; ἐκ' ἡμετέρας τὸν ἄνθρωπον ὡς μέρος τῆς φύσεως (1Γ')·
 λαμβάνει ἀναντίρρητον τὴν λύσιν, ὅτι εἶναι εἶδος τοῦ τῆν πᾶ-
 σαν φύσιν εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντος ὑπερτάτου Δημιουργοῦ· ἀλ-
 λά τούτης τῆς λύσεως τόπος προσφυτῆς καὶ οἰκείος δαίκευται ἄλλο
 χού. Ἡμεῖς ἐντυχθε λέγομεν μόνον ὅτι τὸ Ἐγώ εἶναι πραγματικὴ
 καὶ οὐσεῖδος ἀρχὴ τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων· καὶ τὸ ζήτημα τοῦ-
 το προφανῶς ἐκκλείεται ἐντευθεν αὐτόματον.

ΚΒ'. Μετὰ τὴν πραγματικὴν ἀρχὴν, πρέπει νὰ ἐξε-
 τάσωμεν καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν τῶν γνώσεων· ἢ, νὰ εἴπω
 σαφέστερα, ἀφ' οὗ ὑπεσρώσαμεν ὡς βάσιν τῶν γνώσεων
 αὐτὸ τὸ γνωσκον ὑποκείμενον, ἀκόλουθον εἶναι νὰ ἀνακρί-
 νωμεν καὶ τὰ ἐποικοδομήματα ἢ τὰ ἔργα τούτου, ἡγουν
 αὐτὰς τὰς γνώσεις, καὶ τούτων νὰ ρήσωμεν πρώτας, εἰς
 τὰς ὁποίας ὑπαλληλοῦνται αἱ ἐφεξῆς. Τὰς ἀρχὰς ταύτας
 οὐσεμάζομεν ἐννοηματικὰς εἰς διάκρισιν τῆς προσεκτεθείτης
 πραγματικῆς· καὶ τὰς διαιροῦμεν εἰς Ἐλικὰς καὶ εἰδι-
 κὰς, διαλαμβάνουτες πρῶτον μὲν περὶ τῶν πρώτων, ἐφε-
 ξῆς δὲ περὶ τῶν δευτέρων· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἀρχῶν τὴν
 ἀσφάλειαν καὶ βεβαιότητα ἄλλος νὰ μᾶς ἐγγυηθῆ δὲν δί-
 νεται, εἰμὴ αὐτῶν ἡμῶν ἢ συνειδήσεις· ἅς ἐξετάσωμεν πρὸ
 πάντων Τί εἰς συνειδήσεις.

ΚΓ'. Συνειδήσεις, διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν σημα-
 σίαν τῆς λέξεως, φανερώνει εἰς πάντα, ὅστις ἐπέσῃσῃ τὴν

προσοχήν του εἰς ἑαυτὸν· Σύνοιδα ἐμαυτῷ ὄν τι· ἢ, νὰ τὸ ἐκφράσωμεν ἄλλως· ἐγὼ εἶμαι καὶ γινώσκω ὅτι εἶμαι· εἶναι λοιπὸν ἢ συνειδήσις σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι ἐν ἐμαυτῷ· ἀλλὰ Πῶς εἶναι συντεθειμένα τὰ δύο ταῦτα; ὁ τρίτος εἶναι ἐξηγήσεως ἀνεπίδεκτος· πῶς ἐξηγήσεις καὶ κατάληψις θεμελιώνεται εἰς τὴν συνειδήσιν· διότι, ὅς τις δὲν ἔχει συνειδήσιν, οὔτε νὰ ἐμπνεύσῃ οὔτε νὰ ἐξηγήσῃ δύναται· εἶναι λοιπὸν αὐτὴ, καθὼ ἀρχὴ, πάσης ἐρμηνείας ἀνωτέρα καὶ ὑπερόνω πάσης ἐξηγήσεως· καὶ ἡ σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι εἶναι πρώτη καὶ ἀρχικὴ (α), εἰς τὴν ὁποίαν οὔτε τὸ εἶναι παράγεται ἀπὸ τὸ εἰδέναι, οὔτε τοῦτο ἀπ' ἐκείνου, ἀλλ' ἅμα συναναραινύται καὶ τὰ δύο. Δὲν δύναται δὲ ἡ συνειδήσις νὰ εἶναι γενικὴ καὶ ἀπροσδιόριστος· ἀλλὰ πάντοτε εὐρεθόμενῃ περὶ τε προσδιορισμένον μερικεύεται δεικνύουσα προσδιορισμοὺς τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γινώσκειν. Σύνοιδα, φέρ' εἶπεν, ὅτι ἐννοῶ τράπεζαν, ὅτι ἡ ἐννοιά μου αὕτη ἀποδίδεται εἰς τὸ ἐμπροσθέν μου κείμενον παραλληλεπίπεδον σῶμα, ὅτι τοῦτο ἔχει πολλὰ γνωρίσματα κτλ. Ἡ Σύνοιδα, ὅτι τῶρα ἐπιθυμῶ τι, ὅτι σπουδαζῶ νὰ κάμω πρᾶγμα τι ἐπιθυμητὸν, ὅτι εὐχαριστοῦμαι ἐὰν φαντασθῶ ὅτι ἀληθῶς τὸ ἔκαμα κτλ. Τοὺς δὲ διαφόρους τούτους τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γινώσκειν προσδιορισμοὺς ὀνομάζομεν ἔργα τῆς συνειδήσεως, ἐπειδὴ καθῆς τὰ σύνοιδα προσέχων εἰς ἑαυτὸν· καὶ μὰ Δία

(α) Τὰ ἐπιθετὰ ἀρχικὸς, ἀρχικὴ, ἀρχικόν σημαίνουν πᾶν ὅτι εἶναι ἴδιον τῆς ἀρχῆς· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ εἶναι ἀμέσως φανερά καὶ σαφῆς καὶ ἐξηγήσεως ἀνεπίδεκτος· ἅμα τοιοῦτον εἶναι καὶ πᾶν ἀρχικόν.

καθίς ἀναγκαίως τὰ παρατηρεῖ εὐθὺς ἀποῦ εὐρέψη τὲ βλέμμα εἰς τὰ ἐντὸς του, καθὼς ὅς τις ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναγκαίως παρατηρεῖ ὑπεράνω μὲν τῆς κεφαλῆς του τοῦ οὐρανοῦ, ὑπὸ δὲ τοὺς πόδας του πατουμένην τὴν γῆν.

ΚΔ'. Αἱ ὑλικαὶ ἀρχαὶ τῶν φιλοσοφικῶν μας γνώσεων εἶναι τὰ ἔργα τῆς συνειδήσεως, τὰ ὅποια εἶναι πολλὰ καὶ παντοδαπὰ· ἐμποροῦν ὅμως νὰ ἀναχθῶσι εἰς ἓν ἀνώτατου, ἀρχὴν τινα ἀνωτάτην, ἣτις περιέχει μὲν ὑπ' ἑαυτὴν ὅλας τὰς ἄλλας, περιέχεται δὲ ἐντὸς ὅλων τῶν ἄλλων. Πᾶν ἔργον τῆς συνειδήσεως ἐρμηνευόμενον διὰ λόγου γένηται ἀποφάνσις ἢ θέσις ἢ πρότασις (B). Ἐνωῶ, φέρῃ εἰπεῖν, Ἐπιθυμῶ, Κρίνω κτ. Ἐκφραζομένη δὲ ἡ πρώτη καὶ ἀνωτάτη ὑλικὴ ἀρχή, ἐπειδὴ εἰς ὅλα ἐν γένει τὰ ἔργα τῆς συνειδήσεως ἐνυπάρχει ἀναντιρρήτως ἐνέργεια, ἄλλο δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰ μὴ ἡ ἐρεξίς: Ἐγὼ εἶμαι ἐνεργός· εὐκόλως δὲ βλέπει καθίς, ὅτι ὑποκάτω ταύτης τῆς ἀποφάνσεως ὑποτάσσονται ὅλαι αἱ ἄλλαι· διότι αἱ θέσεις θεωρεῖ, φέρῃ εἰπεῖν, Αἰσθάνομαι, Διανοοῦμαι κτ. ἀναπτυσσόμεναι ἀκριδῆς τίποτ' ἄλλο δὲν σημαίνουσι εἰμῆ, Ἐνεργῶ θεωρῶν, αἰσθάνομενος, διανοοῦμενος κτλ.

ΚΕ'. Καθὼς δὲ αἱ ἀποφάνσεις αὗται περιέχουσι τὴν πρώτην, καὶ κανεὶς ὑγιεὶς ἔχων τὰς φρένας δὲν ἀρνεῖται, ὅτι καὶ τὸ αἰσθάνομαι, διανοοῦμαι κτ. εἶναι ἔργα τῆς συνειδήσεως ἐπίσης μὲ τὸ Ἐγὼ εἶμαι ἐνεργός· οὕτω καὶ τῶν δευτέρων τούτων ἄλλαι μερικώτεροι ἀποφάνσεις, οἷον Βλέπω, Διανοοῦμαι περὶ τούτου τοῦ πράγματος, περιέχουσι ταύτας, καὶ ὁμολογουμένως καὶ αὗται εἶναι ἔργα τῆς συνειδήσεως· ἐπίσης λοιπὸν εἶναι ἀποδείξεως ἀνεπίδεκτον καὶ τὸ Ἐγὼ εἶμαι ἐνεργός, καὶ τὸ Ἐγὼ

αἰσθάνομαι, καὶ τὸ βλέπω· καὶ ὅς τις ἀρνηθῆ τὸ τρίτον, πρέπει νὰ ἀρνηθῆ καὶ τὸ δεύτερον καὶ τὸ πρῶτον, ἡγούσιν αὐτὴν τὴν συνείδησιν. Ἡ ὑλικὴ λοιπὸν ἀρχὴ τῶν φιλοσοφικῶν μας γνώσεων περιέχει δυναμικῶς, νὰ εἴπω οὕτως, ὅλας τὰς ἄλλας, καὶ τὸς γενεᾶ ὅχι ἀναλυτικῶς κατὰ προαγωγὴν, ἀλλὰ συνθετικῶς καὶ κατ' ἐπιγένεσιν· ὅλαι ὁμῶς αἱ ὑλικαὶ ἀρχαί, ἀφ' οὗ προαχθῶσι καὶ ἐκτεθῶσι, δεικνύουσι προφανῶς ὅτι περιέχουσιν εἰς ἑαυτὰς ταύτην, ὡς χαρακτῆρα ἀναγκαίου καὶ ἀπαραίτητου.

ΚΣ'. Αἱ δὲ ἐννοηματικαὶ τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων ἀρχαί, τὸς ὁποίας ὠνομάσαμεν εἰδικὰς (ΚΒ), εὐρίσκονται κατὰ τὸν ἐφεξῆς τρόπον· ἐπειδὴ εἶναι παντοδαπὰ τὰ ἔργα τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς αὐτὴ μαρτυρεῖ ἡ συνείδησις (Ἄνωτ.), καὶ μετὰ πολλῶν διαφορῶν εὐρίσκονται εἰς αὐτὰ καὶ πολλαὶ ὁμοιότητες, ἐξ ἅπαντος αἱ ὁμοιαὶ καὶ συγγενεῖς συνδέονται πρὸς ἀλλήλας, καὶ ὁποτελοῦσι σύνταγμα γνώσεων κατὰ κανόνας τινὰς διατεταγμένον· πολλὰ δὲ τοιαῦτα συντάγματα συναπτέμενα προσφυῶς ἀποτελοῦσι τὸ ὅλον πλήρωμα τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων· οὕτως αἱ τῆς Λογικῆς γνώσεις συναρμολογούμεναι ἀποτελοῦσι τὴν Λογικὴν· καὶ αἱ τῆς Μεταφυσικῆς, τὴν Μεταφυσικὴν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως· ὅλαι δὲ ὁμοῦ λαμβανόμεναι αἱ ἐπιστῆμαι αὐταὶ συναπαρτιζοῦσι τὴν ὅλην φιλοσοφίαν· αἱ δὲ ἀρχαί, κατὰ τὰς ὁποίας, καὶ διὰ τὰς ὁποίας ἐκτελοῦνται αὐταὶ αἱ ἐνώσεις, ἐκφραζόμεναι μᾶς διδουσι τὰς ἀρχὰς τοῦ εἶδους τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων· ἐκ δὲ τῶν ἀρχῶν τούτων ἐμπορεῖ νὰ εὐρεθῆ πᾶσι πρῶτητις καὶ ἀπόλυτος, ἀπὸ τῆν ὁποίαν ἐκπηγάζουσιν αἱ ἄλλαι.

ΚΖ'. Ἄλλὰ πῶς δύναται νὰ εὐρεθῇ ἡ πρώτη αὕτη ἀρχή; οὐδαμῶς ἄλλως νομίζω, εἰ μὴ ἀφ' οὗ εὐρεθῇ ὁ κύριος τῶν φιλοσοφημάτων μας σκοπός· καὶ ὁ πρῶτος καινῶν ὁ εἰδοποιῶν καὶ μορφίνων καὶ διατάττων τὰς φιλοσοφικάς μας γνώσεις, ἡ πρώτη εἰδικὴ τῆς φιλοσοφίας ἀρχὴ θέλει εἶναι ἀπόφανσις χαρακτηρίζουσα διὰ τύπου τὸν κύριον τοῦ φιλοσοφεῖν σκοπὸν. Τί ζητοῦμεν λοιπὸν διὰ τῆς φιλοσοφίας; εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἅπας γνήσιος αὐτῆς ἐραστῆς δὲν ζητεῖ ἄλλο ἀπὸ τῆν φιλοσοφίαν, εἰμὴ νὰ γνωρίσῃ τὸ ἄθροισμα τῶν ἐνεργειῶν του, καὶ τῆν πρὸς ἄλληλα αὐτῶν συνέχειαν. Θέλω (λέγει πᾶς τις φιλοσοφῶν) νὰ γνωρίσω ὅχι μόνον τὴν παντοδαπότητα τῶν ἐνεργειῶν μου, ἀλλὰ καὶ τὴν, ὅσον ἐνδέχεται, ἐνότητά των· θέλω νὰ μάθω, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ συμφωνήσωσιν ὁλοκλήρως ὅλαι μου αἱ ἐνεργεῖαι, ἢ μέχρι τίνος συμφωνοῦσι. Ταρῶτομαι, εἰάναι ἐνεργεῖαι μου διαφωνῶσι πρὸς ἑαυτὰς, καὶ διακόπτωνται ἀπὸ τὰ ἔργα των· αἰθάνομαι ἀνεκλάλητον ἡδονὴν, εἰάν εὐρεθῇ ἡ συμφωνία αὕτη, καὶ ὑποθέτω, ὅτι αὕτη εἶναι, ἢ πρέπει νὰ εἶναι ἡ οὐσιωδῆς ροπή καὶ τάσις παντὸς φιλοσοφοῦντος. Συμπεραίνω λοιπὸν ἐλευθέρως, ὅτι ἀνωτάτη εἰδικὴ ἀρχὴ τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων εἶναι ἡ, ἐφεξῆς ἀπόφανσις. Ἀπόλυτος ἁρμονία τοῦ Ἐγὼ καθ' ὅλας τὰς ἐνεργείας του εἶναι τοῦ φιλοσοφεῖν σκοπὸς ὁ κυριώτατος· ἢ, συντομώτερον, Ζητῶ ἁρμονίαν ἀπόλυτον εἰς ὅλας τὰς ἐνεργείας μου.

ΚΗ'. Ἄυτη δὲ ἡ ἀρχὴ, δὲν εἶναι μόνον παραγωγὴ ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων ἀπὸ μίαν τρόπον τινα πηγὴν ἢ ρίζαν, ἀλλ' ἀναγωγὴ αὐτῶν εἰς ἓνα σκοπὸν ὡς εἰς

κέντρον ἐν, ἢ ἐξίαν μίαν. Καὶ ἢ μὲν ὑλικὴ ἀρχὴ (ΚΔ) ἔμπορεῖ νὰ παραβληθῇ μὲ βάσιν ἢ θεμέλιον τοῦ οἰκοδομήματος· ἢ δὲ εἰδικὴ μὲ τὸ αἴτωμα τῆς εἴγης, καὶ μὲ τὴν κορυφὴν, καὶ μὲ τὸ ἀνώτατον τῆς Στοιᾶς κέντρον, τὸ ὁποῖον συνέχει ἅπαν τὸ οἰκοδόμημα· ὅσαι δὲ ἄλλαι θέσεις ἢ προτάσεις εἰσαχθῶσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, αἱ μὲν εἶναι πόρρω ὕλαι, αἱ δὲ σύνδεσμοι καὶ συνάψεις αὐτῶν πρὸς ἐκτελέσειν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος· ἢ δὲ πραγματικὴ ἀρχὴ (ΙΑ) ἐπιστατῆ καὶ διατατῆ τα πάντα ὡς Ἀρχιτέκτων. Καθὼς δὲ ἐπὶ τῶν οἰκοδομημάτων δὲν δύναται νὰ εἶναι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα καὶ Ἀρχιτέκτων καὶ βάσις καὶ αἴτωμα· οὕτως οὐδ' ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας δύναται ἢ αὐτὴ ἀρχὴ νὰ εἶναι καὶ πραγματικὴ καὶ ὑλικὴ καὶ εἰδική· ἀλλ' ὅμως, εἴαν τις θελήσῃ νὰ ἔχῃ μίαν μόνου ἀπόφασιν ἢ πρότασιν, εἰς τὴν ὁποῖαν νὰ φαίνωνται διακεκριμένα αἱ τρεῖς αὐταὶ ἀρχαί, καὶ ταύτην μόνου νὰ ὀνομάσῃ τὴν πρώτην καὶ ἐξοχου καὶ ἀπόλυτον ἀρχὴν παντὸς φιλοσοφήματος, καθὼς ἀρχιτέκτονα καὶ βάσιν καὶ αἴτωμα τὰ τρία συνάμα, ὡς τὴν μόνην ἀρχὴν ἀπόσης οἰκοδομῆς· τὴν εὐρίσκει εἰς τὸν μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐφεξῆς παραγράφου τύπον ἀποτελούμενον ἐκ τῆς συναρμοολογήσεως τῶν τριῶν ἐκτεθειμένων ἤδη ἀρχῶν.

ΚΘ'. Ὅτι δὲ πᾶσα εἰδικὴ ἀρχὴ τοῦ φιλοσοφεῖν ἀνάγεται εἰς ταύτην, γίνεται φανερὸν ἐκ τῶν ἐφεξῆς παραδειγμάτων. Εἰς τὴν Λογικὴν θελομεν ἰδεῖν ἀρχὴν ταύτης τῆς ἐπιστήμης τὴν λεγομένην τῆς ἀντιφάσεως, ἢ, ὀρθότερου, τῆς μὴ ἀντιφάσεως, ἐκφραζομένην αὕτως „Κάνειν πρᾶγμα δὲν ἔχει ἀντιφατικὰ γνωρίσματα,“ ἢ, γενικώτερον „Ἄδύνατον εἶναι τὸ αὐτὸ νὰ νοῆται καὶ νὰ μὴ νοῆται.“ εἰς ταύτην τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς Λο-

γικῆς καθυπόγονται ὅλαι αἱ δευτέραι, δ' αὖ τῶν ὁποίων συναρμολογοῦνται ὅλαι αἱ λεγικαὶ γνώσεις εἰς κανονικόν τε σὺνταγμα· ἄλλὰ τοῦ ἐπισημαίνεται τὸ κῦρος τῆς πρώτης ἐκείνης ἀρχῆς; ἐξ ἅπαντος εἰς τὴν πρωτίστην ἐλείνη ἀρχὴν, ἥτις εἶναι ἔργον τῆς συνειδήσεως, ὅτι πᾶς τις ζητεῖ ἀρμονίαν καὶ συμφωνίαν εἰς τὰς ἐνεργείας του· εὐθύς ἀποῦ ἐνώσης ἐναντία γνωρίσματα εἰς τὴν ἰδέαν ἀντικειμένου τινος, τὰ γνωρίσματα τετραγώνου καὶ στρογγύλου εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ τετραγώνου ἢ τοῦ κύκλου, καταλαμβάνεις τὸ ἀδύνατον, ἐκ τοῦ ὁποίου χάνεται μὲν ἡ ζητούμενη ἀρμονία τῶν ἐνεργειῶν σου, συμβαίνει δὲ εἰς αὐτὰς ταραχὴ καὶ διαρροχὴ. Ἰσαύτως εἰς τὴν ἠθικὴν προτάσσεται ἀρχή, ἥτις ἐκφραζομένη γίνεταί το ἔφεξις ἠθικὸν ἀξίωμα. „Πράττε κατ' ἀρχάς, αἷ τινες ἐφαρμόζονται εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.“ Σημαίνει δὲ τοῦτο, ὅτι ὁ ἠθικὸς λόγος ἀπαιτεῖ νὰ δεχώμεθα τριαύτας ἀρχὰς τῆς θελήσεως, καὶ νὰ τὰς καθυποβάλλωμεν ὡς βάσεις ὅλων μας τῶν πράξεων, ὅποια: δυνατὰ νὰ σερχθῶσι καὶ νὰ παραληφθῶσι ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους· ἄλλὰ πόθεν ἔχει λαβούσα τὸ κῦρος ἡ ἠθικὴ αὕτη ἀπόφανσις; ἀπὸ τὴν πρωτίστην καὶ αὕτη ἐλείνη ἀρχὴν (συνωτ.)· διότι εὐθύς ἀποῦ θελήσω νὰ συγχωρήσω εἰς ἑμαυτὸν πράξιν, τὴν ὁποίαν οὐ συγχωρῶ εἰς ἄλλον· (νὰ οἰκειοποιήθῳ, φέρῃ εἰπεῖν, ξένου πράγμα, ἢ νὰ ἀτιμάσω ἄλλον) θέλει μ' εἰπεῖν ἢ συνειδήσις μου, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ δικαιώσω ταύτην τὴν πράξιν· ὅτι κάμνω τὸ ἐναντίον ἀφ' ὅ,τι θέλω νὰ κάμνωσι γενικῶς ὅλοι οἱ ἀνθρώποι· χάνεται λοιπὸν ἡ ἀρμονία τῶν ἐνεργειῶν μου, καὶ ἐγὼ καταστῶ νὰ πολεμῶ πρὸς ἑμαυτὸν· πράγμα ἐναντιώτατον εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ φιλοσο-

φήματός μου. Καὶ εἰς τὰς ἄλλας δὲ φιλοσοφικὰς ἐπισήμας, εἰάν προσέξωμεν, θέλομεν ἰδεῖν, ὅτι αἱ ἀρχαί τινος ἐκπηγάζουσιν ἀπὸ τῆς (ἀνωτ.) ἐκτεθειμένης, καὶ ἀναφέρονται εἰς αὐτήν.

Α'

Πραγματικὴ ἀρχὴ
'Εγὼ (ΚΑ').

Β'

'Ἐλικὴ ἀρχὴ
'Εγὼ εἶμαι ἐνεργὸς
(ΚΔ').

Γ'

Εἰδικὴ ἀρχὴ
'Εγὼ ζητῶ ἀπόλυτον ἁρμο-
νίαν εἰς ὅλας μου τὰς
ἐνεργείας (ΚΖ').

Ὅλαι δὲ αἱ τρεῖς αὗται ἀρχαὶ ἐμποροῦν νὰ περιλη-
φθῶσιν εἰς μίαν, καὶ νὰ ἐκφρασθῶσι διὰ τοῦ ἐφεξῆς τύπου,
ὅστις δύναται νὰ ὀνομασθῆ γενικὴ ἀρχὴ τοῦ φιλοσοφεῖν·
'Εγὼ εἶμαι ἐνεργὸς, καὶ ζητῶ ἀπόλυτον ἁρ-
μονίαν εἰς ὅλας μου τὰς ἐνεργείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῶν ἀπολύτων ὀρίων τοῦ φιλοσοφεῖν.

Α'.

Πᾶσα φιλοσοφία καταυτὰ τελευταίου εἰς ἀνερμήνευτόν τε
καὶ ἀκατάληπτον, ὡς ἤδη εἶπαμεν (ΚΑ'. Σημ), ἐπειδὴ

τὸ ἐξηγεῖν καὶ ἀποδεικνύειν δὲν δύναται νὰ προαχθῶσιν ἐπ' ἀπειρον. Καθεὶς λοιπὸν φιλόσοφος φθάνει διὰ τῶν φιλοσοφημάτων του εἰς ὅρια τινα, ὅπου ἴσεται πᾶσα κατάληψις καὶ ἐξήγησις. Τὰ ὅρια ταῦτα ἐκλαμβάνει ὡς βέβαια καὶ ὁμολογοίμενα, καὶ πέραν τούτων νὰ προβῆ κρίνει ἐπίσης καὶ αὐθαδὲς καὶ ἀδύνατον. Ταῦτα λοιπὸν θέλομεν περιεργασθῆν εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους.

ΛΑ'. Εἶπαμεν ἀνωτέρω (ΚΓ') ὅτι συνειδήσις εἶναι σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι· εἶπαμεν δὲ (αὐτ.) καὶ ὅτι τρέφεται εἰς μερικά τινα καὶ προσδιωρισμένα. Εἰς πᾶσαν λοιπὸν συνειδήσει ἐμγίλωχωρεῖ ἰδιαίτερός τις τρόπος συνθέσεως τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι· ἔχω, φέρ' εἰπεῖν, συνειδήσει τῆς προκειμένης τραπεζῆς, ἐπειδὴ ἐξέυρω ὅτι ἡ τράπεζα αὕτη εἶναι πραγματικῶς· ἔχω συνειδήσει τῆς ἀλγιδόου τοῦ ὀδόντου μου, ἐπειδὴ ἐξέυρω, ὅτι πραγματικῶς τὴν αἰσθάνομαι· καὶ τὰ ἄνω λοιπὸν ἀποδέχομαι πραγματικῶς ὄντα, τὸ μὲν ἐκτὸς, τὸ δὲ ἐντὸς ἐμοῦ ὑφιστάμενον.

ΛΒ'. Τοιαῦται ὁμῶς μερικαὶ συνθέσεις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι, αἵτινες ἀδιακόπως μεταβάλλονται κατὰ τὰς ἀπειραρίθμους τῶν γνώσεών μας μεταβολὰς καὶ διαδοχὰς, δὲν ἤθελαν εἶσθαι δυνατὰ, εἰάν προ πάσης μεταβολῆς τῆς συνειδήσεως δὲν ἦσαν συνδεδεμένα ἀρχικῶς τὸ εἶναι καὶ τὸ εἰδέναι· εὐνοῶ, φέρ' εἰπεῖν, ἐκ διαδοχῆς, τράπεζαν, βιβλίον, χάρτην, γραφίδα· αἰσθάνομαι ἐκ διαδοχῆς πόνον, πείναν, κορεσμόν, νυσαγμόν· ἔχω λοιπὸν ἐννοίας μερικὰς ὀκτῶ διαφόρους, καὶ ἰσαρίθμους συνειδήσεις μερικὰς καὶ ἀπ' ἀλλήλων διαφόρους. Πρὶν λοιπὸν ὑπέλθω πᾶσαν μίαν τούτων τῶν συνειδήσεων, ἦτο βέβαια ἐν ἐμαυτῷ ἀρ-

χική τις καὶ πρώτη συνείδησις ἐν γένει γεννωσα δυναμικῶς καὶ ταύτας καὶ ἀπειραριθμούς μερικὰς ἄλλας. Πᾶσα λοιπὸν μερική συνείδησις, ἢ μερική σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι ἐν ἑμαυτῷ συμβαίνουσα κατὰ τινα χρόνον, μὲ ἀναγκάζει νὰ ἀποδεχθῶ ἀρχικὴν τινα ἔνωσιν τοῦ εἶναι ἐν γένει, καὶ τοῦ εἰδέναι ἐν γένει, ἢ (τὸ ὅποιον εἶναι τὸ αὐτὸ) παντὸς εἶναι καὶ παντὸς εἰδέναι· ἢ σύνθεσις αὕτη εἶναι ἐκ τῶν προτέρων, οὐδὲ δύναται νὰ φανῇ εἰς μέρος τοῦ χρόνου, ἀλλὰ προπορεύεται ἀπὸ πάντα χρόνου, κατὰ τὸν ὅποιον οὐνοῖδά τι εἰς ἑμαυτόν· ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῇ καὶ καθαρὰ καὶ διαβατικὴ (α) πρὸς διάκρισιν τῆς μερικῆς, ἣτις εἶναι ἐμπειρικὴ, ἄλλοτε ἄλλως φαινομένη κατὰ τὰς διαφοροὺς γνωσικὰς καταστάσεις μας.

ΛΓ'. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ καθαρὰ αὕτη καὶ διαβατικὴ συνείδησις εἶναι πρὸς ὑπαρξιν τῶν μερικωτέρων ἀπαραίτητος καὶ τῶν ὧν οὐκ-ἄνευ· πρέπει ἡ ἀρχικὴ σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι νὰ ἐκληφθῇ ὄχι ἀπλῶς ἔργον τῆς συνειδήσεως (ΚΓ'), ἀλλ' ἀρχέγονον καὶ πρωτοῦργημα, ὡς προαπαντῶν καὶ προπορευόμενον ἔμπροσθεν πάντων τῶν ἔργων τῆς. Τοιοῦτου ὅμως πρωτογενεῖς ἔργον, τὸ ὅποιον δὲν γνωρίζει ἄλλο πρᾶσβύτερόν του, ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ἄλλων, ὅσα ἐξεύρει ἡ συνείδησις, εὐλόγως ἐμπορεῖ νὰ τεθῇ ὡς τὸ ἀπόλυτον ὄριον τοῦ φιλοσοφεῖν, ὅπου ἤρμεε πᾶσα φιλοσοφία· εἰ δέ τις θελήσῃ νὰ τὸ ὑπερβῇ, κατανατᾷ ἐξ ἅπαντος εἰς ἐπικράτειαν ἄλλην παρὰ τὴν τῆς φιλοσοφίας.

(α) Διαβατικὸν καὶ ἀρχικὸν σημαίνουσι τὸ αὐτὸ, ὡς εἶδα
λομεν ἰθαὶν μετ' ὀλίγον.

ΛΔ'. Εἶναι λοιπὸν ἡ ἀρχικὴ σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι ἀπολύτως ἀκατάληπτος, ἤγουν ἐν δυνάμει κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἐξηγήσωμεν Πῶς καὶ διὰ Τίνων μέσων εἶναι εἰς ἡμᾶς ἠνωμένα τὸ εἶναι καὶ τὸ γινώσκειν, ἐπειδὴ ἡ συνειδήσις μᾶς διδάσκει μόνον, ὅτι, ἐνῶ γινώσκομέν τι, καὶ τὰ δύο ταῦτα εἶναι συνδεδεμένα, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι ἀρχικῶς καὶ πρὸ πάσης προσδιορισμένης καὶ μερικῆς συνειδήσεως συνδεδεμένα, ἐπειδὴ ἄλλως ἐν ἡδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ καμμία μερικὴ συνειδήσις. Ἀποδεχόμεθα λοιπὸν τὴν ἀκαταληψίαν τῆς, καὶ ἀσμέως ρεζόμεθα ἔμπροσθεν τούτων τῶν ὁρίων, νομίζοντες εὐτυχέστατον ἔργον τῆς φιλοσοφίας, εἰὰν δεῖξῃ εἰς τὸν νοῦν τὰ ὅρια τῆς θεωρίας του.

ΛΕ'. Εἰὰν ἐπιστρέψας εἰς ἑμαυτὸν προσέξω περαιτέρω εἰς τὸ εἶναι καὶ τὸ εἰδέναι, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχικὴν ἐνωσιν ἀπεδέχθην ἤδη καὶ ὠμολόγησα διὰ πάντα ἀπόλυτον τοῦ φιλοσοφεῖν ὄριον διὰ νὰ μὴ ἀποπλανηθῶ ἔξω ἀπὸ τὰς χώρας τῆς φιλοσοφίας· εὕρισκω ὅτι τὸ εἶναι, τὸ ὁποῖον γινώσκω, ἀποδίδω καὶ εἰς ἑμαυτὸν, καὶ εἰς ἄλλο τι ἐκτὸς ἐμοῦ κείμενον. Θέτω λοιπὸν ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως ὑπάρχοντα δύο τινα· ἐν, τὸ ὁποῖον εἶμαι ἐγὼ αὐτὸς (Τὸ Ἐγώ)· καὶ ἄλλο, τὸ ὁποῖον δὲν εἶμαι ἐγώ, ἀλλ' ἐκτὸς ἐμοῦ ἕτερον (Τὸ Οὐκεγώ)· ἀλλὰ τίς μ' ἔδωκε τούτο τὸ δικαίωμα νὰ ὑποθέσω τὴν τούτων βεβαίαν ὑπαρξιν;

Σημείωσις. Τὸ Ἐγὼ καὶ Οὐκεγὼ εἶναι ἐκφράσεις συνηθέσταται τὴν σήμερον εἰς τὴν Γερμανικὴν φιλοσοφίαν (Ich und Nichtich) ἀφ' οὗ τὰς εἰσηγαγὰν οἱ περὶ τὸν Φίχτερν καὶ Σχέλλινγον· τὰς ἐμεταχειρίσθην καὶ ἐγὼ ἐπειδὴ ἐκφράζουσιν ἀκριβέστατα τὰς ἀντι-

εξήκους των έννοιας, και είναι αξίαι, νομίζω, να παραληφθῶσιν εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ φιλοσοφεῖν γλῶσσαν· έντός τῆς Σχολῆς ἡ χρησιμότης δὲν εἶναι γελοία, καθὼς οὐδ' ἄλλων τεχνικῶν ἀπάσης επισήμη· ὅρων· εκτός δὲ τῆς Σχολῆς, δὲν εἶναι γελοία αὐταί, ἀλλ οἱ ἀκαίρως καὶ δοκησισοφως ταύτας μεταχειριζόμενοι, ἐπειδὴ δὲν θέλουν τὰ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τετραμμένα καὶ εὐκατάληπτα, ἀλλὰ τὰ ἀήθη καὶ παράξενα, τὰ ἐποῖε εἶναι μέσα χρησιμα εἰς ἀνάπτυξιν τῶν νοητικῶν δυνάμεων τοῦ μαθητοῦ· καὶ θέλοντες λοιπὸν νὰ δοξασθῶσιν ὡς σοφοί, εὐλέγχονται γελοῖοι ὡς νηπιόφρονες καὶ ἄθλιοι σχολαστικοί (Pedanten).

Α5. Τὸ μὲν εἶναι, ἢ τὸ οὐ ὀνομάζω πρᾶγμα· τὸ δὲ εἰδέναι, ἢ γινῶσκω τὴν έννοιαν τοῦ ὄντος, εὐνόημα· καὶ τὸ εἰς τὸν ἀνωτέρω παρόγραφον ζήτημά μου περιεργαζόμενος μὲ ἀκριβολογίαν ἐκφράζω κατὰ τὸν ἐφεξῆς τρόπον. Ποῖαν σχέσιν ἔχουσι τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ έννόημα πρὸς ἄλληλα; διότι ἡ σχέση αὕτη θέλει μᾶς διδάξαι, εἰάν δύναμαι νὰ ὑποθέσω ὑπάρχοντα πραγματικῶς καὶ ἐμαυτοῦ, καὶ πράγματα ἄλλα εκτός ἐμοῦ κείμενα· ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τούτου γίνεται κατὰ δύο τρόπους· διότι, ἢ τίθεται τὸ έν ὑπὸ τοῦ ἄλλου, καὶ ἐπομένως παράγεται τὸ έν ἀπὸ τὸ ἄλλο· ἢ τίθεται καὶ τὰ δύο ἀρχικῶς ἠνωμένα καὶ συνδεδεμένα. Ἐὰν δὲ ἀφίνουτες τὴν δευτέραν δεχθῶμεν τὴν πρώτην λύσιν, ἐξ ἀνάγκης θέλομεν θέσειν έν ἐκ τῶν ἐφεξῆς δύο· ἐμποροῦμεν δηλαδὴ.

α'. Νὰ θέσωμεν τὸ πρᾶγμα ὡς ἀρχικὸν καὶ πρότερον, ἐκ τοῦ ὁποῖου νὰ παράξωμεν τὸ έννόημα ὡς δεύτερον καὶ ὕστερον· έντεῦθεν ἐμπορεῖ νὰ γεννηθῇ φιλοσόφων τινῶν δόξα, ἣτις ὀνομάζεται πραγματικὴ (Λατινιστὶ Realismus).

β'. Τὸ έννόημα ὡς ἀρχικὸν καὶ πρότερον, καὶ τὸ πρᾶγμα δεύτερον καὶ ὕστερον· έντεῦθεν δὲ ἐκπηγάξει ἡ έν-

νοηματικῆ δόξα (Λατινισί Idealismus) • ἀλλὰ ποίαν ἐκ τῶν δύο τούτων νὰ ἐκλέξωμεν ὡς ἀληθεστέραν;

ΛΖ'. Πρὶν ἐξετάσωμεν ἐν μέρει πᾶσαν μίαν, βλέπομεν ὅτι καὶ αἱ δύο περιπατοῦσιν ἀλόγως, εἰὰν θελήσωσι νὰ ἀποδώσωσι τὸ πρωτεῖον εἰς τὸ πρᾶγμα ἢ εἰς τὸ ἐννόημα • διότι καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα ἴσα ἔχουσι δικαιώματα καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο εἰς ταύτην τὴν προεδρίαν. Θέλομεν εἶδεν εὐθύς Τί συμβαίνει, ὅποτεραν ἐκ τῶν δύο τούτων δοξῶν καὶ ἂν προτιμήσωμεν.

ΛΗ'. Ἐὰν ὑποθέσω τὸ πρᾶγμα ἀρχικὸν καὶ πρότερον, ὑποθέτω κυρίως πρᾶγμα χωρὶς ἐννόημα • διότι τὸ ἐννόημα δὲν ὑπάρχει (κατὰ τὴν ὑπόθεσιν) ἀλλὰ πρέπει νὰ γεννηθῆ ἀπὸ τὸ πρᾶγμα κατὰ τρόπον γεννήσεως καὶ παραγωγῆς ἄγνωστον καὶ ἀκατάληπτον εἰς ἑμὲ τουλάχιστον. Τὸ δὲ πρᾶγμα χωρὶς τὸ ἐννόημα τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι εἰμὴ ὕλη ἢ σωματικὴ μάζα • διότι εἰς αὐτὴν δὲν εὐρίσκω οὔτε ἐννοίαν οὔτε συνειδήσιν, ἀλλὰ μόνον ἠρεμίαν καὶ κίνησιν, ἀναγκαῖα ἀποτελέσματα τῆς ἐλξεως καὶ ὠθησεως • ἡ πραγματικὴ λοιπὸν δόξα εἶναι κυρίως ὑλοφροσύνη ἢ ὑλισμὸς (Materialismus) μὴ δυναμένη νὰ ἀποδείξῃ ὅ,τι ἐπαγγέλλεται, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδείξῃ Πῶς τὸ ἐννόημα παράγεται ἀπὸ τὸ πρᾶγμα, ἢ γουν Πῶς ὕλικα ὄντα ἐννοοῦνται, καὶ Πῶς παράγουσι τὴν συνειδήσιν ἑαυτῶν.

ΛΘ'. Ἀλλὰ παρεκτὸς τῆς ἀκαταληψίας ἀντιμάχεται ἡ πραγματικὴ αὕτη δόξα εἰς τὰς πράξεις μου καὶ εἰς τὸ ἠθικόν μου διάφορον • διότι καταλαμβάνω ἐντελῶς ὅτι κατὰ ταύτην τὴν δόξαν οὐδ' ἐγὼ δὲν εἶμαι τίποτε ἄλλο εἰμὴ ψιλὴ ὕλη, καὶ ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ ὑποκείμενος εἰς τοὺς νόμους τῆς ὕλης. Πρέπει λοιπὸν νὰ περαιτησῶ τὸν σοχασμὸν,

ὅτι εἶμαι ὄν αὐθύπαρκτον καὶ ἐλεύθερον, καὶ, ὡς πρὸς τὰ φρονήματα καὶ τὰς ἀποφάσεις μου, αὐτοδύσποτον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆν ἀνάγκην τῆς φύσεως· ἀλλ' αἰσθάνομαι εἰς ἑμαυτὸν βεβαιότητα τινα καὶ ἀσφάλειαν, ὅτι πράττω καὶ βουλευομαι καὶ αποφασίζω ὡς ὄν ἐλεύθερον· ἡ δόξα ἄρα αὕτη, εἰάν τῆν ἀποδεχθῶ, θέλει μὲ κάμειν ἀσύμφωνον καὶ διαφερόμενον κατ' ἑμαυτοῦ εἰς τὸ νόειν καὶ πράττειν· ἀλλὰ τὴν ἀσύμφωνίαν ταύτην ζητῶ νὰ ἀποφυγῶ καθ' ὅλας μου τὰς δυνάμεις (ΚΖ'). ἄρα πρέπει νὰ ἀποφυγῶ καὶ τὴν πραγματικὴν ταύτην δόξαν.

Σημείωσις. Ὅτι δὲ ἡ πραγματικὴ δόξα, εἰάν ἐκταθῆ κατὰ τὰς συνουσίας τῆς, διαφθείρει τὴν ἠθικὴν χρηστότητα, εἶναι πάσης ἀμφιστολίας ἐκτός, ἐπειδὴ φέρει κατ' εὐθείαν εἰς τὴν υλοφροσύνην· οὗτος δικαιώνει τὴν δόξαν, ὅτι ὑπῆρξαν υλοφρονες ἐνάρετοι· διότι ὁ ἐλαγχάσματος ἀποστέλλει τὴν θεωρίαν, καὶ ὄχι τὸν ἀνθρώπου κατὰ τὰς πράξεις του· οὗτος μὲν δύναται νὰ εἶναι χρηστός, ἐκείνη δὲ, παντάπασι ἀχρηστός καὶ φαύλη· ἀλλὰ Πῶς ὁ υλοφρων ὑποτάσσεται εἰς τοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς καὶ διὰ λόγου καὶ δι' ἔργου, εἶναι πρᾶγμα ἀναρμηνευτον· διότι ὁ τοιοῦτος ἐξ ἀνάγκης ὅλον τὸ σύστημα τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐκλαμβάνει ὡς φυσικοῦς τινὰς μηχανισμούς, καὶ οὕτως ἀνασπᾷ ἐκ βύθου ἅπαν ἠθικὸν παιδαγωγικὸν μάθημα, τὸ ὁποῖον ἐπαικδομεῖται εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ὡς θελομεν ἰδεῖν ἀλλοῦ· ἐν γένει δὲ θεωρεῖται κακὴ ποτὲ δὲν δύναται καθ' ἑαυτὴν νὰ ὑπάρξῃ μὴ τῆς καλῶν πράξεων.

Μ'. Ἐάν δὲ ὑποθέσω τὸ ἐννόημα ἀρχικὸν καὶ πρότερον, ὑποθέτω κυρίως ἐννόημα χωρὶς πρᾶγμα· διότι τοῦτο πρέπει νὰ παραχθῆ ἀπ' ἐκείνου, ἡγούρν πρέπει νὰ δεχθῆ Πῶς αἱ ἐννοιαί μου ἀποδίδονται καὶ ἀντιστοιχοῦσι καὶ ἐρμηνεύουσι, νὰ εἶπω οὕτω, διωρισμένα τινὰ ἀντικείμενα, πραγματικῶς ἐκτός ἐμοῦ ὑπάρχοντα· ἀλλ' ἐννόημα χωρὶς πρᾶγ-

μα κυρίως είναι μηδέν· διότι, εάν αφανίσω εκ μέσου δι' όλου πᾶν πρᾶγμα με τὴν φαντασίαν μου, δὲν μένει καταλοιπόν οὔτε υποκείμενον τὸ νοῦν, καὶ οὕτω τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν κατανοῶν, οὔτε ἀντικείμενον τὸ νοούμενον καὶ ἑαυτοῦ τὴν τῆς νοήσεως συνείδησιν χορηγοῦν εἰς ἐκείνο· εάν δὲ ἀρθῶσιν ἐκ μέσου υποκείμενον καὶ ἀντικείμενον, αἴρεται ἀναγκαίως καὶ πᾶσα ὁμοῦ ἐννοια καὶ συνείδησις, καὶ ἐκ τοῦ ἀκολούθου ἀφανίζονται ἅπαντα· ἡ ἐννοηματικὴ λοιπόν δόξα, ἣτις θέλει νὰ παράξῃ τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τὸ ἐννόημα, δὲν εἶναι ἄλλο κυρίως εἰμὴ ἐξουθενωτικὴ, οὐδ' ἀποδεικνύει ὅτι ὑπόσχεται· διότι εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ἀποδείξῃ Πῶς ἐμποροῦν νὰ εἶναι ἐννοιαὶ διωρισμένων τιῶν ἀντικειμένων καὶ πραγμάτων, ἐνῶ ἀρχικῶς δὲν ὑπάρχουσι πράγματα, τὰ ὅποια πρόκειται νὰ γεννηθῶσιν ἀπὸ τὸ ἐννόημα· καὶ ἐνῶ μάλιστα ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἀφανίζονται καὶ υποκείμενα καὶ ἀντικείμενα.

ΜΑ'. Ἄλλα καὶ αὕτη ἡ ἐννοηματικὴ δόξα ἀντιπολεμεῖ εἰς τῶν πράξεών μου τὰ συμφέροντα· διότι κατανοῶ ἀκριβῶς, ὅτι κατὰ ταύτην δὲν μένει παντάπασιν ἀντικείμενον, εἰς τὸ ὅποιον νὰ ἀποδώσω τὰς ἐνεργείας μου· ὁ κόσμος, ὁ ἠθικὸς κύκλος τῶν πράξεών μου, οἵχεται εἰς τὸ μηδέν, ἐπειδὴ πραγματικῶς δὲν ὑπάρχει τι ἐκτὸς ἐμοῦ κείμενον· με λέγει ὁμοῦς τὸ συναιδῶς, ὅτι πρέπει νὰ πράξω τι ἀγαθόν, ἢ γαῦρον νὰ ἐνεργήσω, καὶ νὰ μεταβιβάσω ἐξ ἑμαυτοῦ εἰς ἄλλους ἐνεργητικὰς τιὰς προσβολὰς· ἀναγκάζομαι νὰ ὑτακούω εἰς τὴν προσαγῆν ταύτην τοῦ συναιδῶτος, καὶ ἤθελα εἶσθαι μηδαιμῶς καὶ ἀξιοκαταφρόνητος, εάν δὲν γράπων νὰ κάμω τὰς ἐντολάς του. Ἐάν ἄρα δεχθῶ ταύτην τὴν δόξαν, εἰς ἀνάγκης θέλει συμβῆν διχονοια με-

ταξὺ τῆς θεωρίας καὶ προξενώσμου· ἀλλ' ἀποφεύγω τὴν διχόνοιαν ταύτην, ὡς ὀχληρὰν καὶ ἀηθῆ (ΚΖ)· ἀπορρίπτω ἄρα καὶ τὴν ἐννοηματικὴν ταύτην δόξαν.

ΜΒ'. Ἐὰν λοιπὸν καὶ ἡ πραγματικὴ δόξα καὶ ἡ ἐννοηματικὴ θεωρητικῶς μὲν εἶναι ἀναπόδεικτοι (ΛΗ', Μ'), πρακτικῶς δὲ, ἀσυμφέραςοι μὲ τὰς ἠθικὰς μας. ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα (ΛΘ', ΜΑ')· δὲν μένει ἄλλο τι νὰ κάμωμεν, εἰμὴ ἀπορρίπτουτες τοῦ ζητήματος τὴν πρώτην λύσιν (ΛΣ) τὰ ὀσπαθῶμεν τὴν δευτέραν. Πρέπει λοιπὸν πρᾶγμα καὶ ἐννόημα νὰ θεωρήσωμεν ἀρχικῶς καὶ τὰ δύο συνδεδεμένα, καὶ ἅμα τιθέμενα, καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν ἀδύνατον τὴν τοῦ ἑτέρου ἀπὸ τοῦ ἑτέρου παραγωγὴν· οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ γείνη κατ' ἄλλον τρόπον, ἐπειδὴ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι ἡ ἀρχικὴ ἢ διαβατικὴ σύνθεσις εἶναι πρωτογενὲς ἔργον τῆς συνειδήσεως (ΛΓ') καὶ δὲν ἐπιδέχεται, καθὼ τοιοῦτον, καμμίαν ἐξήγησιν. Ἀποδεχόμεθα λοιπὸν δόξαν οὔτε πραγματικὴν, οὔτ' ἐννοηματικὴν, ἀλλὰ τρίτην τινα, ἣτις ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ προσφεύσεται: Διαβατικὴ Σύνθεσις, βεβαιούσα τὴν διαβατικὴν σύνθεσιν τοῦ πράγματος καὶ τοῦ ἐννόηματος, καὶ ἐπομένως ἐνόουσα διαβατικῶς καὶ ἀναποσπᾶσως τὰς δύο δόξας πραγματικὴν καὶ ἐννοηματικὴν.

ΜΓ'. Φανερὰ δὲ γίνεται ἐκ τῶν εἰρημένων ἢ τῶν τριῶν τούτων δόξων πρὸς ἀλλήλας σχέσις· διότι ἡμῖν πρώτη εἶναι Θετικὴ· ἡ δὲ δευτέρα, ἀντιθετικὴ· ἡ δὲ τρίτη, συνθετικὴ· διακρίνονται λοιπὸν ἀπ' ἀλλήλων ὡς Θεσις, Ἀντίθεσις, Σύνθεσις· διότι ἡ μὲν πρώτη θέτει κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ πρᾶγμα ἀρχὴν τοῦ ἐννόηματος· ἡ δὲ δευτέρα θέτει καὶ αὐτὴ κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ ἀντίθετον ἐν-

νόημα ἀρχὴν τοῦ πράγματος· καὶ αἱ δύο αὐταὶ διαμάχονται πρὸς ἀλλήλας, ὡς Θέσις καὶ ἀντίθεσις καὶ ἀμοιβαίως ἀναιρούνται καὶ ἀνατρέπονται ὑπὲρ ἀλλήλων· ἡ δὲ τρίτη συνθέσει καὶ φιλιούει τὰς δύο ἀποδεχόμενῃ ὡς ἀρχικῶς συνημμένα καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ ἐννόημα, καὶ ἀκυρόνουσα πάσης μίας τὸ τῆς παραγωγῆς ἀξίωμα καὶ πρωτεῖον.

ΜΔ'. Ἡ Διαβατικὴ σύνθεσις ἀποδέχεται τὴν εἰς πάντα ὑγιῶς νοοῦντα ἄνθρωπον φυσικὴν καὶ ἀναγκαίαν πληροφροῦν τῶν τριῶν τούτων· τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως, τῆς ὑπάρξεως τῶν περὶ αὐτὸν πραγμάτων, καὶ τῆς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τούτων κοινωσίας, καὶ βεβαιώνει, ὅτι ἡ πληροφροῦν αὕτη δὲν ἐμπεδοῦται μὲν δι' ἀποδείξεων ἀπὸ τῶν φιλοσοφοῦντα λόγων· εἶναι δὲ οὐδὲν ἤττον βεβαία ὡς ἀρχικῇ. Διότι ἅπασ ὑγιῶς νοῶν ἄνθρωπος, ἤγουν ἀγαθὸς καὶ ἀπρόληπτος, εἶναι ἀναμφισβόλως πληροφορημένος περὶ τῆς ἀληθείας τῶν τριῶν τούτων θέσεων. Ἰπάρχω· Ἰπόρχουσι παρ' ἐμὲ πράγματα ἄλλα καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι· Ἐχω ἀμοιβαίαν κοινωσίαν μετὰ αὐτὰ.

ΜΕ'. Ἀλλὰ Ποῦ ἐπισηρίζονται αἱ πληροφορίαι αὗται; ἐρωτᾷ ὁ φιλοσοφῶν λόγος· εἰς τὴν ἀρχικὴν σύνθεσιν τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι, ἀποκρινόμεθα· καθὼς εἶναι ἀρχικῶς πληροφορημένος περὶ τῶν τριῶν τούτων· ὅ,τι δὲ ἐξεύρομεν ἀρχικῶς, τὸ ἐξεύρομεν ἀμέσως, καὶ ἀπόδειξιν τούτου δὲν χρειαζόμεθα. Ὁ φιλοσοφικὸς λοιπὸν λόγος, εἰάν γνωρίζῃ τὰ καθήκοντά του, δὲν πρέπει νὰ κάμνῃ ὅ,τι δὲν ἔχει τὴν χρείαν του· διότι ἀπόδειξις θέλει νὰ εἴπη γνώσις τινοῦς διά τινοῦ· ὅσα δὲ γνωρίζομεν ἀμέσως, τίς ἢ χρεία νὰ τὰ γνωρίσωμεν διὰ μέσων; αἱ τρεῖς λοι-

πὸν αὐταὶ πληροφορίαι ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι Πρῶται
καὶ Ἀρχικαί· διότι πᾶσα ἄλλη, τὴν ὁποίαν ζητοῦμεν
νὰ λάθωμεν, ἀναφύεται ἐξ ἅπαντος ἢ εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς τὰ
περὶ ἡμᾶς ἢ εἰς τὴν ἡμῶν πρὸς ταῦτα κινουμένην καὶ σχέ-
σιν· εἰάν ἄρα ἀμφισάλλεται τι ἐκ τούτων, μάταιον εἶναι καὶ
περιττὸν νὰ ζητῆ τις ἄλλην περὶ ἄλλου τινας πληροφορίαν.
Ἐὰν δὲ τις ἀμφισάλλῃ ἢ ἀρνητῆται τὴν ἀλήθειαν καὶ βεβαιό-
τητα τῶν τριῶν τούτων θέσεων, πρέπει νὰ μᾶς ἀποδείξῃ
διὰ τί τὰς ἀμφισάλλει· ἀλλὰ Ποῦ θέλει εὐρεῖν τῆς ἀποδεί-
ξεως ταύτης τὰς ἀρχάς; ἀναμφισόλως εἰς τὴν συνείδησιν
τοῦ· ἀλλὰ συνείδησις δὲν εἶναι σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ
τοῦ γινώσκειν; ἤθελεν ἄρα εἶσθαι συνείδησις, εἰάν δὲν
ἦτο αὐτὸς καί τινα παρ' αὐτὸν, τῶν ὁποίων ἔχει τὴν συν-
είδησιν, καὶ τὰ ὅποια διακρίνει ἀπὸ τῶν ἐαυτοῦ του; Συν-
είδησις ἑαυτοῦ καὶ συνείδησις ἄλλων προσδιορίζονται οὐ-
τως ἀμφοιβαίως, καὶ ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀνυπαρξίας ἑαυτοῦ
τε καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐκτὸς ἑμοῦ εἶναι τόσον ἀδύνα-
τος, ὅσον καὶ ἡ ἀρχὴ τοιαύτης ἀποδείξεως εἰσάγει πάραυ-
τα καὶ τὰ δύο καὶ τὴν ἀμφοιβαίαν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα κοι-
νωσίαν. Εἶναι λοιπὸν ἀμείσως βέβαιαι αἱ πληροφορίαι αὐ-
ται εἰς πάντα ἄνθρωπον, καὶ ποτὲ δὲν δύναται νὰ τὰς ἀ-
φανίσῃ καμμία σκέψις. Καθῆκον λοιπὸν τοῦ φιλοσοφοῦντος
λόγου εἶναι· εἰδῶ νὰ ἀποδεχθῆ τὸ ἀρχικὸν καὶ ἄμεστον αὐ-
τῶν, καὶ νὰ ἐξελεγχῆ τὸ ἄλογον ἀπάσης ὑπὲρ αὐτῶν ἢ
κατ' αὐτῶν ἀποδείξεως.

Σημείωσις. Εἶναι λοιπὸν ἀμφοιβολίας ἀπάσης ἐκτὸς πρῶτον ἡ θέ-
σις Ἰπάρχω, ἐπειδὴ τὴν ὁμολογεῖ καὶ ὁ μὴ ἀμφισάλλων, καὶ
ὁ ἀμφισάλλων αὐτός· διότι εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ εἴπῃ· ἀμφι-
βάλλω περὶ τῆς ὑπάρξεώς μου, χωρὶς νὰ προῦποθέσῃ

εἰς τὸν νοῦν του τὴν ὑπαρξίν του. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ παρῳημον τοῦ Καρτσίου: Νοῶ ἄρα εἰμι (Gogito, ergo sum) δὲν σημαίνει: ὅτι εἰς τὴν Ξέσιν Νοῶ ἐνυπαρχει τὸ εἶμι, ἀλλ' ὅτι Ἐγὼ εἶμι μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς νοήσεως· ἐπίσης δὲ καὶ ἡ Ξέσις: Θέλω σημαίνει τὸ ὑπάρχω μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς θελήσεως. Καὶ ἠδύνατο λοιπὸν ὁ Καρτέσιος νὰ εἴπῃ πολλὰ ὀρθῶς καὶ, Θέλω ἄρα εἶμι· καὶ γενικῶς πᾶσαν νόησιν καὶ βούλησιν καὶ πᾶσαν ἀνέργειάν μου διδάσκουμαι ἀπὸ τῆς συνειδήσεώς μου. Δεύτερον, εἶναι ἀναντιρρήτος ἡ ὑπαρξις ἐξωτερικῶν αντικειμένων, καθὼς καὶ τοῦτο μᾶς βεβαιώνει ἡ συνείδησις, ἢ ἡ σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἶδέναι. Τριτον, ἡ κοινωνία ἡμῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ἡμῶν κειμένων πραγμάτων. Καὶ ταῦτα εἶναι ὅρια τρία, ἐντὸς τῶν ὁποίων περιλαμβάνεται πᾶσα φιλοσοφικὴ γνῶσις καὶ ἔρευνα, καὶ πέραν τῶν ὁρίων εἶναι ἀθέμιτον νὰ ὑπερβῶμεν. Ἡ φιλοσοφία μᾶς διαβαίνει μέχρι τῶν ἀναποδράτων καὶ ἀκαταλήπτων, καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις τῆς δίδωμεν τὸ νομα διαβατικῆς φιλοσοφίας, ὡς τρόποντινα διαβαίνουσα πάντα τὰ καταληπτὰ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ἐκ διαδοχῆς καὶ ἀφικνουμένη εἰς τὰ ἀνυπερβάτα καὶ ἄδυτα, τὰ ὁποῖα ἐνομαζόμεθα καὶ ταῦτα διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου διαβατικὰ ἐκ τοῦ φιλοσοφούντος λόγου λαμβάνοντες καταχρηστικώτερον τὸνομα· ἀλλ' ὑπερβατικὴν φιλοσοφίαν ὑπερβαίνουσιν δηλονότι τὰ ὅρια ταῦτα, οὔτε δεχόμεθα, οὔτ' ἐνομαζόμεν· ἐπειδὴ ἐπιταμένῃ οὕτως ὑπὲρ τοῦς ὅρους τῆς καταπέπτει πτώσιν Ἰκάρου ἐξελεγχουσα τὴν ἄλογον τόλμην τῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ τοῦ ἀρχικοῦ εἴδους τῆς ἐνεργείας
τοῦ Ἑγώ.

M5.

Εκ τῆς μεταξύ ἡμῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ἡμῶν κειμένων πραγμάτων ἀμοιβαίας κοινωνίας καὶ ἐπενεργείας (MΔ΄) εὐρίσκομεν, εἰὰν ἐπιστρέψαντες προσέξωμεν ἀκριβῶς εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, προσδιορισμοὺς τινὰς προξενουμένους εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὰ ἐκτὸς· εὐρίσκομεν δὲ καὶ ὅτι παράγομεν ἡμεῖς προσδιορισμοὺς τινὰς εἰς τὰ ἐκτὸς· ἔχομεν λοιπὸν πρὸς τὰ ἐκτὸς μέρος μὲν παθητικῶς, μέρος δὲ, ἐνεργητικῶς. Καὶ ἐνέργεια μὲν εἶναι ἡ ἡμῶν αὐτῶν εἰς τὰ ἐκτὸς ἐσωτερικὴ κίνησις ἐμφανισμένη διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς· ὅταν δὲ ἐκ τῶν ἐκτὸς περιορισθῇ ἡ ἐνέργειά μας, γίνεται Πάθος· ἐμπορεῖ δὲ νὰ θεωρηθῇ ἐκείνη μὲν ὡς ὑπαρκτικόν τι καὶ θετικόν ἢ καταφατικόν· τοῦτο δὲ, ὡς λεπτικόν τι ἢ ἀποφατικόν· ἐξεύρομεν δὲ ὅτι δυνάμεθα νὰ κάμωμεν καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς προσδιορισμοὺς, καὶ τὴν ἐνέργειαν ταύτην κρίνομεν εὐλογον νὰ ὀνομαζώμεν αὐτὴν ἐνέργειαν. Περισσότερον δὲ κρίνομεν νὰ δεχθῶμεν χωριστὴν ἀρχὴν ἢ δύναμιν Παθητικὴν, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ ἐνέργεια μας ὑπερνικῶσα μὲν τὰ ἐκτὸς εἶναι αὐτὸ τοῦτο, ἐνέργεια δηλαδὴ, ὑπερνικωμένη δὲ καὶ περιοριζομένη, Πάθος.

ΜΖ. Ἐὰν ἐπιστρέψαντες προσέξωμεν εἰς τοὺς προσδιορισμούς, ὅσους ἀμέσως συνείδαμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς γινόμενους, καὶ τε ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν παράγονται, καὶ τε ὑπὸ τινος τῶν ἐκτὸς ἡμῶν· κατανοοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ εὐρίσκωνται εἰς ἡμᾶς καί τινες προσδιορισμοί, μὴ γεννώμενοι κατὰ τὸν τρόπον τούτου, ἀλλ' οὗτοι πρῶτοι καὶ ἀρχικοί, καὶ πρὸ τῆς πείρας ἐναποκείμενοι· πρέπει δηλονότι νὰ εἶναι προσδιορισμένου τὸ δυνατόν τῶν ἐν χρόνῳ ἐκ διαδοχῆς γινόμενων εἰς ἡμᾶς προσδιορισμῶν πρὸ τοῦ νὰ ἀναφανῆσιν ἐνεργεῖα τοιοῦτοι. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑπάρχωσιν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ ἄλλοι παρὰ τοὺς ἐμπειρικούς προσδιορισμοί, οἵτινες προηγούμενοι τούτων γίνονται αἰτίοι τοῦ δυνατοῦ τῶν, ἢ καθυποβαλλοῦνται εἰς αὐτοὺς ὡς βάσεις τινες καὶ θεμέλιοι· καὶ οὗτοι μὲν ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι ἀρχικοὶ καὶ διαβατικοὶ καὶ ἐκ τῶν προτέρων· οἱ δὲ ἐξ αὐτῶν κατ' ὀλίγον προερχόμενοι, καὶ εἰς τὴν πείραν θεμελιούμενοι ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι προσδιορισμοὶ δευτερεύοντες καὶ ἐμπειρικοὶ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων.

ΜΗ. Οἱ ἀρχικοὶ οὗτοι καὶ πρωτότυποι, νὰ εἶπω οὕτω, προσδιορισμοὶ ἀποτελοῦσι τὸ ἀρχικὸν μόρφωμα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἢ τὸ Τί ἦν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου· δύναται λοιπὸν, ὅσοι ποτὲ εἶναι, συνάμα λαμβανόμενοι νὰ ὀνομασθῶσιν ἢ ἀρχικὴ διασκευῆ, ἢ διάθεσις τοῦ Ἔγῳ. Δι' αὐτὸ τούτο εἶναι καὶ οὐσιώδεις, καὶ ἐπομένως καθολικοὶ καὶ ἀναγκαῖοι, ἐνῶ οἱ ἐμπειρικοὶ εἶναι ἐπουσιώδεις καὶ μερικοὶ, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀπαντηθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ἰσχύον εἰς πάντα ἀνθρώπον· καὶ τῶν μὲν δευτέρων ἐμπορεῖ νὰ ἀποδοθῆ ἢ ἀρχὴ καὶ τὸ αἰ-

τιον, ἐπειδὴ ἐκπηγάζουσιν ἀπὸ τοῦς πρώτους· τούτων δὲ αἰ-
τιον καὶ ἀρχὴ ἄλλη νὰ ἀποδοθῆ δὲν δύναται, εἰμὴ ὅτι οὕ-
τως εἶναι διασκευασμένους ἐκ φύσεως ὁ ἄνθρωπος.

ΜΘ'. Ἐμποροῦμεν λοιπὸν νὰ θεωρήσωμεν διττῶς
τὸν ἄνθρωπον· ὡς καθαρὸν Ἐγῶ, ἐνῶ ἐξετάζομεν τοὺς
ἀρχικούς του προσδιορισμούς· καὶ ὡς ἐμπειρικὸν Ἐγῶ,
ἐνῶ παρεκτός τούτων ἐμποροῦμεν νὰ εὐρωμεν εἰς αὐτὸν
καὶ προσδιορισμούς ἄλλους, οἳ τινες δὲν ἐνυπάρχουσιν εἰς
αὐτὸν ἀρχικῶς· καὶ ἐπειδὴ πᾶς ἄνθρωπος, ἐν ὅσῳ ὑπάρχει
πραγματικῶς, πάντοτε ὑπάρχει μὲ ἐμπειρικούς προσδιορι-
σμούς, ἐμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν περὶ τοῦ ἐμπειρικοῦ Ἐγῶ:
Ἵπάρχει· περὶ δὲ τοῦ καθαρῶ λέγομεν ἁρθότερα,
Νοεῖται, ἐπειδὴ γίνεται νοητὸν δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν
ἐμπειρικῶν προσδιορισμῶν, καὶ ἐπιστροφῆς εἰς μόνους τοὺς
ἀρχικούς. Τὸ καθαρὸν λοιπὸν Ἐγῶ τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι,
εἰμὴ πᾶν ἀρχικὸν καὶ διαβατικὸν ἐν ἑμαυτῷ, τὸ ὁποῖον
εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ βᾶσις πάντων τῶν ἐμπειρικῶν· ἐμπορεῖ
δὲ νὰ ὀνομασθῆ καὶ Ἐγῶ ἀπόλυτον, διότι εἶναι τοιοῦ-
τον, ἐπειδὴ εἶναι τοιοῦτον, καὶ ἄλλος λόγος τοῦ ἀρχικοῦ
νὰ ἀποδοθῆ δὲν δύναται.

Σημείωσις. Ἡ φιλοσοφία θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον μόνον ὡς καθαρὸν
Ἐγῶ, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογίαν,
ἥτις τὸν ἐξετάζει ἐμπειρικῶς· ἡ μὲν εἶναι διαβατικὴ ἀνθρωπο-
λογία· ἡ δὲ, ἐμπειρικὴ· τῆς δὲ δευτέρας ταύτης μέρη εἶναι ἡ
ἐμπειρικὴ σωματολογία ἢ φυσιολογία τοῦ ἀνθρωπίνου
σώματος ἐξετάζουσα τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα τοῦ ἀνθρώπου· καὶ
ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία, ἥτις ἐρευνᾷ τὰ ἐσωτερικὰ συγ-
κροτουμένα ἐκ παρατηρήσεων, ὅσα κίμναι ὁ ἄνθρωπος καὶ εἰς
ἑαυτὸν καὶ εἰς ἄλλους (Ἐμπ. Ψ. ΝΓ', ΝΔ'). Ἡ ἐμπειρικὴ λοιπὸν
ψυχολογία δὲν εἶναι κυρίως μέρος τῆς φιλοσοφίας. Πρωτάττεται δ-

μως ἀπ' αὐτῆν ὡς προπαρασκευῆ εἰς τὴν φιλοσοφίαν διὰ νὰ συνειδήσῃ τοὺς πρωτοπέρους εἰς προσεκτικωτέραν ἑαυτῶν παρατήρησιν, καὶ εἰς ευκολωτέραν μετάθεσιν ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα. Ἡ δὲ φιλοσοφία ἐξετάζουσα τὸν ἀνθρώπον ὡς καθαρὸν Ἐγὼ δὲν ἀσχολεῖται οὔτε εἰς τὸ σῶμα, οὔτε εἰς τὴν ψυχὴν ἄλλα ταῦτα ἐναποταμιεύει εἰς μέρος ἰδίον τῆς Μεταφυσικῆς διὰ νὰ ἐρευνησῇ ἐκεῖ τὴν ἀπ' ἀλλήλων διαφορὰν τῶν δύο τούτων τοῦ ἀνθρώπου μερῶν, καὶ πάλιν νὰ ἐξακριβωθῇ τὴν ἐρευνᾶν καὶ ἐξέτασιν τῶν εἰς τὸ καθαρὸν Ἐγὼ προσσηκόντων.

Ν'. Οἱ ἀρχικοὶ τοῦ Ἐγὼ προσδιορισμοί, ἤγουν αἱ ἐκ τῶν προτέρων τεθειμέναι ἀρχαὶ τῶν ἐμπειρικῶν τοῦ προσδιορισμῶν εἶναι τρεῖς ἀδιάρρηκτως συνδέδεμῖνοι, καὶ ἐν ὅλῳ ἀποτελοῦντες ἔναι δηλονότι ἀρχικῶς προσδιωρισμένου.

α'. Τὸ δυνατόν ἐν γένει τοῦ καθ' ὅποιονδήποτε τρόπου ἐνεργεῖν, ἤγουν ἡ ἐσωτερικὴ ἀρχὴ καὶ πηγὴ πάσης μερικῆς ἐνεργείας, μαρτυρομένη ἀπὸ τὴν καθενὸς συνείδησιν ὅτιοι κανεῖς δὲν εἶναι, ὅς τις ἀγνοεῖ κατὰ συνείδησιν, ὅτι εἶναι ἐνεργός ἔπειδὴ ἄλλως ἔπαυε πᾶσα ἐνεργεῖα μερικὴ εἰς αὐτὸν ὀνομαζέται δὲ αὕτη δύναμις ἐνεργείας ἐν γένει (δύναμις γνωσικὴ, φέρ' εἰπεῖν, εἰάν τὴν μερικεύσωμεν πρὸς κατάληψιν τοῦ λεγομένου).

β'. Οἱ κανόνες, κατὰ τοὺς ὁποίους διευθύνεται πᾶν εἶδος ἐνεργείας, ἤγουν οἱ τρόποι, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐργάζεται ἡ δύναμις, ὅταν μεταβαίῃ εἰς ἐνεργεῖαν ὀνομαζονται δὲ οὗτοι νόμοι τῆς ἐνεργείας ἢ γνωσικαὶ, φέρ' εἰπεῖν, νόμοι.

γ'. Ἡ περιοχὴ ἢ ἔκτασις παντὸς εἶδους ἐνεργείας, ἤγουν ὁ τῆς ἐνεργείας κύκλος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περικλείεται ἡ δύναμις τῆς ἐνεργείας ὀνομαζονται δὲ ὅρια τῆς ἐνεργείας ὅρια, φέρ' εἰπεῖν, τῶν γνωσικῶν ἐνεργειῶν.

ΝΑ'. Οἱ ἀρχικοὶ λοιπὸν προσδιορισμοὶ τοῦ Ἐγὼ τί-
 ποτ' ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ αἱ ἀρχικαὶ δυνάμεις καὶ οἱ
 νόμοι καὶ τὰ ὅρια τῆς ἐνεργείας του· δὲν πρέπει δι' ὑσ
 ἐκλάβωμεν τὰ τρία ταῦτα χωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ'
 ἀναγκαίως συνδεδεμένα· διότι δύναμις πρὸς ἐνέργειαν χω-
 ρίς νόμους εἶναι πρᾶγμα ἀκατανόητον, ἐπειδὴ πρέπει νὰ
 φαιῇ ἐνεργὸς καθ' ἕνα τινα τρόπον· καὶ διὰ τούτων τῶν
 νόμων προσδιορίζεται ἐν ταυτῷ ἡ ἔκτασις ἢ ὁ κύκλος ἢ
 τὰ ὅρια τῆς ἐνεργείας ταύτης τῆς δυνάμεως. Διὰ τοῦτο
 τοὺς προσδιορισμοὺς τούτους συνάμα λαμβανομένους ἐμπρο-
 ροῦμεν νὰ ἐνομάσωμεν ἀρχικοὺς τρόπους ἰργα-
 σιῶν τοῦ Ἐγὼ· ἢ, μὲ μίαν λέξιν, τὸ ἀρχέτυ-
 που τοῦ Ἐγὼ· διότι τὸ ἐγὼ εἰδοποιεῖται καὶ τρόπον
 τινα διαμορφύεται ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἐνεργείας· ὅπου
 δὲ εἶναι νόμοι ἐνεργείας, ἐκεῖ ἀναμφιβόλως ὑπάρχουσι καὶ
 δυνάμεις ἐνεργείας καὶ ὅρια.

Σημείωσις. Ὅτι εἴμεθα ἐνεργοὶ, μᾶς τὸ διδάσκει ἡ συνείδησις·
 ὅταν δὲ μίαν τινα ἐνέργειαν γνωρίσωμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, ἡ ἐνέρ-
 γεια αὕτη δὲν εἶναι γενικὴ, ἀλλὰ δι' ὅλου προσδιορισμένη καὶ με-
 ρικευμένη ἐργασία. Ἐὰν δὲ παραβάλωμεν τὰς ἐνεργείας, τὰς ὁ-
 ποίας κατ' ὀλίγον γνωρίζομεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, τὰς εὐρίσκομεν παν-
 τοδαπὰς μὲν, πολλὰς δὲ εἰς αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὡ-
 μοίας, καὶ ἐπομένως κοινόν τινα χαρακτῆρα εἰχούσας, καὶ, ἐνῶ
 ἐπαναλαμβάνονται αἱ αὐταὶ ἢ ἀκολουθεῖ μίαν κατόπιν τῆς ἀλλῆς,
 φυλαττούσας κανόνας τινάς· ἀναγκαζόμεθα λοιπὸν νὰ διακρίνωμεν
 εἴδη ἐνεργείας περιεκτικὰ μερικῶν τινῶν καὶ ατομικῶν ἐνεργειῶν·
 καὶ νὰ προὔποθέσωμεν τῶν εἰδῶν τούτων ἐσωτερικὴν τινα ἀρχὴν,
 τὴν ὅποιαν ὠνομάσαμεν δύναμιν. Ἡ δύναμις λοιπὸν ἐνταῦθα ση-
 μαίνει τὴν ἐσωτερικὴν ἀρχὴν τοῦ δυνατοῦ τοῦ νὰ ἐνεργῶμεν κατὰ
 τινα προσδιορισμένον τρόπον. Δύναμις δὲ ὀνομάζεται κηποτε ἡ
 δραστηριότης καὶ ἡ δεξιότης· καὶ τὸ μὲν πρῶτον σημαίνει ἑξοχόν

τινα τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργεῖαν· τὸ δὲ δευτέρου, δεκτικότητα καὶ ἀντιληψιν, τὰ ὅποια καὶ τὰ δύω εἶναι ἐμπειρικά, καὶ ὀνομαζονται φυσικὰ χυρίσματα, ὅταν δὲν ἀποκτώνται δι' ἀσκήσεως, ἀλλ' εἶναι εἰς τὴν φύσιν τοῦτου καὶ ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου τρέπον τινα ἐμπειροταυμένα, ἢ ἐνδισπαρμένα· ἀλλὰ περὶ τούτων θελωμεν ἐμλίθειν κατὰ πλάτος εἰς τὴν Διόθητικὴν.

NB. Ἐὰν ἐπιτρέψαντες θεωρήσωμεν τὴν ἐνεργείαν μας, καθὼς μᾶς τὴν παριστάνει ἢ συνειδήσεις, τὴν εὐρίσκαμεν διττήν· ἑνὴ μὲν ἐσωτερικὴν καὶ ἑμμενου, ἀντιλαμβάνομένην τιῶν, καὶ ἐπομένως γνωστικῶν τιῶν· τὴν δὲ, ἐξωτερικὴν καὶ μεταβατικὴν, σπουδαζούσαν περὶ τινα, καὶ ἐκ τοῦ ἀκλόουθου πράττουσάν τι ἐν γένει· καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἐννοησιατικὴ καὶ θεωρητικὴ, καὶ γινῶντι εἰς τὸ ὑποκείμενον· ἡ δὲ δευτέρα, πραγματικὴ καὶ πρακτικὴ, παράγουσά τι εἰς τὸ ἀντικείμενον· διαιρεῖται λοιπὸν ἡ δύναμις τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγὼ εἰς δύναμιν θεωρητικὴν καὶ δύναμιν πρακτικὴν.

Σημείωσις. Ἡ διακρίσις τῶν εἰδῶν τῆς ἐνεργείας γίνεταί κατ' ἀφαιρέσειν πρὸς εὐκολίαν τῆς ἐξήτασώς τῶν· ἄλλως δὲ εἶναι ὅλαί τι ἐνεργεῖαι φυσικῶς συνδεδεμέναι καὶ ἀχώριστοι ἀπ' ἀλλήλων· ἐν εἶναι πάντοτε τὸ ἐνεργεῖον ὑποκείμενον, ἐκτὸς ὅτι φανερώνει τὴν ἐνεργείαν τοῦ κατὰ διαφορῶν τρόπων· διὰ τοῦτο εἶναι συνδεδεμέναι πάντοτε αἱ θεωρητικαὶ μετὰ τὰς πρακτικὰς ἐνεργεῖαι· ἐνῶ, φέρ' εἰπεῖν, γράφω, καὶ θεωρῶ ἐν ταυτῇ τῇ ἐννοίᾳ, καὶ πράττω τὴν ταύτων εἰς τοῦ χάριτην ἐκθεσιν. Ἄλλογον ἠθέλει εἶσθαι, εἰάν τις ἐφαντάζετο ὅτι θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ δύναμις εἶναι· ἐπίσις διηρημέναι εἰς τὸν νοῦν ἢ εἰς τὴν ψυχὴν, καθὼς τὰς ἀχωρίζομεν ἀπ' ἀλλήλων εἰς τὴν φιλοσοφικῶν ἡμῶν ἐρευνῶν δι' ἀφαιρέσεως· ἀλλ' ὁμοίως ἡ διακρίσις αὕτη, ὅχι μόνον δὲν κινεῖται περιττῇ, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαιοτάτη, ἐνῶ θελωμεν νὰ γνωρίσωμεν ὅλην τὴν ἐκτασὴν τῆς ἐνεργείας μας καὶ τοῦς κανόνας τῆς· καὶ φι-

λοτεχνείται εἰς πάσης ἐπιστήμης, μάθησιν, καθὼς θέλομεν ομιλή-
σειν πάλιν περὶ τούτων εἰς ἄλλον τόπον.

ΝΓ'. Οὐσιωδῆ λοιπὸν γνωρίσματα εἰς μὲν τὴν θεω-
ρητικὴν ἐνέργειαν ἀποδίδομεν τὸ ἔμμονον, εἰς δὲ τὴν πρα-
κτικὴν τὸ μεταβατικόν· διότι εἰάν καὶ αἰετινοὶαι καὶ αἰγνώ-
σεις ζρέφονται εἰς τι ἐξωτερικόν, καὶ προξενούονται ὡς ἐπὶ
τὸ πλείστον ἀπὸ τὰ ἐκτὸς, δὲν δεικνύουσιν ὅμως καμμίαν
σπουδὴν καὶ τάσιν πρὸς τὰ ἔξω· ὅταν δὲ ἐξ ἐναντίας σπου-
δαζώμεν περὶ τι καὶ ἀποτεινόμενοι πρὸς αὐτὸ ἀγωνιζόμεθα
να τὸ ἀναδειξώμεν πρᾶγμα· τότε ἐκβαίνει τρόπον τινα ἡ ἐν-
εργεία μας ἔσωθεν καὶ μεταβαίνει εἰς τὰ ἔξω, εἰάν καὶ πᾶ-
λιν ἐπιτρέψουσα προσδιορίζει τὸ ὑποκείμενον· διότι τὸ ἐσω-
τερικόν εἶναι πάντοτε συνδεδεμένον μὲ τὸ ἐξωτερικόν διὰ
τὴν ἀρχικὴν σύνθεσιν τοῦ πράγματος καὶ τοῦ ἐννοήματος
(ΜΒ'). Εἰς μὲν λοιπὸν τὴν θεωρητικὴν ἐνέργειαν αἰ ἐν-
νοῖαι καὶ αἰ γνώσεις φέρονται πρὸς τὰ ἀντικείμενα, καὶ τὸ
ὑποκείμενον προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου· εἰς δὲ
τὴν πρακτικὴν, διατάσσονται τὰ ἀντικείμενα κατὰ τὰς ἐν-
νοίας, καὶ τὸ ἀντικείμενον προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ ὑποκειμέ-
νου. Πῶς δὲ τὸ ὑποκείμενον προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ ἀντι-
κειμένου καὶ τοῦτο ὑπ' ἐκείνου, βέβαια οὔτε ἐξηγείται οὔ-
τε καταλαμβάνεται, ἐπειδὴ οὐδ' ἡ ἀρχικὴ σύνθεσις τοῦ
πράγματος καὶ τοῦ ἐννοήματος δύναται νὰ ἐξηγητῆ· ὅτι
δὲ ὁ διττὸς οὗτος προσδιορισμὸς κατὰ τὴν θεωρίαν καὶ
πρᾶξιν ἐπικρατεῖ ἀναντιρρήτως, διδάσκει καθένα ἡ ἐσωτε-
ρικὴ του συνείδησις, εἰάν προσέξῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν του
ἐνέργειαν· εἶναι εἰς καθένα κατάδηλον ὅτι, εἰάν, φέρω εἰ-
πεῖν, παρρησιασθῆ ἔμπροσθέν μου ἄνθρωπος πτωχὸς καὶ
μὰς ζητῆ ἔλεος, θέλει προσδιορισθῆν τὸ ὑποκείμενον ὑπὸ

τοῦ ἀντικειμένου· καὶ ἡ ἐνέργειά μας μένει πάντοτε ἴσμομος, ἐφ' ὅσον ἐνοιοῦμεν τὸν ἄνθρωπον τοῦτου καὶ τὴν πτωχείαν του· εἰάν δὲ τοῦ δώσωμεν τὸ ζητηθῆν ἔλκος, θέλει προσδιορισθῆν τὸ ἀντικείμενον ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου· καὶ ἡ ἐνέργειά μας γίνεται μεταβατικὴ, καθὸ πράττομέν τι, διὰ τοῦ ὁποῦ θεραπεύεται ἡ πτωχεία του, καὶ ἀναπληρῶνται ἡ εὐδεία του.

ΝΔ'. Εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν τοῦ Ἐγὼ, εἴτε θεωρητικὴν εἴπης, εἴτε πρακτικὴν, διακρίνονται τρεῖς διάφοροι βαθμοί· πρῶτος, τὸ αἰσθητικόν· δεύτερος, τὸ νοητικόν· τρίτος, τὸ Λογικόν· εἰάν δὲ καθεὶνα τῶν βαθμῶν τούτων ἐξετάσῃς διττῶς, ἦγουν κατὰ τὴν θεωρητικὴν καὶ κατὰ τὴν πρακτικὴν σημασίαν, θέλουσιν προκύψει αἱ ἐφεξῆς ἀρχαὶ τοῦ Ἐγὼ δυνάμεις. Τὸ αἰσθητικόν θεωρητικῶς μὲν ἐνομαζέται αἴσθησις· πρακτικῶς δὲ, Ὀρμή· τὸ δὲ νοητικόν, Λόγος μὲν γενικώτερον (Ἐμπ. Ψυχ. ΠΝΣ.) κατὰ τὴν πρώτην σημασίαν· Θέλησις δὲ, κατὰ τὴν δευτέραν· τὸ δὲ λογικόν, Λόγος μὲν θεωρητικὸς κατὰ τὸ πρῶτον, Λόγος δὲ πρακτικὸς κατὰ τὸ δεύτερον.

ΝΕ'. Ἔργον τῆς αἰσθήσεως εἶναι τὸ νὰ ἀντιλαμβάνεται τῶν ἐκτὸς, καθὼς εἶπαμεν πλατύτερα εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν, ὅπου καὶ ἐδαιρέσαμεν εὐλόγως τὴν αἴσθησιν εἰς ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν (Ἐμπ. Ψυχ. Π. Σημ.). Ἐπειδὴ ὁμως τὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐννοίας ἐνομάσαμεν ἐκεῖ ἐποπτικὰς καὶ ἐποπτείας (Ἐμπ. Ψυχ. ΠΙΣ.) θέλομεν ἐξηγήσειν ἐδῶ σαφέστερα τὸνομα τοῦτο. Ἐποπτεύω σημαίνει βλέπω, ἢ ἐπιβλέπω καὶ ἐφορεῖω· ἄρα καὶ ἐποπτεία σημαίνει τὴν διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ γινομένην αἴσθη-

αι, καθὼς γίνεται ὀφθαλμῶν ἐκ τῆς εἰς τὰ Λεξικά εὐρισκομένης σημασίας τῶν λέξεων τούτων· καὶ αὕτη εἶναι πρώτη σημασία τῆς ἐποπτείας. Ἄλλ' εἰς τὴν φιλοσοφικὴν γλῶσσαν ἐκτείνεται πλεον ἢ σημασιῶν, ἐπειδὴ διὰ τοῦ Ἐποπτεία αἰτήσαμεν νὰ σημαίνωμεν πᾶσαν ἀπλῶς εὐνοίαν δι' ὁποιοῦδήποτε αἰσθητηρίου προσγνωμένην (Ἐμπ. Ψυχ. ΤΙΣ.). καὶ εἶναι δευτέρα αὕτη ἡ σημασία της. Διακρίνουσι δὲ ἄλλοι τὴν ἐποπτείαν ἐκ τῶν ἐφεξῆς· ὅταν καθ' ὁποιοῦδήποτε αἰσθητήριον αἰσθανόμεθα, τὸ μὲν αἰσθημα σρέφεται πλησιέστατα εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, ἢ εἰς τὸ ὑποκείμενον· ἢ δὲ ἐποπτεία πλησιέστατα εἰς τὰ πράγματα ἢ εἰς τὸ ἀντικείμενον· οὕτω φέρ' εἶπεῖν, ἰσάμενος πλησίον τῆς καμίνου, ἐποπτεύω μὲν τὸ σχῆμα της, αἰσθάνομαι δὲ τὴν θερμότητα· καὶ τὸν μὲν διάφορον σχηματισμὸν τῶν λέξεων τοῦ λαλοῦντος ἐποπτεύω· τὴν δὲ τούτων εἰς τὴν καρδίαν μου προσβολὴν αἰσθάνομαι· καὶ τῆς σιδηρᾶς σφαίρας, τὴν ὁποίαν βασιάζω εἰς τὰς χεῖρας, ἐποπτεύω μὲν τὴν ἔκτασιν, αἰσθάνομαι δὲ τὸ βάρος καὶ τὴν ψυχρότητα· καὶ αὕτη εἶναι τρίτη καὶ μερικωτέρα σημασία τῆς ἐποπτείας· ἀλλὰ τοῦ Καντίου ἢ Κριτικῆ λυμβάνει τὴν ἐποπτείαν εἰς τὴν δευτέραν σημασίαν, ὀνομάζουσα τὸ πον καὶ χρῶν οὐ εἶδη ἢ μορφὰς τῆς ἐποπτείας.

Σημείωσις. Αἱ ἐκφράσεις ἐποπτεία καὶ ἐποπτικὴ ὄνομασια ἀπαντῶνται συχνότατα εἰς τῶν Γερμανικῶν φιλοσόφων τὰ συγγράμματά· ἐπειδὴ δὲ τὰ ἡμέτερα ταῦτα φιλοσοφήματα ἐκ τῆς μελέτης τῶν νεωτέρων Γερμανικῶν τῆς φιλοσοφίας συγγραμμάτων κατεσφύθησαν, ἐκρίναμεν εὐλογον νὰ σαφηνίσωμεν καὶ ἀλλὰ καὶ (Ἐμπ. Ψυχ. ΤΙΣΤ—ΡΑ.). καὶ ἐνταῦθα τὰς ὑπ' αὐτῶν παρασκευασθῆσαι σημασίας. Λατινιστὶ μὲν λέγεται ἡ καθ' ἡμᾶς ἐποπτεία *intuitus*, Γερμανιστὶ δὲ *Anschauung*.

Ν5. Ἔργου δὲ τῆς Ὁρμῆς εἶναι ἡ ἄμεσος περίετι ἀντικείμενον σπουδῆ καὶ προσπάθῃσι, ἧτις φανερόνεται ἡ ὡς ὄρεξις ἢ ὡς ἀποστροφῆ (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΡΥΙΒ.). ἡ ὄρμη λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ ἀρχικῆ δύναμις τῆς Ὁρέξεως καὶ τῆς ἀποστροφῆς· οἱ δὲ ἐκ τούτων προερχόμενοι ἰδιαίτεροι προσδιορισμοὶ τῆς ψυχῆς, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐνεργεῖ ὁ ἄνθρωπος, ὀνομάζονται πληθυντικῶς ὄρμαϊ καὶ κλίσεις.

ΝΖ. Ὁ Λόγος γενικώτερον ἐκλαμβάνομενος περιέχει τὸν νοῦν καὶ τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἐφαξῆς ρηθσομένου κατ' ἐξοχὴν Λόγον. Ἔργου λοιπὸν τοῦ Νοῦς εἶναι τὸ νοεῖν, ἡ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι ἐμμέσως τὰ πράγματα, ἡγοῦν τὸ ἀνάγειν τὴν παντοδαπότητα τῶν ἐννοιῶν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἰδέας· αἱ ἀντιλήψεις τοῦ νοῦς ὀνομάζονται ἰδέαι, αἴτινες, γίνονται ἐκ τῶν αἰσθητικῶν ἀντιλήψεων (Ἐμπ. Ψυχ. ΡΝΖ). ἐπειδὴ δὲ αἱ γνώσεις μας γεννῶνται ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἰδεῶν εἰς τὰ ἀντικείμενα· ἄρα εἶναι κενὸν γινόμενον ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦς· καὶ αἱ μὲν αἰσθητικαὶ ἔννοιαι γίνονται ἄμεσοι καὶ κατ' ἐποπτεῖαν· αἱ δὲ νοήσεις εἶναι ἔμμεσοι καὶ κατὰ διάνοιαν, εἴτ' οὖν κατὰ διαδρομὴν τοῦ νοῦς διὰ τῶν κυριωτέρων καὶ οὐσιωδῶν γνωρισμάτων εἰς μίαν γενικὴν, τούτων περιεκτικὴν ἔννοιαν· ὅθεν καὶ λατινικῶς *discursivas* εἶναι διαδρομικὰς ὀνομάζουσι τὰς κατὰ νόησιν γνώσεις.

Σημείωσις. Χάριεν εἶναι τὸ τοῦ Πλάτωνος πρὸς Διογένην τὸν κυνικόν, ἐμφανῶν ἄμα καὶ τὴν ἰδεῶν τῶμα μετὰ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐδόξαμεν (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΡΝΗ. καὶ ἐνταῦθα). καὶ ὅτι αἱ ἰδέαι δὲν γίνονται δι' αἰσθήσεως ἀντιληπταί, ἀλλὰ διὰ μόνου τοῦ νοῦς· ἀντιγράφω δὲ τὸ χωρίον ἀπὸ τὸν Λακέρτιον (Βιβλ.

ΣΤ', Κεφ. Β. 5'.) διὰ τὰ τε ἀναμνησθῆσιν οἱ διαβόητοι τῶν καλῶν ἀναγκασαί. „Πλάτωνος περὶ ἰδεῶν διαλεγόμενον, καὶ ὀνομάζοντος τραπεζότητα καὶ κυσθότητα ἤγρου μὲ ἀφαιρεμένον ἔνα, ὡς εἶναι σύνηθες πολλακίσεις τῆν ἑλληνηκὴν γλώσσαν καὶ ἐκφύρη τὰ γενικά.) Ἐγὼ, εἶπεν (ὁ Διαγένης), ὃ Πλάτων, τραπέζαν μὲν καὶ κύσθαν ὄν· τραπεζότητα δὲ καὶ κυσθότητα, τούτων μὲν· καὶ ὅς, Κατὰ λόγον, ἔφη· οἷς μὲν γὰρ κύσθις καὶ τραπέζα θεωρεῖται, ὀφθαλμοὺς ἔχεις· ὃ δὲ τραπιζότας καὶ κυσθότης βλέπεται, Νούν οὐκ ἔχεις.“

ΝΗ'. Ἔργου δὲ τῆς Θελήσεως εἶναι αὐτὸ τὸ Θελεῖν, ἤγρου τὸ ἐμμέσως καὶ διουνοητικῶς σπουδάζειν περὶ τι ἀντικείμενον· γίνεται δὲ τοῦτο, ὅταν σπουδάζῃ ὁ ἀνθρώπος περὶ τινα σκόπιμον ἰδέαν, καὶ ἐπομένως ἐπιτομή καὶ κοινῶνα διορίζοντα τὰ μέσα τῆς ἐπιτυχίας τοῦ παρατηρούμενου σκοποῦ· ὅταν εἶσαι, φέρῃ εἰπεῖν, ὁστέως, σκοποὶ ἔχεις καὶ λάθης τὴν υἰείαν σου, καὶ τὸ καὶ πύνης πικρὰ υἰείανὰ εἶσασμακα, δέν εἶναι ὄρεξις ἀπλῶς, ἀλλὰ θέλησις διακοσμημένη καὶ ἀποβλέπουσα τὴν υἰείαν. Ἡ θέλησις λοιπὸν ἐμπορεῖ καὶ ἐνομασθῆ διανοητικὴ τοῦ ὀρέγεσθαι δυναμῆς· οἱ δὲ ἐκ ταύτης προερχόμενοι διορισμοὶ ἀναμάσσονται φρονήματα, τὰ ὅποια εἶναι οἱ πρακτικοὶ μας συλλογισμοί· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ὄρμη ἐξ ἁπαιτος πρέπει καὶ ἐμφιλοχωρῆ εἰς τὴν πράξιν μας ταύτην· διὰ τοῦτο ἐκλαμπύρομεν τὸ θελεῖν ὡς παραγόμενον κοινῶν ὑπὸ τε τῆς ὄρμης καὶ τῆς θελήσεως.

ΝΘ'. Ἐάν, καθὼς εἰς τὸν Λόγον (XII) ἀπεδείκταμεν νούν καὶ κρίσιν καὶ τὸν ἰδιαίτερον λόγον, θεωρητικῶς τριχῶς καὶ τὴν Θελήσιν, ἀντὶ τῆς θεωρητικῆς κρίσεως πρέπει καὶ εἰσαξῶμεν ἐνταῦθα τὴν πρακτικὴν, ἧτις εἶναι ἄρεσις ἢ προαίρεσις. Προαίρεσις λοιπὸν εἶναι κρίσις

πρακτικῇ ὑποτάσσουσα τὸ μερικὸν εἰς τὸ καθόλου (Ἐμπ. Ψυχ. ΡΞΑ'). Οἷον ἡ ἐλεημοσύνη εἶναι ἀγαθόν· ἐνταῦθα τὸ μερικὸν ἐλεημοσύνη ὑπετάχθη εἰς τὸ κατ'ἴλου σγαθόν· καὶ ὁ κρίνας προηρέθη καὶ ἐδιάλειξε, νὰ εἶπω οὕτω, καὶ ἐπροτίμησε νὰ δώσῃ μέρος τῆς περιουσίας του εἰς τὸν ἐνδεῆ παρὰ νὰ τὸ μεταχειρισθῇ αὐτὸς εἰς ἰδίαν του ὠφέλειαν.

Ε'. Ἐὰν τελευταῖον ἐπιστρέψαυτες εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν μας εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ἐνεργειῶν μας, εὐρίσκομεν καὶ δύναμιν, ἣτις σκοπὸν τῆς ἐνεργείας τῆς προβάλλει τὸ ἀπόλυτον, καὶ κατὰ τοῦτο σπουδαζει καὶ προσπαθεῖ εἰς εὐρεσιν καὶ κατάληψιν τοῦ ἀπείρου· ἡ δύναμις αὕτη ὀνομάζεται κατ' ἐξοχὴν Λόγος, καὶ εἶναι πηγὴ καὶ ρίζα ἰδιοκτητῶν του ἐννοιῶν καὶ ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται ἐξαιρέτως ἰδέαι σρεφόμεναι ἢ εἰς τὴν θεωρίαν, ὅποτε ὁ Λόγος ὀνομάζεται θεωρητικὸς, ἢ εἰς τὴν πράξιν, ὅποτε λαμβάνει τὸνομα Πρακτικὸς.

ΞΑ'. Ὁ λόγος εἶναι ἀναμφισβόλως τὸ ἐξαιρέτον τοῦ ἀνθρώπου προτέρημα, τὸ ὁποῖον τὸν διακρίνει οὐσιωδῶς ἀπὸ τὰ κτήνη, καὶ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ τὸν ἀναδιδάξει εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑπὲρ αἰσθησιν ὄντων· αἱ ἐννοιαὶ του λέγονται ἰδέαι κατ' ἐξοχὴν, ἐπειδὴ γενικώτερον ἰδέαι λέγονται καὶ αἱ τοῦ νοῦς (ΝΖ). Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰδέας ταύτης ὀνομάζεται Ἰδανικόν, καὶ εἶναι πάντοτε ἔργον τοῦ Λόγου καὶ γέννημα, τὸ ὁποῖον ὁ Νοῦς δὲν δύναται νὰ καταλάβῃ μὲ τὰς ἰδικὰς του ἰδέας. Τὸ ἰδανικόν ἐμποροῦμεν νὰ νοῦτ' ἀκούσωμεν εἰς τὰ εὐτὸς ἡμῶν, ἀλλ' ἄγε καὶ νὰ τὸ κατανοήσωμεν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀνωτάτη αὕτη καὶ ἐξοχος δύναμις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὀνομάζεται Λόγος, ἐπειδὴ λαλεῖ τρόπον τινὰ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς μὲ θεῖαν τινα καὶ

δαιμόνιου φωνήν, και μᾶς ἀνακαλύπτει τὰς πρώτας τῶν οὐτιῶν ἀρχάς.

ΞΒ'. Ἄλλα τὸ ἀπόλυτον, τὸ ὁποῖον ὁ λόγος προβάλλει σκοπὸν τῆς ἐνεργείας του, κείται ἀπείρως μακρὰν ἀπὸ τὸν πεπερασμένον ἀνθρώπου· ὡς πλησιάζει μὲν πάντοτε προχωρῶν εἰς αὐτὸ, ἀλλὰ δὲν δύναται ποτὲ νὰ τὴ φθάσῃ. Διὰ τοῦτο εὐπαρχει πάντοτε εἰς τὸν λόγον ἀπαυθός τις τάσις και ῥοπή πρὸς τὸ ἀπειρον· διὰ τρῦτο τὸ ἰδανικὸν ποτὲ δὲν ἐμπορεῖ νὰ γείνη πρᾶγμα καθ' ὅλην του τὴν τελειότητα· διὰ τοῦτο ὁ ἀνθρώπος και κατὰ τὰς θεωρητικὰς και κατὰ τὰς πρακτικὰς ἐνεργείας του εἶναι ἀκαταπαύσου τελειοποιήσεως ἐπιδεικτικός. Διὰ τοῦτο τελευταίου μόνου τοῦ Λόγου ἔργον εἶναι τὸ νὰ τελειοποιῇ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, και πᾶν ὅ,τι ἐδόθη εἰς τὸν ἀνθρώπου ἢ ἐγεννηθῆ ἀπ' αὐτόν.

ΞΓ'. Ἐὸν ἀνακεφαλαιώσωμεν τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα περὶ τῶν γνωστικῶν μας θεωρητικῶν δυνάμεων, και περὶ τῶν Ὀρεκτικῶν ἢ πρακτικῶν, θέλωμεν ἰδεῖν κατὰ περίληψιν τριπλῆν τινα γνωστικὴν και ὀρεκτικὴν δύναμιν· δηλονότι.

α'. Δύναμις τοῦ γινώσκειν και τοῦ ὀρέγεσθαι κατωτέρα ἢ χείρων = Αἰσθητικὸν = Αἰσθησις και Ὀρμή.

β'. Δύναμις τοῦ γινώσκειν και τοῦ ὀρέγεσθαι ἀνωτέρα ἢ κρείττων = Νοητικὸν = Νοῦς και Θέλησις γενικώτερον· και μερικώτερον Νοητικὸν = Κρίσις και προαίρεσις μερικώτερον.

γ'. Δύναμις τοῦ γινώσκειν και τοῦ ὀρέγεσθαι ἀνωτάτη ἢ κρατίστη = Λογικὸν = Λόγος θεωρητικὸς και λόγος πρακτικός.

Σημείωσις. Αἱ μὲν τοῦ θεωρητικοῦ λόγου ἀρχαὶ ἀφαρμόζονται εἰς μένον τὸ νοεῖν καὶ γινώσκειν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀθροισμα πάντων, ὅσα δύναται νὰ γνωσθῶσιν ὀνομάζονται Φύσις· καὶ αἱ ἀρχαὶ λοιπὸν τοῦ θεωρητικοῦ λόγου ἐμποροῦν νὰ ἐκληρωθῶσι. Νόμοι φυσικοὶ, κατὰ τοὺς ἐπειούς ἢ ψυχὴν ζητεῖ νὰ μάθῃ ἀναγκαίως τὴν φύσιν· αἱ δὲ τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἀρχαὶ ἐρέφονται εἰς τὰς πράξεις, ἤγουν ὄχι εἰς ὅ,τι εἶναι, ἀλλ' εἰς ὅ,τι πρῶται νὰ γίνετο· ὁ πρακτικὸς λαπὸν λόγος προσάξει ἐντυθῶ κατῆ, καὶ μάλιστα ἐξοχόν τι καὶ ἀναγκαίον, ἤγουν αἰετὶ πράξιν τινα, ἥτις, ὄχι δι' ἀπολαυσιν καὶ κέρδος, ἀλλ' αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ δι' ἑαυτὴν εἶναι ἀγαθόν. Τοῦτου δὲ ἀγαθὸν συμφωνεῖ πρὸς ἑαυτὸ πάντοτε καὶ πανταχοῦ, καὶ τὸ θεάουσι, κρινόντες τὸ ἀγαθὸν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, εἰς ὅσους λαλεῖ ὁ λόγος. Πᾶσαι δὲ αἱ πράξεις μας ἀφοροῦσιν ἢ τὴν εὐδαιμονίαν ἢ γένον τὴν πληρωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν μας, ἢ τὴν μακαριότητα ἤγουν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐντος ἀγαθοῦ· ἀλλὰ μὴν εἰς τὰς πρώτας τὸ ἀγαθὸν εἶναι σχετικόν, καὶ δεῦν δύναται νὰ εἶναι σύμφωνον πρὸς ἑαυτὸ πάντοτε καὶ πανταχοῦ, ἐπειδὴ τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐδαιμονίας κρεμνυται ἀπὸ μένον ατομικῶς καὶ σιγμιαίου προσδιορισμοῦ ἐνὸς ἐκάστου ὑπεκειμένου· ἄρα μόνον τὸ τῆς μακαριότητος εἶναι ἀπόλυτον ἀγαθόν, τὸ ἐποῖον λέγεται κατ' ἠθικῶς ἀγαθόν· αἱ δὲ ἀρχαὶ τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἐμποροῦν νὰ ἐκληρωθῶσιν ὡς ἠθικοὶ νόμοι. Ἡ δὲ δύναμις, εἰς τὴν ἐποῖον δίδει τὰ προσάγματά του ὁ πρακτικὸς λόγος, εἶναι ἡ θέλησις· οἷος ἐκεῖνος μὲν ἔχει τὸ Νομοδοτικόν· αὐτὴ δὲ τὸ ἐκτελεστικόν εἰς τὰς ἠθικὰς ἡμῶν ἐνεργείας.

ΞΔ'. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν Λογικόν καὶ ἠθικόν· ἐκ τούτου πληροφρεῖται ἐνταυτῶ καὶ ὅτι εἶναι ἐλεύθερον. Εἰς δὲ τὴν ἐλευθερίουτου ἀπαιτεῖται. α') νὰ εἶναι Νομοθέτης ἑαυτοῦ εἰς τὰς ἠθικὰς του ἐνεργείας. β') Νὰ ἐμπορῆ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ πῶσαν φυσικὴν ἀνάγκην νὰ τηρῆ τοὺς ἀπὸ τὸν ἰδίον του λόγου τεθέντας νόμους. Διὰ δὲ ταύτης τῆς ἐσωτερικῆς του ἐλευθερίας βεβαιόει ὁ ἄνθρωπος ἀξίαν εἰς αὐτὸν προσανήκουσαν μόνον, διὰ τὴν ἐποῖαν ὄνο-

μάζεται και Πρόσωπον, και ἐξυψώνεται πολὺ ὑπεράνω τῶν ἄλλων, τὰ ὁποῖα ὡς ἐρημέια Λόγου και ἐλευθερίαν ὀνομαζονται πράγματα· και τὸ νὰ ὑποτάσσεται δὲ ὁ ἄνθρωπος εἰς ἄλλους ἄνθρώπους μὲ συνθήκας τινας και συμβιβασμοὺς, ὡς ὁ ὑπηρέτης εἰς τὸν ὑπηρετούμενον και ὁ ὑπὸ πῆκος εἰς τὸν ἄρχοντα, φανεροῦναι τὴν ἐλευθερίαν του· ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν προβάλλει αὐτὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ του τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπάρξεως και τῆς ἐνεργείας του· και εἶναι· Ἄυτο τελέει· τὰ δὲ ἄμυρα λόγου και ἐλευθερίας δὲν ἐξέρου νὰ θέσῃ τοιοῦτου τινα σκοποῦ, ἀλλ' ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὰ σκοπὸς ἀπὸ ὑποκείμενον ἐλευθερίας, τὸ ὁποῖον τὰ μεταχειρίζεται πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ του, και οὕτω τὰ καθυποτάσσει εἰς τοὺς ἰδίους του νόμους. Τὰ πρόγματα λοιπὸν εἶναι μόνον ἀντικείμενα τῆς Ἐλευθερίας, ἐπειδὴ γίνονται χρήσιμα εἰς σκοποὺς ἑτέρους, και διὰ τοῦτο εἶναι Ἐτεροτελεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τοῦ ὑψηλοτάτου και τελευταίου σκοποῦ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγῶ.

ΕΕ΄.

Η συνείδησις νόμων ἠθικῶν προβάλλει εἰς τὸ ὄμμα τοῦ ἀνθρώπου τὴν θεωρίαν κόσμου ἄλλου εἰς αἰσθησιν μὴ ὑπα-

πίπτουτος· διότι ὁ πρακτικὸς Λόγος τοῦ παριστάνει ἠθικὴν τινα τῶν πραγμάτων διαταγὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑποτάσσεται προπάντως τὸ φυσικὸν εἰς τὸ ἠθικόν, καὶ τῆς ὁποίας ἀποτελεσμα εἶναι ἡ μακαριότης τῶν ἠθικῶς ἀγαθῶν ἀνθρώπων, ὡς πρῶτος καὶ ἔσχατος σκοπὸς τῆς εὐεργείας των.

ΞΣ. Ἡ ἠθικὴ αὕτη διαταγὴ, καθὸ ἰδέα τοῦ λόγου, δὲν ὑποπίπτει εἰς τὴν αἰσθησιν· καὶ εἰς ἐκτελεσθῆ, θίλει προκύψειν ἐξ ἅπαντος ὁλόκληρός τις συμφωνία τοῦ φυσικοῦ πρὸς τὸ ἠθικόν· διότι, ὅταν ἡ φύσις καθυποταχθῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐπειδὴ πρὸς ἑαυτὴν νὰ ἑασιάζῃ δὲν δύναται, ἐξ ἅπαντος συγκροτεῖται ἀρμονία καὶ ὁμόνοια τοῦ ὑπηρετοῦντος πρὸς τὸ ὑπερετούμενον. Ἡ δὲ τοῦ ἀνθρώπου κατάστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν γίνεταί ἡ τοῦ φυσικοῦ πρὸς τὸ ἠθικὸν ἀρμονία, προσφυσάτα ὀνομάζεταί Μακαριότης, ἄλλο τι παρὰ τὴν εὐδαιμονίαν (ΞΓ. Σημ.) διότι εὐδαιμονίαν ὀνομάζομεν τὴν τελείαν ἀνάπαυσιν τῶν ὀρμῶν καὶ κλίσεων· ἡ εὐδαιμονία κρέματα ἀπὸ τυχαίας περιστάσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἔχει εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ὁ ἀνθρώπου· καὶ ὅσω πλέον ἀναπαύει τις τὰς ἐπιθυμίας του, τόσο γίνονται σφοδρότεραι· καὶ ἐπειδὴ καὶ τὰ μέσα τῆς ἀναπαύσεως καὶ αἱ δυνάμεις αἱ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖαι πάντοτε ἐλαττώνονται· ἀποτελοῦσι δυσυχὴ καὶ κακοδαίμονα ἀληθῶς τοῦ περὶ ταύτας ἐπυροδάζοντα.

ΞΖ. Ἡ εὐδαιμονία λοιπὸν ἀντιφέρεται προφανέστατα εἰς τὴν μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου· διότι ὁ τὴν εὐδαιμονίαν ζητῶν καθυποβάλλει τὸ ἠθικὸν εἰς τὸ φυσικόν, ἐπειδὴ μόνον φυσικὰ ἀντικείμενα καὶ φυσικοὶ νόμοι ἀναπαύουσιν τὰς ἐπιθυμίας· εἰς δὲ τὴν μακαριότητα κρατεῖ μὲν τὸ ἠθικόν, ὑπηρετεῖ δὲ τὸ φυσικόν· καὶ τὸ πρᾶττον πρὸς ὧ·

που δὲ ταραττεται ἀπὸ ἐπιθυμίας, ἀλλὰ θέλει πάντοτε ὅ,τι θέλει καὶ ὁ Λόγος. Μακαριότης λοιπὸν εἶναι εἰς πάντα λογικὸν ἄνθρωπον τὸ ἐξοχευεῖσθαι τῶν ἀγαθῶν· θεωρούμενον δὲ ὡς σκοπὸς τῶν ἀνθρωπίνων σπουδασμάτων καὶ πράξεων, εἶναι ὁ ἔσχατος σκοπός, ἢ τὸ κατ' ἐξοχήν τέλος, ἢ τὸ ἄκρον ἐφετὸν τοῦ πρακτικοῦ Λόγου.

ΞΗ'. Ἐκ τούτων συμπεραίνονται καὶ ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἡγοῦν τὸ τέλος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐπλάσθη. Τοῦτο δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ, τὴν ὁποιάν ζητεῖ ἢ μακαριότης, ἐπειδὴ πρὸς αὐτὴν σπουδάζει, ὡς πρὸς τὸ ἔσχατον ἀγαθόν· ἄλλ' ἐπειδὴ εἰς ταύτην τὴν ζωὴν καὶ εἰς τοῦτου τὸν κόσμον δὲν τὴν εὐρίσκει, τὴν ζητεῖ εἰς ζωὴν ἄλλην καὶ κόσμον ἄλλον, τελειοποιούμενος ἐνταῦθα διὰ τῶν προόδων τῆς εἰς ταύτην φερύσεως ἐφέσεώς του· ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτου καὶ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον ἀπολύτως μακάριος δὲν δύναται νὰ γείνη ὁ πεπερασμένος ἄνθρωπος. Μόνον τὸ ἄπειρον καὶ παντέλειον ΟΝ, μόνον ὁ ΘΕΟΣ εἶναι ἀπολύτως μακάριος· καὶ πηγὴ καὶ ἀρχὴ πάσης μακαριότητος. Ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ ἐνταῦθα διὰ τῆς τελειοποιήσεώς του, καὶ εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν τὴν τρισμακάριστον, διὰ τῆς ἀπολούσεως τοῦ ἄκρου ἐφετοῦ γίνεται μακάριος σχετικῶς καὶ κατὰ μέθεξιν.

ΞΘ'. Ἐν ᾧ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖ τὰ ἐξωτερικὰ αἰτία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δύναται νὰ ἐκτελεσθῇ ὁ ἔσχατος οὗτος τοῦ λόγου σκοπός, ἀναγκάζεται ἐξ ἅπαντος νὰ ἀποδεχθῇ ἀπεριόριστον δημιουργὸν καὶ συνοχέα καὶ κυβερνητὴν τοῦ κόσμου· καὶ ζωὴν αἰώνιον ἀκολουθοῦσαν τὸν προσωρινὸν τοῦτου βίον.

Ο'. Διότι πρῶτον βλέπομεν ὅτι ἡ φύσις καθ' ἕνα μὲν εἶναι ἀπὸ μᾶς παντάπασιν ἀναξάρτητος, κατὰ δὲ

τὰ εἰς τὴν φύσιν συμβαινόντα, πολλὰ ὀλίγα δυνάμεθα νὰ μεταβάλλωμεν διὰ τῶν πεπερασμένων μας δυνάμεων συμφώνως μὲ τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου· δεύτερον, ὅτι ἡ φύσις τελευταίου μας ὑπερνικᾷ, καὶ μᾶς ἐκβάλλει ἀπὸ τὴν σειράν τῶν ἐμφύχων ὄντων εἰδούσα τέλος εἰς τὴν ἐνέργειάν μας· ἐκ τούτων ἀναγκάζεται πᾶς τις νὰ συμπεράνῃ ἐν ἑκτῶν δύο· ἢ εἶναι ματαία καὶ διάκενος ἢ ἰδέα τῆς μακαριότητος· ἢ ὑπάρχουσιν ἀναντιρρήτως τὰ ἐξωτερικὰ αὐτῆς αἰτία· ἀλλ' εἰάν συμπεράνωμεν τὸ πρῶτον, παύομεν ἀπὸ τῶ νὰ εἰμεθα Λογικοί· διότι ὁ Λόγος ζητεῖ νὰ πράττωμεν πάντοτε ἠθικῶς, καὶ νὰ ἔχωμεν σκοπὸν τῶν πράξεών μας τὴν ἰδέαν ἐκείνην· ἄρα ὑπάρχουσι τὰ αἰτία τῆς τοῦ σκοποῦ τούτου ἐπιτεύξεως.

ΟΑ'. Ἐπειδὴ δηλονότι ἡ φύσις εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀπειθῆς καὶ ἀνυπότακτος· ὑπάρχει ἄρα Ὁν ἄπειρον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κρᾶνται ἡ ὑπαρξίς καὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ὄν τοῦτο μὲ τὴν παντοδυναμίαν του ἐξουσιάζει πᾶσαν τὴν φύσιν, καὶ ἐπομένως διευθύνει καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον, πρὸς τὸν ὁποῖον αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ὡς πεπερασμένα δὲν δύνανται νὰ κατευθυνθῶσι. Τὸ ὄν τοῦτο εἶναι δημιουργὸς καὶ κυβερνήτης ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ ἐπομένως κτίσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ διοικητῆς καὶ προνοητῆς τῶν εἰς τὸ ἀγαθὸν ὀφρωσῶν πράξεών του. Τὸ ὄν τοῦτο εἶναι ἀρχετύπον τῆς ἠθικῆς τελειότητος, καὶ ἐπομένως Πανάγιον· εἶναι δὲ κτίσμα τούτου ἢ ἐν ἡμῖν Λόγος· ἄρα ὅ,τι θελεῖ ὁ Λόγος μας, εἶναι ἔκφρασις γνησίᾳ τῆς τοῦ αἰοῦ Ὁυτος θελήσεως. Κατὰ δὲ τὸν τρόπον τούτον προσαζόμενος καὶ νομοθετούμενος ὁ ἀνθρώπος εἶναι πολίτης τῆς παμμακαρίστου καὶ παν-

αγίου βασιλείας, τῆς ὁποίας βασιλεὺς εἶναι αὐτὸ τὸ πανάγιον Ὄν, ὁ ὑψιστος Θεός· ἡ ὑπαρξίς λοιπὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ πρῶτον αἷτιον τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἐσχάτου σκοποῦ τοῦ Λόγου.

ΟΒ'. Ἄλλ' ἐξεύρομεν προσέτι, ὅτι ἡ ὑπαρξίς μας λαμβάνει τέλος εἰς τούτον τὸν κόσμον. Πρέπει λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ μεταβῇ εἰς ζωὴν ἄλλην, ὅπου ἀνώτερος ὢν ἀπὸ τὰ τὴν φθορὰν του ἐνταῦθα ἐνεργούντα αἷτια ἀπολαύσει αἰωνίως τὴν μακαριότητα· εἶναι λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ψυχὴν (ἐπειδὴ τὸ σῶμα του φθείρεται προφανῶς ἐνταῦθα) ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος· καὶ συναφθίς ποτὲ μὲ τὸ διαιρεθῆν ἀπ' αὐτοῦ σῶματος, θέλει ζῆν αἰωνίως τὴν τρισμακαρίαν ζωὴν καὶ ἀπέραντον· εἶναι ἄρα ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀθανασία τὸ δεῦτερον αἷτιον τῆς τοῦ τελευταίου σκοποῦ τοῦ Λόγου ἐπιτυχίας. Ἀνακεφαλαιώνοντες λοιπὸν τὰ εἰρημίνα εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, λέγομεν: Σκοπὸς Πρῶτος καὶ ἔσχατος τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας εἶναι ἡ Μακαριότης· τὰ δὲ εἰς ταύτην ἀναγκαίως ἀπαιτούμενα εἶναι Θεός ὁ Πανάγαθος καὶ Πανάγιος, καὶ τῆς Ψυχῆς τὸ ἀκήρατον καὶ ἀθάνατον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς Ὑπολήψεως καὶ τῶν
βαθμῶν τῆς Πληροφορίας.

ΟΓ'.

Εἰς τὰ προπύλαια τῆς φιλοσοφίας ἐνδιατρίβοντες, ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον νὰ διαλάβωμεν Πῶς δύναται νὰ διαταχθῇ ἐπιστημονικῶς ὅλον τῆς φιλοσοφίας, εἰς τὸ ὁποῖον ὡς συνέχωνται ἀκριβέστατα ὅλα τὰ μέρη· ἐπειδὴ δὲ διὰ τοῦ φιλοσοφεῖν σκοποῦμεν νὰ φθάσωμεν εἰς συμφωνίαν καὶ ἀρμονίαν τῶν ἐνεργειῶν μας (ΚΖ'), τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ τελεία πληροφορία· πρὸς ταύτην δὲ ἐπροσπάθησαν οἱ φιλοσοφοῦντες νὰ φθάσωσι διὰ διαφόρων Μεθόδων καὶ ὑποθέσεων. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἰπώμεν, α) περὶ διαφόρων ὑπολήψεων καὶ βαθμῶν πληροφορίας· β) περὶ διαφόρων τοῦ φιλοσοφεῖν μεθόδων· γ) περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ τῆς φιλοσοφίας σχεδίασματος, τὸ ὁποῖον σπουδάζομεν νὰ φιλοτεχνήσωμεν εἰς τὸ ὡς χεῖρας ἡμῶν φιλοπόνημα.

ΟΔ'. Ὑπόληψις (α) ἐν γένει εἶναι ἀποδοχὴ τῆς εἰς τὰς

(α) Μ' ὅλον ὅτι πολυσήμος εἶναι εἰς τοὺς παλαιούς τ' ὑπόληψις, μ' ὅλον τοῦτο ἐπροσδιώρισα τὴν σημασίαν τῆς ἐνταῦθα διὰ σαφήνειαν τῶν λεγομένων· οὕτως ἔστι καὶ ἄλλων λέξεων τὸ πολυσήμου εἰς τὰ ἐφεξῆς, οἷον δόξα, πίστις, πεποιθήσις κτλ.

κρίσεις ἐμφιλοχωρούσης ἀληθείας· διότι ἡ ἀλήθεια δὲν θεωρεῖται κυρίως εἰς τὰς ἐννοίας, οὐδ' εἰς τὰς ἰδέας καθ' ἑαυτὰς, ἀλλ' εἰς τὰς κρίσεις, διὰ τῶν ὁποίων συνάπτονται ἢ ἀποχωρίζονται αἱ ἰδέαι (Ἐμπ. Ψυχ. ΡΝΘ). Ἐὰν ὁ κρίνων ἔχη ἕνα ἢ πλεονετέρους λόγους τῆς συνάψεως ταύτης ἢ ἀποχωρίσεως, ὑπολαμβάνει τὴν κρίσιν ἀληθῆ, καὶ τε οἱ λόγοι ἔλαβαν τὸ κύρος ἀπὸ κρίναντας ἀρχητέρους, καὶ τε τοὺς ἐκλάσῃ ὡς κυρίου αὐτὸς πρῶτος ὁ κρίνων.

ΟΕ'. Μὲ πᾶσαν ὑπόληψιν εἶναι ἐν ταυτῷ ἠνωμένη καὶ συναίσθησις δικαιοσύνης, ὅτι κρίνομεν οὕτως, ἢ τις ὀνομάζεται συναίεσις ἢ συγκατάθεσις· εἶναι δὲ τοῦτο εὐαρέσῃσις ἐκ τῆς ἀληθείας, καθὼ τοιαύτης, χωρὶς παρατήρησιν, ἂν μᾶς ὠφελῇ, ἢ ὄχι· διότι ἐκ φύσεως ἀγαπῶμεν τὴν ἀλήθειαν. Τὸ δὲ ψεῦδος μᾶς εἶναι, καθ' ἑαυτὸ, ἐναντίον, εἰάν καὶ κάποτε δύναται κατὰ συμβεβηκὸς νὰ μᾶς εἶναι ἐφέλιμον· ἢ δὲ ἀλήθεια ἐμπορεῖ πολλάκις καὶ νὰ μᾶς πικραίνῃ (καθὼς, ὅταν πράξαντες τι ἄδικον καταδικάζωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς) καὶ μ' ὅλου τοῦτο συγκατατιθέμεθα εἰς αὐτὴν· σημεῖον τοῦτο τραυλὸν, ὅτι ἡ συγκατάθεσις εἶναι πάντῃ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆν τῶν γνώσεων εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ἠδύνοντος ἢ λυποῦντος ἀναφορᾶν.

ΟΣ'. Ἐὰν ἡ συγκατάθεσις εἶναι διαρκῆς, γέννᾶται ἐξ αὐτῆς ἡ πληροφορία, ἣτις εἶναι σαθερὰ τῆς ἀληθείας συνείδησις· ὅλλ' εἰάν ἡ συνείδησις αὕτη τρέπεται, καὶ τῶρα μὲν συγκατατίθεται ἡ ψυχὴ, μετ' ὀλίγου δὲ ἀπαναίνεται καὶ ἀνανεύει, τοῦτο δὲν εἶναι πληροφορία, ἣτις ἀπαιτεῖ διαρκούσαν καὶ ἀτρέπτου τὴν συγκατάθεσιν.

ΟΖ'. Καθὼς δὲ ὑπάρχουσι διάφορα εἶδη ὑπολήψεως, οὕτως εἶναι διάφοροι καὶ οἱ βαθμοὶ τῆς πληροφορίας· τὰ

δὲ εἶδη τῆς ὑπολήψεως προσδιορίζονται ἀπὸ τοὺς λόγους, ἐκ τῶν ὁποίων κρέματαί πασα μία· καὶ οἱ βαθμοὶ λοιπὸν τῆς πληροφορίας προσδιορίζονται διὰ τῶν βαθμῶν τῆς συνειδήσεως, τὴν ὁποίαν ἔχομεν περὶ τοῦ κύρους τῆς ἀληθείας κατὰ τὸ μέτρον τῶν λόγων τούτων.

ΟΗ'. Οἱ τῆς ὑπολήψεως λόγοι εἶναι ἢ ἱκανοὶ ἢ ἀνίκανοι· ἐκεῖνο μὲν, εἰάν προξενῶσι τελείαν συνείδησιν τῆς ἀληθείας· τοῦτο δὲ, εἰάν ἀτελῆ. Ἐχομεν δὲ τελείαν τῆς ἀληθείας συνείδησιν, εἰάν σοχαζώμεθα ἀναγκαῖον τὸ περὶ τοῦ ὁποῦ εἴμεθα πληροφορημένοι, καὶ τὸ τούτου ἐναυτίου, ἀδύνατον· ἀτελῆ δὲ, εἰάν δὲν ἔχωμεν τοιοῦτον σοχασμόν· ἐκεῖ μὲν ἡ πληροφορία μας ὀνομάζεται βεβαία· ἐδῶ δὲ ἀβεβαίος, εἰάν πρέπη νὰ ὀνομάζεται οὕτως ἡ πληροφορία. Βεβαίότης λοιπὸν εἶναι τελεία καὶ σταθερὰ τῆς ἀληθείας συνείδησις.

ΟΘ'. Οἱ ἱκανοὶ τῆς ὑπολήψεως λόγοι εἶναι ἢ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ἢ γουὸν προσδιορισμένοι καὶ ἐξηγημένοι ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων· αἰσθητικαὶ, φέρ' εἰπεῖν, παρατηρήσεις καὶ νόμοι τῶν γνώσεων· ἢ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ὁποῖαι εἶναι κλίσεις, χρεῖαι, μαρτυρίαι· καὶ ἡ μὲν διὰ τῶν πρώτων λόγων κατασκευαζομένη ὑπόληψις λέγεται εἰδήσις (εἰδέναι)· καὶ ὁ ἀντίστοιχος αὐτῆς βαθμὸς τῆς πληροφορίας σύνεσις· ἡ δὲ διὰ τῶν δευτέρων, πίσις· καὶ ἡ ἀντιστοιχοῦσα εἰς αὐτὴν πληροφορία, πεποίθις. Σύνεσις λοιπὸν εἶναι βεβαιότης ἐκ τοῦ ἀντικειμένου· πεποίθις δὲ, βεβαιότης ἐκ τοῦ ὑποκειμένου.

Π'. Οἱ ἀνίκανοι τῆς ὑπολήψεως λόγοι εἶναι ἢ πραγματικοί, ἢ γουὸν αὐτοὶ μὲν καθ' ἑαυτοὺς ἔχοντες τὸ κύρος, μὴ ὀνόμενοι· δὲ νὰ προξενήσῃσι τελείαν καὶ βεβαίαν πλη-

ροφορίαν, ἀγγελία, λόγου χάριν, ἀδίσποτος ἢ ἐπί-
πλάσοι, ἤγουν αὐτοὶ μὲν καθ' ἑαυτοὺς ἀκυροὶ, φαινό-
μενοι δὲ κάποτε ὅτι ἐπενεργοῦν εἰς τὴν ψυχὴν πρὸς πλη-
ροφορίαν· τοιοῦτοι εἶναι, φέρ' εἰπεῖν, οἱ οὐδαιοὶ· καὶ ἡ μὲν
ἐκ τῶν πρώτων ὑπόληψις λέγεται δόξα, καὶ ὁ ἀντιστοι-
χῶν εἰς αὐτὴν βαθμὸς τῆς πληροφορίας, πιθανότης·
ἡ δὲ ἐκ τῶν δευτέρων, πρόληψις· καὶ ἡ εἰς αὐτὴν
ἀντιστοιχοῦσα πληροφορία πεισμονή· ὑπάρχουσι λοιπὸν
τέσσαρα εἶδη ὑπόληψεως, καὶ τέσσοι βαθμοὶ πληροφορίας,
δηλαδή·

- α'. Εἰδήσεις = Σύνεσις.
- β'. Πίσις = Πεισιθῆσις.
- γ'. Δόξα = Πιθανότης.
- δ'. Πρόληψις = Πεισμονή.

Ἡ δὲ πληροφορία ἐκλαμβάνεται ἐντὸς ἡμῶν γενικώτερον· διό-
τι ἰδιαιτάτα πληροφορία εἶναι κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευ-
τέραν ὑπόληψιν· ἡ τετάρτη μάλιστα εἶναι καταχρηστικώ-
τάτη, μ' ὅλον ὅτι διὰ τοῦ προληπτικὸν ἔχει τόσον κύρος,
ὅσον διὰ τῶν ὑγιῶς φρονούντων ἡ σύνεσις.

ΠΑ'. Ἡ εἰδήσεις λοιπὸν εἶναι ὑπόληψις, θεμελιωμέ-
νη εἰς τὴν γνώσιν τοῦ ὄντικειμένου, ἢ εἰς λόγους ἱκανοὺς
πραδαινούοντας ἐκ τοῦ ὄντικειμένου (ΟΘ'). Τοιοῦτοι λόγοι
εἶναι καθολικῶς κύριοι, καὶ ἤθελαν εἰσθαι καὶ ἐκ τοῦ ὑπο-
κειμένου τοιοῦτοι, εἰ δὲν ὑπῆρχαν εἰς ἀνθρώπους τινας
τυχαῖοι παρεμποδισμοὶ τῆς συγκαταθέσεως· π. χ. ἀσθένει-
α τῆς νοῦς, προλήψεις, κακὰ φρονήματα κτλ. Διὰ τὰ
εἰσέλθουσι λοιπὸν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὰ προξενήσωσι πραγματι-
κὴν πληροφορίαν ἀπαιτοῦσι δεξιότητα τοῦ ὑποκειμένου.

ΠΒ'. Ἡ εἶδησις εἶναι ἢ ἐμπειρικὴ ἢ λογικὴ· Ἐμπειρικὴ μὲν ὅταν γεννᾶται ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις, ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῆν πείραν· λογικὴ δὲ, ὅταν προκύπτῃ ἀπὸ τῆν ἐνέργειαν τοῦ Λόγου, ἀμέσως ἀπ' αὐτὸν ἐξαρτωμένη. Ὅτι δὲ παρατηροῦμεν διὰ τῶν αἰσθήσεων εἶναι βέβαιον ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, καθὼς καὶ ὅτι γνωσκόμεν ἐκ καθολικῶν ἀρχῶν καὶ ἀναγκαίῶν· ἀλλ' ἢ μὲν δευτέρα βεβαιότης ὀνομαζέται ἀποδεικτικὴ· ἢ δὲ πρώτη, ὀδεικτικὴ.

Σημείωσις. Ἡ ἐμπειρικὴ εἶδησις κρῖνεται ἐμμέσως καὶ ἀπὸ τὸν λόγον· ἢ δὲ λογικῇ, ἐμμέσως καὶ ἀπὸ τῆν πείραν. Διότι χωρὶς μὲν λόγου ἢ ἐμπειρικῆ εἶδησις δὲν ἠθέλεν εἶσθαι ἄλλο τίποτε, εἰμὴ σκοτεινὴ καὶ ἀσυνάρτητος συνειδησις προσδωλῶν εἰς τῆμὰς γινόμενον· χωρὶς δὲ πείρας, δὲν ἠθέλε διαγερθῆν ποτὲ εἰς ἐνέργειαν ὁ λόγος. Εἰς τῆν ἀνθρωπίνην ψυχὴν τίποτε δὲν εἶναι τόσον μεμνημένον, ὅσον τὰ θεωροῦμεν ἡμεῖς κατ' ἀφάρισιν, ἀλλ' ὅλα συνέχονται μετ' ἀλλήλων, καὶ ἐξαρτῶνται ἀπ' ἀλλήλων· εἰς τῆν διακρίσιν λοιπὸν τῶν ἐμπειρικῶν καὶ λογικῶν εἰδησεων πρέπει νὰ παρατηροῦμεν τῆν ἐγγυτάτην αὐτῶν πηγὴν· αἱ πρώται ἀποτελοῦσι τὰς ἐμπειρικὰς ἐπιστήμας· αἱ δευτεραι, τὰς λογικὰς· συνδερόμεναι δὲ καὶ αἱ δύο γεννοῦσι τὰς μικτάς· εὐτεσθεν καταραίνονται ἐναργέστερα, ὅσα ἐρρήθησαν ἀκροθιγῶς περὶ τούτου εἰς τῆν προδικοῖσιν τῆς φιλοσοφίας (Ἐμπειρ. Ψυχ. Ζ.).

ΠΓ'. Ἡ λογικὴ εἶδησις εἶναι ἢ μαθηματικὴ ἢ φιλοσοφικὴ. Μαθηματικὴ μὲν, εἰν γεννᾶται ἀπὸ ἐποπτικὴν κατασκευὴν τῶν ἰδεῶν· φιλοσοφικὴ δὲ, εἰν ἀπὸ νοητικῶν. Διὰ τοῦτο ἢ ἀποδεικτικὴ βεβαιότης, ἢ τις ἀντισοιχεῖ εἰς τῆν λογικὴν εἶδησιν, διαιρεῖται εἰς μαθηματικὴν ἢ γεωμετρικὴν, καὶ εἰς φιλοσοφικὴν· καὶ ἐπειδὴ ἢ τῆς μαθηματικῆς ἀπόδειξις εἶναι συνδεδεμένη με ὑψηλότερου ἐναργείας βαλμῶν διὰ τῆν αἰσθητικὴν ἐποπτεῖαν, με τῆν ὁποῖαν εἶ-

ναι αναποσπάζως συνωδευμένη· διὰ τοῦτο ἡ μαθηματικὴ
 βεβαιότης οὐνομάζεται κάποτε κατ' ἐξοχὴν ἀποδεικτικὴ.

Σημείωσις. Ἰδέαι κατασκευὴ εἶναι παρὰ τὰς αὐτῆς ταιχύτη, διὰ
 τῆς ὁποίας τὸ ἀντικείμενόν της ἐμπραξίζεται καθαρῶς εἰς τὴν ψυ-
 χήν. Καί εἰ μὲν γίνονται ἡ κατασκευὴ διὰ τῆς φαντασίας, εἶναι
 ἐποπτικὴ (Εἰμπ. Ψυχ. ΡΑ. καὶ εὐταυθ. ΝΕ.)· εἰ δὲ γίνονται διὰ
 τοῦ Λόγου καὶ τοῦ νοῦ (ΝΖ'), εἶναι νοητικὴ· καὶ τὸ μὲν πρῶτον
 εἶδος τῆς κατασκευῆς εὐρίσκειται εἰς τὴν Μαθηματικὴν, εὖν ὡς
 καθαρὰ ἐνασχοληται εἰς μόνον τὴν ποσότητα· διότι αἱ τῆς ποσό-
 τητος ἰδέαι εὐρίσκονται εἰς ὅ,τι παριστάται ἐν χρόνῳ ἢ ἐν τόπῳ
 ἢ καὶ ἐν ἑκατέρῳ ἅμα ἐκ τῶν προτέρων· οἶον, ἀριθμῶν, σχήμα,
 κίνησιν· πάσης λοιποῦ ταιχύτης ἰδέαι δύναται νῦν γραφῆ ἀσθητῆ
 εἰκῶν ἢ σχήμα, διὰ τοῦ ὁποίου παριστάται μὲν ἐν γένει ὅ,τι πε-
 ριέχεται εἰς τὴν ἰδέαν, ἀποδεικνύεται δὲ δι' αὐτῆς πᾶν ὅ,τι ἀλη-
 θεύει εἰς πᾶν ἀντικείμενον ὑπαγεμένον εἰς τὴν ἰδέαν ἐκείνην· οὗ-
 τος, φέρ' εἰπεῖν, ἐκ τῆς ἐποπτικῆς κατασκευῆς τοῦ ὀρθογωνίου τρι-
 γώνου, καὶ τῶν ἀφ' ἑκάστης αὐτοῦ πλευρῆς τετραγώνων ἀποδεικνύε-
 ται, ὅτι εἰς πᾶν ὀρθογωνίον τρίγωνον τὸ ἀπὸ τῆς ὑποτεινούσης
 τῆν ὀρθὴν γωνίαν τετραγώνον εἶναι ἴσον μὲ τὰ τετράγωνα τὰ ἀπὸ
 τῶν περιχουσῶν τῆν ὀρθὴν γωνίαν· ὁ Μαθηματικὸς λοιπὸν ἐπι-
 πτεῦσι τὸ γενικὸν (τὴν ἰδέαν) εἰς τὸ μερικόν, ἤγειν τὸ σχήμα· καὶ
 οὕτω πᾶσι τοῖς, ὅσον εὐδέχεται, ὑψηλότερον βαθμὸν τῆς ἐπιστη-
 μονικῆς ἐναργείας, ἐπειδὴ πληροφροεῖται ἀσθητῶς καὶ ἐκ τῶν προ-
 τέρων τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἀποδειχθείσης κρίσεως, καὶ τὸ ἀδύνατον
 τοῦ ἐναντίου τῆς· ἀλλ' εἰς τὴν φιλοσοφίαν αἱ ἰδέαι κατασκευαζόμεναι
 νοητικῶς, καὶ ἡ ἐναργεία εἶναι ἀτονωτέρα· διὰ τοῦτο οὐδ' οἱ ἀγω-
 νιζόμενοι εἰς αὐτὴν εἶναι πάντοτε σύμφωνοι παρὶ τῶν ἀποδείξεων
 τῶν. Τοῦ φιλοσόφου τὰ ἀντικείμενα εἶναι ἀφηρημένα, οὐδ' εἶναι
 ψηλαροητὰ, γὰρ εἶπω οὕτως, ὡς τὰ τοῦ Γεωμέτρου· δὲν παριστά-
 νονται διὰ σχημάτων, ἀλλὰ διὰ λέξεων προσωρικῶν ἢ ἐγγράφων,
 αἵτινες εἶναι ἀκουσθεῖ ἢ ὁρατοὶ ἤχοι, ἀπὸ τῶν παριστάουσας τὸ ἐσω-
 τερικόν. Διανοεῖται ὁ φιλόσοφος καὶ διαλέγεται, ἀλλὰ ζητεῖται,
 εὖν καὶ ἄλλοι καταλαμβάνουσιν ἱκανῶς τὴν διανοίαν του, καὶ τὴν
 κατασκευαζώσιν ἐσωτερικῶς ἀπαρμολογῶς, καθῶς καὶ οὗτος.

ΠΔ'. Ἐντεῦθεν ἐρμηνεύεται ἡ διπλῆ σημασία τῆς ἐπισήμης (Ἐμπ. Ψυχ. Σ, Ζ'). μία ἐπισήμη καθ' ὕλην, οὐσα ἐν συνέσει εἰδήσεως ἑνὸς τινος πράγματος, ἢ ἀγγελίας, ἢ συμβεβηκότος· κατ' εἶδος δὲ ἐπισήμη εἶναι ἄθροισμα συστηματικῶν πολλῶν ἐν συνέσει εἰδήσεων ἢ γνώσεων· αὕτη εἶναι ἡ ἰδέα, ἣτις πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται εἰς πᾶσαν μερικήν ἐπισήμην, μ' ὅλον ὅτι οὐκ εἶναι ὅλαι τριαῦται. Πρέπει λοιπὸν νὰ διακρίνωμεν τὴν σύνεσιν τῆς εἰδήσεως, ἀπὸ τῆν σύνεσιν τῆν ἐπιστημονικὴν· ἐκείνη μὲν θεωρεῖται εἰς τὴν ἐπιστήμην καθ' ὕλην· αὕτη δὲ, κατ' εἶδος.

ΠΕ'. Πίσις εἶναι ὑπόληψις ἀπὸ λόγους ἐκ τοῦ ὑποκειμένου προκύπτουσα (ΟΘ'). ἡ δὲ μὲ τὴν πίσιν συνδεδεμένη πεπειθῆσι φανεροῦσι βεβαιότητα ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πισεύων οὐκ ἀμφιβάλλει· ἀλλ' ἡ πίσις σημαίνει κάποτε μὲν τὴν πεπειθῆσιν, κάποτε δὲ τὸ, περὶ τοῦ ὁποίου εἶναι τις πληροφορημένος ἤγουν αὐτὸ τὸ πισευτόν. καὶ ἐκεῖνο μὲν λέγεται πίσις ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· αὕτη δὲ, πίσις, ἐκ τοῦ ὀντικειμένου.

ΠΣ'. Εἰ μὲν οἱ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου λόγοι τῆς πληροφορίας εἶναι ἱκανοὶ διὰ πᾶν πληροφορίας ἐπιδεικτικῶν ὑποκειμένου, ἡ πίσις εἶναι καθολικὴ· εἰ δ' ἱκανοῦσι μόνον εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ὑποκείμενον, ἡ πίσις εἶναι μερική.

ΠΖ'. Τὰ ἰδιώτερα τῆς πίσεως εἶδη ἔμποροῦν νὰ διακριθῶσιν ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῶν λόγων, διὰ τῶν ὁποίων πισεύει ὁ ἄνθρωπος· διότι οἱ λόγοι ἐνυπάρχουσιν ἢ εἰς αὐτὸ καὶ μόνον τὸ πισεῦον ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον πληροφορεῖται ἐξ ἑαυτοῦ· ἢ εἰς ξένον, μὲ τοῦ ὁποίου τὸν λόγον πληροφορεῖται ὁ πισεύων· καὶ ἐκεῖνο μὲν λέγεται ἰδιοπισία· τοῦτο δὲ, ἰστορικὴ ἢ πίσις.

ναι ἢ πηγὴ τῆς μακαριότητος, τὴν ὁποίαν ζητοῦμεν (ΞΕ', ΞΗ').

II. Ἐάν οἱ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου ἱκανοὶ λόγοι τῆς ὑπολήψεως εὐρίσκωνται εἰς τὴν πληροφориάν ξένου ὑποκειμένου ἤγουν, εἴη τις ὑπολαμβάνῃ τι ὡς ἀληθές, ἐπειδὴ τὸ ἐτληροφρορήθη ἄλλος ὡς τοιοῦτον, καὶ ἔδωκε τὴν μαρτυρίαν τῆς πληροφориίας του· ἢ πείσῃ εἶναι Ἰσορικὴ (IIZ'). καὶ αὐτὴ πάλιν εἶναι δύο λογῶν, καθ' ὕλην καὶ κατ' εἶδος· δεῖτε ἢ εἰσρέπεται εἰς ἀληθινὰ πράγματα, ἤγουν αἰσθητῶς παρατηρητὰ ἀντικείμενα, περὶ τῶν ὁποίων δίδει τις τὴν μαρτυρίαν· καὶ ἢ πείσῃ εἶναι ἰσορικὴ καθ' ὕλην, καὶ διὰ τοῦτο δύναται νὰ οὐνομασθῇ ἐξαιρέτως ἰσορικὴ πείσῃ· ἢ εἰσρέπεται εἰς λογικὰς ἀληθείας, ἤγουν εἰς ἀντικείμενα, τὰ ὅποια εἶναι δυνατὰ κυρίως νὰ παρατηρηθῶσιν αἰσθητῶς, καὶ περὶ τῶν πραγματικῶν τῶν ὁποίων πληροφορεῖται τις διὰ ξένης μαρτυρίας· καὶ ἢ πείσῃ εἶναι μόνον κατ' εἶδος ἰσορικὴ ἤγουν κατὰ τὸ IIῶς ἄλλος τις συλλογιζόμενος εὐρίσκει τι ἀληθεῦσιν, τὸ ὅποιον πεισθεῖς ὁ ἀκούων χωρὶς ἰδικόντου συλλογισμῶν.

III. Ἡ καθ' ὕλην ἰσορικὴ πείσῃ εὐλόγως δύναται νὰ εἶναι καθολικὴ. Διότι πραγμάτων αἰσθητῶς παρατηρουμένων, τὰ ὅποια δὲν ἐπαρατηρήσαμεν ἡμεῖς, παλαιὰ, φέρειπειν, συμβεβηκότα, ἢ μακρὰν κείμενα πράγματα ἐμποροῦμεν νὰ λάβωμεν γινῶσιν τινα διὰ ξένης μαρτυρίας. Ἐάν λοιπὸν ὁ μάρτυς εἶναι ἀξίπιστος, ἤγουν εἴη εἶναι ἱκανὸς καὶ τίμιος νὰ δώσει ὀρθὴν μαρτυρίαν, ὡς καὶ νὰ θέλῃ καὶ νὰ δύναται νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν· εὐλόγως δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν μαρτυρίαν του, ὡς πληροφρορητικὸν λόγον, καὶ ὅτι εἴπη νὰ τὸ πεισθῶμεν ἀδιστα-

κτως· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ μάρτυρος κρίσις ποτὲ δὲν δύναται νὰ φθῶσῃ τὴν τελείαν βεβαιότητα· καὶ ἐπειδὴ ἡ καθ' ὕλην ἰσορική πίσις εἶναι κυρίως ἕμμεσος ἐμπειρικὴ ἢ εἰδησις, καὶ ἐπομένως εἰδησις ἀτελής· διὰ τοῦτο ἐμφυλοχωρεῖ εἰς αὐτὴν μόνον ἡ ὄρα ἐνδέχεται, μεγάλη πιθανότης.

Σημείωσις. Ὅτι ἡ καθ' ὕλην ἰσορική πίσις εἶναι κυρίως ἕμμεσος ἐμπειρικὴ εἰδησις, γίνεται φανερώτατον· διότι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐμπειρικῆς νὰ παρατηρηθῆ καὶ νὰ γνωσθῆ ἐμπειρικῶς (ΠΒ'). Ἐπειθὲς τρυφῶν λοιπὸν, ὅτι ὁ μάρτυς τὸ ἐπαρατήρησεν καὶ τὸ εἰμαθεν ἐμπειρικῶς, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ γινώσκουεν καὶ τρυφῶν· ἀλλ' ἡ ἕμμεσος αὕτη εἰδησις δὲν εἶναι εντελής εἰδησις· διότι δὲν δύναμεθα νὰ εἰμαθῶμεθα εντελῶς βεβαίως, ὅτι ὁ μάρτυς ἐπαρατήρησεν ἀληθῶς ὅτι μᾶς λέγει ὡς παρατηρημένον· ἀποδεχόμεθα μόνον τὴν μαρτυρίαν του ὡς ἔχει φρονεῖ καὶ τρυφῶν ἀνδρῶς· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομαζόμεθα πίσις ἐν τῇ ἰσορικήν τὴν εἰδησίαν. Ὅτι ὁμοίως ὁ μάρτυς εἰς τὴν ὄραν τῆς παρατηρήσεως εἶχεν ὕγιαι καὶ τὰς ἀκρίβειαι καὶ τὸν νοῦν του, ὅτι ἤτο ἀκριτῶς προσεκτικῶς, καὶ δὲν ἠπατήθη, ὅτι προέτι εἰς τὴν δι' ἡγήσιν του ἔμμενα πίσις εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ οὕτως κατὰ γνώσιν, οὕτως κατ' ἄγνωσιν δὲν ἐνόθευσε τὸ πρᾶγμα — ὅλα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ ἀποδειχθῶσιν ἐναργῶς, ἀλλὰ μόνον πᾶντοτε ἡ γνώμη πιθανῆ, καὶ ἴσως (εἰάν πολλοὶ ὁμοῦ μάρτυρες συμφωνώσιν) πιθανωτάτη, εἰς τὴν ὁποίαν ἀλογον ἤθελεν εἰσθῆαι νὰ ἀμνησθῶμεθα· ἀλλὰ βεβαιότης ἀκριτῶς δὲν ὀνομαζέται. Ἐὰν δὲ, παρεκτός τούτου, δὲν εἶναι ἄμεσος καὶ αὐτόπτης τοῦ γενομένου ὁ μάρτυς, ἀλλὰ διηγείται ὅσα λέγουσιν ἄλλοι ὅτι τὰ ἐπαρατήρησαν· ἐλαττόνεται τὸ πιθανόν, καὶ ἡ πιθανῆ γνώμη γίνεται ψιλὴ εἰκασία. Διὰ τοῦτο ἡ ἰσορική, καὶ μάλιστα ἡ παλαιά, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνώρευμα εἰκασίων, αἵτινες θεμελιόνονται εἰς ἐπισφαλεῖς μαρτυρίας, ἐπειδὴ δὲν εἰσέρομεν, ἂν οἱ δίδοντες αὐτὰς ἦσαν ἄμειστοι ἢ ἕμμεστοι, ἐπιτηδεῖαι ἢ ἀνικανοὶ, τίμιοι ἢ ἀπαιτητοὶ μάρτυρες. Διὰ τοῦτο ἡ ἰσορική σκέψις, μ' ἔλεον ὅτι δύναται νὰ γείνη ὑπερβολικῆ, εἶναι ὁμοίως πολὺ ἀξιόπιστα· εἰς τὸν ἀκριτῆ ἐξετασθῆν τῆς ἰσορίας.

ΤΙΒ'. Ἡ κατ' εἶδος ἱστορικὴ πίσις (ΤΙ'.) τότε ἔμπορει νὰ παραληφθῇ ὡς κυρία, ὅταν αἱ λογικαὶ ἀλήθειαι, ἐπάνω τῶν ὁποίων ἐφαρμόζεται, εἶναι τῷ ὄντι ἀλήθειαι· καὶ ὅταν ὁ πισεύων δύναται νὰ βασανίσῃ τὸ λεχθὲν, καὶ μεταχειρίζεται τὴν τῶν ἄλλων μαρτυρίαν μόνον ὡς μέσον τοῦ νὰ ζωοποιήσῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ νὰ ζηρήξῃ ἀκραδάντως ἀληθείας τινὰς τοῦ Λόγου. Διὰ τοῦτο ἡ κατ' εἶδος ἱστορικὴ πίσις ὑπηρετεῖ συχνάκις τὴν λογικὴν, καὶ μάλιστα τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως ὡς εἰσαγωγικόν τι μέσον.

ΤΙΓ'. Ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως ἱερὰ ἡμῶν πίσις μέρος μὲν εἶναι ἱστορικὴ, μέρος δὲ λογικὴ· διότι πισεύομεν ἱστορικῶς μενατινα πράγματα ὑπὲρ αἰσθησῶν ἐκ δυνάμεως ἀόρατου προαχθέντα· καὶ ἐν ταυτῷ διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ Λόγου ἀποδεχόμεθα τὴν τούτων ἀλήθειαν, ἐπιστηρίζομένην εἰς τὴν ἀφάτου ἀγαθότητα τοῦ δημιουργοῦ μας (ΟΑ'). Προϋποθέτει λοιπὸν τὸ νὰ πισεύωμεν εἰς ἀόρατόν τινα, καὶ ἀκατάληπτον κόσμον, διατετυγμένον ἀπὸ τῶν ὕψους νοηθέντων· καὶ τὴν πίσιν ταύτην μᾶς τὴν προτάζει αὐτὸς μὲν ὁ Λόγος (ΞΣ'). Πρέπει δὲ ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως πίσις νὰ μὴ ἀπομακρύνεται οὔτε ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν, οὔτε ἀπὸ τὴν λογικὴν, εἰ μὲλλῃ νὰ μὴ νοθευθῇ καὶ μετασληθῇ εἰς δεισιδαιμονίαν.

ΤΙΔ'. Πίσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντιφέρονται λόγοι ἐκ τοῦ ἀντικειμένου (ΠΕ'), ἢ τῆς ὁποίας οἱ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου λόγοι δὲν εἶναι καθολικοὶ (ΠΣ'), εἶναι μωροπισία· ταύτης δὲ εἶδη δύο, ματαιοπισία μὲν, εἰὼν παρατηρήσωμεν ἐν γένει τὸ ψεῦδος· δεισιδαιμονία δὲ, εἰὼν ἀλόγως συγχέεται καὶ ἀναμιγνύεται τὸ φυσικὸν μὲ τὸ ὑπὲρ φύσιν. Ἄπισία δὲ εἶναι ἐλάττωμα τοῦ νοῦς

τρομερώτατον, ἢ πώρως μαλλον τοῦ νοός, διὰ τὴν ὁποιάν δὲν ἐκλαμβάνει ὁ ἄπιστος ἄλλο ὡς ὄληθῆς, εἰμὴ ὅσα ἐπαρατήρησεν αὐτός. Ἐμπιστία δὲ εἶναι ἐλάττωμα ἀναπηγάζου ἀπὸ ἔλλειψιν τοῦ νοός, λέγω δὲ ἢ φυσικοῦ νοός, ἢ καλλιέργειας τοῦ νοός· κλίσεις τις εἰς τὸ νὰ πισεύῃ ὁ εὔπιστος πᾶν τὸ λεγόμενον, χωρὶς νὰ ζητῇ τοὺς λόγους· πολλάκις δὲ ἢ ἐμπιστία ἐγένευσεν καὶ τὴν ματαιοπιστίαν, καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν· ἢ δεισιδαιμονία εἶναι πάθος ὀλεθριώτατον, καθότι ἐκτείνεται εἰς πολλὰ ὑποκείμενα, καὶ βλάπτει τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· ἢ δὲ ὀπιστία δὲν εἶναι τόσον βλαβερόν, μόνον διότι δὲν ἐκτείνεται (χωρὶς τῆ Κρείεταυ!) εἰς πολλούς· ὄλλ' εἰν ζητηθῆ, τῆς αὐτῆς ὑποκειμένης ἐκτάσεως, Ποῖου ἐκ τῶν δύο εἶναι ὀλεθριώτερον; πᾶς τις νοῦν ἔχων ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ ἄπιστία εἶναι τὸ ἀγριώτατον καὶ ἀφανισκώτατον πάντων τῶν θηρίων, ἐπειδὴ ἀποσφραεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν εὐταῦθα ψυχίαν, καὶ τοῦ καταβυθίζει εἰς τὴν φρικτὴν ἄδυσσον τῆς μελλούσης καλᾶσεως.

ΤΙΓ'. Ἡ δόξα εἶναι ὑπόληψις ἐκ λόγων, οἷτινες αὐτοὶ μὲν καθ' ἑαυτοὺς δὲν εἶναι παντοπόσει ἄκυροι, ἀνικανοὶ δὲ εἶναι νὰ παράξωσι τελείαν πληροφορίαν· ἐκ τοῦτου διακρίνεται ἀπὸ τὴν πρόληψιν, τῆς ὁποίας οἱ λόγοι εἶναι καθ' ἑαυτοὺς ἄκυροι καὶ ἐπιπλάστοι (Π). Διὰ νὰ ἐπικρατῇ δὲ γενικῶς τοιαύτη ὑπόληψις, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀντίθετος αὐτῆς καμμία εἰδήσις ἢ πίστις· διότι ἰκανός τις ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ἢ τοῦ ὑποκειμένου λόγος τοῦ ἐναντίου τῆς δόξης τὴν ἐξελέγχει ἀποδοκιμασμένην καὶ ἀξιοκαταφρόνητον.

ΤΙΔ'. Πρέπει προσέτι ἡ δόξα νὰ συνέχεται κατὰ τι-

να τρόπον μὲ τὴν πίσει ἢ τὴν εἰδησιαν· ἐπειδὴ ἄλλως, ἢ-
 θελε φανῆν ὅτι δὲν ἐπισηρίζεται εἰς κανένα λόγον. Ἐὰν
 δ' εἰλαείκη πολὺ ἢ συνέχεια αὐτη, ἢ δόξα λέγεται ψιλὴ
 εἰκασία. Μ' ὅλου ὅτι δὲ πρέπει νὰ συνέχεται κατὰ τὸ μᾶλο
 λου καὶ ἦττου μὲ τὴν εἰδησιαν καὶ πίσει ἢ δόξα· δὲν πρέ-
 πει ὁμως νὰ συγγέεται μὲ καμμίαν ἀπὸ τὰς δύο.

Σημείωσις· Ἐὰν ὁ Κριτικὸς δοξάζῃ ὀρθὴν ἀνάγνωσίν τινος κειμέ-
 νου· πρέπει ἢ νὰ εἰσέρῃ ἀπὸ εἰδίου του παρκτηρήσειν τῶν χειρο-
 γράφων, ἢ νὰ πικεύῃ εἰς μαρτυρίας τῶν οἰτινες ἐπαράδειξαν τὰ
 χειρόγραφα, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις αὐτὴ ἀπαντᾷται εἰς ἐν ἢ πλείοτα
 ἐκ τούτων· ἀλλ' εἰν δὲν ἀπαντᾷται μὲν εἰς τὰ χειρόγραφα, εἴη
 δὲ κάποιον ὁμοιότητα μὲ ἄλλο χωρίον τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, καὶ
 εἶναι πιθανὸν νὰ τὸ ἔγραψαν κακῶς οἱ ἀντιγράψαι, ἢ δόξα τοῦ
 Κριτικοῦ εἶναι εἰκασία· ἀλλ' εἰκασία γενομένη ὄχι ἀπὸ τοῦ ἀέ-
 ρα, ἀλλὰ ἀπὸ τῆν συμφωνίαν καὶ συνέχειαν, τὴν ἐποίον εἴη ἡ
 ἀνάγνωσις μὲ τὸ ἄλλο χωρίον. Ἐὰν ὁμως δὲν ὑπάρχη καμμίαν
 τειχύτη συνέχεια, ὁ δὲ Κριτικὸς μετατρέπη τὴν ἀνάγνωσιν κατὰ
 τὴν ἀρέσκειάν του φανταζόμενος, ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὕτως ἔγραψε
 καὶ ὄχι ἄλλως· ἡ εἰκασία τοῦ εἶναι ματαιοπισία. Πρέπει δὲ νὰ ση-
 μειώσωμεν ὅτι τὸ δοξάζω ἐκφράζομεν συνήθως διὰ τοῦ σοχάζομαι·
 πάλαι δὲ λέγομεν Πικεύω, ἀντι τοῦ σοχάζομαι·
 μάλα ὅσοι παρασύρονται ἀπὸ Γερμανισμοῦ. Πικεύω, ἔτι θέλει
 φράξῃν σήμερον, ἀντι τοῦ σοχάζομαι· ἀλλ' ἡ γλῶσσα τῆς
 φιλοσοφίας πρέπει νὰ εἶναι, ὅσον εὐδέχεται, ἀκριβὴς διορίζουσα
 τὴν σημασίαν πάσης μιᾶς λέξεως.

ΥΠΙ'. Καθὼς δὲ εἰς τὴν εἰδησιαν καὶ πίσει ἐμφιλοχω-
 ρεῖ βεβαιότης, εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, εἰς
 δὲ τὸ δευτερον ἐκ τοῦ ὑποκειμένου (ΟΘ'). οὕτως εἰς τὴν
 δόξαν ἐπικρατεῖ πιθανότης καὶ ἐπομένως ἀβεβαιότης (Π').
 Ἐπειδὴ δὲ ἡ βεβαιότης τῆς πληροφορίας γίνεσται, εἰν ὁ λό-
 γος ἢ οἱ λόγοι, ἐπάνω τῶν ὁποίων σηρίζεται, ἀποθεωῶσιν

ἐυτελῶς· ἢ ἄρα πιθανότης συμβαίνει, ὅταν οὗτοι ἀποδοθῶσιν ἀτελῶς, ἐπειδὴ τότε ἐλλείπει τι ἀπὸ τὴν ἀποχρῶσαν ἐμπέδωσιν τῆς κρίσεως, καὶ ἐπομένως μᾶς ἐνδιεγείρεται ἡ συνείδησις, ὅτι ἐνδέχεται καὶ τὸ τῆς δόξης μας ἐναντίον· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀτέλεια αὕτη ἐμπορεῖ νὰ εἶναι μεγαλητέρα ἢ μικροτέρα· ἄρα καὶ τῆς πιθανότητος πολλοὶ ὑπάρχουσι οἱ βαθμοί.

ΓΙΗ'. Ἡ πιθανότης διαιρεῖται εἰς μαθηματικὴν καὶ δυναμικὴν· κ' ἐκείνης μὲν οἱ λόγοι εἶναι ὁμοειδεῖς καὶ ὁμότιμοι, καὶ δυνάμενοι νὰ ὀρθομηθῶσι· ταύτης δὲ, ἑτεροειδεῖς καὶ εἰσφόροι τὴν τιμὴν, καὶ δυνάμενοι νὰ ἐξετασθῶσιν ἢ νὰ συγκριθῶσι πρὸς ἀλλήλους καὶ νὰ ζυγισθῶσι τρόπου τινα. Μόνη δὲ ἡ πρώτη πιθανότης ἐμπορεῖ νὰ λογαριασθῇ· καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ ἀπέδωκαν μεθόδους, κατὰ τὰς ὁποίας εὐρίσκεται τὸ μαθηματικῶς πιθανώτερον, ὑποθέτουτες τὴν βεβαιότητα ἴσην με ἀριθμὸν ὀλόκληρον, ἢ με μονάδα διηρημένην εἰς πολλὰ μέρη, τὰ ὅποια φανερόνουςι τὴν μεγαλητέραν ἢ μικροτέραν πιθανότητα. Ταυαύτην μέθοδον θέλομεν δώσειν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ ἐφηρμοσμένον τῆς Λογικῆς μέρος, ἐμφιλοχωροῦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ κέρδη καὶ ζημίας τῶν δημοσίων λόχεων, καὶ εἰς ἄλλα σχηματικὰ παιγνίδια· ἀλλ' ἡ δυναμικὴ πιθανότης ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὴν ἰσορίαν, εἰς τὴν Κριτικὴν, Πολιτικὴν, Ἰατρικὴν, Οἰκονομίαν, εἰς τὸν Πόλεμον κτλ. τόσον συχνάκις, ὥστε λησμονεῖται σχεδὸν ἡ μαθηματικὴ πιθανότης, ὡς πρὸς ταύτην· καὶ ὁμως ἄλλη μέθοδος δὲν εἶναι δι' αὐτὴν προσφυσετέρα, εἰμὴ ἡ γύμνασις τῆς κρίσεως, καθὼς καὶ περὶ τούτου θέλομεν διαλάβειν εἰς τὸ αὐτὸ τῆς Λογικῆς Μέρους.

ΓΙΘ'. Ἐὰν εἰς τοὺς λόγους δόξης τινος ἀντιπαρατάτ·

τωνται ἐναντίοι ἄλλοι λόγοι ἰσάριθμοι καὶ ἰσοδύναμοι μὲν ἐκείνους· ἐκ τούτων τῶν ἀντιφερομένων οὕτω λόγων προέρχεται ἡ θρησκευτικὴ ἀμφισβολία· εἰς δ' ἐλλείψει παντάπασι λόγοι, τότε κατανατῶμεν εἰς τὴν ἀποφατικὴν λεγομένην ἀμφισβολίαν· ὁ ἐχέφρων ἄνθρωπος κρατεῖ καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις τὴν συγκατάθεσίν του, καὶ γίνεσθαι ἐκ τούτου ἐφεκτικὸς· εἰς τὸ πρῶτον, ἐπειδὴ ἀντιπεριέλεται· ἐπίσης καὶ ἀπὸ τοῦ τοῦ Ναὶ καὶ ἀπὸ τοῦ τοῦ Οὐχι λόγους· εἰς δὲ τὸ δεύτερον, ἐπειδὴ δὲν εὐρίσκει παντάπασι λόγον κινητικὸν τῆς συγκαταθέσεώς του· ὅς τις δὲ κρίνει εἰς τριούτας περιστάσεις, ἐξ ἅπαντος εἶναι ματαιόπιστος καὶ μωρόπιστος, καὶ οὐ καὶ φροῦνων παντάπασι διακενος.

P. Ἡ ἀμφισβολία καὶ ἐποχὴ εἶναι διττὴ, ἢ Λογικὴ ἢ Διαδατικὴ· ἡ πρώτη (ἣτις λέγεται καὶ ἀπορία, καὶ σκέψις) εἶναι ὀρθολογικὴ καὶ ὑπέρθεσις τῆς κρίσεως, ἕως οὔ να εὐρεθῶσι καὶ να ἐξετασθῶσι ὠρίμως τὰ κινητικὰ τῆς συγκαταθέσεως μέσα· ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἐντελής παραίτησις τῆς κρίσεως προερχομένη ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἐλλείπουσιν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀρχαὶ γνώσεων, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐξεύρει τίποτε μὲ ἀσφάλειαν. Ἡ πρώτη εἶναι καυῶν ἀξιολογώτατος πρὸς ἐξέτασιν τῆς ἀληθείας· καὶ ἐπειδὴ ἐξαιρέτως τὴν ἐσύζησεν ὁ Καρτεσιανός· διὰ τοῦτο ἡ Λογικὴ ἐποχὴ καὶ σκέψις ὀνομάζεται καὶ Καρτεσιανισμός· ἡ δὲ δευτέρα θεσμεύει ὀλοκλήρως τὴν κρίσιν, ἀμφιβάλλουσα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Πυρρῶν ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ Δαυὶδ Ὁμοιοῦς ἐκ τῶν νεωτέρων ὑπῆρξαν οἱ ἐπιρροπέστατοι εἰς τὴν διαδατικὴν ταύτην ἀμφισβολίαν· διὰ τοῦτο ὀνομάζεσθαι καὶ Πυρρῶνισμός καὶ Ὁμοιοῦσμός· καὶ Λογικὴ μὲν ὁ-

υαμάζεται ἢ τοῦ Καρτεσιῶν ἀπορία, ἐπειδὴ ἀπαιτεῖται ἀναγκαίως εἰς τὴν λογικὴν τελειοποίησιν τῶν γνώσεων. Διαβατικὴ δὲ ἢ τοῦ Πύρρωνος, ἐπειδὴ πολεμεῖ καὶ ἀπαρνέεται τὴν διαβατικὴν ἢ γοῦν ὀρχικὴν σχέσιν τοῦ γνωσκούτος ὑποκειμένου πρὸς τὸ τῆς γνώσεως ἀντικείμενον· ἐκείνη μὲν δύνата: νὰ ἐνομασθῇ καὶ ἀπορία κατ' εἶδος· αὕτη δὲ, καθ' ὅλην, ἥτις θεωρεῖται καὶ ὡς ἰδιαιτέρα μέθοδος τοῦ φιλοσοφεῖν, ἢ γοῦν ἢ ἐνομαζομένη σκεπτικὴ καὶ ἀπορητικὴ καὶ ἐφεκτικὴ δόξα, καθὼς θέλωμεν εἶναι εἰς τὸ ἐφεξῆς κεφάλαιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Περὶ διαφορῶν φιλοσοφικῶν δοξῶν καὶ τῶν τοῦ φιλοσοφεῖν μεθόδων.

ΡΑ΄.

Μέθοδον τοῦ φιλοσοφεῖν ἐνομάζομεν τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον περιπατεῖ ὁ φιλοσοφῶν λόγος διὰ νὰ φθάσῃ εἰς φιλοσοφικὴν τινα γνώσιν, εἴαν τὸν περιπατῇ κατὰ κανόνας· διότι ἅπας φιλοσοφῶν θέλει ἀναντιρρήτως νὰ γεννήσῃ εἰς ἑαυτὸν γνώσιν τινα ἔχουσαν τὸ κύρος καὶ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τοὺς μετ' αὐτοῦ συμπροσφύοντας. Δὲν δύναται λοιπὸν νὰ ζητῇ τὴν γνώσιν ταύτης ἀπὸ τῆς τύχης, ὡς περιπλανώμενος ἀκανονίστως καὶ ἀμεθόδως νὰ τὴν συναντήσῃ ποῦ ποτε

κατ' ἀγαθὴν μοῖραν • διότι τὸ ἀκανόνιστον εἶναι ἄλογον καὶ ἀσυνάρτητον, ἤγουν ἐναντίον ἀπ' οὗτι ζητεῖ ἡ φιλοσοφία • μόνος δὲ ὁ κανονικὸς τρόπος, καθὸ φέρων ἐνότητα καὶ συμφωνίαν, εἶναι ἄξιος τῆς φιλοσοφίας.

ΡΒ'. Εἶναι δὲ κανόνες τόσοι τὸν ἀριθμὸν, ὅσοι καὶ οἱ φιλοσοφούντες ἄνθρωποι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἀτομικῆς διαφορᾶς καθενὸς δύναται νὰ προέλθῃ καὶ διάφορός τις τρόπος τοῦ ζητεῖν τὰς φιλοσοφικὰς γνώσεις • καὶ Μέθοδοι λοιπὸν προκύπτουσι τοῦ φιλοσοφεῖν ἀπερᾶριθμοι • ἀλλὰ τὰς ἀπερᾶριθμους ταύτας Μεθόδους, διὰ νὰ συμπεριλάβωμεν εἰς τὸν νοῦν, ἀνάγκη νὰ ἀναγάγωμεν εἰς ὀλίγας τινὰς κεφαλαϊώδεις, παρασλέπουτες τὰ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ ἐπουσιώδη καὶ ἀτομικά, καὶ βλέπουτες εἰς μόνον τὰ ἀναγκαῖα καὶ οὐσιώδη καὶ γενικά • καὶ μεταξὺ τούτων ἀνάγκη εἶναι πάλιν νὰ ζητήσωμεν Πλείαν μέθόδου ἀκολουθοῦντες ἐμποροῦμεν νὰ φθάσωμεν ἀσφαλές εἰς τὸ τέρας.

ΡΓ'. Μέθοδοι τοῦ φιλοσοφεῖν δὲν δύναται νὰ ὑπάρχωσι πλείότεραι, εἴμη ὅσαι εἶναι τῆς φιλοσοφίας αἱ δόξαι • εἶναι δὲ τρεῖς αἱ γενικώτεραι τῆς φιλοσοφίας δόξαι (ΜΓ) • τρεῖς λοιπὸν ὑπάρχουσι καὶ αἱ κυριώτεραι τοῦ φιλοσοφεῖν μέθοδοι.

ΡΔ'. Διότι φυσικώτατον πρᾶγμα εἶναι, διάφοροι μέθοδοι τοῦ φιλοσοφεῖν νὰ γεννῶσι διάφορα τὰ ἀποτελέσματα • καὶ διὰ τοῦτο δόξαι καὶ μέθοδοι συνάπτανται σφικτότατα καὶ ἐπενεργοῦσιν ἀμοιβαίως εἰς ἀλλήλας. Ἀφαιροῦντες λοιπὸν τὰς ἀτομικὰς διαφορὰς τῶν φιλοσοφούντων, τρόπους οὕσας κατὰ συμβεβηκὸς εἰς ἕνα καὶ ἕνα φιλοσοφούν ὑποκειμένον, εὐρίσκομεν τὰς κυριώτερας δόξας, καὶ τὰς συνημμένας μετ' αὐτῶν μεθόδους. Ἐυρήκαμεν δὲ δόξας κυ-

ριωτέρας τρεῖς τὴν Θετικὴν, τὴν ἀντιθετικὴν, καὶ τὴν συνθετικὴν· τρεῖς ἄρα εἶναι καὶ τοῦ φιλοσοφεῖν αἱ μέθοδοι, Θετικὴ, ἀντιθετικὴ, συνθετικὴ· εἰάν δὲ ἀντὶ τῶν ὀνομάτων τούτων παραλάβωμεν ἄλλα ἰσοδυναμάτων, ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν· Αἱ μέθοδοι τοῦ φιλοσοφεῖν εἶναι τρεῖς Δογματικὴ, Σκεπτικὴ, Κριτικὴ· διότι Δογματισμός, Σκέψις, Κρίσις δὲν σημαίνουναι δόξας, ἀλλὰ μεθόδους τῆς φιλοσοφίας, μὲν ὅλου ὅτι, ὡς ἤδη εἶπαμεν, δόξα καὶ μέθοδος εἶναι σφικτῶς συνδεδεμένα.

ΡΕ'. Οὐσιώδης χαρακτὴρ τοῦ δογματισμοῦ ἢ τῆς Θετικῆς μεθόδου εἶναι ὁ ἐφεξῆς. Ὁ φιλοσοφῶν, χωρὶς νὰ παρατηρῇ τὰ ἀρχικὰ ὅρια τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων, ἐκλαμβάνει ὡς ἀληθινὰ καὶ βέβαια, ὅσα θέλει νὰ παράξῃ ἀπὸ θέσεως τινας, τὰς ὁποίας ἢ φανερά ἢ σιωπηλὰ ὑποθέτει κυρίας καὶ ἀσαλεύτους· αἱ ἀρχαὶ τοῦ λατῶν εἶναι προαιρετικαὶ καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν· καὶ αἱ θεωρεῖται τοῦ ὑπερβαίνουσι τὰ φυσικὰ τῶν γνώσεων ὅρια· καὶ τὸ φιλοσόφημά του εἶναι ὑπερβατικόν (ΜΕ', Σημ.). Ἐμπορεῖ δὲ νὰ συγκριθῇ εὐλόγως ἢ δόξα αὕτη μὲ τὴν τυραννικὴν δεσποτείαν· οὕτω θέλω, λέγει ὁ τύραννος· οὕτω θέλω, λέγει καὶ ὁ φιλοσοφῶν μὲ τὸν τρόπον τούτου. Τοιοῦτον ἦτο τυραννικόν τὸ Ἄυτὸς ἔφα τῶν παλαιῶν.

ΡΣ'. Οὐσιώδης δὲ χαρακτὴρ τοῦ Πυρρῶνισμοῦ ἢ τῆς ἀντιθετικῆς μεθόδου εἶναι ὁ ἐφεξῆς· Ἀπορρίπτει ὁ φιλοσοφῶν πᾶσαν φιλοσοφικὴν γνώσιν ὡς ἀπατηλὴν καὶ ψευδοῦς, ἐπειδὴ ἀπορεῖ καὶ ἀμφισβᾶλλει, εἰάν ὑπάρχωσι βέβαιαι γνώσεις· καὶ ἐπομένως ἐπέχει διόλου τὴν συγκατάθεσίν του· Ἀντιφέρεται κατὰ τοῦ δογματισμοῦ καὶ διαμαρτύρεται κα-

τὰ τῶν δεσποτικῶν του Θεσπισμάτων, ἐνῶ ἢ ἐξελέγχει τὰς ἀρχάς του, ἢ ἀνακαλύπτει τὴν γύμνωσιν τῶν ἀπ' αὐτὸς συμπερασμάτων του· ἀλλὰ δὲν μένει ἕως ἐδῶ· διοτι φοβούμενος μὴ ὑποπέσῃ εἰς τὸν δογματισμὸν καὶ αὐτὸς, ἀναγκάζεται νὰ ἀπαρνηθῆται καὶ νὰ ἀποφάσῃ πᾶσαν ἀλήθειαν, ἐναγκαλιζόμενος τὴν διαδακτικὴν ἀπορίαν (Ρ').

ΡΖ'. Ἄλλ' ἐμποροῦμεν ἀσμενεῖ νὰ ἐρωτήσωμεν τὸν Πυρρῶνιστὴν· ἀραγε τὴν θέσιν· οὐδέν ἐς βέβαιον, τὴν νοεῖζει αὐτὸς βεβαίαν, ἢ καὶ ταύτην ἀβέβαιον; εἰ μὲν τὸ πρῶτον, ἀντιφάσκει εἰς ἑαυτὸν, τὰ πάντα μὲν ἀβέβαια ὑποθέτων, βεβαίαν δὲ ταύτην του τὴν ὑπόληψιν· εἰ δὲ τὸ δεύτερον, ἀμφισβᾶλλει περὶ τοῦ πυρρῶνισμοῦ του, καὶ πάλιν περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν· καὶ πρὸς τί ἀραγε πολεμεῖ τὸν δογματισμὸν; βέβαια διὰ νὰ δεῖξῃ τὸ εἰς αὐτὸν ψεῦδος· ἀλλ' ἡμεῖς δὲν θέλομεν μόνον τὸ ψεῦδος νὰ ἀποφύγωμεν, ζητοῦμεν δὲ περαιτέρω νὰ μάθωμεν καὶ τὴν ἀντιθέτον του ἀλήθειαν· εἰ δὲν ὑπάρχῃ ἀλήθεια, οὐδὲ ψεῦδος, τοῦ ὁποίου φύσις εἶναι νὰ ἀντιφέρεται πρὸς ἐκείνην· ὁ πυρρῶνισμὸς λοιπὸν κυρίως εἶναι ἀσκοπος ἔρις καὶ διάκενος λογομαχία, οὐδ' ἀθλώνεται καθ' ἑαυτὸν, μ' ὅλον ὅτι ἀναχαιτίζει καὶ σωφρονίζει τρόπον τινα τὸν δογματισμὸν.

ΡΗ'. Ἐχει λοιπὸν ὁ Πυρρῶνισμὸς σχετικὴν μόνον ἀξίαν, ὡς ἀντιφερόμενος εἰς τὴν ἀλαζονείαν τοῦ δογματισμοῦ, καὶ ἀποτελῶν αὐτὸν προνοητικώτερον καὶ κοσμιώτερον εἰς τὰς θεωρίας του, ἀλλ' ἀπόλυτος ἀξία δὲν εὐρίσκεται εἰς αὐτὸν καμμίαν, ἐπειδὴ δὲν παράγει, ἀλλὰ μαλιστα προσπαθεῖ νὰ ἐξολοθρεύσῃ πᾶσαν φιλοσοφικὴν γνῶσιν· ἀλλαγμὴν ὅλοι αἰσθανόμεθα τὴν χρείαν τοιούτων γνώσεων καὶ εἰς τὰς θεωρίας καὶ εἰς τὰς πράξεις μας· ἄρα δὲν πρέ-

πεινὰ τοῦ συγχωρήσωμεν τὸ αὐθαδές του ἐγγείρημα νὰ ἐξαλείψῃ παντάπασι τὸν δογματισμόν. Καθὼς δὲ τὸν δογματισμόν ἐπαρωμοιάσαμεν μὲ τὴν τυραννίαν (ΡΗ'), οὕτως ἐξ ἐναντίας τὸν πυρρῶνισμόν ἐμποροῦμεν νὰ ἐνομάσωμεν ἐυλόγως φιλοσοφικὴν ἀναρχίαν. Τίποτε δὲν ἐργω, εἰς τίποτε δὲν ὑποτάσσομαι, λέγει ἡ ὀχλοκρατικὴ αὕτη ἀναίρεσις πάντων τῶν νόμων τοῦ φιλοσοφούντος Λόγου.

ΡΘ'. Χαρακτήρ δὲ οὐσιώδης τῆς Κριτικῆς ἢ συνθετικῆς μεθόδου εἶναι ὁ ἐφεξῆς. Ὁ φιλοσοφῶν δὲν περιπατεῖ εἰς τὰς ἐρεῖνας του οὔτε κατ' ἀρέσκειαν, οὔτε ὑπερβατικῶς· ἀλλὰ προσπαθεῖ πρῶτον νὰ εὕρῃ καθολικὰς ἀρχὰς, καὶ δι' αὐτῶν νὰ διαβῇ ἕως τῶν ἀπολύτων ὀρίων τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων· ἀνερευνῶ δὲ καὶ εἰς τὰ δύο τοὺς ἀρχικοὺς νόμους τῆς ἐνεργείας του· ἐνταυτῷ δὲ οὔτε περὶ πάντων ἐπέχει, οὔτε πάντα ὑπολαμβάνει ἀληθινὰ καὶ βέβαια, ὅσα φέρουσι τὸ φάσμα τῆς ἀληθείας καὶ βεβαιότητος· ἀλλὰ πᾶν θείωμα βασανίζει ἐπιμελῶς καὶ ἀκριβῶς πρὶν τὸ δεχθῆ ὡς θέσειν εἰς τὸ σύστημα τῶν πληροφοριῶν του.

ΡΙ'. Ἀποφεύγει λοιπὸν ἡ μέθοδος αὕτη τὰς ὑπερβολὰς καὶ κακίας τῶν δύο ἄλλων μεθόδων, συνάγουσα ἀπ' αὐτὰς τὸ ἀγαθὸν καὶ σκόπιμον· εἶναι δογματικὴ καὶ σκεπτικὴ ἐνταυτῷ καθὼς καὶ ἡ δόξα τῆς διαβατικῆς συνθέσεως, ἣτις φυλάττει τὸ μέσον τῆς τε πραγματικῆς καὶ τῆς ἐννοηματικῆς (ΜΒ'). Ἐχει δὲ κοινὸν πρὸς μὲν τὸν δογματισμόν, ὅτι προβαίνει ἀπὸ ἀρχὰς, ἀλλ' ὄχι κατ' ἀρέσκειαν καὶ ὑπερβατικῶς, πρὸς δὲ τὸν πυρρῶνισμόν, ὅτι ἀπορούσα βασανίζει πᾶσαν ἀλήθειαν αὐστηρῶς, ὄχι διὰ νὰ τὴν ἀποσκυβαλίῃ, ἀλλὰ νὰ τὴν χωρίσῃ ἀπὸ τὸ ψεῦδος, καὶ νὰ τὴν

παραγωγή καθαρὰν καὶ ἀχραντον. Ἐμπορεῖ δὲ εὐλόγως νὰ ὀνομασθῇ αὕτη νόμιμος καὶ ὀγαθὴ Μοῦαρχία τῆς φιλοσοφίας, ἐπειδὴ παριστάνει εἰς ἑαυτὴν τὰ γενικὰ δικαιώματα τῶν τοῦ ἀνθρώπου γνωστικῶν δυνάμεων, καὶ συνδέει ἀκριβέστατα τὴν ἐνὸς ἑκάστου φιλοσοφούντος ἐλευθερίαν τῶν κρίσεων μὲ τὴν αὐστηρὰν νομοθεσίαν τοῦ ὀδηγούντος καὶ διέπουτος καὶ βασιλικῶς κυβερνούντος Λόγου. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὴν Κριτικὴν μέθοδον μὲ τὴν Καντικὴν. Ὅτι, εἰ καὶ ὁ περικλεέςτατος οὗτος φιλόσοφος, ἔδωκε τὸ ἀξίειπαινον παράδειγμα ταύτης τῆς μεθόδου μὲ τὰς ἀθανάτους κριτικὰς του μεθόδους, μὴ ὅλον τοῦτο ἡ κριτικὴ μέθοδος ἐν γένει ἀπαιτεῖ κριτήριον ἀδέκαστον τοῦ λόγου, πρὸ τοῦ ὁποῦ παριστάνεται ὅχι τὸ κλέος τοῦ Καντίου, ἀλλ' αὐτὰ γυμνὰ καὶ καθαρὰ τὰ πράγματα.

PIA'. Ἐὰν προσέξωμεν ἀκριβῶς εἰς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, βλέπομεν ὅτι πᾶν φιλοσοφῆμα ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ ἐπιματισμοῦ· διότι εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ φιλοσοφῶν σκαυεῖ τὰς γνώσεις ἀπὸ τούτων διδασκάλους τοῦ ὀρθοδοξαστικῶς, νὰ εἶπω οὕτω, καὶ δέχεται δογματίζων, ὅσα νομίζει μὲν ὅτι τὰ κρίνει καὶ αὐτὸς, ἀληθῶς δὲ εἶναι προϋόντα ξένου φιλοσοφήματος· καὶ κρυφίως τρέπτου τινα τὰ δέχεται ἡ ψυχὴ του, διότι ἔφα ὁ διδασκαλός (PE')· ἀφ' οὗ δὲ ὁ φιλοσοφικὸς λόγος ἐνδυναμωθῆ χρόνον τινα εἰς τὰς δογματικὰς θεωρίας, ἄρχεται τότε νὰ φιλοσοφῇ σκεπτικῶς.

PIB'. Διότι ἐκ τῶν διαφόρων δοξασμάτων τοῦ δογματισμοῦ, τὰ ὁποῖα ἀναγινώσκωμεν εἰς τὰ διδασκτικὰ βιβλία, βλέποντες ἀντιθέσεις καὶ ἀντιγνωμίας, νὰ εἶπω οὕτω, καταστῶμεν φυσικὰ εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα· ἀράγ εἰς ὅλας ταύτας τὰς ὑπολήψεις περιέχεται ἀλήθεια καὶ βε-

βαιότητος ; ἄραγε δύναται ὁ ἀνθρώπινος νοῦς νὰ φθάσῃ εἰς τὸ βέβαιον καὶ ἀκλινὲς τῶν γνώσεων ; Τὰ ζητήματα ταῦτα γεννῶσι κατ' ὀλίγον τὸν πυρρῶνισμόν, καὶ συναπαρτιζοῦσι τοῖς διαφόρους τρόπους τῆς ἐποχῆς εἰς διατεταγμένον τι σύστημα, τὸ ὁποῖον ἔμπορσὶ νὰ ὀνομασθῇ Σκεπτικὴ φιλοσοφία. Ἐντεῦθεν δὲ γεννῶται μεταξὺ τοῦ δογματισμοῦ καὶ πυρρῶνισμοῦ πόλεμος, τὸν ὁποῖον καταπαύει καὶ καταλλάττει τελευταῖον ἡ συνθετικὴ Κριτικὴ μέθοδος.

PIΓ'. Παρεκτός δὲ τῶν τριῶν τούτων τοῦ φιλοσοφεῖν μεθόδων ἐσύστησαν κῆποτε τινὲς τετάρτην τινα τὴν λεγομένην ἐκλεκτικὴν· ἀλλ' ἐπειδὴ κανεὶς ἄλλος δρόμος τοῦ φιλοσοφοῦντος Λόγου δὲν δύναται νὰ νοηθῇ κανονικῶς παρὰ τὸν θετικὸν καὶ στυθαιτικὸν καὶ συνθετικόν· διὰ τοῦτο ἡ ἐκλεκτικὴ δὲν εἶναι κυρίως μέθοδος τοῦ φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀμεθοδία· διότι κυρίως ὑφίσταται εἰς τὸ νὰ μὴ φιλοσοφητή τις με' ἀρχάς, ἀλλὰ νὰ συρράψῃ ἀπὸ τὰς δόξας διαφόρων φιλοσόφων ὅτι τοῦ φανῆ πιθανώτατον· ἐντεῦθεν δὲ γεννᾶται συσῶρευμα πολλῶν ἑτερογενῶν γνωμῶν, τὰς ὁποίας συνήγαγεν εἰς ἓν ἡ τύχη, ἀλλ' ὄχι συναρτωμένη καὶ σφικτικῶς ἀλληλουχουμένη ἐπισήμη. Ἡ ἐκλεκτικὴ λοιπὸν μέθοδος ἐστὶν ἄλλο εἶμῃ χάος συγχύσεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπαντῶνται συναναφυρμένα ὅλα τὰ συστήματα.

PIΔ'. Ἄλλὰ μ' ὄλον ὅτι ἀποδοκιμάζεται τοιαύτη ἄσκοπος ἐκλεκτικὴ μέθοδος, ἡ γνησίᾳ ὁμῶς ἐκλογῇ ἐπαινεῖται καὶ συνίσταται συνωδευμένη πάντοτε με' τὴν αὐστηρότητα τῆς Κριτικῆς· ἡ ἀληθινὴ κρίσις βασανίζει ἀπαθῶς πᾶσαν δόξαν καὶ πᾶσαν μερικὴν γνώμην, καὶ κρατεῖ παν·

ταχόθεν τὸ ἄριστον· ποτὲ ὅμως δὲν γίνεται μὲ αὐτόρρεσκον συλλογὴν καὶ ἀνάμιξιν, ἀλλὰ προβαίνουσα ὑπὸ ἀσφαλεῖς ἀρχὰς εὐρίσκει τὸ ἀληθές καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ διακρίνει, ἐὰν εἶναι διασκορπισμένον εἰς διάφορα συστήματα καὶ διαφόρους δόξας, καὶ τὰ ἐκθέτει εἰς τάξιν ἀνάλογον τῆς ἀληθινῆς ἐπιστήμης. Ἐπάρχουσι λοιπὸν τρεῖς μέθοδοι τοῦ φιλοσοφεῖν.

α. Θετικὴ μέθοδος = Δογματισμός.

β. Ἀντιθετικὴ μέθοδος = Πυρρῶνισμός.

γ. Συνθετικὴ μέθοδος = Κρίσις.

Ἄραυτως δὲ τρεῖς εἶναι καὶ αἱ δόξαι τῆς φιλοσοφίας.

α. Θετικὴ δόξα = Πραγματικὴ.

β. Ἀντιθετικὴ δόξα = Ἐκνοσηματικὴ.

γ. Συνθετικὴ δόξα = Σύνθεσις.

Ἐπομένως δὲ ὅλαι αἱ ἰδιαίτεραι μέθοδοι, καὶ ὅλαι αἱ ἰδιαίτεραι δόξαι μερικῶν τινῶν φιλοσόφων, εἶναι διάφοροι μόνον τροπολογίαι τῶν τριῶν ἐκείνων ἀρχαιδεσέρων μεθόδων καὶ τῶν τριῶν τούτων ἀρχαιδεσέρων δοξῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Σχεδιάσμα τοῦ τῆς φιλοσοφίας Συντάγματος, ἢ Τί εἶναι φιλοσοφία καὶ Τίνα τὰ μέρη τῆς.

ΡΙΕ΄.

Ἐπειδὴ μὲ τὴν Κριτικὴν τοῦ φιλοσοφεῖν μέθοδον πρέπει νὰ συναρτηθῶσιν αἱ φιλοσοφικαὶ γνώσεις εἰς ἐπιστήμο-

νικόν και συστηματικόν ὄλου· διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον ἐκρί-
ναμεν νὰ προῦποθέλωμεν εἰς τὸν θεωρὸν τοῦ ὄλου τούτου
συντάγματος ἀρχιτεκτονικόν τι σχεδίασμα, κατὰ τὸ ὁποῖον
μέλλει νὰ οἰκοδομηθῇ τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο τεχνούργη-
μα. Εἰς τὸ σχεδίασμα τοῦτο πρέπει πρῶτον νὰ προσδιορι-
σῆ ἡ τοῦ ὄλου ἰδέα, καὶ μὴ ταύτην συμρώνως νὰ ἐκτε-
θῶσιν ἡ πληθὺς καὶ ἡ ιδιότης καὶ ἡ σχέσις τῶν μερῶν
τοῦ ὄλου· διότι εἰδῶ εἶναι τόπος νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ ἰδέα τῆς
φιλοσοφίας καὶ τὰ μέρη αὐτῆς, καθὼς καὶ πάσης ἐπιστήμης
τότε ἐρμηνεύεται ἡ ἰδέα, καὶ ἀναφαίνονται τὰ μέρη τῆς,
ὅταν προκαταβληθῶσι καὶ προσαφημισθῶσιν, ὅσου πρέπει,
αἱ ἀρχαί τῆς· ὅσα εἶπαμεν λοιπὸν κατ' ἀρχὰς ἐπιπολαιό-
τερον περὶ τῆς φιλοσοφίας (Εμπ. Ψυχ. Η'. ΙΔ, ΙΕ'), καὶ
ὅσα προανεκρούσαμεν ἐκταῦθα (Α' — Γ') ὀρθοδοξατικώτερον,
θέλουμ ἐξηγηθῆν εἰς τὸ παρὸν κερύλαιον βαθύτερα, καὶ
θέλουμ ἀναφανῆν εὐκρινέστερα.

ΡΙΣ'. Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη διακρινομένη ἀπὸ
τὰς ἄλλας διὰ τῆς ιδιότητος τῶν φιλοσοφικῶν γνύσεων.
Φιλοσοφικαὶ γνώσεις εἶναι ἀντικειμένων τινῶν εἰδήσεις,
ἐκ τῶν ὁποίων συναπαρτίξεται ἡ ἐπιστήμη, ἣτις ὀνομαζέ-
ται φιλοσοφία.

ΡΙΖ'. Ὅσα εἶδη ὑπάρχουσιν εἰδήσεως, τόσα ἀναγ-
καίως εἶναι καὶ τὰ εἶδη τῆς γνώσεως, καὶ τῶν ἀπ' αὐτὰς
ἀποτελουμένων ἐπιστημῶν· εἶναι δὲ εἰδήσεως εἶδη δύο,
ἐμπειρικὴ καὶ λογικὴ (ΠΒ'). δύο ἄρα εἶναι τὰ
εἶδη καὶ τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἐμπειρικὴ
δηλευσίτι καὶ λογικὴ.

ΡΙΗ'. Ὅτι δὲ ἡ φιλοσοφικὴ γνώσις δὲν εἶναι ἐμπει-
ρικὴ, γίνεται εὐκόλως φανερόν· διότι φιλόσοφος εἶναι, ὅς

τις ἐξυψούνται ὑπερόνω τῆς ὀπλῆς ἐμπειρίας διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου καὶ προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ τὸ ἕκ τῶν προτέρων ὡς ἀναγκαῖον αἰτίον τῆς ἐμπειρίας· εἶναι λοιπὸν ἡ ἐπιστήμη του οὐσιωδῶς λογικῆ.

ΠΙΘ'. Ὁ φιλόσοφος ἄρχεται μὲν ἀπὸ τὰ ἐμπειρικά, ἤγουν ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς συνειδήσεως, ὡς ἀκέσως βέβαια, καὶ τὰ μεταχειρίζεται ὡς ὑλικὰς ἀρχὰς γνώσεως (ΚΔ, ΚΕ)· ἀλλὰ τὰ μεταχειρίζεται ὡς αὐτὸ τοῦτο, ἤγουν ἀρχὰς, μὲ τὰς ὁποίας συνδέει τὰς ὑψηλοτέρας του ἐρεῦνας. Τὸ δὲ κύριον τῆς ἐρεῦνης του ἀντικείμενον δὲν εἶναι τὰ ἔργα αὐτὰ τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ διαβατικὴ αἰτία τοῦ ἐμπειρικοῦ, ἤγουν οἱ ἐκ τῶν προτέρων εὐρισκόμενοι νόμοι τῆς ἐνεργείας του, ἐκ τῶν ὁποίων παράγονται τὰ ἔργα ἐκείνα. Τούτους νόμους τούτους δυνάμεθα νὰ διδασθῶμεν ἀπὸ τὴν θεωρίαν τοῦ Λόγου· καὶ λοιπὸν αἱ γνώσεις μας αὗται εἶναι λογικαὶ καθ' ὕλην.

ΠΚ'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λογικὴ εἰδήσις διαιρεῖται εἰς μαθηματικὴν καὶ φιλοσοφικὴν (ΠΓ'), καὶ ἡ λογικὴ γνῶσις διαιρεῖται ὡσαύτως εἰς μαθηματικὴν καὶ φιλοσοφικὴν· διακρίνεται λοιπὸν ἡ φιλοσοφικὴ γνῶσις ἀπὸ τὴν μαθηματικὴν διὰ τῶν αὐτῶν διαφορῶν, διὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται καὶ ἡ φιλοσοφικὴ ἀπὸ τὴν μαθηματικὴν εἰδήσιν.

Σημειώσεις. Καὶ ὁ φιλόσοφος κατασκευάζει τὰς ἰδέας του, καθὼς ὁ μαθηματικὸς, ὡς εἶπαμεν (ΠΓ', Σημ.)· ἀλλ' ὁ μὲν ἐποπτικῶς, ὁ δὲ νοητικῶς. Ἐπειδὴ ἔμωσ καὶ τὰ ἔργα τῆς συνειδήσεως ἐποπτεύει ἐσωτερικῶς ὁ νοῦς, ἐμπροσθὺν μὲν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ γνῶσις ἐπιστηρίζεται εἰς νοητὰν τινα ἐποπτεῖαν.

ΠΚΑ'. Φιλοσοφία λοιπὸν εἶναι ἐπιστήμη κατ' εἶδος (ΠΔ') συναποτελουμένη ἀπὸ γνώσεις νοητικῶς κατασκευαζόμενας, τέλος ἔχουσα ἢ τὴν ἀλήθειαν ἢ τὴν ἀγα-

θότητα· ἢ, Ἐπιστήμη τῶν ἀρχικῶν νόμων ὅλων τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· ἢ, Ἐπιστήμη τοῦ ἀρχετύπου Ἐγῶ.

PKB. Τὸ ἀρχετύπου Ἐγῶ τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι, εἰκὴ οἱ ἀρχικοὶ αὐτοῦ τρόποι τῶν ἐργασιῶν (NA)· προσδιορίζονται δὲ οὗτοι διὰ τῶν νόμων τῆς ἐνεργείας του, διὰ τῶν ὁποίων περιορίζονται ἀρχικῶς αἱ δυνάμεις του· ἐπειδὴ δὲ τῆς φιλοσοφίας τὸ ἀντικείμενον εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀρχικόν (PIH), ἐμποροῦμεν νὰ ἐκφέρωμεν εὐλόγως καὶ τὸν ἐφεξῆς ὀρισμὸν τῆς φιλοσοφίας. Φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη τῶν ἀρχικῶν νόμων, κατὰ τοὺς ὁποίους διευθύνεται πᾶσα ἐνέργεια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Σημείωσις. Ἀνατιζήτω; ἡ δόξα θέλει μείνειν ἀθάνατος εἰς τὸν μέγαν Καντιόν, ὅτι πρῶτος διὰ τῶν διαβατικῶν του ἐξιστάσεων μᾶς ἐδείξεν ἀκριβῶς τὸν ἀληθινὸν τῆς φιλοσοφίας χαρακτήρα, καὶ μᾶς ἔκμας νὰ τὴν διακρίνωμεν ἀπὸ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας· ἡ φιλοσοφία πρότερον ἦτο γένος, τοῦ ὁποίου εἶδη ὑπέκλληλα ἦσαν αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι· τῶρα ἡ ἐπιστήμη εἶναι γένος, τοῦ ὁποίου εἶδη εἶναι διαφοροὶ ἄλλαι ἐπιστήμαι, εἰδικότερον προλαμβάνουσαι ὄνομα ἐκ τῶν, εἰς τὰ ὁποῖα εὐρεθεταί πᾶσα μὲν. Εἰς τέσσαρα δὲ καθολικώτερα εἶδη ἐπιστημῶν δύναται νὰ διακριθῇ ἐκλαμβάνουμένη γενικῶς ἡ ἐπιστήμη· α'. Φιλοσοφίαν· β'. Μαθηματικὴν· γ'. αἴτινας εἶναι καὶ λογικαὶ ἐπιστήμαι· γ'. ἰσορικὴν περιγραφὴν, ἀσχολουμένην εἰς τὰ παρόντα· δ'. ἰσορικὴν διήγησιν, εὐρεφόμενην εἰς τὰ παρελθόντα, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ τῆς ἑμπειρίας. Πᾶσα δὲ ἄλλη ἐπιστήμη, ὅποιονδῆποτε ἂν ἔχη ὄνομα, ἀνάγεται εἰς μίαν τῶν τεσσάρων τούτων· ἢ συνίσταται ἐκ τῆς ἀναμίξεως τούτων.

PKΓ. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν προπαρασκευῆν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ὁποίαν ἐτάξαμεν νὰ εἶναι ἡ ἐμπειρικὴ Ψυχολογία ἐκτελεῖσα πρὸ τῆς ἀναχείρας Κρηπίδος· ἡ φιλοσοφία συκροτεῖται ἀπὸ δύο κυριώτερα μέρη, ἡ γούνη τὴν Φιλοσοφικὴν Ἀρχολογίαν ἢ Κρηπίδα τῆς

φιλοφίας ἢ φιλοσοφίαν πρωτότυπον, καὶ τὴν Παράγωγου φιλοσοφίαν.

Σημειώσεις. Μέρη τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἐπισημαί, ἐκ τῶν ὁποίων συναπαρτιζέται ἡ ὅλη τῆς φιλοσοφίας ἐπισημή. Μ' ὅλον ὅτι τὸ ὅλον τοῦτο συνάχεται εἰσωτρηκῶς μὲ τὰ μέρη του, ὡς ὀργανικόν τι σῶμα, ὡς κἀνεν μέρος δὲν δύναται καθ' ἑαυτὸ νὰ ἀποτελέσῃ ὅλον τι γνώσεως· ἀπαιτεῖ ὅμως ἀναγκασίως ὁ περιορισμὸς τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος τὴν εἰς τὰ μέρη διχίσεις, διὰ νὰ ἐμπορῇ νὰ ἐξετάξῃ καθεν ἀκριβέστερα. Δια τοῦτο φυσικὰ ἀνάλωσαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, καθὼς καὶ πᾶσαν ἄλλην καθολικωτέραν ἐπισημήν, οἷον Μαθηματικὴν, Ἱατρικὴν, Πολιτικὴν κτλ. εἰς μερικωτέρας ἐπισημάς· ἀλλ' ὅμως πρέπει πάντοτε νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ ὅλον, καὶ νὰ συναρμολογῶμεν προσφυῶς εἰς αὐτὸ ἅπαν μέρη κατὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν σχέσιν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἐκ φύσεως. Τὴν δὲ Κρηπίδα τῆς φιλοσοφίας ἐμποροῦμεν νὰ τὴν ὀνομάσωμεν καὶ Στοιχειώδη φιλοσοφίαν, καὶ φιλοσοφίαν διαβάτικην· τὸ πρῶτον, διότι περιέχει τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ριζαίους τοῦ φιλοσοφεῖν· τὸ δεύτερον, ἐπειδὴ εἶναι ἀνωτέρα πύσης φιλοσοφικῆς ἐρευνῆς κατὰ τὰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν, διηκουσα καὶ διαβαίνουσα εἰς αὐτῶν τῶν ἀρχῶν, ἐκ τῶν ὁποίων λαμβάνουσι τὸ δυνατόν ἡ θεωρητικὴ καὶ ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία· ἀλλὰ πᾶσα φιλοσοφία θελεῖ ὀνομασθῆν διαβάτικη, ὅταν εἶναι ἀμειγρῆς καὶ καθαρὰ πρὸς διάκρισιν τῆς ἐφημερομένου· ἴδιον λοιπὸν αὐτῆς ὄνομα ἄς εἶναι Κρηπίς φιλοσοφίας.

ΡΚΔ'. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα ἐνέργεια τῆς ψυχῆς εἶναι ἢ θεωρητικὴ ἢ πρακτικὴ· ὅῳ εἶναι καὶ τὰ μέρη τῆς παραγωγῆς φιλοσοφίας, ἤγουν θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ, καὶ ἢ μὲν θεωρητικὴ φιλοσοφία εἶναι ἐπισημή τῶν ἀρχικῶν τοῦ Ἐγὼ νόμων εἰς τὸ νοεῖν καὶ γινώσκειν ἢ προσδιορίζειν τὸ ὑποκείμενον διὰ τοῦ ἀντικειμένου· ἢ δὲ πρακτικὴ, ἐπισημή τῶν ἀρχικῶν τοῦ Ἐγὼ νόμων εἰς τὸ σπουδαῖεν καὶ ἐφ' ἑσθαι καὶ πράττειν, ἢ προσδιορίζειν τὸ ἀντικείμενον διὰ τοῦ ὑποκείμενου· καὶ ἢ μὲν θεωρητικὴ καταγίνεται εἰς τὸ

ἀναγκαίου τῆς ἐνεργείας μας· ἡ δὲ πρακτικὴ, εἰς τὸ ἐλευθεροῦν· διὰ τοῦτο ἐκείνη μὲν ἐκθέτει τοὺς φυσικοὺς, αὕτη δὲ τοὺς ἠθικοὺς νόμους (ΞΓ', Σημ.).

ΡΚΕ'. ὑποδιαιρεῖται δὲ πάλιν ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία εἰς Λογικὴν καὶ Μεταφυσικὴν καὶ Αἰσθητικὴν· διότι αἱ προτάσεις τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας εὐχάζονται.

α'. Τὸ διανοεῖσθαι ἀπλῶς, ἡγουν ὡς ἐσωτερικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργειαν· κατ' αὐτὴν αἱ ἔννοιαι ἀναφέρονται πρὸς ἀλλήλας, χωρὶς νὰ παρατηρῶμεν οὐδεποσῶς τὰ ἀντικείμενα, εἰς τὰ ἑποῖα ἐμποροῦν νὰ ἐφαρμόζωνται· ἐμπροσθε δὲ τοῦτο νὰ ὀνομασθῇ τὸ κατ' εἶδος διανοεῖσθαι· καὶ εἶναι ἡ Λογικὴ, ὡς πρῶτον μέρος τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας, ἀσχολουμένη εἰς τοὺς ἀρχικοὺς τοῦ διανοεῖσθαι νόμους· ἡ Λογικὴ λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ θεωρητικὴ κατ' εἶδος φιλοσοφία.

β'. Τὸ διανοεῖσθαι εἰς προσδιωρισμένον ἀντικείμενον, ἢ τὸ κατ' ὕλην διανοεῖσθαι· εἰς τοῦτο δὲ ἀντίκει ἡ κατ' ὕλην θεωρητικὴ φιλοσοφία· διπλὴ δὲ εἶναι αὕτη· διότι τὸ ὕλικῶς διανοεῖσθαι ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ·

1. Γενικῶς, ὅταν αἱ ἔννοιαι ἀποδίδονται εἰς ἀντικείμενον τι, τὸ ὁποῖον γινώσκεται κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην· εἰς τοῦτο δὲ ἀσχολεῖται ἡ Μεταφυσικὴ, ὡς δεῦτερον τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας μέρος.

2. Ὡς πρὸς τὸ αἰσθημα ἢ πάθημα τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης, ὅταν ἡ ἔννοια ἀντικείμενον τινοῦς ἀποτελῇ τοιαύτην εἰς τὰς γνωστικὰς μας δυνάμεις ἐνέργειαν, ὅποια μᾶς διεγείρει εὐαρέσῃσιν, ἡγουν γινώσκεται τὸ κάλλος ἢ τὸ ὕψος τοῦ ἀντικείμενου μετ' αἰσθητικὴν κρίσιν· εἰς τοῦτο δὲ ἀσχολεῖται ἡ Αἰσθητικὴ, ὡς τρίτον τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας μέρος.

PK5. Ἐμποροῦμεν δὲ τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν σχέσιν καὶ τὴν συνέχειαν τῶν τριῶν κυριωτέρων μερῶν τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας νὰ παραστήσωμεν καὶ οὕτως. Ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία σκοπεῖ τὴν συμφωνίαν τῶν ἐννοιῶν καὶ γνώσεων·

α'. Πρὸς ἀλλήλας.

β'. Μὲ τὰ ἀντικείμενα καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα.

γ'. Μὲ τὰ ἀντικείμενα ὡς πρόξενα εὐαρεσθήσεως εἰς τὰ υποκείμενα· σκοπεῖ δὴλονότι τὴν ἀλήθειαν, προερχομένην ἀπὸ λογικὴν ἢ μεταρυσικὴν ἢ αἰσθητικὴν χρῆσιν τῆς θεωρητικῆς μας δυνάμεως· καὶ ἐπομένως.

α'. τὴν τοῦ διανοεῖσθαι ὀρθότητα = Λογικὴν ἀλήθειαν.

β'. τὴν τοῦ γινώσκειν βασιμότητα = Μεταρυσικὴν ἀλήθειαν.

γ'. τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν τῶν τῆς γνώσεως ἀντικειμένων = Αἰσθητικὴν ἀλήθειαν.

PK6. Καὶ ἡ Πρακτικὴ φιλοσοφία ὑποδιαιρεῖται εἰς Δικαιολογίαν, καὶ Ἠθικὴν καὶ Ἠθικὴν Θεολογίαν· διότι αἱ θέσεις τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας σοχάζονται·

α'. Τὸ πρᾶττειν ἀπλῶς, ἡγεῦν θεωρούμενον ὡς ἐξωτερικὴ τις τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια, ἥτις ὑφίσταται εἰς τὸ νὰ ἀναφέρηται πρὸς ἀλλήλας αἱ σπουδαὶ καὶ ἐφέσεις τῶν ἀνθρώπων, καὶ νὰ περιορίζονται ἀμοιβαίως συνεισῶσαι ἀρμονίαν καὶ συμφωνίαν ἀκριβῆ χωρὶς νὰ παρατηρῶμεν καὶ τὴν τούτων ἀρμονίαν πρὸς τὴν ἀπόλυτον προσαγῆν τοῦ Λόγου· ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῆ τοῦτο κατ' εἶδος πρᾶττειν· εἰς τοῦτο ἀσχολεῖται τὸ πρῶτον μέρος τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας ἢ δικαιολογία, τῆς ὁποίας ἀντικείμενον εἶναι τὸ φυσικὸν δικαίωμα· ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῆ ἢ Δικαιολογία καὶ πρακτικὴ κατ' εἶδος φιλοσοφία.

β'. Τὸ πράττειν κατὰ σκοπὸν ἢ τὸ πράττειν οὕτως, ὥστε ἡ ἁρμονία τῶν ἐξωτερικῶν μας πράξεων νὰ ἐκφέρεται ἀπὸ τὴν ἁρμονίαν τῶν νόμων τοῦ Λόγου, ὅς τις δίδει τὴν ὕλην εἰς τὰς πράξεις μας· τὸ καθ' ὕλην πράττειν, εἰς τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται ἡ καθ' ὕλην πρακτικὴ φιλοσοφία διπλῆ δὲ εἶναι καὶ αὕτη· διότι τὸ καθ' ὕλην πράττειν ἐμπορεῖ νὰ ἐξετασθῆ.

1. Γενικῶς καὶ καθ' ἑαυτὸ, ὅταν αἱ σπουδαί μας ζήτῳφονται εἰς ἀρχάς τινας ὡς ἐσωτερικὰ αὐτῶν ἐλατήρια, καὶ δὲ αὐτῶν εἰς ἀπόλυτόν τινα καθηκόντων κανόνα, ὡς ἀνώτατου διευθυντὴν ἄλων μας τῶν ἀρχῶν· εἰς τοῦτο δὲ ἀσχολεῖται ἡ Ἠθικὴ, ὡς δευτέρου τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας μέρος.

2. Ὡς πρὸς τὸν ἔσχατον τοῦ Λόγου σκοπὸν, ὅταν αἱ σπουδαί μας διευθύνονται εἰς ἐπίτευξιν τοῦ ἐξόχου ἀγαθοῦ, τοῦ ὁποῖου δοῖηρα προσαζόμεθα ἀπὸ τὸν Λόγον νὰ πισύσωμεν τὸ πανάγιον καὶ πανάγαθον Ὁν τὸν Θεόν· εἰς δὲ τοῦτο ἀσχολεῖται ἡ Ἠθικὴ Θεολογία, ὡς τρίτον τῆς Πρακτικῆς φιλοσοφίας μέρος.

ΡῬΗ. Ἐμποροῦμεν δὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν σχέσιν καὶ τὴν συνέχειαν τῶν τριῶν κυριωτέρων τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας μερῶν νὰ παραστήσωμεν καὶ οὕτως. Ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία σκοπεῖ τὴν συμφωνίαν τῶν ἀνθρωπίνων σπουδῶν καὶ πράξεων·

α'. Πρὸς ἀλλήλας.

β'. Μὲ τὸ ἀντικείμενον, ἢ γουν τὴν ἀπόλυτον τῶν καθηκόντων προσαγῆν, καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον.

γ'. Μὲ τὸ ἀντικείμενον ἀναφερόμενον πρὸς τὸ ὑποκείμενον, ἢ γουν τὴν μακαριότητα· καὶ ἐπομένως ἡ πρακτικὴ σκοπεῖ τὸ ἀγαθὸν ὡς πρὸς τὴν δικαιοδικὴν καὶ ἠθικὴν καὶ θεολογικὴν χρῆσιν τοῦ Λόγου. Σκοπεῖ ἄρα.

α'. Τὴν δικαιοσύνην τοῦ πολιτεύματος = δικαιοδικὴν ἀγαθότητα.

β'. Τὴν δικαιοσύνην τῶν φρονημάτων = ἠθικὴν ἀγαθότητα.

γ'. Τὴν δικαιοσύνην τῆς πρὸς τὸν Θεὸν σχέσεώς μας καθ' ὅλην ἡμῶν τὴν διαγωγὴν = εὐσεβόφρονα ἀγαθότητα.

Σημειώσεις. Ἡ συμφωνία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ Δίκαιον· αὐτῶν δὲ τούτων ἡ πρὸς τοὺς θεικοὺς τοῦ Λόγου νόμοις ἀρμονία, Ἄρστη· εἰς δὲ τελευταίων συμφωνοῦσι καὶ πρὸς τὸν ὑψηλότετον καὶ ἔσχατον τοῦ Λόγου σκοπὸν, Ἐυσέβεια· καὶ τὸ μὲν δίκαιον δύναται νὰ εἶναι καὶ ἀρστη καὶ εὐσεβεια· ἡ δὲ ἀρστη δύναται νὰ εἶναι καὶ εὐσεβεια· ἡ δὲ εὐσεβεια ἀναγκαστικῶς εἶναι καὶ ἀρστη καὶ δίκαιον, ἐπειδὴ τὰ περιέχει εἰς αὐτὴν καὶ τὰ δύο.

PKΘ'. Καθεὶν ἀπὸ τὰ μέρη τῆς παραγωγῆς φιλοσοφίας περιέχει καὶ αὐτὸ ὅντιν ἄλλα μέρη· ἐν καθαρῶν, καὶ ὅλον ἐμπειρικὸν ἢ ἐφηρμοσμένον· καὶ ἐπομένως ὅλη ἢ φιλοσοφία δύναται νὰ διαιρεθῆ εἰς καθαρῶν, καὶ εἰς ἐφηρμοσμένον· διότι καὶ εἰς τὴν Λογικὴν καὶ εἰς τὴν Μεταφυσικὴν καὶ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος τῆς φιλοσοφίας, πρῶτον πρέπει νὰ παρασθῶσιν οἱ νόμοι τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγῶ καθὼς πρὸς ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἀρχετύπου ἔγῳ, ἡγοῦν μόνον κατὰ τὴν λογικὴν αὐτῶν ἐνεργείαν· ἔπειτα δὲ τὰ διάφορα ταῦτα εἰδῆ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγῶ νὰ ἐξετασθῶσι, προσεφαρμοζόμενα εἰς ὑπὸ κείμμενα τῆς πείρας· ἐκείνη μὲν ἢ παράστασις ὀνομάζεται καθαρῶς φιλοσοφική· αὕτη δὲ ἐμπειρικῶς φιλοσοφική.

PA'. Τὸ ἐφηρμοσμένον μέρος ἀπάσης φιλοσοφικῆς ἐπισημῆς δὲν ἀνήκει κυρίως εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἥτις εἶναι ἐπισημῆ τοῦ ἀρχετύπου Ἐγῶ (PKA)· ἀλλ' ἐμποροῦμεν

να τὸ θεωρήσωμεν ὡς ἀπάσης ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης ἐπιμέτρον, τοῦ ὑπολοίτου ἢ ἕλη καὶ ἢ ἕκτασις εἶναι ἀπροσδιόριστα διὰ τὴν πολυἀριθμὸν πληθὺν τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων, καὶ τὴν παντοδαπωτάτην εἰς αὐτὰ ἐφαρμογὴν τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν μας ἐνεργειῶν. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ἢ ἐφηρμοσμένην φιλοσοφίαν δεῖν δυνάμεθα νὰ περιγράψωμεν ὅρια, ἐπειδὴ δύναται νὰ ἐξαπλωθῇ ἐπ' ἀπειρον ὡς περιέχουσα, κυρίως εἰπεῖν, ὅλας τὰς ἐπιστήμας ἐμπειρικός τε καὶ λογικός, ὅσαι δὲν εἶναι Μαθηματικά. Συμβουλεύουσιν ὅμως νὰ ἀποδιδῶμεν εἰς πᾶσαν μερικὴν τῆς φιλοσοφίας ἐπιστήμην τόσα ἐφηρμοσμένα μέρη, ὅσα εἶναι τὰ καθαρὰ, καθὼς πολλοὶ καὶ τὸ ἕκαμαν εἰς τὰ φιλοσοφικάτων φιλοπονήματα.

ΡΛΑ'. Αἱ καθαρῶς φιλοσοφικαὶ γνώσεις εἶναι ἐκ τῶν προτέρων, ὅχι διότι προπορεύονται εἰς ἡμᾶς ἐμπροσθεν ἀπάσης πείρας, οὐδὲ διότι εἶναι τρόπου τινὰ ἐμφυτοί, ὡς ἐξήγησαν τὰς Πλατωνικὰς ἰδέας· διότι πᾶσα γνώσις, ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι, γεννᾶται εἰς τὴν πείραν καὶ μετὰ τὴν πείραν, ἢ γοῦν ἐνῶ παρατηροῦμεν, ἢ ἀφ' οὗ ἐπαρατηρήσαμεν ἀντικείμενα τῆς πείρας, καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι γνώσις ἐκ τῶν ὑσέρων· ἀλλὰ διότι αἱ φιλοσοφικαὶ γνώσεις ἀνασρέφονται εἰς τὸ ἐν ἡμῖν ἀρχικόν. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς ἀπάσης πείρας προηγούμενον, ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ κρέμαται καὶ τὸ δυνατόν τῆς πείρας· πρόκειται λοιπὸν τὸ μὲν ἀρχικόν ὡς αἴτιον, ἢ δὲ πείρα ὡς αἰτιατόν· καὶ διὰ τοῦτο ἐκεῖνο πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ προσδιορισθῇ ἐκ τῶν Προτέρων.

ΡΛΒ'. Τὸ τῆς φιλοσοφίας Σύνταγμα πρέπει νὰ συναπαρτιζέται, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων γίνεται φανερόν, ἀπὸ τὰ μέρη, τὰ ὅποια προετάξαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος τόμου ὀρθοδοξασικώτερον (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΙΔ.)· ἐπαναλαμβάνει

νομεν δὲ τὴν ἐκθεσίαν τῶν ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἐμάθαμεν τώρα νὰ τὰ διακρίνωμεν εὐκοινέστερα. Εἶναι λοιπὸν τὰ ἐφεξῆς.

Α'. Προπαρασκευὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἢ ἐμπειρικὴ Ψυχολογία.

Β. Κρητὶς Φιλοσοφίας, ἢ Ἀρχολογία, ἢ πρώτη Φιλοσοφία.

Γ'. Παράγωγος φιλοσοφία.

α) Θεωρητικὴ.

1) Λογικὴ, τῆς ὁποίας μέρη δύο, καθαρὰ καὶ Ἐφηρμοσμένη.

2) Μεταφυσικὴ. Καθαρὰ καὶ Ἐφηρμοσμένη.

3) Αἰσθητικὴ. Καθαρὰ καὶ Ἐφηρμοσμένη.

β.) Πρακτικὴ.

1) Δικαιολογία. Καθαρὰ καὶ Ἐφηρμοσμένη.

2) Ἠθικὴ. Καθαρὰ καὶ Ἐφηρμοσμένη.

3) Ἠθικὴ Θεολογία. Καθαρὰ καὶ Ἐφηρμοσμένη.

ΡΑΓ'. Τοιοῦτον εἶναι τὸ σχεδιάσμα τοῦ συντάγματος τῆς ὅλης φιλοσοφίας, καὶ τόσα εἶναι ἀναγκαίως τὰ μέρη του, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεδώκαμεν ἰδέαν τῆς φιλοσοφίας. Πρέπει δὲ νὰ προσέξωμεν μὴ ἐκλάβωμεν ὡς μέρος εὐσιῶδες αὐτῆς τὴν ἐμπειρικὴν Ψυχολογίαν, καθὼς μάλιστα προτάσσεται ἔμπροσθεν πάντων τῶν μερῶν τῆς· διότι, πάλιν τὸ λέγομεν, εἶναι μόνη προενάσκησις τῶν πρωταπείρων εἰς τὸ νὰ μάθωσι νὰ γινώσκωσιν ἑαυτοὺς ἀρχόμενοι ἀπὸ τὰ ἐμπειρικὰ, ἕως οὗ νὰ καταστήσωσιν εἰς τὴν ἐντελῆ ἑαυτῶν γνῶσιν, ἐκ τῆς ὁποίας γεννᾶται ἀφρευκτῶς ἡ εἰρήνη καὶ ἡσυχία μας, τὸ τέλος ἀτάσης φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης καὶ ἐξετάσεως.